

Саломат ВАФО

НОМСИЗ КЕМА

Ҳикоялар

Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти,
Тошкент — 2015 йил

УЎК: 821.512.133

КБК: 84(5Ў)7

В 29

Вафо, Саломат

Номсиз кема: ҳикоялар / С. Вафо. — Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2015. — 300 б.

Таниқли ёзувчи Саломат Вафони кўлингиздаги «Номсиз кема» китобидан жой олган ҳикоялар ўзига хослиги, таъсирчанлиги ҳамда ҳаётийлиги билан эсда қолади. Уларда акс эттирилган воқеалар шу қадар жонли ва дилга яқинки, китобхон беихтиёр воқеалар қатнашчисига айланади. Дунё ҳақида, умр борасида мушоҳада юритишга, келажак тўғрисида фикрлашга интилади.

УЎК: 821.512.133

КБК: 84(5Ў)7

ISBN 978-9943-06-549-9

© Алишер Навоий номидаги
Ўзбекистон Миллий кутубхонаси
нашриёти, 2015 йил.

*Ушбу китобимни отам Матёқуб Матвафо ўғли
ҳамда фарзандларим Юлдузхон ва Ҳумоюнбекларга
бағишлайман.*

ЁНАРДОҒ

*«Эмишки, май аралаштирилган булоқ суви-
ни ичган учар отлар сархуш бўлиб қолишаркан».*

Афсонадан

Дунёнинг ҳар тарафидан турли балолар, сув ютган шаҳар, кентлар, минг йиллардан бери одамлар тинчгина яшаб, «қилт» этмайдиган замин бирдан қутурган филдай ҳаракатга келиб, ер ўз-ўзидан «тарс-тарс «ёрилиб, одамларни ер ютиб ёки лой кўчкилари бутун-бутун қишлоқ ва овулларни босиб қолгани, абадий музликлар макони бўлган Арктикада дала гуллари очилиб, айсберг устида сайр қилиб юрган оқ айиқчани иштончанг ҳинд болалари Ҳинд океанидан тутишгани-ю ва Африкада қип-қизил қор ёққани ҳақидаги бир-бирига қарама-қарши ва мудҳиш хабарлар келиб турган бир пайтда Хазор овулининг Қорақум билан туташган юқори қисмида турли — иссиқ, совуқ булоқлар кўз очиб, овул болалари чўмиладиган ва ҳатто қиш бўйи тўшакка михланган касаллари ювиниб шифо топишар ва ҳатто яқиндан бери аллақердан келиб қолган, айнан қаердан келганини ҳеч ким билмайдиган (овул кексалари Қорақум бағрида қолган Аҳал-текинларнинг авлодлари дейдиган) отлар ҳар тонг келиб, сув ичадиган ва тун бўйи кишнаб, пишқириб, «дупурлаб» ошиқлик ўйинларини ўйнайдиган бўлишган эди.

Ñàèì àò Ààôî

Султон Вайс тоғининг жанубида сариқ ёғдулар ўйнаётган уфқ ва ернинг туташган жойида ҳар тонг туннинг қора этаклари кўтарилиб, унинг оппоқ сонлари бир кўриниб-кўринмай кетаётган паллада от кишноқлари олис-олис даштлар, Қорақум ва саҳролар бағрига сочилиб кетган овул ва қишлоқ одамларини отлар дупури, кишноғи, ҳансироғи, ишқ ва ошиқлик ўйинлари уйғотиб юборарди.

Уюрнинг барча отлари Қора шаҳзода деган аллақачон кўкданми-ердан иниб, сув ичиб ўт еб қорнини қаппайтириб, бир оз мутелик, дангасалик ва ялқовлик билан булоқ атрофида ўт чимдиб юрган пайтида, бирдан У пайдо бўларди.

Мовий кўз Ёнар доғ тун бўйи гўзаллигини худонинг ва қолган илоҳларнинг олдида намоёиш қилиб чарчаган, хоригандай, уюрнинг барча отлари ортага қайтар бир паллада Ёнардоғ аллақадан уфқларнинг қандайдир сеҳрли, оловли қатларини сўкиб, гўё кўк тоқида қотиб қолган булутларни ёриб пайдо булар, унинг оппоқ рангидан самовий оқиш ранглар атрофга таралар, узун ёллари, узун қуйруғи шамолларда учар, гўё у учмас, ҳаво бўшлиқларида само тоқининг баланд-баланд жойларидан вақт ва кинот шалолаларига қўшилиб оқиб келарди. У булоқ бўйида пайдо бўлиши билан уюр ҳаракатга келиб, Қора шаҳзода пешвоз чиқар, бошқа айғирлар кишнаб, пишқариб безовта бўлар ва оёқларини кўк сари кўтариб, бир-бирини тепар, қувар, тўдада мисоли ҳалокатли ола тасир, таҳликали асабий вазият юзага келарди. Ёш бия Қора шаҳзода билан кишнаб, искашиб, бир-бирини ялашиб, ўйнашиб хоригач, у яна уюрдан ажраб чиқарди.

Кетар чоғида Ёнардоғ қашқа бошини булоққа чўзиши билан сув бўйида уюр тойчалари, қулунлар, чоратрофда тентираб юрган эшаклар ва ҳар-хил майда-чуйда қушчалар пайдо бўлиб, аввал унга, сўнг унинг булоқда пайдо бўлган аксига ҳайрат билан боқишарди.

Овулнинг энг бообрў одамларидан бири ҳисоблан-

ган Шерзонбойнинг уч-тўрт марта чақирганидан сўнг ҳам қари Тиловмурод синчи қора хуфтонда ўзининг совет давридан қолган садоқатли эски жигулисида Хазор овулига кириб келди. Барча бойлар каби ҳар қандай ҳолатда ҳам юзининг бир туки «қилт» этмайдиган Шерзонбой Тиловмуроднинг жуда оғир характерга эга эканлиги, жаҳли бурнининг учуда туришини билиб, уйдан, яъни замонавий икки қаватли қасридан чиқиб ўзи кутиб олди.

«Қани Талге ёшуллини оёғи остига қўй келтиринглар, шундай одам Қоралпоқ¹нинг саҳроларини босиб ўтиб бир оғиз сўзимиз учун етиб келибди, қани ёшулли сиздан бўлсин».

Шерзонбой оддий синчи Талгени бир вақтлар дон маҳсулотлари компаниясининг раиси бўлганида, овулдагиларнинг айтувича, уй қурилишида уч тонналик биллур қандилининг ўзини японларнинг крани билан қўйган, яна одамларнинг ҳикоясича БМТнинг манзилдан катта бўлган залига олиб кирди, бу зал шундай ҳашаматли эдики, шифтга тутшиб кетган ва Эрон, Чин, Малазиями ёки Қорло Вари курорти томонлардан келтирилган ажабтовур чинни ва биллур идишлар билан тўла ойнаванд халгелари, Эрон шохлариникига ўхшаган стол-стуллари, Қирғизнинг олис тоғларида ўсадиган ёнғоқларидан ясалган юз йиллик мустаҳкам мебеллар, қизил-яшил рангли патгиламлар, Фазғон мрамаридан ясалган каменлардан иборат буюк бир музей эдики, умрда икки-уч гиламдан ортиқ ашёси бўлмаган табиат фарзанди Талгени ҳам бир оз шошириб, бармоқлари чиқиб турган йиртиқ пайпоғидан ҳижолат бўлишига сабаб бўлди, аммо озод саҳролар шамолидай эркин бўлган от синчиси икки пиёла ароқ ичгандан сўнг, дарров масофалар қисқариб, офтобда қорайган юзига чуқур жойлашган қисик кўзлари билан бойга тик боқиб:

¹ Қорақалпоқ демоқчи.

Ñàèì àò Ààòî

«Сени беш йил олдин Қизил жарнинг тўқайларига араб шайхлари билан сайғоқ овига бориб-кетганиндан сўнг кўрмагандим, Шержонбой, йўқлатиб қолибсан?»

«Талге дойи¹, сени чақирмасам юраверасан кумнинг ичида курма сичонга ўхшаб ер ковлаб юраверасан, от келган, сенга шуни биийр гўрсатин дедим».

«От келган, не ердан галади у?» деди ичган бўлсада, сергак боқиб Талге.

«Ҳамма гап шунда» дейди Шержон ҳузур қилиб, креслога ястанганича, кулиб баҳмал болишларга суянганича ётган синчига боқиб, «бугун гечаси ўзинг кўрасан».

Шержонбой ичига турли арабча ёзувли туморлар, рулига ва «скорост»ига туя жунидан тайёрланган, кўздан, сукдан сақлайдиган арқончалар боғлаган қора «жип»ини ҳайдаб, овул ерлари тугаб, дашт ва саҳролар бошланадиган жойга тикилган чодирларга келиб жойлашишди.

«Боллар кофе беришсинми, кўке, уйқунг қочади?»

«Қопенг билан ишим йўқ, газли минерал сув беришсин» дейди Талге совуқ сувга юзини ювиб, «қайси томондан келади улар, нега кулаверасан Шержонбой, бировники очилиб қолибдими?» дейди жаҳли бурнининг учида турадиган Талге.

«Билмайман, аммо шамолга қарши томондамиз, бу ердан булоқ бўйи ва кум томон қўлнинг оёси² дай кўринадиди, ҳозир ой чиқиб ойдин бўлади» дейди Шержонбой бу қари, ўжар саҳро такасининг қаҳрини кўзгамаслик учун.

Ой бир чиқиб, бир дашт осмонининг булутлари орасига яшириниб, ер сайёраси бағридаги миллионлаб, миллиардлаб оламлар ва уларнинг оғир тақдири, орзулари, армонлари билан ҳорғин айланаётган паллада саҳро томондан от кишноқлари, дупурлари эшитилиб, Шержонбой ва хизматчи сергак тортишиб, уйқусизликдан чарчаган кўзларини қоронғиликка тикиб, от сасла-

¹ Тоға.

² Қўлнинг кафти.

рининг қайси томондан, саҳроданми ёки сербулут кўк тоқидан келаяпми билмай, ҳаяжонланган бой телефони видеосини ишлатди.

«Талге, ана қара, келишди, энди каллангни ишлат, уларни қандай ушлаймиз» деган шивирлаш эшитилганда қари Талге узоқ йўлда хориганми ёки ичкилик таъсиридами, осуда ухларди.

«На потрот топдинг, эшитиб-кўриб ётибман, қарал-поқнинг чўлинан эшак тутиша чақирдингми мани «деди Талге қоронғида кўзлари қаҳрли ёниб.

«Эрка, бор, қара, Талге ҳам гўздан қолибди» деди ёнидаги хизматчи болага Шержон.

Ойдинда юрган хизматчиларнинг алланарса деб сўкингани, шовур-шовури ва «дупур-дупур»и эшитиларди.

«Шер оға, беш-олтита эшак сува галибди, ярамас сиган болалар темир йўл остановкасига ташлаган курралар¹ бўлса керак» деди ҳаллослаб Шомми деган бола.

Тонг-саҳарга яқин қушлар тўпининг ёприлиб сувга келганини айтмаганда, эшак воқеасидан сўнг, ораларидан гап қочган Шержонбой ва Талге бир-бирига бир оғиз гапирмай, уйқуси қочиб, сигарет чекиб кўзларини булоқ томонга тикканича тонгни отгирдилар.

«Гала, Талге, бир чойлик бўлдик, боллар сут ҳам олиб келишибди, иста сут чой ич, ўт, ўт бу ёққа, қиёматли Талге, хотиним бўғоз, кеча туя, товуқ ҳам сўйгандик, ҳозир уни ҳам пишириб об кеб қолишади» деди уйқусизликдан қизарган кўзларини тикиб, Шержонбой қари Талгенинг кўнглини топишга астойдил интилиб.

«Шержонбой, сен айтган отлар, асли, ҳеч келганми?» деди Талге қора кўлининг ёрилган ва йўғон бармоқлари билан «Kent» сигаретини тутатиб, сер-тиришиқ юзларини кўмининг олис-олис томонига буриб.

«Қиёматли Талге, оқшом нега куласан, деб сўрагандинг, шунинг учун кулгандимки, у отлар гўё самодан тушган фариштанинг отларидай, уларни кўриш ва ту-

¹ Хўтик.

Ñàèì àò Ààòî

тиш осон эмас, уларнинг қачон, қаердан келишини ҳеч билмайди, ана, ўзинг ҳам бунинг гувоҳи бўлдинг».

«Отларни аниқ кўрган одам борми, қандай рангда, сон-саноқи борми?» дейди асабийлашиб Талге.

«Албатта, бор, телефонига расмга, видеога ҳам олишган, бировлар отларни Туркманнинг чегарасидан ўтиб келади деса, яна бировлар Афғон, Эрон томонларда уруш туфайли ёввойи бўлиб кетган отлар, кечаси чўлни, қумни кесиб келади» дейишади.

Курка гўштини еб, сут чой ичиб, камига икки пиёла «Nemirov» ароғини ичиб олган қари Тиловмурод от ишқибозлари томонидан яширин олинган суврат ва видеони такрор-такрор жимгина кўриб, яна сигаретини тутатиб, кўзларини қисганича, олис-олисларда ястланиб ётган кўм-кўк қирларга, шамолларда «ғувиллаб» кўнгилни маҳзун этувчи сас чиқарадиган, узоқларга, саҳронинг номаълум томонларига чўзилиб кетган баланд-баланд электр симёғочларига, ташландиқ газ қувурларига, ҳусусан, шамол ва қуёшнинг нурларида жимирлаб кўринадиган катта трасса йўлига тикилди.

Хазор овулининг ёнидаги Питнакка бир-икки кунга келган Талге бир ҳафтага қолиб кетди, у сафарининг бешинчи қуни бойга айтиб овулдан кўкламда куйиккан иккита ёш бияни тунда булоқ бўйига келтириб боғлатди.

Биялар худди Талге кутганидек, тонг-саҳар ва тунлари бутун Питнак, Хазор ва Хоразм осмонини жунбишга келтириб кишнашар ва «дупурлашиб» кўкка сапчишар, оқшомлар уларнинг «кишнаши», «пишқириб, хўрлашиши»ни шамоллар олис-олис, инсонлар давлат ва худудларга қўйган чегара ва белгилардан ошиб, ибтидоий жинсдошлари томонга узоқ-узоққа олиб кетарди.

«Уч-тўрттасидан умидим бор эди, бор, ана, Талге, биттасини тутсанг ҳам шу жип сеники, анови шалақ жигулингни ҳам судратиб Қоралпаққа кетасан, хотинимнинг Юсуф-Зулайҳо эгиз туққани учун сенга суюн-

чи бўлсин» деди жўшиб, бир ҳафта давомида қийналганидан озиб-тўзиб кетган Талгени янада илҳомлантириб, кундузлари иш билан шаҳарга тушиб, тунда пайдо бўладиган Шержонбой.

«Бой кун бўйи шаҳарда Дилнур — суюмли хотининикида бўлиб, «толька» кечаси Питнакка тушади, биринчи хотинининг тўрт қизидан сўнг Дилнур хотини эгиз туғди» дея шивирлайди патила сочлари ва маъносиз кўзларини катта очиб, бола деса, болага катта одам деса, унга ўхшамайдиган бойнинг хизматчиларидан Эркавой дегани, у бир қарашда довн¹ ҳасталигига чалинган одамга ўхшарди.

«Сенга нима, отни бой ушламайдику, неерда юрса юраверсин» дейди жаҳл билан ишлари юришмаётганидан мўйловлари тиккайиб.

«Тиловмурод дойи шаҳарда дим мазали сомса, шашлик пишади, воҳх, дарёнинг балиқлари қовурилади» дейди Эрка Талгенинг кўзларига мўлтираб.

Тиловмурод синчининг етти авлоди овчи, синчи бўлиб чўл-саҳроларда яшагани учун табиатан одамнинг ақлсинини ва ҳайвоннинг заифини ёки майибини ёқтирмагани учун хизматчига жирканиброқ боқди, аммо ўз кайфиятига қарама-қарши ҳолатда, отаси бечоранинг қорнини тўйдириш ҳам савоб деган ўғитларини эсладим, «бой келганда менга эслат, эртага балиқ олдирамиз» деди, уни елкасига қоқиб, Эрка фақат паҳмайган сочли бошдан иборат, ўзи аслида серсуяк қушдай озғин экан.

Сафарнинг олтинчи куни тонгда қари Талгенинг кўнгли аллақандай муждадан ёруғланиб, қимматбаҳо ароқ ҳам ичмади, сариқ, сигарет тутунидан сарғайган мўйловини бураб, ўлжасини пойлаган йўлбарсдай тарғил кўзларини атрофга тикарди, у отни ушлаб «Жип» миниши учун сира ҳаяжонланмас, уни бойнинг мулозимлари компьютерда кўрсатган ғалати отлар, уюрнинг орасидаги оқ

¹ Ақли заифлик ҳасталиги.

Ñàèì àò Ààòî

ва қора мисоли суйишган ошиқлардай бир-бирига суйкалиб чопадиган ва бирдан чақмоқлардай зим-зиё бўладиган, овулдагилар Ёнардоғ ва Қора шаҳзода дейдиган улкан отлар қизиқтириб қўйган, Ёнардоғ ёллари, пешона сочлари ва қўруғи узун, оқ деса оққа ўхшамайдиган кумушранг, тез чопганда ялтироқ, таранг ялтироқ териси ва кўзлари гоҳ оқ, гоҳ оловрангга дўнадиган ғалати байтал бўлиб, оёқлари ва бўйни узун Қора шаҳзода дегани Хазорнинг тунлари каби қоп-қора эди.

Қари Талгенинг қачон уйқу элган, сахарга яқин кўзлари бир юмилиб кетган экан, отларнинг пишқириши, «дупури» ва бияларнинг қуйиккан нозли кишлоғидан кўзлари очилиб кетди, тун қоронғилиги, Ойнинг ойдин нурларида «ялт-юлт» этаётган, Талге шу кунгача кўрган отлардан бир калла баланд, қўруғини гажак этиб, биялар билан қувлашиб, искашиб, гўё ошиқлик рақсини ижро этаётган қора тулпор, яъни Қора шаҳзодани кўриб, тунда уйқусини қочириш учун тилини остига ташлаган носвойни шошганича «ғўлқ» этиб ютиб юборди.

«...Вой бў..териси симобдай ёлтирийдди, энам айтган Гўрўглининг қанотли отини топ ўзи, кўзлари Нойила тоторнинг қизи Мариямникига ўхшаб гечаси ёнади..ёмон ёнади..» дея гулдирарди хизматчи, аранг бошини кўтарган Тилоvmурод синчи хизматчи Эрканинг ҳайрат ва ҳайронликка тўла кўзларида ойнинг порлоқ шуълаларини кўрди.

Тун бўйи эгарланиб шай турган отига мушукдай оҳиста миниб, шерикларига «имо» қилди ва «ё, ҳазрати Сулаймон» дея хода айрисига боғланган арқонни тулпорнинг узун бўйнига отди, булоқ бўйи олатасир бўлиб, мисоли шахзодадай қора тулпор ва биялар аралаш-қуралаш бўлиб чопа кетишди, аммо қари чавандоз қўлидан шу вақтгача бирон жонивор қутулолмагани учун, Қора шаҳзода катта бошини сарак-сарак этиб нолали кишнаб, икки оёқда тикка туриб, Талгега ҳайбат билан боқди, синчи ўзини мисоли океан қирғоғида, ўлим ваҳи-

маси билан оғзини очиб турган Юнус балиқ қошидаги балиқчи чолдай ожиз ҳис қилди ва тулпорнинг мақсади нелигини англаб, чайир қўллари бўшашди, Қора шаҳзода худди шуни кутиб тургандай, бир имраниб бошини арқондан бўшатиб, гўё улкан қушлардай тун қоронғилигида қанот қоқиб зим-зиё бўлди.

«Ҳурматли Талге, бор мулкимни сўра, оёғингни остига ташлайин, сен мени бундай ташлама, ўзинг биласан, мен ҳам сендай отнинг жиннисиман, эл не дейди..сўз берганман ..Шержонбойнинг қўлидан ҳеч не ҳам келмади, қоралпоқдан Талгени зеризавил этиб чорлаб...истасанг чечага, бола-чақангга яна бир миллион сўм юбораман» дея маст-аласт Шержон Талгенинг оёғига ёпишиб ростмонасига йиғларди.

«Шержонбой, мени «Жип» учун ётибди десанг, ёнглишасан, ўзинг биласан-у, отнинг деви бўлади, уни ушлаш ва от бўйнидаги арқонни тортиш мазасини ҳеч нарса билан тенглаштириб бўлмайди, аммо мен қарибман, овулингдан ёшроғини топақол, ахир Қора шаҳзодамни, шуни қўлимдан қочириб юбордим, воҳҳ, энди у бу юртлара сира гамийди, гасада бу мен учун ҳалокатли бўлади, у мени «йўлимдан қоч» дея огоҳлантирди, дерди қари Талге икки оёғида турган қора шаҳзода-нинг ваҳшатли нигоҳини эсларкан, жаҳл билан мўйлови типратиканнинг тиконидай тиккайиб.

«Кўпроқ ичдингми, ким огоҳлантирди, ахир, сени?»

«Қора шаҳзода огоҳлантирди, у менга жуда ёмон қаради, воҳҳ, тамом бўлдим мен».

«Тўхта, Талге, мен ҳам отнинг психологиясини тушунаман-ку, у бўшанмади, биялар ҳали ҳам куйикиб ётибди, яна бир боғлаб кўр, Қора шаҳзода бияларга чопиб муродини ҳосил қилиш учун яна бир марга келиши керак».

Тўкин дастурхонинг бир четида ўтирган хизматчи Эрка Шержонбой синчига қараганда, оғзига гўштми, сомсами тиқиб, сув ичишга, бирон ишни баҳона этиб, эшикка чиқиб келарди.

Ñàèì àò Ààôî

«Қачон келади, Қизилжардан чиққанымга бир ой бўлди, икки ойдаи, бир йилдами, қачон келади, мен шуйтиб ётавераманми?» дейди сархуш Талге нигоҳларини бойнинг аллақачон аввалгидай ҳашаматли туюлмаётган БМТнинг залига боқиб.

«Талге, бияларнинг нозик жойи атрофига, орқа оёғи, бути ораларига мебел елими суриб қўясанми, тулпор бияга чопса, ҳеч бўлмаса, сен ушлагунингча ёпишиб берса...» дея инграйди Шержон бошини ушлаб.

Тиловмурод синчи қўлида бир бурда нон билан анграйиб бойга қарайди.

«У неси.. қандай елим?» дея гулдирайди синчи бит кўзларини маъносиз тикиб ва бирдан гапнинг нимадалигини англаб, «пихиллаб» кулиб юборади Талге.

«Одаммассан, Шержон, сиз бойларда инсоф йўқ, истаганимни қиламан, дунёнинг қопқоғи қўлимизда деб ўйлайсизлар, аркакмисан, аркак бўл, суйимли хотининг билан ётсанг, биров чуқкингни учига ё тўшоқ¹ингга клей суриб қўйса бўладими?..» деди қари Талге яланғоч Шержонбойнинг хотини билан ўринда ёпишиб қолганини тасаввур қилиб, яна «пихиллаб» кулади.

«Талге, мен сенга отни ўлдир демайпман-у» дейди гулдираб бой ўзига япалоқ шишали «Nemigov»дан қуйиб.

Қари чавандоз аллақачон ўзиники қилиб олган ҳашаматли уйнинг хизматчиси Эрканинг мулозаматини кутиб ўтирмай, стол четида турган турли хил ялтироқ шишали қимматбаҳо ароқдан пиёласига ва мўлтираётган хизматчига «лўқир-лўқир» қуяди ва қуёшда тарашага айланган, ажини кўплигидан юзида қандай ифода касб этганини билиб бўлмайдиган юзини бужмайтириб, газаксиз ичиб юборади.

«Эркак зотини ундан ўлдирган яхши, мен қари бўлсам ҳам, аркакман, эски хоразмдилар, Талгенинг боболари ҳам ҳаром ўйин ўйнамаган, сен у отларни кўрмабсан, у

¹ Тухумдонингга демоқчи.

Сулаймоннинг отидай қудратли ва қаҳрли, бир қават дериси ёпишиб қолса-да қочади, яхши, сен учун эмас, Юсуф-Зулайҳо эгизларинг учун яна бир уриниб кўраман, сўнг мени бу ерларда кўрмайсан».

«Жонинг соғ бўлсин, Талге дойи, бешни ташла, шуни болаларимга ниятладим» дея жамиятнинг юқори ва қуйи табақасидаги икки маст-аласт қўл ташлашади.

Қари Талге узун умри давомида Қорақалпоқ чўл-саҳролари, Хоразм ерлари ва ҳатто қўшни Қозоқ даштларини кезиб, отларга умрини сарфлаб, бундай муҳташам, чиройли отни кўрмаган, синчи Қора шаҳзода деганларини умрида иккинчи марта кўриб турган бўлса-да, унга қараб тўймасди, бир ўйи Қора шаҳзода бияларга чопганидан сўнг, қалбини пушаймонлар, изтироблар ўртади, шундай инсониятнинг гўзаллиги, дунё озодлиги, куч-қувватининг тимсоли бўлган тулпорнинг бир зумдан сўнг Шержонбойннинг хонаки отларидан бирига айланишидан виждони қийналиб, «оҳ, тангри, илгарироқ, ҳасис бойнинг шум ниятини билганида, Шержонбой бор мулкини инъом этганида ҳам, отни тутишга рози бўлмасди», ҳасис бой, ҳам биялардан туғиладиган отчаларга ва Қора шаҳзодага эга бўлади, аммо энди орқага йўл йўқ!

Бир кун сувсиз қантарилиб, каноп ва кўкнори уруғи аралаштирилган тариқдан тўйган, ошиқлик ўйинидан сўнг қора терга ботган ёш биялар арқони бўшалиши билан ўзини булоққа урди, қора тулпор ҳам уларга эргашиб, тумшуғи билан ҳали ҳам бадани «дир-дир» титраб турган бияларни эркалаб, атрофида айланиб, одатича бошини сарак-сарак этиб, булоқ сувидан тўйиб ичди ва беш-олти қадам юрмасдан чайқалиб-чайқалиб тўхтади.

«Сувдан ичди, ичди Талге, Қора шаҳзода ҳозир йиқилади» дейди қорни тўйиб овқат еб, юзига қон югуриб қолган Эрка.

Синчи Талге шошмасдан арқони билан унинг ёнига борди, шу он еру кўкни ларзага солиб, қаршисида қора тулпорданда чиройли, ёллари, қуйруғи узун, кўзларидан

Nàèì àò Ààôî

олов чақнаётган оппоқ аргумоқ, ҳайбатли Ёнардоғ пайдо бўлди, у пишқириб, «кишнаб» ва олд оёқлари билан ерни кураб, шабнамга тўйинган нам тупроқни ҳар томонга отар, аллақачон ётиб олган қора тулпор атрофини айланиб, бияларнинг бирини тишлаб, бирини тепиб ҳайдади, синчи қўлида арқони билан қотиб қолди.

Оқ тулпор ўзининг телба ва асабий ҳаракати билан «бу менга тегишли, яқинлашма» дерди, қари синчи бунни дарров англади.

«Бу энди неси, қоч, кет нари, йўмасам сен ҳам арқонга тушасан, воҳ, калбинг ҳиёнатдан ёндими, у эмас, сенга, Шержонбой ва қариганда имонини еган Талге, Тилоvmурод хиёнат этди, каноp ва кўкнор уруғи аралаш тарикъ едириб, камига булоқ сувига май аралаштириб, бияларни маст этиб, ҳиёнат этдик, бор энди, кет, одамлар келмасдан, Ёнардоғ, у сенга ҳиёнат этди».

Қора шаҳзоданинг ҳиёнатидан ва у тушган тузоқдан қаҳрга минган Ёнардоғ думини гажак этганича, шамолларда узун ёлларини учуриб, булоқ бўйини «тасира-тусур» айланганича, юраги ёнгандай кишнаб, аллақайдан қўлида кичик бир хода билан пайдо бўлган ва каловланиб, гўё ўз-ўзига гапиргандай «қоч, бор, гет, Ёнардоғ» дея олган Эркага бир шатта қайдирдики, шўрлик хизматчи ўмбалоқ ошди ва қоронғилиқда унинг «ғиққ»дея қаттиқ бир нарсага урилган саси эшитилди.

Саросимага тушиб қолганидан куйиккани ҳам тарқаб кетган, умрови, ягринлари тишланган ва тепки еган биялар тун бағрига сингиб йўқолди.

Қутирган Ёнардоғ яна икки оёғида озод туриб, дашту саҳроларга ларза солиб, ботар Ойнинг сўнгги нурида афсонавий гўзаллик ва улуғворлик кашф этиб, қора тулпорнинг атрофини айланиб фарёд урарди, маст от унинг кишноқларига жавоб бериш учун аранг бошини кўтарар ва инсонга ўхшаб инграб яна кўзини юмиб оларди.

Қари Талге Ёнардоғнинг Қора шаҳзодани «қарсилла-тиб» тепганини, чайлаларни йиққани, сув бидонларини

ағдарганини, отларға қўйилған тузоқларни мажақлаб ташлагани ва қум, сахро, олис Устюртнинг, Сибир тайгаларининг ва ҳатто бари туркий юртларнинг ҳукмдори сифатида, даҳшат билан кишнаганини эшитиб қотиб қолди, тўғриси, қўрқинч ва ҳаяжондан унинг қачон ва қай йўсин ғойиб бўлганини билмай қолди.

Тиловмурод синчи қоронғиликда қўрқинч ва оғриқдан иштониға сийиб юборган хизматчини, уст-бошини қоқиб турғизиб, Эрканинг хоға тутган ва тепкидан қонаётган ўнг қўлини боғлаб, сўнгра ҳаяжонини бошиш учун ўтириб сигарет тутатди.

«Сенга бало бормиди, уни қувиб, ахир, у Ёнардоғ, тепки бошингга текканда, паҳмоқ сочли ақлсиз бошингни булоқ сувидан излаб юрардинг, нима бало, кечаси кўпроқ ичдингми, Эрка, асли у Ёнардоғ, мени тепмоқчи, тишламоқчи эди. Сени ва Қора шаҳзодани тепди, энди кетдим мен, бугундан бошлаб, шу булоқ бўйида қасам ичиб айтаманки, иккинчи марта от тутмаганим бўлсин, бу менинг Тиловмурод синчининг аркаклик сўнги сўзим. Овмин».

«Ичим ачиди, бой, уни ҳам тутса ахта этиб пойгага қўшади, қариса сўйиб юборади» дея олди инграб хизматчи.

«Эй аҳмоқ, тушундим на дейишингни, ахир, у – бия, ахир, у – Ёнардоғ».

Ҳар сафар бостирма остида, гоҳ-гоҳ болалари у ёқ-бу ёққа минганини айтмаса, Қизил жарнинг чангига ботиб ётган қора «Жип» ни кўрганида қари Талгенинг дунё кўзига тор кўринади, айнан Шержонбой телефон қилган паллада, шундай оғир ўйлар исқанжасида, унинг устига, Хазораспдан қайтиб келганидан бери боши касалдан чиқмаётганди, у телефонда «сен бир марта гуноҳга ботирганинг етмагандай, энди касал отни бошимга юбориб, биратўла тулпорни мени қўлим билан ўлдирмоқчимисан? У отлар ҳатто менинг тушларимга ҳам кириб чиқади, бекорларни айтибсан, биламан сиз бойларга божхона ҳам тўсиқ эмас, ҳар доим ҳақсиз,

менга ўхшаганларни оти билан, ҳатто туман чегарасидан ҳам ўтказмайди, ҳеч бўлмаганда, товуқ гриппидан карантин дейишади» дейди жаҳл билан гўё дунёнинг бари номукамал яралишига ва барча проблемаларга Шержонбой айбдордай.

«Тиловмурод оға, Шержонбой отхонада ўлиб қолса ҳам, зинҳор бу ёққа юбормасди, шаҳардаги суюмли хотини Дилнур эгизлар - Юсуф-Зулайҳонинг онаси, от касал ётганда, тунда Ёнардоғни овулга икки-уч мартаба келиб, ҳамма нарсани ағдар-тўнтар этганидан сўнг, асл мақсадини билиб, бойга шарт қўйди» деди от билан бирга машинада келган Эрка.

«Қандай асл мақсад, нималар деяпсан, эй сен овсар бола, яна қанақа Ёнардоғ?» деди жаҳлдор Талге.

«Сен Талге дойи, Қора шаҳзодани тутиб берганингдан сўнг, Шержонбой энди Ёнардоғ ҳам қўлга тушди деганди, Ёнар доғни унутдингми, Талге дойи, ёллари узун, оқ тулпор, аммо Қора шаҳзода тутқунликда яшолмай, ҳеч нарса емасдан ўлар даражага етди»,

«Ёнардоғни унутиб бўлами, сен у туфайли тепки единг, мен эса, қасам ичдим» дея узун «уҳҳ» тортди.

«Лекин дойи, бойнинг эгизаклари касал бўлмаса ва бойнинг хотини ирим қилмаганда, отни ўлса ҳам шунча ҳаражат этиб Қизилжарга юбормасди»,

Қора шаҳзода Қизилжар чўлларига келганидан сўнг, «Жип» турган бостирма остида, тўрт оёқ ва қуруқ суякка айланди, бу ҳақда хизматчи Эрка Шержонбойга телефонда етказиб турди.

«Талге дойи, шуни отиб ташла, мен ҳам бола-чақамнинг олдига борай, бошга бало бўлди бу от, ўлиб ўлмади, мен қутулмадим «дея ялинди Эрка.

Синчи от ҳеч ким йўқ пайти ўлиб қолмасин дея, унинг оёғини тушовлаб қўйиб юборди.

Нимадир таъсир қилди унга, ҳеч ким билмайди, биринчи кун Қора шаҳзода сув ичди.

Эртаси кунни ўт чимдиган бўлди, бир ҳафтадан сўнг

чўлоқлана-чўлоқлана қирлар томонга юриш қилди, синчи отнинг тузалиб кетишига кўзи етмаса ҳам, ўлса очиқ осмон остида ўлсин дея парво қилмади.

У кун Қизил жарда туш палласи эди, Тилоvmурод синчи қора шаҳзодага бир нима бўлдимиди, нега жойидан силжимайдиди деб билиб келиш учун дунёнинг энг дангаса одами бўлган Эркани қирга жўнатди, у етиб боргач қўллари ни осмонга кўтариб «ҳаммаси жойида» деб ишорат қилди.

«Бундай одамни биринчи кўришим, одам деганида виждон бўлиши керакми, кўздан пана бўлди дегунча, тўғри келган жойда, наshawанддай кўзини бир жойга тикканича қотиб ўтирар ёки эшшақдай ағнаб ухлайди, яна эрталабдан-кечгача вайсагани вайсаган, нега бу томоқ ёвини бой пулсиз жўнатади олдимга» дерди муштини тугиб қари синчи.

Синчининг миттигина радиосида «Ориат Доно» радиоси бошловчилари «Ўзбекистонда соат 13» деганда, Тилоvmурод қора уйдан чиқиб дардисар Эркабойнинг тушликка чақирай деса, у еру кўкда йўқ, қирда эса, от ҳали ҳам катта тош ёнида турарди, Талге «Жип»ни вагиллатиб қирга босиб борди.

Қора шаҳзода қора терга ботганича бир жойда қозиқ қоқилгандай турар, афтидан, у кун бўйи ўт ҳам емаган, сув ҳам ичмаган, қорни қапишиб, қовурғалари бўртиб чиққан, от сўнаётган нигоҳларини синчига тикиб инграгандай сас чиқарди, «балки туёғи лойга ботиб қолган, нега чивинлар гуҷғон ўйнайди, осмоннинг олис-яқин жойида калҳатларнинг «қий-қий» саси эшитилди, демак от айғир ўн-ўн беш дақиқадан сўнг йиқилади».

Қари Талге отнинг олд оёғига ўралиб олган биладай-билақдай илонларни дашт бургутларидек ўткир кўзлари билан кўриб, хуши бошидан учди, чўл бўғма илонлари отдай улкан ҳайвонга сира ҳужум қилмасди, балки отнинг тушовлангани, касаллигини билдимиди газандалар, балки Қора шаҳзода уларнинг инини ёки болаларини босиб олдимикан?

Ñàèì àò Ààòî

«Кечир, Қора шаҳзода, сен ким эдинг, ким бўлдинг, шамоллар каби озод эдинг, мен туфайли бошингга не кунлар тушди, худо урсин мендай манглайи қора синчини.».

Тиловмурод машинанинг олд ўриндигидан туя жунидан бўлган шолчани қўлига ўраб, аввал чўл майсаларининг сарғиш рангидаги энг йирик илонни куч билан тортиб тақир жойга отди, сўнг иккинчи ва учинчисини отди. «Отинг ўчсин, Эрка, нердасан, ничик худо урган одамсан» дея бақирди. Кўзлари уйқудан шишган Эркабой уйқусираб, елим калишларини судраганича пайдо бўлди.

«Машинадаги сув ва челакни обке».

От кичик оқ пластмасса идишдаги сувни ичиб, инграгандай аста пишқирди, синчи отнинг қотиб қолган баданини ва оёқларини аста уқалаб силай бошлади.

«Талге дойи, отни ҳайдаб чеккага, анов оғочнинг соясига олиб бор, жиллидай куёш тигида турибсизлар».

«Аҳмоқ Эрка, ҳайдасам, от бир қадам ташламасдан «гупиллаб» йиқилади, сўнг буни туриши даргумон, чўл буғмалари бўғиб оёғига қон ўтмай увишиб қолган, энди юриб гетади, машинадан тариқ солинган тўрвасини ол»,

«Бўғма илон, қани илон? Ҳали мен илон инини ёнида ухладимми?» дея беўҳшов четга сакрайди Эрка.

«Бўғмада ҳам ақл йўқ экан, бечора касал отга ўралгунча, сенинг ақлсиз кадибош каллангга ўралса бўлмасмиди, ҳали ҳам шуқур қил, сени чўлнинг ажина-пажинаси чалиб кетмаганига, от сабаб ўлимдан қолибсан, от бор жойга инс-жинс яқинлашмайди».

«Иҳмм, иҳиимм..» йўталиб хизматчи Эрка, кўзларини бағрида даҳшатли сир-синоатлар, тасавурида кўрқинч пайдо этадиган, умрида кўрмаган ҳайвонлар, ажина-девларни яшириб-ястланиб ётган минг йиллик қирлар ва яккам-дуккам дарахтларга ҳадик билан тикиб.

«Ана, энди ҳайда, бу томондан, тақир ердан юр, Орол денгизи қургандан сўнг табиат ўзгариб, яқинда илонлар аждарҳога, қурвақалар диназаврга, отлар эса, учар девлара

айланади, қўрқма, эй, мен изингдан юраман, бу ерда етти авлод ота-бувам яшаган, ҳали биронтасини илон чақиб ўлдирмаган, сен ҳам ўлмайсан» дея далда берди Талге йи-гитлардай чаққонлик билан машинани ўт олдиаркан.

Қариб, қуш уйқу бўлиб қолган Талге тунда овулга жондор ораладими деб отасидан қолган милтиқни қўлига олиб чиқди ва ҳаво ҳам булутли, бостирманинг остида отни кўрмагач, қора уйларнинг атрофини айланиб то-полмагач, уни бирон жойда ўлиб қолдими деб ўйлади.

Шу он даштларда жуда ёрқин нур сочадиган Оймо-мо Талгега ёрдам бериш мақсадида, булутлар орасидан чиқиб, юлдуззор фалакни, чирилдоқлар чириллаётган қоронғиликни, ястланиб ётган қум барҳанларини, ўзбек-нинг косасидай дўмпайиб турган қора уйларни қумуш-ранг нурга беллади, қари Талге қир бағрида бир-бирини искашаётган, асосан Қора шаҳзоданинг атрофини ай-ланиб, ўйноқлаб қора терга ботган Ёнардоғни, унга эргашган оёғи ва бўйни Қора шаҳзодага менгзайдиган, ёллари ва қуйруқлари жуда узун тойчани кўриб, юраги қинидан чиқгудек ҳаяжонланди.

«Ё яратган эгам, ё яратган эгам, ўзинг ҳар нарсага қодирсан» дея пичирлади.

Чўлнинг ёрқин ойдинлигида тойча онаси Ёнардоғдай ўсиқ ёллари ва қуйруқларини шамолда ҳилпиратиб, ота-си қаби узун бўйинини бир томонга бурганича виқор, тароват, салобат ва, айтиш лозимки, нозик, узун оёқлари-ни тантана билан ташлаб, гўё ҳали дунёда асл гўзаллик-лар, куч-тароват, мусаффолик яшаётгани ва ёвқур ёшлик каби туйғуларни намойиш этишга қасд этгандай, отаси ва онаси Ёнардоғга узоқлардан оловли нигоҳларини ти-киб, мислсиз гўзаллик ва тароват тимсоли сифатида, ой ва оқ булутлар нурларининг қоришган жойида мисоли парвозга шайланган мағрур оқ қушлардай айланарди.

«Устюртга хуш келибсан, Ёнар доғ!»

«Чўл ва саҳроларга қадаминг қутлуг келсин, киччи тойчоқ!»

Ñàèì àò Ààòî

«Барибир Қора шаҳзодангни топиб ва ҳатто кўпайишиб келибсан, ўшанда бўғоз экансан-да, бечора жонивор, унинг ҳиёнатини кечирибсан-да, кечир, кечиравер, ҳатто одам боласи даҳшатли хиёнатларни кечириб, баъзан гуноҳларни ичига ютади».

«Минг километр йўлни босиб ҳам Қора шаҳзодани топиб келибсан».

«Одам боласида йўқ садоқат сенда бор экан, Ёнардоғ!»

«Гал, галавар, қайтганинг чин бўлсин Хазор,

Хоразм ерларина!»

Отларнинг кишноқи ва «дупури» сасига иштончанг чиқиб келган Эрка, уйқули кўзларини ҳайрат билан отларга тикарди, «вой бўй тойчасини..Ёнар доғга мангзийди, бунинг оқлигини, ёлларини, оловли гўзларина қара, айтишларича илгари замонда у Сулаймон подшоҳнинг оти бўлган экан».

Қора шаҳзода ҳам аввалги вақтлардагидай муҳташам тантана ва виқор билан, аммо бир оз оқсаганича, мукамаллик ва мислсиз гўзаллик тимсолига айланган Ёнардоғ, хизматчи Эрка Қўшқанот деб ном берган, ўйноқлаётган қулунини эргаштирганича қир устида, ўйнашар, бир-бирини искашар, чексиз, чўл юлдузлари ўзбекнинг пиёласидай осилиб турган юлдузли фалак остидаги улкан қоронғи саҳролар бағридаги сукунат ва зулмат чокини сўкиб, кишнаб, «дупурлаб» ларзага соларди.

«Иии...Талге, улар кетишяпти...улар учишяпти Ёнардоғ...киччи Қўшқанот, Қора шаҳзода... ким ҳам уларни ушлайди, энди уларни тўхтатадиган ва айирадиган кучнинг ўзи йўқ»...

Эрка сап-сариқ тишларини кўрсатиб жилмайди, унинг ифодасиз қорачуқларида Ойнинг порлоқ шульбаси, ойдинликка ботган қум барханлари узра учар юлдузлар мисол учиб, суниб бораётган ғаройиб отларнинг ва от туғидан сачраётган нур, ёғду, ёруғлик, ойдинлик парчалари жилоланарди.

14 июнь 2013 йил, Бешёғоч

ТУН БАҒРИДАГИ ЖАРАНГ

Бутун борлиқ оппоқ денгиздай чайқалиб ётарди, дала этаклари уфққа туташиб кетган, яқинлашиб келаётган оқшом қалбимда умидсизлик тугдирар, агар қоронғи тушиб қолса, аҳволим не кечишини билмасдим, аммо шу улкан оқликка бурқанган пахтазорнинг қай бурчидадир дўстларимнинг кайфу-сафо қилаётганини билардим. Бутун вужудимни тун олдидаги даҳшат қамраб олгани учун, миямга бошқа жўяли фикр келмасди. Кеч куз оқшоми қора этакларини ёйиб ва этакларини шамолларда номсиз туғлардай «пориллатганича», шошмай, совуқ бир виқор билан самолардан тушиб келарди. Гарчанд юра-юра оёқларимда куч қолмаган бўлса ҳам, сўнгги умид билан далага етиб боришга ва «агар бирон кор-ҳол бўлиб, ўлигим шу кимсамсиз чўллардан топилса, уйдагиларнинг «итдай хор бўлиб ўларкансан, кетиб нима қилардинг, ҳаётимни ўзгартираман деб не этдинг?» дейишини хоҳламасдим. Хотиним ва болаларимни ўйлашим билан кўксимда мисилсиз оғриқ ва изтироблар уйғонарди. Уйдан олиб чиққан якка-ягона нарса торимни қаттиқ ушлаган панжаларим терлаб кетган эди. Бу торни сотиб олишим жуда узоққа чўзилган, кўп вақтгача болаларга репититорлик этиб, дутор ва рубоб чалиб юриб, топган-тутган пулимни йиғиб юардим. «Етар-етмас ҳаётнинг гўрига ўт тушсин», Пулим торнинг баҳосига етадиган пайтда, уйда ё чироқ ва газ пули ёки болаларнинг мактабига тўлов вақти етиб келарди. Торнинг қўш палласига қўйнинг нозик териси қопланган бўлиб, пўлат сим тортилган гирди оқ ва фил суяги монанд садафлар билан безатилган эди.

Уйда хоналар етишмаганлиги сабабли, тунлари хотиним ва болаларим уҳлагач ёки саҳар чоғларда уйго-

ниб, чордоққа чиқиб машқ қилардим. Торни қўлимга олиб, симларини «тиринг-тиринг» чалиб, силаб қўяр ва уни шахсан ўзимники эканлигига инонгим келмай, ёш боладай хурсанд бўлардим. Назаримда, тор чалсам, қалбимнинг энг нозик туйғулари уйғонар, атроф — ҳов, анови кўринаётган дарахтлар, уйлар, хона ичидаги китоб жавонлари, девордаги гилам, дунёдан ўтиб кетган бобо-бувиларимнинг сувратлари ва ҳатто эски радиомиз ҳам ҳаракатга келиб, менинг орзуларим рўёбга чиқишига ҳисса қўшаётганга ўхшарди. Бу ҳаракатларим асосида қалбимнинг энг ички сирлари, болалик хотираларим уйғонар ва билар-билмас чалган оҳангларим юрагимга хузурбахш нур бўлиб қуюларди. Қўлимдаги бир ҳалтача егуликлар ҳам эндиликда оғирлик этарди. Ҳалтача ва торни, тўғрироғи торни тугуннинг устига, қачонлардир анҳор қирғони бўлган баланд жойга қўйиб, қаддимни ростлаб узоқ-узоқларга тикилдим, бу ерда одамзод яшайдиган иморат ёки омонат бошпана кўзга ташланмаслиги хавотирга соларди. Ҳали йўл бошида сўрамай-нетмай мени ташлаб кетган юк машинасининг ҳайдовчисига ланъатлар ўқидим, «йўмасам, унга айтдим, ака, мен бу ерларни билмайман, адашиб қолсам, нима бўлади?» дедим. У гўё мендан тезроқ қутулиш учун йўлга ташлаб, пулини олиб газни босган, ярамас. Унинг бароқ қоши, салқиган қовоқлари ва зарҳал юзидан кўп ичиши ва айни мени ташлаган чоғида ҳам, фикри-зикри — арзон ошхонага етиб олиб, заққумига ароқ ютиб олиш эди. Ифлос ҳайдовчи!»

Бирдан кўзим қонталаш бўлиб ботаётган куёшга тушиб, сакраб ўрнимдан турдим. Мен юришим керак, тезроқ дўстларимни топишим керак. Ахир, у ерда Зуҳра бор. Зуҳра, бу — бирга ишлайдиган, яъни мен ёқтирадиган қизнинг исми. Уни ўйласам худди яширин ҳолатда тор чалганимдагидай қалбимга нур қуюлар ва яна дилим виждон азобига ўхшаган гуноҳқорлик ҳиссидан зирқирарди. Баъзан ҳаётимни таҳлил қилганим-

да, ота ва эр сифатида бурчимни бажардим, энди ўзим учун ҳам яшашим керак деган маҳдудона шайтоний фикрлар таъсирига тушардим. Чунки беш-олти йилдан бери хотиним билан муносабатимиз дарз кетган кўзгуга ўхшаб, на синар ва на бутланарди. Хотинимни бир вақтлар севиб уйланганим ва болаларим тарбияси учун жонимни берганим ҳолида, энди бошқа кўнгилни, бегона меҳрни қумсаганимни ўзим баъзан англай олмай тушкунликка тушар ва оилам атрофида тушовланган отдай ночор айланардим.

Қуёш ётоғига кирмасдан дўстларимни топишим керак (топганда нимага эришаман?), бу ерда на телефон, на бир хабарлашадиган жой бор. Одамнинг кўнгилни чўктирадиган даражадаги кулранг ва сарғиш рангли қоронғилик бағрига сингаётган кимсасизлик. Шу он дала-нинг тун бағрига бурканган этаги томонда трактор «патиллаб» ўт олди. Қувончдан юрагим ҳаприқиб сакраб ўрнимдан турдим. Егулик тўла ҳалтачани елкамга ортиб, торни маҳкам ушлаганимча пахтазорнинг ўртасидан йўл солдим. «Ҳей ака, тўхтанг, тўхтанг. Бу ерда одам бор» деб бақирардим. Чопиб бораётганим учун болдиримни пахта чаноқлари тирнар, ўсиб кетган гўза ва дала ўтларининг шохлари баъзан юзимга урилар, оёғим эгаларнинг орасига тушар ва қаттиқ кесақлар отилиб бошимга тегарди. Тракторнинг саси кучайиб ва зўриқшидан унинг даладан катта йўлга қараб юраётганини илғаб қолдим. Мен жон-жаҳдим билан опшоқ денгизнинг ўртасида қаёққадир югуриб борардим, қулоғимга дала кушларининг, чигирткаларнинг оқшом олди безовта чуғурлаши эшитиларди. Қуёш эса, эртага вақтликроқ чиқишга шошгандай, лаҳза сайин уфқлар ортига бота бошлади. «Шошма, ҳей қуёш, Зухрани топиб олай» деб оҳ урдим. Ичимдан ўзимни койиб ҳам қўйдим, бу сахро чангалидан қутулмагунча, тақдирим ва ҳаётимга зарарли нарсалар ҳақида ўйлашни ўзимга таъқиқладим. Ўзимча, балки шу гуноҳим учун адашиб қолдимми деб ирим қила-

ётгандим. Кўлим толиб аллақачон ҳансираб қолган бўлсам-да, торни шох-шаббалардан ҳимоя қилиб баландроқ кўтарганимча югурардим. «Ҳой, ҳой, тракторчи ака» дердим. Югура-югура суви тошиб кетган бир анҳорнинг олдидан чиқиб қолдим, юрагим ҳаприқиб кетди, негаки ярим кундан бери биринчи маротаба, одамзод бунёд этган ва одамнинг қўл излари қолган, иншоотнинг олдидан чиқиб туришим эди. Тракторни кўрмасам ҳам, унинг катта йўлга чиққач, газ бериб «патиллаб» жўнаб қолганини эшитдим. «Воҳ, энди нима қиламан!» Чоратрофдан пастликдаги кўлми, сувга жилдираб оқаётган сувлоқдан қуруқ жой излаб пастроққа тушдим. Вужудимда ҳансирашдан пайдо бўлган қовжироқ куйиш ҳукрон, оёғим энди ўзимга бўйсунмас ва жуда ҳолдан тойган эдим. «Қулгоинг том битсин, тракторчи!» «Ҳаётда энг яқин одамларинг эшитмаса, тракторчида нима айб?» деб аламли кулиб кўйдим. Чўлнинг қаерларидандир уйғониб «мен бундаман» деб кучаяётган шамолнинг саслари етиб келарди. Шамоллар трактор моторининг ачимсиқ тутунини бурнимга олиб келиб урди. Сув етиб бормаган баландроқ жойга ҳалтачани кўйиб, аста торни ёнбошимга олдим. Миямда «ҳамма ёққа сув тошиб кетибди, ҳалиги тракторчи яна қайтиб келмасмикан» деган умид пайдо бўлган эди. Юз-кўлларимни совуқ сув билан ювиб ўзимга келиб олдим, сувдан балиқ ва керосин ҳиди келарди. Балки тракторчи тошиб кетган сувни ёпишга келган, аммо бир ўзи эплай олмаган ва кеч бўлиб қолгани учун жуфтакни ростлаган. Шундагина жилдираётган сувларда аллақандай жун ва терига ўхшаган нарсаларнинг парчалари оқиб кетаётганини кўриб қолдим. Қаддимни ростлаб, атрофга боқдим, қоронғилик бағрига чўкаётган пахта даласи орқада қолган, қаршимда менга хавотирли боқаётган чўл. Бутун вужудимни қамраб олган хавотирни қувиб, бир оз тамадди этиб олсаммикан деб ҳалтачани очдим. Атрофни эт ва егуликларнинг иси тутиб кетди. Оғзимга бир бурда қоврилган гўшт солиб,

торимни қўлимга олдим. Луқмани еб бўлгунча беихтиёр торни ростлаб «тиринг-тиринг» этиб созладим. Билмадим, кимгадир ўзимнинг бу дунёда, қоронғилик бағридаги саҳрода мавжудлигимни билдириш учунми, бу ишга журъат этдим. Қалбимнинг туб-тубида йиллар давомида йиғланмаган йиғими, яқинларим ва ака-сингилларимга айтилмаган сўзми ёки ёзилмаган мактубларнинг сатрларими қатланиб ётиб, буларнинг ҳаммаси бир олам алам ва қайғу бўлиб бўғзимга тиқилиб ётарди. Кўзимдан қуйилиб келаётган ёшларни тўхтатиш мақсадида, «ҳей тўхта, нокас, фарзандларинг, гулдай рафиқанг ва жамиятда обрўинг бор, яна нима керак?» деб тасалли берардим. Гўштни ютиб бўлгач, ашулла бошладим: «Йиғлама, йиғлама, ўзимнинг фариштагинам (назаримда, хаёлимда Зухрага мурожат қилардим), бахт қошонасига бирга борамиз. Йиғламааа»,. «Мени севармисан, севармисан эй дил» (ё, худо, бу сўзни нотаниш бир аёлга айтардим. Ўзи менга бир бало бўлган, бўлмаса, бола-чақали одам бир қиз ва дўстлар баҳонасида саҳрода тентирасдим). Шу он анҳор тарафда «шопур-шупур» саслар эшитилди. Кўнглимни хавотирлик чўлгаб, одамлар етиб келганмикан деб ашулани тўхтатдим. Қулоғимга ерга, яъни жилдираётган сувларга «шалоп-шалоп» этиб, катта юмшоқ нарсаларнинг тушганини эшитдим. Оғзимда ютилмаган луқма билан қотиб қолдим, кўз ўнгимда умримда кўрмаган воқеалар содир бўлмоқда эди. Мен илонга асир бўлган қуёндай жодуланиб қолган эдим. Менинг чор-атрофимдан енгил машинанинг катта-кичик ва қора, кулранг, ялтироқ филдираклари пастликка юмалаб кетарди. Мен қуёшнинг сўнгги нурларида ялтираётган ва лойга беланаётган қорамтир филдиракларга оғзимни очиб қарардим. Кўраётганларимга ва ҳатто кўзларимга инонмасдим, чунки думалоқ филдираклар катта-катта балиқлар эди. Ҳатто уларнинг тикрайган қанотларини ва баданидаги хол-хол рангини кўрардим. Булар оғзи катта лаққа балиқлар эди. Назаримда, улар ўралганича юма-

Ñàèì àò Ààòî

ланиб, мени масҳаралаб кулаётгандай. Улар думаланиб-думаланиб катта сувга етганидан сўнг ёйилганича, бир оз билангаб-биланглаб сузиб кетарди. Ёнгинамдан ҳатто машинанинг гилдирагидан каттароқ балиқ думаланиб ўтди, унинг оқ, бақрайган кўзини, тупроққа беланган мўйловини ва думини тишлаб олган катта оғзини кўриб қолдим. Қўлимдан егуликлар тушиб, анҳор томонга анқайиб қарадим. Анҳорда «тўс-тўпалон» бошланиб, яна аллақандай ялтироқ, узун мавжудотлар ўзини ерга «тапа-таппа» отиб, пастликка қараб юмалаб кетди. Қиёматқоим юз бермоқда. Беихтиёр қўлим торга тегиб, у «тиринг-тиринг» деган сас чиқарди, бир муддат чор-атроф жим қолиб, тор нағмасига қулоқ тутгандай бўлди. Шу он бошимга бир нарса «шарп» этиб урилиб, хушимдан кетдим.

Хушимдан кетар чоғда, миям қатлари зулматга чўкар чоғда «ибтидода одам боласига жон нагма, наво билан кирган», «Мусиқа мени аирадиган куч» «бу қандай нотаниш ҳолат?», «нималар содир бўлмоқда, энди ўлдимми?» деган ўйлар сузиб юрди. «Ғўнгиллаган» овоздан ўзимга келганимда, қуёш аллақачон ботиб, итларнинг хургани, олис-яқинда сигирларнинг маърагани эшитиларди. Вужудимда оғир ҳасталикдан сўнгги қарахтлик ҳукмрон эди. «Ғўнгиллаган» овоз жуда пастдан учаётган, овулдагилар «қукуруз» деб атайдиган кичик самолёт овози экан. Самолёт шу қадар пастдан учардики, мен учувчиларнинг газга қарши кийиладиган ниқобга ўхшаган ялтироқ бош кийими ва елкаларига юлдуз қадалган оқ, паҳмоқ ёқали, қора чарм куртқаларини ва малла сочларини кўришга улгурдим. Бу кенгликларда инсон зоти бўлмагани учун, афтидан, улар мени излаётгани учун «ҳейй, ҳейй, осмондагилар» деб бақирдим. Бўғиқ, умидсиз ва йиғлоқи овозим чор-атрофда аксадо берди. Аксим «эйий» деб садо берди. Овозим жанангидан нафасим ичимга тушди, негаки анҳорнинг яқинроғида яна «шовур-шовур»лар бошланган эди. «Ё

худо, бу не балолар бӱлди, тақдирим китоби бу билан менга қайси варақини очмоқда, бу билан тақдир рух тилларида не демоқчи?», «қачонлардир онам тушингда тиниқ сувда балиқ кӱрсанг ҳаётингда недир юз беради» дердилар. Мен баландроқ жойга чиқиб, бирон кийимимни байроқ қилиб кӱтараман, дегунча «кукуруз» «тариллаб, париллаб» учиб кӱздан гойиб бӱлди. Пастликдаги кӱл чайқалиб «шалопп-шалопп»лар кучайди, шундагина самолётнинг кӱлнинг нариги қиргогига кӱнганини ва мотор «тариллаши» тинганини англадим. кӱлим билан бошимни ушладим, бошимнинг тепа қисми оғриқдан қизиб қақшарди. «Мени ким урди?», «Бу нотӱғри йӱл, қайт дейишдимми?», «Оғриқданми ёки кӱрқинчдан хушимдан кетдимми?», «Балки илоҳий бир кӱл урдимикан мени, оиланг, боланг бӱлиб, қай томонга кетаяпсан деб?», Вужудимни пармалаётган саволлардан сӱнг хотирамда Зухранинг кулиб турган юзи, унинг совуқ, роҳатбахш бадани ва намчил лаби келди. У ҳамisha кулганида кӱзларининг қорачиғи ёнида яна нимадир ялтирарди. «Нечун унга интиламан, балки оила ва ҳаёт ташвишларидан чарчаганим ва рангсиз ҳаётим учун унга интиларман», Мен тезроқ дӱстларимнинг ёнига боришим керак, «шатир-шутур» нарсаларимни йиғиштирдим. Зухранинг сиймоси менга куч ва қувват берарди. Барча кучимни қирқадиган хаёлларини қувдим. Кӱз очиб-юмгунча қоронғида оқариб кӱринаётган пахтазор четидан кесиб ўтиб ялангликка чиқдим. Бутун вужудимни «мен нима гуноҳ этдим?» деган савол пармаларди.

Мендан сал нарида бир чироқ «липиллаб» гоҳ кӱришиб, гоҳ кӱринмай кетарди. Кӱзимга кӱриндимикан деб қадамимни секинлаштирдим. Торни ва ҳалтачани маҳкам ушлаб чироқ томонга чошиб кетдим. Юз-кӱзимга ва кӱлларимга аллақандай дарахтлар шохларининг «шатир-шутур» урилгани ва уйга яқин қолганимда итларнинг ҳуриб чиққанини ҳис этдим. Уйга етиб борганимда, худди

эртаклардагидай, қоронғи уйнинг эшиги очилиб, чироқ кўтарган ўрта яшар ва серсоқол қозоқ киши чиқди.

«Хуш кўрдик, кўноқ» деди у синовчан тикилиб.

«Амаки, адашиб қолдим, институтдан пахта теришга келган дўстларимни излаб юрибман», дея олдим унга, бу ерда асли нега тентираб юрганимни айтмасдан.

«Уйбай, кешга қолибсан, улим. Жўраларинг томдига келдими, бу овул Томди?»

«Ҳа, ҳа», — дедим хурсанд бўлиб. «Томдига бугун келди. Мен уйда ушланиб, кечга қолдим».

«Бугун қолагайсанши, чироғим, кўноқим бўл, свет ҳам ўчиб қолди?»

Миямдан «шунинг учун атроф зим-зиё» экан деган уй ўтди.

«Яқинроқ бўлса, раҳмат, йўлдан қолмай, амаки?»

Қозоқ киши елкасига тўнани ташлаб, чироғини кўтарганича уйдан чиқиб, қўли билан «булай кетаберасан, узоқ журмайсан, манов жерде. Чигатойга студентлар келди деди жангем» деб юқорини кўрсатди. Итлар ҳам эгасига эҳтиром кўрсатиб, мени йўлнинг саҳрога қўшилган жойиғача кузатиб боришди. Сўнг улар менга «Ҳей, Иброҳим энди бу ёғига ўзинг кетасан» дегандай ерга чўнқайиб кузатиб қолишди. қоқилиб-сурилиб йўлда кетарканман, қўлимдаги торим шох-шабба ва ўт-ўланларга урилиб «тиринг-тиринг» деган сас чиқарарди. Саҳронинг узоқларидан шамол билан гоҳ ёш чақалоқ йиғиси ёки мов бўлган мушукнинг жазавасига ўхшаган саслар эшитиларди.

Умримда биринчи маротаба торни ёмон кўриб кетдим, у менга жуда азиз бўлгани учун, уни на ташлаб, на олиб кета олардим. Тор, бахтга қарши, қаерга борсам сас чиқариб мавжудлигимни билдириб турарди. Кўнглимнинг ва олам орасидаги элчи тилларига ўхшаб. Ҳали лаққа балиқларнинг қутуришига ҳам шу торнинг саси сабаб бўлди, назаримда. Торнинг сасига анҳорнинг «шовури» кучаяверди-да. Қозоқ кишидан чироғини

сўрай, «эртага олиб келиб бераман» дейишга уялган эдим. Узоқдан итнинг хуриши ва эшакларнинг ҳантрагани эшитилди, демак, қишлоқдан узоқлашиб кетибман.

Қаршимда каттакон қора ит пайдо бўлиб важоҳат билан хурди, «бу овулда одамдан ҳам, ит кўп экан»... Ўз ожизлигимни яшириш мақсадида итга «кет, кет» деб пўписа қилдим, лекин ўзим қўрққанымдан тор ва тугунли кўлимни юқорига кўтаргандим. Қоронғилик бағридан бир нарса орқалаган ёш қиз пайдо бўлди. У юкини ерга қўйиб, пешонасини артиб кулди.

«Қайт Барс, қайт. Қўрқманг итим тишламайди. Йўл бўлсин, ака?»

Унинг кўлида кичик бир фонарча бор эди.

«Ахир, бу фонар кўтарган, яъни зулматда менинг йўлларимни ёритишга чиққан фаришта!»

«Сиз кеч оқшомда нима қилиб юрибсиз?» дедим аёлнинг ёлғизлигини баҳона қилиб ва ўзимнинг довдирганимни яшириш мақсадида. «Пахтамизни жуда кеч қабул қилишди, сўнг, ўт юлиб кечга қолиб кетибман», «Қўрқмайсизми кимсасиз далада?» дедим унга, қоронғилик назаримда иккимизни яқинлаштирган эди. «Кимдан қўрқаман шу ерда тугилганман. Бунинг устига, ёнимда Барс бор. Сиз кечда қаёққа юрдингиз?»

«Мен.. менми», — бирдан қизга дўстларимни ва Зухрани айтгим келмади, чунки қизнинг юзидаги самимият, кўзларининг ростгўй порлаши қалбимни илитган ва юрагимда бир илинж пайдо этган эди.

Дунёда зулматдагиларнинг йўлини ёритишга қодир аёллар бор деб ишонардим. Қалбимда кечаётган ўйларга, телбаларча ҳолатимга ўзим ҳам ишонмай қолдим, балки Зухра сиймосида, умримнинг шу дақиқасида, тун чўккан саҳрода ва ёки зулмат бағридан фонар кўтариб чиқадиган қизни излаб юргандирман.

«Адашиб қолдим чоғи..ҳали бир ҳайдовчи, шу ер Томди деб ташлаб кетди» деб сўкинган бўлдим.

«Шаҳардан келганлар, ҳув, даштнинг бошланиш жой-

Ñàëïï àò Ààòî

ига қўнишган, кундузи кабоб пиширишаётганди, аммо..» деди қиз жавобимни кутмай.

«Демак, сиз уларни кўрибсиз-да, исмингиз ким?» дедим журъат қилиб.

«Бернур. Кўп олов ёқишди чоғи, тутунлари бутун далага тарқади»,

«Бернур, исмингиз чиройли экан. Нега «аммо» дедингиз Бернур?»

«Кўлга борманг, у ерда одамхўр лаққалар бор. Борсангиз ҳам сувга кирманг»,

«Лаққалар? Улар одамхўрми? Нега ундай?» дедим ҳайрон бўлиб.

«Балиқ тутишга борган иккита рус учувчисини лаққа ютди».

«Ёлгон, нега улар менга учрайди, наҳот, мени ҳам ўлим таъқиб қилиб юрибди» деб бақирдим қалбим гилдирак лаққаларга боғлиқ хотиралардан зириллаб.

«Ўзингиз биласиз. Барс, Барс» деди нотаниш гўзал кулиб ўтини орқалаб кета бошлади. «Тўхтаг, тўхтаг» дедим қизни яна кўрмаслигимдан ўртаниб. Қоронғилик бағридан унинг «лаққанинг ичидан учувчиларнинг юлдуз қадалган чарм курткалари чиқди. Энди борсанг, боравер»и эшитилиб турди.

Назаримда, у мени эшитмас, дунёдаги олти миллиард инсон мисоли ўз-ўзига гапириб кетарди. У ҳам, мен ҳам ўз ҳолимизча туғилганимиздан буён сўйлардик, жавобсиз саволлар берардик бир-биримизга. Минг йиллардан буён ҳамманинг кўнглида бир-бирини англамаслик туфайли пайдо бўладиган саволларга ҳеч ким жавоб бермас, одамлар бир муддат, худди ҳозир Бернур тўхтагандай тўхтаб, яна ўз ҳолича ўз йўлига кетар ва яна ўз ҳолича ҳикоясини бошлаб юборарди.

Хаёлим ўзимга келганда Бернур қоронғилик бағрига сингиб кетган, унинг ора-сира енгил йўталгани ва тупроқларни «шит-шит» — енгил босгани тун бағрида тараларди.

«Ким бўлди бу фонус кўтарган қиз?» «У ярим тунда мени недан огоҳлантироқчи бўлди?» «У инсонми ёки самолардан тушган бир малакми?» «У менга учрагунча қаерларда яшаган, энди қайларга йўл тутди?»

Энди бир қадам ташлашга ҳам мадорим қолмаган эди. У қизнинг зулмат бағрида порлаган нигоҳлари хотирамда осмон юлдузларидай осилиб турарди. Айни шу ерда бутун ўттиз йиллик йиғитлик ҳаётимда ҳал қилувчи паллада турган ва энди қаёққа юришим ҳаётимнинг ўзгариши, хуллас, қай йўл билан кетишимга боғлиқлигини англатарди. Қалбимдан «бу балки худонинг синовидир, бу балки тақдирнинг ишоартларидир» дедим ва яна жаҳл билан олға юриб кетдим.

Кўп ўтмай қулоғимга қизларнинг кулгулари, сурнай ва мусиқа асбоблари саси эшитилиб, сергак тортиб тўхтадим. Буталар ортидаги ялангликда, ўн-ўн беш чоғли одам гулҳан атрофида ўтиришарди. Юрагим ҳаприқиб кетди, наҳотки, дўстларимни топдим, аммо бу шодлик бир зумда йўқ бўлди, чунки гулҳан атрофида асосан қизлар ва бир-иккита эркак кўзга ташланарди. Уларнинг ичида менга орқа қилиб ўтирган қизларнинг бири Зухрага ўхшарди. Гулҳан олдига етиб борганимда қизлар менга «ялт» этиб қараб, ўрнидан туриб манзират қилишди. «Тўрға чиқинг, емаклардан олинг», Ичимда минг шукроналар айтиб, даврадан жой олдим. Қизлар қўшиқ куйлашар, узун сочларини шамолда ҳилпиратиб, бир-бирининг қўлини ушлаб, рақс тушишарди. Мен қизларни илгари қаердадир кўргандим, аммо қаерда ва қачонлигини сира эслолмасдим. Зухрага ўхшаган қиз ҳам сеҳрли май ичгандай қизларга қўшилиб кулгани-кулган, унинг нигоҳларида гулҳан акси чарсиллаб ёнарди. Гулҳан атрофини заррин бир ёруғлик чўлғаб олган эди. Улар: «Ол, Иброҳим, е, ич, сўнг уйга кириб дам оламиз» дейишди. Исминини қайдан билишларига ҳайрон қолдим. Зухранинг кўзларида гулҳаннинг қизил шуълалари тобора оловланар ва у «қиқир-қиқир» ку-

ларди. Мен шунда қоронгида қад ростлаган баланд оқ саройга кўзим тушиб, ҳайратдан қотиб қолдим. «Ҳей йўловчи Иброҳим, қаердан келяпсан, қаёққа кетяпсан?» «Кимсан ўзи?» «Кунтуғардан то кунботаргача бўлган ерлар бизники сен не мақсадлар билан саҳрода тенти-раб юрибсан?» дейишарди қизлар.

Жавобга оғиз жуфтлаганимда, парилар яна ўзлари билан ўзлари машғул бўлиб кетишди.

Саҳронинг ўртасида, ярим тунда муҳташам саройни кўришим бир мўъжиза эди. Зухра ўхшаган қиз дилида-гини айтолмаётгандай гоҳ гулҳанга қараб, гоҳ сарой томонга қараб, гўё менинг қонимни жўштирарди. У нигоҳлари билан неларгадир чорлар ва даъват этарди. Бирдан юрагим ҳаприқиб торимни қўлимга олдим. Ўзимни ҳам танимай қолдим, мен дунёнинг муҳаббат ҳақидаги энг гўзал ва мангу кўшиқларини бошлаб юбордим. Кўзларимни юмиб кўшиқ айтаётганимда қизларнинг оқарган юзи, кўзларида акс этган гулҳан шуъласида саросима, ўкинч ва оғриқларни иллаганим эсимда қолди...Нотаниш тилда кўшиқ бошладим. Гулҳан ашуламдан куч олгандай тобора кўкка ўрлар, қизларнинг бир илон мисоли товланган ялтироқ бадани ва жоду тўла кўзлари тонгги юдуз мисол порлар, аммо уларнинг ҳаракатларида парокандалик ва асабийлик зоҳир эди. Қип-қизил гулга асир ва унинг ишқида сайрай-сайрай хушидан кетган булбулга ўхшаб, ўзимни тарк эта бошладим. Мен ва менинг ҳаётим қандайдир куч томонидандир бошқарилмоқда ва саҳрода нимадир содир бўлмоқда эди. Юмилаётган кўз қорачигимда сўниш олдидан жазавага тушган гулҳан, гулҳан узра маъюс боқайтган қоронғи саҳро, кулгулар, инжилган юзлар, жодули нигоҳлар, ҳарир либослар ва юрагим тубидаги «кимман ўзи, нега яшаб юрибман?» деган саволлар ва қизларнинг безовта шарпалари қолган эди.

Кўзимни очганимда мен саҳронинг қоқ ўртасида ётардим, атрофда на бир бута ва на иморат бор эди.

Кулоғимга торнинг «таранг-таранг» саси эшитилди, бу гал торни саҳро чаларди ва шунда бу овоз мени мангу уйқудан уйғотганини англадим. У бўлмаганда, балки ҳеч қачон кўз очмасмидим. Яқингинада одамларнинг гап-сўзлари, қозон-товоқнинг «таранг-турунги» эшитилар, шунда мен одамлар манзилининг ёнгинасида тунни ўтказганимни билдим.

Ўрнимдан туриб, юрагим истагига кўра, торимни маҳкам ушлаб, номаълум томонга йўл олдим. Руҳим енгил, тоғни талқон қиладиган куч-қудратга эга эдим. Кулоғимда саҳронинг «оҳҳ» чекиши, балиқлар шовури, фонус кўтарган қиз кулгуси ва гулҳан атрофида куйлаган самовий кўшиқларнинг жаранглари қолган эди.

Декабрь—январь 2011, Тошкент

ШОДИЯ АРАВАЧИ

Куну туннинг исталган маҳали ҳўмрайган, ҳар очилганида аллақандай ғалати, совуқ, хунук сас чиқарадиган дарвозадан, ўзидай беўхшов, кичик бизнес учун руҳсат берилган илк кунларда, бирор ишсиз қолган тез ёрдам фельдшерими, ёки терапия врачлари бирон корхонада ишлаб чиққан устига қалин пластик материал тортилган, баланд, тўрт ғилдиракли мустаҳкам темир аравасини ғилдирадиб Шодия хола чиқиб келади. Бозорнинг биқинига жойлашган авиация ишлаб чиқариш бирлашмасининг касалхона тизими ҳисобланган бинолар мажмуи орасида Шодия аравачи ўзини мутлақо ҳукмрон сезади, бу ўрамнинг дайди итидан тортиб, то ҳамиша баджаҳл ва сўканғич бош шифокоригача танишади.

«Отам замони эди», — дейди унинг ўзи, — қора асфальт ётқизилган, ялт-юлт япалоқ хорижий машиналар шувиллаб сузиб юрадиган, бозорнинг ҳаммоллари, ресторанларнинг хизматчилари, йўловчилар, пассажирлар билан минг сўмнинг устида бақир-чақир этиб юра-

диган, билагига қизил тасма боғлаган кондукторлар, коллеж ва мактаб болалари зир у ёққа, зир бу ёққа қатнайдиған жони қаттиқ йўларни касалхонанинг темир панжарали девори ортидан кузатиб.

Мовий, крахмалланганидан ёқалари енгининг дазмол босилган чизиқлари пичоқнинг дамидай тикка турган халатини авайлаганича, лифт ёнидаги, дераза орқали бозор майдони, Антей деган дўкон чироқлари ва хонадон кўчалари ва «Бухоро таомлари» ёзув кўриниб турадиған йўлак сўнигидаги ўриндиқда, оёғига касалхонанинг катак-катакли эски одялини ўраганича, мудраб ўтиради. Йўлакнинг охирида, касаллар, ҳасталарни кўрувчилар ва ҳатто ёш-ёш ҳамшира қизлар узоқроқдан айланиб ўтадиған, бир ёғи операция, бир ёғи реанимация бўлими эшикларининг олдида кимдир «дод» солиб йиғлайди, докторлар, ҳамшира қизларнинг югур-югури бошланади, Шодия, айна ана шу қоришиқ товушлар симфониясини илғаш билан аравасини ғилдиратганича, мультфильмдаги анқов паҳмоқ она маймундай жон ҳолатда, сопол плиткалар ётқизилган, озодалигидан ярқираб, ўткир дори ва хлор иси бурқираётган йўлаклардан, полларни гурс-гурс босиб, аравасини дукир-дукир итарганича югуради. Ўйланиш ортиқча, операция хонасида, ёки реанимацияда қайси бир шўрликнинг жони узилган, унинг дод солаётган қариндош-уруғларининг йиғлаши, шовқин ёсоқ, зич ёпилган эшиклар ортида кескиланган қовундай вужудининг қайси бир аъзоси операция қилинган чалажон касалларнинг бу йиғини эшитмагани яхши.

«Шодиола..», яъни «Шоди хола» деган товуш оний тезликда узун йўлаклардан учиб келиб, хотиннинг қил босган қулоғи қобикларидан кириб, унинг вужудини ҳаракатга келтиради.

«Оббо, ярим кечаси ҳам, тонгда ҳам тиним йўқ, буларга морг аравасиманми, қачон биров ўлса чақиршиди» деб ижирғанган бўлади, аммо у бу сўзни ялқов,

танбаллигидан эмас, балки шундай катта касалхонанинг, катта операция хоналарида японми, амриқоми, чин мамлакатидан келтирилган жиҳозлар кўйилган, шифокор ва ҳасталарнинг ҳатто медицинага муносабати ўзгарса ҳам, Шодия холага, қолаверса, унинг тўрт дигирчакли, елим ўриндиқли ўнғай аравасига эҳтиёжи мавжудлиги, ўзининг керакситиб, кимнидир, чақираётганими, бир оз маҳтал этишни истагани учун хўжа-кўрсинга вайсаб қўяди.

«Шоди хола, ёш йигит, қариндошлари агрессив, лиф-тдан тушгунча биронтасини яқинлаштирмайсиз, касалларнинг олдида гўяндалигини кўрсатишмасин», — дейди бошига оқ шапка ва оғзини ҳам оқ ниқоб билан тўсиб олган навбатчи ёш врач Ўлмасхон уйқусираган, чарчаган, аммо қабогига чиройли тўқ кўк ва жигарранг бўёқлар сурган чарчоқ кўзларини кампирга тикиб.

Кампирнинг ёшини ҳам билиб бўлмайди, маҳалла гийбатчи хотин-қизлари: «Туғмаган, битмаган хотин, у юзга кирса ҳам, чинордай мустаҳкам, эгилмайди», — деб чайнашади. Қорачадан келган чайир, катта бурнининг устида жойлашган митти кўзлари одамга жиддий боқади, ёшлигида шўхлик қилиб, лабининг остига нийнада билан сурма хол, яъни ёшлар тили билан айтганда нуқра, кўчанинг қизлари киндигининг пастига, думбасининг устига ўйдирадиган тату қўйган, эндиликда татуми-мартувми йиллар ўтиши билан ловиядай катталигида ёйилиб, лабининг остида ноннинг ушоқидай сиёҳ рангда кулгили осилиб қолган, ҳамшира қизлар шўхлик қилиб, «Шоди хола, яқдона холинғизни кўрсатинг», — дея кулишарди. Хоразмнинг аллақайси Моноқ деган қишлоғидан келиб Боровский медицина техникумида ўқийдиган ва жарроҳлик бўлимига иш ўрганишга келган Анабийи деган қиз «Ибийи Шоди апика, навчун мўччи холинғизи манго гўрсатмийсиз», — деб эжа-шади. «Эйй...ҳароб атдинг Анабийи калта, сан мани исмимни Шоди дейсан, яна қанақа қилиб сенга апика

Ñàèì àò Ààôî

бўламан», – дерди касаллар билан гаплашавериб хо-размчани тушиниб қолган Шодия хола.

«Ўзингиз навчун мани Анабийи калта дийсиз?», – дейди қиз ёш врач йигитларни мулзам бўлганига тум-тайиб.

«Мана, бўйла бўйингни манинг билан... елкамга ҳам чиқмайсан, ўзингни ёнтоққа занги қўйиб чиқадиган бўйинг бор. Ҳозиргилар болалар ва қизлар қорни тўймаганига ушоқ бўлиб кетган, бизи давримизда бари эркакнинг бўйи 2 метрча бўлиб, эшиклардан энкайиб кирарди».

«Нима бало, улар еб тўймас дев бўлганми?»

«Дев-павлигидан ҳаварим йўқ, сизларга ўхшаб бор-шга икки бўлак ўрис нонни ботириб эмас, бир товоқ қази-қарта еган».

«Ўўў...уларни операция этишни ўзи бўлмай, тан-дирдай қорнини тикишга бир соат сарф бўлади».

«Эйй..оптолдан гетгий бу манглайи қора кампир, ман мунга реймим галиб, хоразмнан akkaган патир, чўрак баржак адим, энди заққумни есин», – дейди жаҳлдан қизарган Анабийи лабини буриб дугоналарига.

Иш ўрганувчи қизлар жонига тегавермаслиги учун, Шодия кўпинча холини яшириш учун оғзига ниқоб тутиб, баъзи касалликлардан, оғир ҳасталарнинг бада-ни ва оғзидан келадиган сассиқ ислардан ҳам сақланиб юрарди. «Арслонимдан айрилдим... ҳҳҳўўўўў... ҳўўўўийй...», – деган сасга хаёл суриб аравасани ита-риб келаётган Шодия, уй халатининг устидан қалин нимча, бошига эчки жунидан бўлган жигарранг пух рўмол ўраб, аравачага қапишиб ётган арслонини кучиб фарёд ураётган ёш келинга чўчиб қаради.

Шодия машҳур ўлим араваси юравериб ўрганиб қол-ган, ҳатто кўзини боғласа ҳам адашмай топиб боради-ган, эшикдан чиқиши билан касалхонанинг ўнг томо-нига, иккала томони атиргул, ҳозир қор остида қолган, совуқ урганидан қорайиб қолган карнайгуллар, бир сил-кинса мазали ис чиқарадиган нозбўй райҳонлар ва

қизил, оқ бўлиб очиладиган атиргуллар қоплаб олган, тўрлари ёзда узум бошлари осилиб ётадиган ишжомли, гўё морг эмас, фақат жаннат боғларига олиб борадиган йўлга бурилди.

«Дооод...бермайман..мени ҳам олиб кетинглар. Қорнини ёрманглар, кестирмайман, мени эримни юрак, жигарини кимга бермоқчисизлар?! воҳ, арслоним..», — дея фарёд урарди ёш келин.

Бундай қалтис пайтларда Шодия ўзини босиб, тўхташга мажбур бўлар, илгари ёш даврларида бир марта лўлича ор-номус учун бир-бирини пичоқлаб қўйган, Тошкентнинг машҳур Ачабод маҳалласида яшайдиган лўлилар билан гап таллашиб, тўғриси, ёш-қари, болабақрадан иборат лўлилар тўпи, телевизорда кўрсатилган сиртлон галасига ўхшаб жасадга ёпишавергач, асаблари дош бермай бақриб юборганди.

«Менга қара, сенинг сасиган, бижғиган, касалликларга тўла сизан юрагинг, тош тўлиб қолган пўчканг, эхинаког қуртлари рақс тушаётган жигарингга ким зор, ахир, укангнинг ўлганига бир суткадан ошди, ҳатто тўнғизга ташласанг, этини тўнғиз емайди, э, нега ёпишасан аравага, ё мени олиб бориб столга қўйиб ейди деб ўйлайсанми?! Яна бешта ўлик бор қатнашим керак бўлган, қоч йўлдан!», — дерди морг томонга атом муз ёрар кемасидай мустаҳкам аравани итариб, осилиб ётган лўливаччаларни ҳайдай-ҳайдай қийналаётган Шоди қиз.

Энди эслади, ўшанда совет даври эди, қоп-қора, ялтироқ кўйлак ёқаси ва оқ майкасининг ичидан жуни чиқиб қолган лўли йигит «Энангни сени.. биийр... ..кай... холи худо сени врач қўймабди, агар врач булгонингда онангникига тикқондай ҳомма касални мўргга тикқарсан», — деб коррида жангидаги ҳўкиздай қутуриб, важоҳат билан буқиб келиб бурнига туширди. Қиз қон оқаётган бурнини ушлаганича қочди, дайди кучукдай катта-кичик лўливаччалар болдирларини, қўллари тирнади, халатини белбоғию киссаларини юлиб

олишти. Бола-бақра чол-камбир аралаш лўлилар тўпи оғзидан кўпик сочганича қувди, «Окомдинг ўлигини чўчкага ташлайман, столга қўйиб еймон деди, жигари куртлаган, деди», Тез ёрдам ҳайдовчилари етиб келган лўли баронларидан ўтиниби, уни лўлилар қўлидан айириб олмаганда, Шодия ўз танасини жонажон моргининг қоқ ўртасида кўрган бўларди. Ҳайрият, жазовага тушган лўли тўпи бурнини уриб синдиргач, уларнинг қўлидан қутулган, аммо операциядан сўнг қирғийсимон ҳолатда жухудми, арманларнинг бурнига ўхшаб букрайиб қолган катта бурни лўлилардан хотира бўлиб қолган эди.

Бурнини сийпалаб Шодия камбир оғир-босиқ ва солдом билан тўхтаб, қизни аравачадан ажратиб ўзига қаратди ва сокин овозда деди.

«Қизим, оху фарёд чекиб куйсанг эрингнинг руҳи безовта бўлади, қаттиқ куйиш Аллоҳимга хуш эмас, болам, энди қўлимиздан ҳеч нарса келмайди, Аллоҳнинг кўкдаги ишларига биз фақир бандаларнинг ақлимиз етмайди. Эрингнинг ёш жони эгамга керак экан олди. Ўзи берди, Ўзи олди».

«Хола, уларни совуқ ва зах жойга ташламанг, оҳх..оёғини каламушлар кемириб кетади дейишадию. «..вааа..вааа..», — дейди қиз, ёш болалардай совуқ ва йиғидан қизарган бурнини тортиб.

«Опоқи..уларни энг яхши жойга ётқизинг, қорнини ёриб ички аъзоларини олиб ташлашмасин, илтимос, тез олиб кетинг, ҳозир онам келади, кўрса йиқилиб қолади. Энди онамдан ҳам айрилиб қолмай...», — дерди йиғидан кўзлари қизарган ёш йигит, Шодияни дунёдаги ёлғиз ҳалоскор билиб.

«Ҳавотир олма.. болам.. фақат келинни олиб кет», — деди одатдаги совуқонлиги билан йигитнинг «опоқи» деганини ёқтирмай, ахир у умрида бир маротаба чимилдиқ кўрмаган қиз бола, гард юқмаган мовий ранг халатларини тўғирлаб.

Шодия навқирон ўликни олиб, дунёнинг энг оғир хаёлларига чўмганича, ўлим шамоллари эсаётган ўлим хонаси томонга аравасини гилдирашиб кетди.

«Жуда аҳмоқ халқ-да, бу ўзбеклар...» — дея ўзининг одатий жайдари фалсафасини бошлади, «эrimi ё боласи ўлдими, дард билан армон билан ўзини уриб йиғлайди, маъракаларда, ёш келинлар, қизлар кампирлардай кийиниб, мотамдан кўкка сақраб садр тепади, ҳатто ёш келинлар, оналар фарзанд ёки эри доғида куя-куя ўлиб кетади. О, агар улар йиғламаса, маҳалланинг катхудо хотинлари «айтиб-айтиб йиғла, овозинг етти маҳаллага эшитилсин, ёки бориб шаҳардан гўянда обкелларинг, белини боғлаб, вой отамлаб йиғласин, йўмасам айтишади, Сейидмурод ўлганда ит ҳам йиғламади, келинлари овқат еб ўтирди, олиб бориб гўрга кўмгунча қистанишди. Қистанмагани шуми, бугун ўлган одамни эртаси соат 11 ёки 12 да чиқаришади, маҳалла мулласининг зарур ишлари кўп, қора лола тасвири туширилган маъракалар идораси автобусининг соат 11 га вақти бор. Айтишларича, ҳатто юраги тўхтаб қолган ёки логеретик уйқуга кетган кўп одамларни тириклайин кўмишган экан», — дейишади.

Шодия яна ўзининг қадрдон ўрнига жойлашаётиб, ўтган ҳафта оғир касаллик билан оғриган йигитнинг озиб қушдай бўлиб қолганини, бўйнининг атрофи маматалоқ бўлиб кетган йигит, аравасини сал кўтариши билан, шувв этиб, музда сирғалган тахтадай морг қутига тушганини эслади. Айтишларича, у икки-уч йил олдин Россияда совуқ ертўлаларда яшаб оғир касалга чалинган, поспортига Россияга қайтиб бормайдиган қора муҳр босиб қайтариб юборишган экан. Эслгани, Сурхондарёдан келиб Отчопар бозорида юк ташиб ишлаб юрган йигит бир ҳафта олдин лотореяда 100 млн сўм ютган ва буни ТВда сизлар ҳам лотерия ўйнанглар деб айтганмиш. Бу янгилик қишлоқда шов-шув бўлиб, қари отаси бир уй келин ва набиралари билан қувониб, уйдаги биргина соғин сигирини сотиб келса, ўгли 100

млн. тугул, юз минг сўм ҳам ютмаган, журналистлар лотореянинг рекламасы учун унинг анқов ўглининг кўлига 10 минг сўм бериб ТВда айттиришган экан. Ҳам бузоқли сигиридан айрилиб, ҳам эл ичида шарманда бўлган отанинг юраги тўхтаб қолган. Йигит қарз-қавола этиб отасини кузатиб, ўзи сирли равишда ҳалок бўлганмиш. Ўликни олишга келган сурҳондарёликлар йигит номусга чидай олмай ўзини ўлдирган ёки ўлими лотореяга алоқадор бўлиши мумкин деганмиш. Ҳуллас, мардикор йигитнинг ўлиги формалин ва хлор иси анқиб ётган моргда бир ҳафта қолиб кетганди.

«Ҳамма нарса ёлғон, лоторея сотмай ҳар бало бўлсин, бир оиланинг умрига зомин бўлиб».

Шодия киссасига қўл суққач, қўлига аллақандай кўк қоғоз илашиб, у бақувват қўлларига таяниб, аста кўзгалди, кўкимтир қоғоздан аллақандай узун сочли кал эркак совуққина тикилиб турар ва унинг ёнига 100 деган сеҳрли рақам порлаб турарди. Кампир воқеани англаб, унинг доллар ушлаган қўллари бирдан юқорига кўтарилиб, пулни киссасига суққан йигит онасини етаклаганича аллақачон кетиб қолганини тушунди ва қайтиб жойига ўтирди.

«...ахир, бу юз доллар-ку...нега унга шунча кўп пул беришибди?», — деди дунёнинг мотам ва ўлимларидан зада юраги қилт этмасдан.

«Шоди опа, пастдан қозонни олиб чиқинг», — деди югургилаганича кетаётган Гулнора исмли фаррош қиз.

«Қозон, қанақа қозон, Татарларнинг Қозоними?..», — деди куфри кўзиб ва чўнтагидаги пул туфайли овозини кўтариб.

Унинг ғалати одати бўлиб, кўчадан келган бегонанинг дашномига чидар, касалларнинг инжиқликларига тишини тишига қўяр, аммо ёш фаррош қизлар иш буюрса жон-пони чиқиб, сутдай тошарди.

«Ана пастда, ҳозир тушинг совиб қолмасин, хотини ҳайитдан олдин операсия бўлган анови Малибули йигит олиб келибди. Жа..қўли очиқ экан, бизани бўлимга

бир қозон, раддомга бир қозон палов об келибди», — деди йўлакнинг сўнгиги бориб қолган фаррош қиз.

«Сочинг кесилсин, Гулнор, эчкидай сакрамай ҳар нарса бўл, ўзинг аравани олиб тушиб, олиб келсанг ўласанми?»

«Ўтирибсиз-ку... ўтган-кетганнинг хаёлини суриб, шундай кнопокани боссангиз, лифтда бир минутда пастда бўласиз», — дейди Гулнор, текис тишларини намойиш қилиб, «уҳҳ, қани энди мени ҳам шундай эрим бўлса, ялтираб турган Молибуда изимдан келса».

«Унгача сени ҳам икки қулоч ичагингни кесиб, касалларни синган, бўлинган, аварияга учраган жароҳатларини тикиш учун йип яшарди, узун узун... осилсанг ҳам узилмайдиган ёки думбангнинг бир палласини олмани айиргандай ўйиб олишарди, хирургияни супуриб-сидирганинг учун раҳм қилиб».

Гулнор йўл-йўлакай ирғишлаб шодон бақиради.

«Сиз илон мучалида туғилгансиз. Шодиола, кобрасиз — вссс деб саватчали бошини чайқаб заҳар солишга шай турадиган».

«Шу қовоқ бошинг билан сени яқинда бозорчи эринг ҳам ҳайдаб юборади. Мучалда йилон йили йўқ».

«Бор Шодиола, сиз хитой календаридоги ўлжасини тўғри ютиб, сўнг оғзидан ўт сочадиган аждарҳосиз, катлангизни итарганингизда зириллайдиган йўлаклардан воўвв вуууааа...деб ўт сочиб у ёқдан-бу ёққа югурасиз», — дейди қиз йўлак охиридаги тез ёрдам қутисининг ёнидан пол ювадиган таёқларини олиб ва чайқалганича кампирнинг аждарҳо қиёфасини тасвирлаб.

Кампир таслим бўлган-дай, текис, аммо бир оз саргайган тишларини кўрсатиб, қалин одял остида туғмаган-битмаган қорнини силкитиб кулади.

«Аждарҳо бўлсам ҳам, сендай баданидан дорининг иси келадиган тиррақи бузоқ билан апитетимни бузмасдим».

Ёнида икки шотири билан молибучи зинадан чиқиб келди. Қўлидаги тасбеҳи, бошидаги қора духоба дўппи-

сидан исломга эътиқоди билиниб турган йигит хотинини чин дилдан яхши кўраркан, касалхонанинг гариб столини ноз-неъматларга тўлатиб ташлади. Ҳар доим уйдан келтирган банкали овқатини иситиб юрадиган ҳамширалар, босқинчи афғон майналаридай ҳамиша оч юрадиган медицина билим юртининг иш ўрганувчи шўҳ қизлари, қонсираган жарроҳлар, танбал фаррошлар, ҳайрсадақанинг мазасини олган қоровуллар палов, сомса, гўштли салатлардан қорни орқасига айлангунча еб, столдаги кола-фанталарни сўнгигача ичиб бўкиб қолишди.

Врачлар, ҳамширалар касалларнинг олдига, доялар туғруқ бўлимига, Шодия ҳудди қўлларининг бўшлиғига уялгандай оғир қадамлар билан йўлак сўнгигаги дераза ёнига бориб, эски креслога оғир чўкди, илгари, ёш пайтларида, навбатчиликка қолганида ҳам, бирга ишлайдиган дугоналари бўш палаталарга жой қилишар, замонлар ўзгариб, жарроҳлик ҳамширалари бир-бир қариб пенсияга чиқиб кетишди. Эндиликда қишинёзин деразанинг ёнига қўйилган кресло бунинг жойига айланган, уйдан олиб келган овқати ёки кўча кийими солинган халтани бурчакдаги катта гул тувакнинг ортига яшириб қўярди. Кун пешинга оғиши билан ним қоронғилик қамраб оладиган бурчакдан, истаса деразадан «Антей» дўкони, бир сафга тизилган ҳовлилар ва «Бухоро таомлари» кафесини томоша қилар, баъзан кечаси яхши ухламаганда ярим соат, бир соат қуш уйқуси билан мизғиб оладиган энг ўнғай жой, қисқаси бир креслодан иборат ишхона.

Кампир араваси билан ялтироқ, хорижий русумли машинанинг олдига етиб борганида антиқа воқеанинг устидан чиқиб қолди. Бир кампир ва жувон орқа ўриндикда мисоли шиширилган елим қўғирчоқдай семиз, Гулнорнинг тили билан айтганда «семизлигидан ёрилай деган» хотинни тортқилашар, итаришар, бақалоқнинг чиройли юзи терга ботиб кетганди.

«Қизим, бошингни бир оз эг».

«Опа, оёгингизни тортинг, тортиб олинг».

«Ҳой бола, сидениени бир оз олдинга сурсанг-чи»,
— деди жаҳли чиқиб Шоди олд ўриндиқдаги йигитни елкасидан туртиб.

Йигит келишган юзи, бақалоқликка мойил гавдасини эгиб, қўлларини узатиб, афтидан, у семиз хотиннинг ўғли бўлиб, қуйиб қўйгандай ўхшар, ўриндиқни олдинга сурди, у бу ҳаракатларни бажариш жараёнида қўл телефонини елкаси билан қисиб, аллакимга русчалаб бир нарсаларни тушунтириб яна юзини тескари ўгириб олди. Шодия бошлиғидаги учала хотин улкан Ҳеркулес хотинни, гоҳ улкан оёғи, гоҳ семиз ортининг бир палласини аравага олиб, ётқизгунларича ҳаллослаб бир ҳол бўлишди.

«Машинада ялпайиб ўтирган ким?»

«У Акбархон, ишга шошиб турибди».

Акбархон хотинларникидай оқ, дўмбоқ қўллари билан яшил, ҳатто Шодияга берган 100 долларликдан ҳам чиройли, белида банкнинг мовий ранг муҳри бор, бир боғлам ялтироқ 5000 талик пул узатди.

«Мозер..мана беш юз, докторлар ресеп ёзиб берса, «What up«дан ташлаб юборинглар, хола, обкеб кетишадди. Моманг, ман собраниямга кечга қолмай телефонлашамиз».

«Борақол, Акбархон, ман яхшиман, дориларни ана, холанг олиб чиқади», — деди Ҳеркулес хотиннинг кўзларида ёш айланиб ўзига тасалли бергандай.

«Қани итардик, ҳа ... ойи, сиз қочинг... ўзимиз амаллаймиз».

«Э, болам аравали куён қалъага етибди. Офтобой қизим. Аравани темирларидан ушлаб чайқалмай ёт, оширилиб тушма яна».

Учала хотин янги чиққан зомча¹ ни ўлжага олиб қирга тирмашаётган чумолилардай аравани итара кетишди,

¹ Ҳандалак.

арава касалхона йўлакларининг ўйдим-чуқурларига дук-дук тушиши монанд Офтобой Ҳеркулеснинг улкан гавдаси чайқалар, тоғорадай думалоқ қорни салдирар ва негадир кўзларидан ёш оқар, «Она, сизларни қийнаб қўйдим», — деб шивирлаб чиройли лаблари титрарди.

«Э, болам, сахириг чикмаган бўлса бўлди, довлениянгни лимон чой, укол-пукол дегандай тушириб ташлаймиз. Операция дегани нима, ўзинг тўртта ўғил туққансан, биласан, мени қорнимни курма сичон еган қовундай тешилмаган жойи қолмаган, кесерва, сечение, почка, апендесит учун тешгани, эсимда борлари, операция икки соатда ўтади-кетади», — дейди баланд зиналарга оёғини тираб кампир.

«Каридорга киришдан олдин бир оз дам олайлик, ичкарида икки-уч эшик бор, арава сиқилиб ўтадиган», — деди дазмолланган рўмоли билан пешонасини артиб Шодия аравачи.

Аmmo на Ҳеркулеснинг онаси ва на ўйга толган синглиси уни эшитишмас ва жавоб беришмас, афтидан, уларнинг дардлари ичида.

«Она, Камронни отчислениесини тўғирлаш керак, сиз Акбархонни эсига солиб туриг, уни иши қўп, банк, супермаркетнинг проблемалари... бунинг устига қизи Нодирахон ҳам шамоллаб қолди».

«Қизим, ўзингнинг соғлигингни ўйласанг-чи..», — дейди озгин кампир бақалоқнинг оппоқ, чиройли, дўмбоқ қўлларини одял билан ўраб.

«Такасалтанг болангнинг ўзи ўқишни хоҳламаса нима қиласан, айтаман, айтаман, акаси гаплашиб тўғирлайди. Ўқимай қаёққа боради, ўзим ҳассаларим билан кетига ураман Камронингни, шунинг учун айтишган-да, «қамишни бўш тутсанг қўлингни кесади» деб»,

«Она...сизам шу маҳал энди...», — дейди овози титраб Ҳеркулес.

«Бир оғиз сўзинг, болам, сенга куяман, болам, ишдан қолма дегандим сенга, уйинг уй, элинг эл бўлиб,

болаларинг топармон-тугармон бұлған-да бу дардлар қайдан ёпишди...» яна уч хотин улкан бақалоқ ётган аравачани кучаниб итариб кетишди.

«Офесдан ҳайдагандай чиқаришди мани, у ерда бұлсам қанча пул топишаётганидан хавардор бұлардим, она, келинларнинг пишириб-қуйдирганини оёғингизни узатиб еб ўтиринг дейишди. Мана оёғимни узатиб еб 175 кило бұлдим».

«Офтобой қизим, сиз 175 кило тош босасизми?» — дейди ҳансираб тўхтаб Шодия, аммо Ҳеркулес бақалоқ уни эшитмагандай онасига юзланди.

«Онажон, сиздан узр сўрайман, дорига пул сўраганингизда беролмадим. Ишонинг, она, саройда яшайман, қўлимда келинлардан ташқари, икки-учта хизматчи бор, аммо киссамда ўн минг сўм бўлмайди. Айтардингиз, пулинг бўлмаса фарзандларинг, ҳатто набираларинг иззат этмайди деб. Пул сўраган кунингиз кечаси билан йиғлаб чиқдим, Акбархон ёки Камрондан пул сўрасам, «уйдасиз, сизга пул нега керак?» дейди. Она, дорогая, простите меня»...

«Офтобой болам, ҳамасини биламан, айтма, болам, бундай гапларни, синглинг Акромни касал бўлмаса ҳам, даволатади, ёш болани массажа ҳам олиб боради. Дори олиб бер десам, беш минг сўм учун қон йиғлатди мени, шунга жаҳлим сендан сўрагандим»,

«Онажон, энди қўлимга пул тушиши билан сизга бераман. Синглим сахийлиги ва қўли очиқлигини бегоналарга маҳтанишини биламан».

Жарроҳлик бўлимида чўлоқ ёки операцияси оғир бўлган касаллар қатнайдиған ногиронлар аравачасига Молибучининг янги туққан хотини чақалоқни бағрига босганича ўтирди. Чақалоқ гўё отасининг касалхонага келганини билгандай, онасининг қўлида тинч ва осойишта ухлар, жажжи лаблари билан тамшаниб қўярди. Келин аравачадан тургунича Шодия чақалоқни ўзининг гўдакни соғинган, армонлардан қуриган бағрига босиб

турди, юраги орзиқиб, ич-ичидан титраб кетди. Бувакнинг жуда галати она сути билан қоришиқ тотли иси халати, ниқоби, қўлларига сингиб қолди. Шодиянинг кўзларига ёш келгандай бўлди.

Шодия «Молибу»¹чининг зиёфатида қорнини тўйдиргач, врач қизлар қўярда-қўймай, «агане» деб ёзилган елим пакетга тандир нони, сомса, чак-чак, қуш тили ширинликларини тўлатиб бериб юборишди.

Алла замонларда, тўғриси, хотиннинг эсида ҳам йўқ, у на йилларга, на ой, ҳафтанинг қайси кунлиги билан қизиқар, ҳаёт ва кунлар иш ва дам кунларидан иборат, унда ота-онаси тирик пайтида, эрга тегмай, бола-чақаси бўлмаганига қўнгли ярим бўлиб, унга уйнинг тўрт хонали катта қисмини ҳадя этишганди, аммо, янглишмаса, ўн йиллар олдин бўлса керак, Шодия катта уйларини келин набиралари билан қисилишиб яшаётган укасига бўшатиб, ўзи ҳовли этагидаги бир вақтлар ота-онаси ёз ойларида яшаб юрадиган, халтали пиёз, картошка, қотган нонлар, шолғом ва ошқовоқ, палов қовоқлар сақланадиган айвонли ва кичик ётоқли уйга кўчиб ўтганди. Ҳар икки-уч кунда касалхонага навбатчилигига боради, авваллари, ҳафтасига икки маротаба уйига келар, қолган кунлари ҳам ишда бўлар, энди, афтидан, қариган, тез хорийдиган ва шовқин-суронлардан, энг асосийси, одамларнинг мотами, йиғи-сигисидан зада бўлиб қолган эди.

Уй хоналари шифти паст, ошхона ёки омборга мослаб қурилгани учун кўкдаги қуёш соат 12 ларга қараб, арзон, тўр пардали пастак деразадан мўралар, оёғи калта шкаф, ичига тўқ ложувард ранг арзон она-бола шиша балиқчалар, эски замоннинг биллур идишлари терилган ойнаванд сервант, эски кўзойнаги, касаллар унутиб қолдирган «Узоқ умр сири» номли титилган китоб, эшик ва дераза ўртасида қаққайган қўпол кийим илғични ва

¹ Ўзбекистонда ишлаб чиқариладиган қимматбаҳо машина.

бозор чеккасида эски, арзон уй ашёларини сотиб ўтирадиган рус кампирларидан сотиб олган катта тувакли кактус ва аллақандай номини билмайдиган, айтишларича, эгасига бойлик ва бахт чақирадиган, япроқлари қалин ва япалоқ гуллар тушиб хона ичини нурафшон ёруғликка тўлдирарди. Сервантнинг ойнасиз токчасида эллик ёшга тўлганида касалхона бош врач қўлидан олган, қоғоз ва пластик гуллар солинган арзон чинни ваза, бировнинг бошига тегса ёрадиган, оғир металлдан ясалган, устига тангалар ёпиштирилган пул чақирувчи катта қурбақа ва рангли қанотларини кериб турган, тешигидан пул ва танга ташланадиган баланд сопол хўроз савлат тўкиб турарди. Вақт-бевақт уларни чангини артишга қўлига олса, аллақандай хотиралардан кампирнинг юзи гезариб кетарди. «Исқирт, сволич»¹ деган сас чиқарар. Бу бир-биридан хунук қурбақа ва хўрозни кампир қайси уйга кўчса ўзи билан судраб юрар ва ҳатто кириб-чиқиб юрадиган укасининг уч-тўрт ёшли набиралари «амманнинг қурвақаси» деган сўзни янглиштириб «қурвақа амма» дейдиган бўлишганди.

«Қочларинг, қурвақа амма келди», — дея тумтарақай бўлишарди Шодиянинг қораси дарвозадан кўриниши билан.

Гулларнинг гуркираб ўсишига Шодиянинг касалхонадан келтириб гул туваклар тупроқларига қуядиган, очиғи муддати ўтиб қолган глюкоза ва глюканатли кальций дориларининг таъсири бор. Укасининг келинлари, қизлари пастак деразанинг ярқираган ойнасидан Шодия ишда кунлари гулларни томоша қилиб кулишарди.

«Бу кактус Шодиамманинг ўзи, Шодиаммам тувакка ўзини экиб қўйибди, у тупроқданмас, ҳаводаги ёвузликдан куч олади».

«Онам туғмаган, битмаган қари қиз, бориб-бориб, заҳарли илонга айланади, дейди».

¹ Ярамас, муттаҳам (русча).

Касалхонанинг таниш дори ҳиди анқийётган йўлаги паҳмоқ халат, пахтали пижамали эркак-хотин касаллар, осма уколларни кўтариб, тез-тез юрадиган чиройли ҳамшира қизлар, полларни пол ювиш таёғи билан артиб юрган кекса фаррош хотинлар ва қўпол кўчаллик кийим устидан оқ халатни елгагай ташлаган бемор кўрувчилар билан ҳар кунги бақир-чақирга тўла ҳаётини бошлаб юборганди. Аллақачон мовий иш халатини, мовий қалпоғини кийиб, пардоз-андоз ҳам қилиб олган Гулнор уни жилмайиб кутиб олди.

«Уйингдан йилон чиқдими, Гулнор, сўфи азон айтмасдан, азонлаб келибсан?», — деди кампир.

«Шодиопа, гапларингиз аравангиздай қўрқинчли-да, айтайми аждарҳо чиқди уйдан, онам, кеча куёвингиз бозордан тўлиб-тошиб келди. Тушликка тандир сомса обкелдим, мазза қилиб еймиз».

«Унда ачом-ачом бўлибди-да».

«Бўлди, бўлди, янгиликдан хавариз боми, сизга думли шайтонча тутиб қўйибмиз, бир-бир сочларини юлиб оласиз, қаранг, практикантларга айтиб, аравангизга ҳам солдириб қўйибман...».

«Иш буюрмасанг тутқаноқ тутади сени.. чақалоқ ўлик туғилибдими, яна қанақа думли шайтонча?...»

Кампирни маҳалла хотинлари қаҳри қаттиқ, калта-кесақдай совуқ, ҳеч кимга кўшилмайди, кўзидан бир томчи ёш чиққанини кўрмаганмиз, юзидами, кўзларида ёвузлик бор дейишганига қарамасдан, у жуда содда ва кўнгли нозик, энг асосийси одамларга муҳтож эди.

«Фйуууушп омин бўлди бу одам кечаси операцияни кўтаролмасдан...», — деди Гулнор лабининг учида хуштак чақилиб, қўлини жуфтлаштириб фотиҳа қилиб кўрсатди.

«Сени олдингда актрисалар йўлда қолади, бундай ноёб талантингни хўрлаб, банисада ахлат артиб юрибсан».

Касалхонанинг ёзилмаган бир қонуни бордики, қариган, кимсасиз, оғир касалликдан азобланиб ўлган беморларга, бўлим ходимлари «жони азоб-уқубатлардан

ҳалос бўлди» деган маънода қарар ва ҳатто Гулнорга ўхшаганлар ҳазил-ҳузул қиларди.

«Ҳа...Аллоҳнинг бу етим бандаси паттасини топшириб, ҳайтт десангиз учишга ҳозир».

Шодия касалхонанинг йўл-йўл чизиқли эски одялини кўтарди, етмишларида, қорача, қорнининг ост қисмига оқ бинт скоч билан ёпиштирилган ва калта машинкаланган сочлари оқарган озгин чол гужанак бўлиб ётарди. Шодиянинг аза-мотамларда қотиб қолган юраги бирдан орзиқиб кетди. Нега? Не сабабдан қалбида бундай ўзгариш?..

Чойшабга ўралиб, онасининг қорнидагидай гужанак бўлиб ётган майитнинг қоқ думғазаси, орқа тешигининг устида тўрт бармоқчадай келадиган ортиғи, яъни думи бўлиб ва, энг муҳими, у кимгадир ўхшарди.

«Гужанак бўлиб қотиб қолибди, бечора, энди бунини ўловғичлар қандай тўғирлайди?»

«Уҳхх...Шодиопа, сизни онангиз туғруқхонадамас, холодилникда туққан, қанақа ўловғич...бизни нима ишимиз бор, балки чалақанча ётқизишга думи ҳалақит бергандир, Ҳаҳаҳа... фамилияси ҳам Худойберганов Ортиқбоймиш.. унинг тирик қолишига Худойберганлиги ҳам кўмак бермабди. Худо ҳам бандасини яратиб, оғир пайтда ҳавар олмабди. Ҳа-ҳаҳа..одамнинг маймундан тарқгани рост экан, ТВда бир аҳмоқ олим Момо Ҳаво олмаегани учун жаннатдан ерга қулаб тушган деганди».

Шоди аста кўзойнагини тақиб, Гулнорнинг кўлидан бояқиш касалнинг қалин касаллик варақасини олди, «Худойберганов Ортиқбой Самадович 1949 йил 27 июнда Тошкент шаҳри, Чилонзор районида туғилган. Диагности... ошқозон ости безининг яллиғланиши...Ўлим муддати...2013 йил 12 ноябрь, саот 3:54 да юраги уришдан тўхтади».

Шодиянинг нафаси қайтиб боши айлангандай бўлди, ахир, бу номни Тошкентнинг 7 миллион, қолаверса, Ўзбекистоннинг 28 миллион аҳолиси ичидан ҳам таний олади. Наҳот, йиллар, вақт тегирмони бу одамни

бадбуруш кимсага дўндирган. Кампир ўзида эмасди, унинг юрагида узун йиллардан бери бани одамзодидан яширадиган бир ёруғ ном бўлиб: Ортиқбой. Орадан йиллар ўтган бўлса-да, уни кўрмаса-да, билмаса-да, узоқ-яқиндан тириклигини, ҳаётлигини билиб, ҳар тун, ҳар кун ифодалари қотиб қолган юзига лоқайдлик ва со-вувқонлик ниқобларини таққанича вақт-бевақт Ортиқ-ни ўйлаб азобланарди.

«У эркакмас, у номард, бир марта келиб хабар олма-ди» дерди.

Авваллари гурсиллаган ёш қиз вақтларида уни ўйлаб тунлари уйқуси қочиб кетарди.

Бир марта укаси ва келининг гиди-бидиларидан тўйиб, Ортиқбойни излаб борган, ўт олган тўнкадай қаққайиб ўтирган одамга ялиниб-ёлворган, келиб ту-раман деган ваъдасини олиб уйига қайтган, аммо...

Кампир аравасини гилдиратиб, балки ўн, балки юз марта жонсиз таналарни ортиб қатнаган, узун йўлақлар аро музёрар кемасида йўлга тушди. У ҳаракати секин-лаштирилган видео тасвирлардай судралиб, йўлакнинг ёруғлик тушиб турган томонидан қоронғи тарафига, лифт-га чиқиладиган жойга қараб кетди. Шодия узун, мазмун-сиз, сўққабош умрида, ўттиз ёшларида бир эркакни, тўғрироғи, шу мудҳиш аравасида қапишиб ётган, неча бор қаргаган эркакни севганди. Бу эркак ўша вақтда ка-салхонага янги ишга келган тез ёрдам машинаси ҳайдов-чиси бўлиб, бир кўришдаёқ бир-бирини ёқтириб қолиш-ган ва бир ёз оқшоми укаси хотини билан водийга дам олишга кетишганида, Шодия қизлигини Ортиққа ҳаля этган, умрида эркак зотини кўрмаган, суймагани учун бу воқеани қандай содир бўлганини билмаган, «ия, сенинг баданинг нофоранинг юзидай таранг ва текис экан» деб оловли қўллари билан тонггача силаб чиққанди у.

Сўнг, барча яширин ишқий муносабатлар каби Ор-тиқнинг хотинининг келиб жанжал қилиши билан, ошиқ ҳайдовчи ели чиққан пуфакдай ишдан бўшаб,

Шодияни юрагини тилка-пора этиб, мангу ёлғизлик гирдобига ташлаб кетганди.

«...бу ҳам отам замонларда..» эсларди, ўшанда қиз ялағоч йигитнинг ортигини кўриб ҳайратда қолган эди.

Тўғриси, Ортиқни ўн йиллар олдин тасодифан кўриб, шаҳарда жуда катта авария бўлган, бир томони пачоқ бўлган Матис машинасида ёш йигитни олиб келишган, тўсатдан ўрта яшар ва семиз ҳайдовчини кўриб Шодия тўхтаб қолган, Ортиқ асабийлашганича, телефонда кимнидир бўралатиб сўкар, афтидан, пачоқланган машинани тузаттириш учун тортишарди. Жароҳатланган йигитни туширишлари билан у машинага қаттиқ газ бериб жўнаб кетган, олайган кўзлари билан Шодияни кўрадиган, аммо танийдиган аҳволда эмас эди.

«Шу тутруқсиз одамга умрини баҳш этдими, у эса, тансиқ томоқ егандай, у билан бўлган-да, кетган»,

Шодия араваси билан қиш бўлса-да, қуёш чарақлаб турган касалхона ҳовлисига чиқиб тўхтаб қолди, унинг қари оёғи, вужуди, қўлларидан куч кетган, ич-ичидан қалтирар, кўнгли айниганга ўхшаб юрагининг туб-тубидан бир оташ кўтарилиб келар, аравани итариш, филдиратиш баробарида майитнинг аллақачон қотиб қолган оёқлари салдираб ва тақир-туқир этган сас чиқарар, кампир қор босган атиргуллар, карнайгуллар, ҳамишабаҳорларни оралаб, моргнинг эски темир эшиги ва занглаган тутқичларини кўрганда хўнграб йиғлаб юборди. Ёруғ оламда севган ва куйган биргина эркагини, ичкарида ҳам, ташқарида ҳам ҳеч ким сўрамас, тўхта-тинг, юрак-бағрини кесманг, морг хонасига... кимсасизлар, ароқхўрлар, дайдилар, вужуди нимта нимта бўлган оғир касаллар тиқилиб, формалин ва хлор иси сасиб ётган ўликхонага қўйманг демас...Ортиқ ўз номидан келиб чиқиб ҳаётда, тириклар ичида ортиқча бўлиб қолганини ўзи ҳам билмагандир.

Бир вақтлар умрини, ҳаётини барбод этган одамнинг ўзи энди нажот талаб бўлиб ётар, балки тақдир

Ñàèì àò Ààôî

уларни, Ортиқни ҳаётининг сўнгида юзма-юз этиб, шу таҳлит барча аламлари, чеккан азобларидан қутулиш, қасд олиш имконини яратдими? Билмади. Истаса, унинг этини кўчанинг дайди итларига ташлайди, истаса анҳорга олиб бориб оқизиб юборади. У бир вақтлар ўзи учун азиз бўлган, эндиликда яланғоч, ҳасталикдан кескиланган вужуди бегоналик, ижарғаниш ва ҳатто жирканиш пайдо этаётган тананинг олдида туриб, қалбида кечаётган галаёнлар, изтироблар, тўфонлар, айрилиқлар, ўртанишларнинг нелигини англай олмай, умрида биринчи маротаба хўнграб йиғлаб юборди. Тўғри, Шодияни узун ҳаёти давомида йиғламади дейиш қийин, ҳовли четидаги кимсасиз уйида... укаси тўй қилган куни, онаси вафот этганида, жиянига бешик тўйи келганида, ёлғизликдан эзилиб йиғлаганди, аммо мотам ва мусибатдан қотиб қолган кўнглидан, кўзидан бир томчи ёш чиқмаганди. Унинг тунлар азобланиб-ўртанишларини пастак деворлар, қўна оржо¹, ота-онасининг сарғайган портретлари ва тувакдаги гуллари эшитганди.

Ортиқнинг озғин, қотиб қолган гавдасини авайлаб ялтироқ, совуқ темир қопламали қутига итариб юборди, улкан қути қарс этиб ёпилиб, унинг қалбидаги умидли ёруғ ва нурли ном бирданига совуқ бир рақам А 49 га айланди.

Аста юриб борди-да, майпараст, касалларни ва ҳатто ўлиқларни Шодия билан тенгма-тенг қатнаб юрадиган, Россиянинг қайси бир шаҳридан келиб, ичкилик туфайли хотини ва фарзандларидан ажралган фелдшер Васядан мерос қолган, Вася уни ертўладан олиб чиқиб тамирлаган йиртиқ креслога оғир чўкди.

У умрида биринчи маротаба ҳаётини, ишини, одамлар, тақдирлар, орзулар, армонларни бағрига яширган мудҳиш рақамларни, қон юқи қотиб қолган ялтироқ темир столлар, улкан темир шкафлар, шкафларга жой-

¹ Сандиқ.

лашган қутиларни ва шу ёнгинасида турган аравасининг нақадар жирканчилигини, айнан шу нарсалар учун ҳаётини қуролмагани, йиллар ошиб, аравасини тақирлататақирлата судраб бахтсиз, сўққабош кимсага ва бадбахт кампирга айланганига юм-юм йиғлади. Шодия гўё бошқа одамга айланиб, юраги юмшаб, уни ушлаб ҳаётга боғлаб, кўзларига тортилган пардалари тортилиб, ёки кийиб юрган рўдапо кийимларидан ажраб, яланғоч ҳолда кўчага чиқиб қолиб, ярим кечаси уйқудан уйғонгандай ичикиб ичикиб йиғларди.

Ўрнидан туриб ихтиёрсиз ҳолатда, қўпол, йўғон бармоқларини аравага чўзиб, яна илгари силжиди, энди аравани Шодия эмас, унинг суврати, хаёли судрар, сувратлари, оёқлари, қўллари бошқарарди.

«Шоди опа сизга нима бўлди, мана бу иссиқ ширин чойни ичиб юборинг. Рангингизда ранг қолмабди», — деди темир дарвозани очиб-ёпадиган эшик қоровули.

Юзига урилган совуқ ҳаво ва иссиқ чойдан ўзига келди. Яшил деворли изгритдан бировнинг жингалак сочли боши бир кўриниб, бир кўринмай кампирнинг хаёлига, шундай чиройли йигит лилипут экан, энди ҳеч қачон хоразмлик қизга Анабийи калта демайман, деган ўй келди ва яна ўзининг оғир хаёллар оламига шўнғиб кетди. Гулнор ва яна икки-учта эркак ва хотинлар, ертўлага туншадиган йўлакнинг ёнида чанг босиб ётадиган, оғир аппаратларни, кўрпа-тўшак, ремонт вақтларида халтали цемент ва алибастрлар ташийдиган аравани ичкаридан итариб чиқишди. Шу маҳал тиззалаб юриб келаётган, шими йиртилиб тиззаларидан қон оқаётган йигитни кўриб, аравани итариб келаётганлар таққа тўхташди.

«Вой Акбархон болам, онангдан айрилиб қолдик. Вой болам, энди боғбонингдан айрилиб қолдик. Оҳ, болам...дилбандимдан айрилиб қолдим»...

«Ўз оёғи билан ўлимга келган опам».

Айни шу маҳал тиззалаб юриб келаётган, юзлари оқарган, оппоқ кўйлаклари ёқавайрон Акбархон, дунё-

Ñàèì àò Ààôî

нинг энг бақалоқ хотини бўлган онаси ётган араванинг совуқ, темир гилдиракларини кучиб фарёд чекди.

«Она, кечиролсангиз кечиринг мени...мен сизни ўлдириб қўйдим. Пул бердим, холам бор, ойим бор деб ўйладим. Операция кунини билсам ҳам командировкага кетдим. Она..онажон..энди сизсиз қандай яшайман..»

«О, тангри, бақалоқ Офтобой ўғлига қарамоқчи бўлган-дай қимирлади ёки арава дигирчаклари бирдан силжиб кетди».

Кампир ўрнидан туриб, Акбархон деган сочи оқара бошлаган йигитнинг ерни муштлаётганини, кампирнинг тиззаларини уриб йиғлаётганини ва паҳмоқ сочли, бўйнига аллақандай занжирлар осиб олган йигитни турғизганини ва бақалоқни ортган аравани итараётган чумоли карвони яна йўлга тушганини кўриб турди.

Аллақайдан қаттиқ шамол эсиб, Офтобой – Ҳеркулеснинг юзидаги чойшаб учиб ерга тушди. Аравани итариб кетаётган чумолилар, ўқишдан ҳайдалган жингалак-соч олифта ва банкир Акбархон ҳамма қотиб қолган эди. Афтидан, Ҳеркулеснинг жони яқинда чиққан, унинг семиз, дўмбоқ юзи ва чиройли лабида йиғи ва табассум оралигидаги ҳолат, қошлари бир оз чимрилган ва қизил лаби компьютердаги кулги рамзи думалоқ шаклларга ўхшаб ияги томонга керилиб, гўё ўлимларни, оғриқлар, умидсизлик ва ҳатто Азроил гурзиси зарбасидан чўчимай, тақдирнинг адолатсизлиги ва бешафқатлигига қарама-қарши табассум билан қотиб қолган эди.

«Аааа...» деган йўғон гайритабиий товуш чиқарди банкир.

Ёруғ олам ва ўликлар салтанати орасида гилдиоровчи арава, яна навбатдаги қурбонини олиб олис сафарга отланган эди.

«Акбархон дегани банкдан чиқиб, супермаркетга кетар, бошқа нарсага вақти йўқ эди».

«Дунё Шодиянинг мусибатидан оғир айрилиқлар, жудоликларни кўрган».

Шодия опа юзига тушиб иситаётган, кўзини қамаштираётган куёш нуридан, ичган иссиқ, тотли чойдан ўзига келиб, чор тарафга қорлари куёш нурларида эриётган яшил тирик изгрит, чак-чак сув томчилаётган бир-икки япроғи қолган узумга ва қорлари аллақачон эриб кетган рангсиз борлиқда яна ҳам қизил бўлиб кўринаётган гулларга қараб, ёнида турган қадрдон аравасини кўрди.

*25-31 декабрь, 2013 йил,
Гўзал маҳалла. Тошкент*

ГУЖУМ ХОТИН

Хотини унга таъна қилганида мағриб қушлари бўлган турналар, учбурчак ҳосил қилганича, гоҳ шамолда сафи бузилгандай, гоҳ беш-олтитаси изда қолиб, Ҳасан-Хусан ўқ ёйининг 7 хил рангги аксланаётган кулранг булутлар соясида қоришиб, гўё аллақандай илоҳий кучлар тасирида камалак рангларига қоришиб орқага тортилаётгандай, шўрлик қушлар шамол гирдобларида чир айлана-айлана яна олға интиларди.

«Дўвсаман, қарибсан гарак, ёнглишиб Азроилни ишини этиб дурибсан» деди ҳарир либослар кийган, парилар монанд кўркли, дўмбоқ хотин, оёқ-қўллари, бўйни ва қулоғидаги сирғалар, зеби гардонлар, гулбанд, олмос тошли билагузуклар, оёқ занжирларини кеч куз оғочлари баргларидай шилдирадиб.

Дўвсаман, жуда жимжимали улкан тожсимон, қошига олмос, ёқут тошлар, олтин кумуш билан зийнатланган тахтда, ҳинд жодугарлари 40 кунлаб ерга кўмадиган ва бир акса билан яна тириладиган йогларники каби чайир гавдасини қаҳр билан отилишга чоғланган камондай кериб, мағриб қушларининг ўтиб кетиши ва овози ўчишини истагандай булутлар остидан камалак рангларини кузатиб турди ва хотини Хондарвага буқақараш қилди.

«Хондарва, агар сенинг ҳар кун ўн марта йиглаб, ўн марта кулишингни билмаганимда, ҳатто хотиним бўлсанг-да, жонингни олиб жон халтага солдирардим»,

Хондарва инжудай қатор тишларини намоиш этиб, хитойми, японми хотинлари каби гул қадалиб турмак-ланган бошини орқага ташлаб, қаҳ-қаҳ отиб кулди ва думбаси билан қари чандир этли Дўвсаманни туртиб, бир оз эркалагандай, эрининг ёнига тахтга сукулди ва галати, баҳайбат маҳлуқнинг суяқларидан ясалган улкан, чаноқ тўла ярқироқ ва шафоф зўлдирларни отиб ўйнаб, сўнг бари мрамор полларга тақир-туқир тушиб ва ҳар ёнга сочилиб кетди.

«Шу одатларинг ёмон-да, одам билан илолашади-гон туринг йўқ сани, зўлдирларни на тарқатиб юбординг? Ўйлайсанки, бу оддий зўлдирлар, билмасанг, билиб қўй, ҳатто зўлдирлар солинган, зардан ҳал берилган товоқларнинг ўзи, исёнкор олимми, шоирми, қатл этилган одамларнинг, баъзи ҳолларда бокира қизи тос чаноқларидан ясалган. Товоқбоп одамлар ер юзида минглаб, миллионлаб топилади».

Хондарва ёш боладай тумтайиб, тахтдан турди:

«Нега, озоннан захрингни сочасан, турнани сасини севмийсан, бу кимсасиз тунларда қаватлар қопқолари очиладиган деворлар, совуқ ва сукут ҳукмрон мраморлар ичра кулганим, сенга суйкалганим ҳам жонингни ёқади. Уйми бу ёки еттинчи дўзах дарвозасими?. Онамникида надаган бахтли адим. Қушлар, учар булутга мангзаган чавақ балиқлар, айёр чўртон ва соч ўримидай ўрилади-гон илон балиқлар, чингулларни айтмайсанми...сув парилари билан қувлашмачоқ ўйнаб хоримасдим. Ўзинг айт. Қасрлар, кимҳоб либослар, олмос жавохирлар, етти қават самодаги тожу тахт не даркор? Таъзимда оқ толдай эгилиб қолган кўзи қизил қуллар лозимми манго. Йўқ. Мен ёрпоқ, буталари барқ урган, шохларида булбул ва қумрилар сайраган улкан гужумман. Яқинларимсиз, бола-чоғосиз, қарғадай мазмунсиз

узун умр кимга даркор?.. Гетаман, Одамларникага бо-
раман, эчкихотин боласини ташлаб экан».

Дўвсаман ботиқ, аммо ёниб турган бит кўзларини хотинига синчков тикиб, бир оз бўшашди, мускулли, қариганидан туклари оқариб, кўсанинг соқолидай жун-
лари сийраклашиб қолган оёқ-қўлларига таяниб, қад-
дини ростлади.

«Эй шохли, япроқли гужум хотин, нелар дейсан, ахир, ана у чир айланаётган бутун олам, одамлар сасиб-бижгиб итбалиқдай кўпайиб ётган ер сайёраси, тоғлар, дарёю денгизлар, ойлар, қуёшлар санинг алинг-
да, яна не истайсан?»

Хондарва 18 ёш қиздай жаҳл билан тумтайиб, Ҳасан-
Ҳусан ёйининг ранглари аксланган мовий бўшлиққа, булутлар сузиб юрган осмонга ҳасратли тикилди.

«Гетаман, тушимда...мунажжим..» деб шивирлади.

«Ке, энди гужум хотин, қурвақа бўқлари қоплаган сассиқ Қанҳа кўлингни, коинот қопи саройи билан тен-
глама, ахир, мунажжимни не қиласан, сенинг мунаж-
жиминг менман, келақол, оташли ҳароратинг билан мени исит».

Дўвсаман лип этиб туриб, ёш ва дўмбоқ хотинини белидан ушлаб кўтариб, тиззасига олиб ўтирди. Ва кўйнидан яшил, оқ, кумуш йирик тошлари нур ва ёруғ-
ликда чарақланаётган ғаройиб тиллақошни хотинининг жингалак сочли бошига кигизди. Қуёш чеҳра Хондарва бир зумда оламлар ичра инсониятнинг энг ақли ваки-
ли яратган гўзаллик ва озодлик маъбудасига айланди-
қолди. Хотин эрининг ботиқ кўзларидан ўпиб қўйди.

«Сен қум ва саҳролар, Ховаразм одамлари сигина-
диган, гўзаллик, ҳосилдорлик, э, бор дунё аналарининг анаси тангри Анахитага¹ мангзайсан. Энди қўнглинг жойига тушдими, Хондарва? Биласанми, бошингдаги тож тошларини энг кўрклисини 1632 йилдан бери Ҳин-

¹ Хоразмнинг исломдан олдинги қуёшпарастлик динидаги, гўзал-
лик ва ҳосилдорлик худоси.

Ñàëïï àò Âàôî

дукуш ўнгирларидан қидиришди. Чўпонлар ҳар йили 7 ёки 8 сурув қўйларини сўйиб терисини, тошни топиш учун одам тушиб бўлмас жарларга, унгирларга отишди. Бу тош ердаги энг буюк Қўҳи Нур тошидан 100 баравар йирик, бекам.

Хондарва жилмайган куйи тожини олиб, унинг кумушранг ёруғлик ва қуёш нурларида минг хил тусда жилоланишини, нур сочишини томоша қилиб, яна бошига кийди.

«Чиндан бундай мислсиз нақшни гўрмаб эдим».

«Сен нега Одамникига боришни истайсан, ё Ҳаво айттирдими? Фитначи ва ҳийлачи эчкихотин сенинг икки дўғиб бир қолғонингми? Ёш болага ўхшаб тумтажсан, Эчкихотин дейсан, мунажжим дейсан?»

Хондарва сўзлашга чоғланиб оғзини очди ва «онам душима..гирди...» дея олди.

Бирдан осмону фалакларда, тангри тоқининг остоналарида тўзон қузғолиб, булутларни чирпирак айлан-тириб, аллақарлардан одамларнинг таҳликали шовқини, қочди-қувди, гоҳ йиғлаган, гоҳ кулган, ўқ отарларнинг пақ-пуқ товушлари элас-элас қулоққа чалинади.

«Гулдурмомо араваси.. йўла чиқди, букунгиларини теради».

Давсаман бир сакраб сарой деворига яқин жойлашган шиша қопқо устида пайдо бўлиб, ерга тикилди. Шишада унинг думсиз маймундай жундор, букик гавдаси ва ўлик тусли кийимлари ёпган, узун тирноқ қўлоёқлари акс этди. У шишада жилоланган оқ мрамрлар, оқ хитойи пардалар, қадимий қандиллар ва қирмизи туркман ғоилари ичида қора доғдай ялтираб турарди. Дўвсаман бирдан кулиб юборди. Минг йиллик қари, тиришиқ, жундор юзини заиф кулгининг шуъласи ёритиб турди. Ойнаванд қопқо остида, ерда қочиб юрган, аллақандай ғалати, дароз, калта, семиз, ориқ одамларнинг уйларга беркинганини, сўнг чиқиб моторли арава-ларда, қуёшда кумушранг қанотлари ялтираётган учоқ-

ларга миниб қочаётганини томоша қилди. Бу қочдиқувдилар базмини Дўвсаман оний замон парчаларида кўрар, аммо бу ерлилар вақти билан беш-ўн йилликларга тўғри келарди. Эпақасиз икки оёқ маҳлуқларнинг тоғнинг энг баланд жойларидаги бетон деворли қасрларга беркинаётганини кўриб, қотиб-қотиб куларди.

«Саман дим вахтинг хўш, на ўлди?» деди Хондарва виқор билан тахтдан тушиб.

У бошидаги тожини авайлаб, шиша полнинг қоқ ўртасига етиб келди. Тож яшил, оқ, кумушранг нурлари билан шиша девор орқали бутун ер юзини ёритарди.

Дўвсаман ўлжасига ташланмоқчи бўлган аждарҳодай биланглар ва ҳар ёнга ташланарди.

«Буларни қочишини кўр, ҳозир..ҳозир.. зўлдирилилар болаларини, қари ота-онасини қувиб чиқишади, сўнг бири йўлда, бири чўлда жонини топширади.. боқ, боқ...» дерди шиша полда тирноқлари билан сирғалиб.

«Бола-чоғони ўйина кўшиша ҳаққинг йўқ, қари ана-отасинда на гуноҳ... санго на вўлди?. Дўв..сани чуғуллиймон» деб Хондарва бармоғини юқорига кўтарди.

«Ўзингнан чиққан балога, қайға борасан давога. Чуғулла...мен тангрининг қаҳри бўлиб, бутун борлиқ ўн саккиз оламга қутқу солгайман, ахир, мен оловдан яралганман» дея хотинини масҳара этди.

«Сан нага дайди масҳаравозларни эрмакка ўйнайсан?» деди Хондарва ерда содир бўлаётган воқеаларни кўришни истамай, очиқ айвон устунлари томон юрди. Хотин тожининг ёдуси ва булутлар орасидан тошиб чиқаётган камалакнинг сариқ, қирмизи, яшил, сиёҳранг, қизил ранглари осмон кенгликлари, Дўвсаманнинг шиша қопқодаги аксини ва арш қасрини босиб кетди.

«Ана, мунажжиминг» дея Дўвсаманнинг ерга ташлаган улкан нарвонида туллаган бургутдай омонат ва оқ сочи, оқ либослари шамолларда учаётган қирғий бурун, думалоқ кўзойнакини фақат бурнига қистириб кўйган мунажжим, ҳов, ер қаърига, булутлар орасига

Ñàëïï àò Ààòî

сингиб кетган нарвонда, ўз-ўзига сўйлагандай мингиллаб ўтирарди.

«Аллоҳ, коинотнинг қора кучларига қарши, кўкнинг юлдуз ва ойли 7-қаватини яратди. Сен шу юлдузларнинг энг порлоқ толели, саодатли қийизи бўлгайсан. Менинг бошқа мунажжим, астраномлардан айри тарафим, мен фақат галаба ва қозонгилар ҳаққинда сўйлайман» деди туллаган бургут.

Қаср дарвозаси очилиб, бутун вужудини тук босган қизил кўзли, бир қарашдан думсиз маймундан фарқ қилмайдиган, уч-тўрт одам пайдо бўлиб, қўлларидаги халтани полга ташлаб, арвоҳдай изга чекинди. Аллақайларда кундузи қавакларда гизланиб ухлайдиган жонзотлар палапонлари, жўжаларининг ва аллақандай маҳлуқларнинг чиг-чиг саслари эшитилди. Дўвсаман лип этиб тахтига чиқиб, хизматчиларга важоҳат ва зулм билан тикилди.

«Бу ким, нега қоққан қоziқдай турибсан? Кўлингга не бўлди?»

«Буми...Карвончи савдогар.. уч-тўрт ҳафта олдин у яшайдиган элатни айланиб эдим. Уни кўриб, «гўтарил инди, жўрропчи, йўла чиқасан дедим».

«Сўзингни кўйнинг аччиқ ичагидай чўзма...».

«Бугун элатига борсам, савдогар кўрқиб, Ҳиндистонга қочиб кетибди. Тоғу тошлар, денгиз, океанлар, чўлу саҳролардан кечиб ўтдим. Чангалзорларда йўлбарслар, арслонлар, энг ёмони, шағоллар тўпи билан олишдим. Улар зулмат чангалзорларда ҳеч ёнглишмай ўраб олишди».

«Алингни на ушлаб турибсан?»

«Чангалзорда найзали ёввойилар оғули ўсимлик тугатиб, мени беҳуш этишди, олов билан уриб, уриб сопол хума қамадила.. Сени марҳаматинг билан зўрға қочдим, агар...агар ... қочолмасдим...».

«Манглайи қора акансан-у, худди ерда юрган лакалов одамдай совлийсан, мен сенга уч ёшингдан шамол

тезлигини, гулдурмомонинг қаҳрини, энг қадимий аж-дарҳоларнинг заҳарли ўйинларини ўргатдим, агар хум-га қамалган бўлсанг, сенга недир бўлган».

«Улар чалган ногора саси жодулади, эшитишим билан бошим айланиб, чангалзордаги минглаб лунгили тойлоқ одамларнинг бирига айландим-қолдим».

«Савдогарни қайдан олдинг?»

«Уни чангалзорнинг энг баланд палма оғочининг энг юқори шоҳидан тутиб олдим. Мени кўриши билан жонини топширди, бадкирдор».

«Ҳиндистонгача қочиб борган бўлса, юраверсин ади, кўчада дўғилиб, кўчада ўладиган миллиардлагон одамлар орасида чанг, аҳлат ва Девали байрамидаги қизил, гўк, сори рангларга ботиб...» деди Хондарва аста.

«Дўвсаман, савдогар гўрга ҳам кетолмаскан, агар ёнинда масҳаравозларнинг бошлиғи бўлмаганда...» деди хизматчи қизил кўзларини ерга қадаб.

Қаср пойидаги булутлар негадир ҳанкилчак учгандай, оғир тош осилгандай тебранарди.

«Айҳайй... масҳаравоз бошлиқми, у нетиб юрибди?» деди жонланиб Дўвсаман.

«Жўрропчи савдогар Масҳаравозга ҳавфсиз жойга қочайлик, мол дунём, олтин заарим саники деган»,

«Масҳаравоз монглайи қорани жонини олиб озорланмадингми, кўп эсриб кетвади ўзи. Мол-мулки бўлма-са-да, Оқ сарой йиғинини тўрида ўтирарди, алдин ман-глойна бир йумруқ бармадингми сволочни?»

«Жўрропчи олиб сотарни Ҳиндистонга қочиб... бо-шима савдолар солгани учун бир дақиқа, ердаги замон билан 48 соат бўғзини босиб турдим. Ипλος, кўрққани-нан аввал сийди, сўнг иштонларини булади».

«Нанана, нийнай, нинай, дийди бу ҳароп...»

Оёқина гийибди бир қора жўрроп».

Хондарванинг юзи тожига қўшилиб, коинотнинг қоқ киндиғида мангу балқиб турадиган қуёш нурларида етти иқлим осмонида ёғдуланидиган юлдузлар янглиғ пор-

лади ва кўз илғамас масофаларга осилган ҳарир, зарли, ипакли, жаннат шамолларида учиб турган пардаларни очиб юборди.

«Масҳаравоздан совла..уларни жони қотти бўлади. Оқшом бир қари хотинбоз масҳаравознинг икки бола-сини йўлда қоқилиштириб, жонини олдиқ. Ҳали..шиша қопқога... бор кўрасан, у қалъа майдонлари, боғларида қизил иштонларини кийиб ўмбалоқ ошиб ўйнаб юрибди. Була билан эжашма масҳара бошлиқни жонини нерда олдинг?»

«Тасдиқ, тасдиқ» деди хизматчи ёқасини ушлаб.

Хондарва мислсиз нақшинкор устунларга суяниб, маликаларга хос тантана ва малоҳат билан воқеани кузатар, унинг юзида ғалати нурлар жилованарди.

«Мунажжим чин совладими?» дея овоз чиқариб фикрларди.

«Масҳаравозни ҳали куни боракан, яна у ёввойилар мени хумга қамаганида аллақандай йўллар билан қутқариб қолди. Биласанми, у найзали ёввойиларни сўйлаб-сўйлаб гипноз билан ухлатиб қўйди. Шунинг учун ўххўў...ўххўў...».

Шу он полда ётган турли-туман номерли ва кодли елим билан сўргичланган оқ, қизил, қора қоплар орасидан минг йил уйқудан энди уйғонгандай, баланд бўйли, оқ соч, кўз ойнакли одам талмовсираб қалқди.

«асс..асс..л».

«Масҳара бошлиқни ўзим билан олиб келдим...кўнглимизни хушлаб юради. Ёйилиб кулмаганимизга ҳам 7 ёки 8 минг йил бўлди..».

Бирдан Хондарва қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди, унинг бевақт кулгусига сарой олди оғочларида ўтирган жаннат қушлари ҳуркиб учди, сарой ичидаги миноларга терилган кумуш, олтин идишлар жаранглаб, минг йиллик кунгираддор қуббаларининг ичига беркиниб ётган, тонг саҳар учиб чиққан, галадан қолган кўршапалаклар ғувв-ғувв учиб, залларда, қаср йўлақларида, толор ва айвон-

ларда «хуўт-хушт» сас чиқарганича, йўл тополмай айла-нишарди. Арш қасрини ер саёрасидан то самога қадар узанган камалак заррин ёғдули оқ, қизил, яшил ёйлари, мангулик ва замон спиралларидай ўралиб саройни тўлдирди. Қасрнинг ойна-эшиксиз Дарбанд қалъасига ўхшаган деворларидан паст бўйли мулозимлар пайдо бўлиб, айвон ва йўлакларда ёрқин нурдан кўзлари қамашганича қарсак чалиб, яшил, қизил туғларни силкитиб, кўршапалакларни кўрқитиб-ҳайдаб юришарди.

«Масҳара бошлиқни олиб келиб яхши этибсан, бун жони сиқилиб эди. Кўриши билан кулиб юборди?»

Хондарва кулиб кўзидан чиққан ёшни артиб, айвон четидан тахт томон юрди.

«Дўвсаман, сен қариб, Азроилни ишини қиладиган бўлдинг,¹ демабмидим. Азроилда ҳар кимнинг кетига тушиб, ё Ҳиндистон, ё Чин уммонидан ошиб, жон халтасини елкалаганича салаклаб юрадиган. Шунинг учун кулиб эдим».

Дўвсаман горилла маймунлариникидай узун жунли қўлларини кўтариб, хушт деган сас чиқариши билан эшикдаги қизил кўзлар гум бўлди.

«Хўш, Масҳара, Хондарванинг кўнглини хушлай оласанми, қўлингнан не келади?»

Масҳаравозлар бошлиғи ҳали ҳам гангиб турар, кўзойнагини тўғирлаб:

«Ҳеч нарса..» деди аста шишаларида камалак ранглари ва Хондарва тожи тошлари аксланаётган кўз ойнагини юқори кўтарди.

Арш нарвони силкиниб, мунажжимнинг йўталгани ва қоғозларнинг шитирлагани эшитилди.

«Бош масҳаравоз Арасту 1380 йил илгари оламдан ўтди, ҳозир ўқийман, яна 542 йилдан сўнг Жордано Бруно ўтда куйдирилади..».

¹ Бир савдогарнинг Азроил жонини олишидан кўрқиб, Ҳиндистонга қочиши ҳақида ҳикоят бор.

Дўвсаманнинг ўтирган жойида бит кўзлари ёниб, қартайиб бошида шохдай бўртикалари янаям диккайиб, қахрабо ранг юпқа либос зўрдан ёпган жундор гавдаси яна отилишга чоғланган ёйдай қўрқинчли тортилди. Ва қаҳр билан узун тирноқли жундор кўлини кўтарди.

«Қирилиб битмайдими, бари...»

Хондарва виқор билан, ўлим олди қалтироғига учраб, титраётган, манглайи шўр ва ҳатто мунажжимнинг башоратидан сўнг жони чиқаёзган Масҳаранинг олдида пайдо бўлди.

«Оҳангли битиклар айтасанми?»

Дунё масҳаравозларининг бошлиғи бирдан ўзига келиб, бошини бир томонга қийшайтириб тилга кирди.

«Беш тилда кўшиқ айтаман, уч тилда айтимлар ёзаман, 23 тилда алла айтаман. Ўйнайман, дорда юрадиган дарвозман, дунё тоғу тошларидан олтин ва олмос оладигон заргар ва яна сеҳргар кўзбойлоғичман. Маъракаларда айтим айтиб баланд овозда йиғлайман, тўйларда оломонни кулдираман».

«Ким у пошшоми...эл бошининг саройида шеър, кўшиқ айтиб, қизил иштон кийиб умбалоқ ошишингни ва шу ҳунаринг учун сарой пошшоси сенга кўкрак нишонини берганини совла».

Масҳаравозларнинг бошлиғи алланарсаларни гўнғиллагандай, тўрт томонидан оқаётган терларини артарди.

«Ана, ана, тош саройларда кулгулар ҳам жаранглайдиган бўлди. О, жонсеварим Дўвсаман» дея хотин Дўвсаманнинг туртиб чиққан манглайидан ўпиб қўйди.

Масҳара йўлбарс чангалидан қутулган кийикдай, деворгача судралиб борди-да, жон тери босган пешонаси, бўйинларини артди ва қалтираб тез-тез нафас олиб, кўз остидан тентак мунажжим чол томонга қараб қўйди.

Эр-хотин яна шиша копқога қайтиб келиб, қочдикувдини кузатди. Довсаман шиша қопқо устида бардош қуриб ўтирди ва яна тиззаларини шаппатилаб қотиб кулди.

«Нега куласан?»

«Боқ, масҳаравоз тўпи қочиб, энг баланд тоғнинг, энг баланд тош саройига гизланди, ахир, улар 7 қават ерга кирса-да, топаман».

«Нечук топасан, ахир, улар ғойиб бўлди».

«Ҳар бирининг қорнида ёнар зўлдир бор, сеҳрли зўлдирларни бежиз сақламайман, шунинг учун фалакка учса оёғидан, ерга кирса қулоғидан тортиб оламиз».

«Недан дайди масҳаравозларга ёпишиб олдинг, уларнинг на бойлиги, на мансаби бор. Манави дарбадарга ўхшаб...».

Сарой атрофларида, олис-олисларда, ер ва булутлар туташган жойлардан ғалати товушлар элас-элас етиб келарди.

«Мен улар энасининг қорнида игирт бўлиши билан зўлдир отиб белгилаб оламан. Менинг зўлдирларим ҳаёт ва ўлим, борлик ва йўқлик, олам мангулик қозонининг, бири устида, бири остида, ҳаёт қатламлари орасида қайнайверади. Улар ўз умрини яшайверади, уйланади, бола туғади. Уй қуради, ялтироқ моторлар олади, учади, қўнади. Каламушдай топганини ҳар тешикка, уйига ййғади».

Шиша қопқонинг остидан мусиқалар, нағмалар, ўйин-кулгулар, карнай-сурнай саси эшитилди.

«Учак учака боқади...»

Орқамни шамол қоқади...».

«Инонмасанг, ана, боқ. Масҳаравозларнинг бир қисмини кўз ёшга асосланган йўқчилик, касаллик ва ғам, бир қисмини фаҳш ва зино қайнаган кайфу сафо кўчалари томон ҳайдайман. Улар йиқилади, сурилади, яна туради. Ўзини орқайин ва бахтли сеза бошлаши билан зўлдирларим кучга киради».

«Зўлдирлар!..» пичирлади масҳарабоз.

Дунё масҳарабозларининг бошлиғи анқайганича қаср ўртасида турган одам деса одамга, маймун деса маймунга ўхшаган мавжудотнинг чинқириқли иқрорини

Ñàèì àò Ààòî

даҳшатга тушиб тингларди. Арш саройининг атрофида галати товушлар, қуш сайроқлари кучайди.

«Умр, қисмат, битиклар, гороскоплар, башорату кароматлар, оила, бола-чақа, бойликлар, сара иш жойи, темир дарвозали баланд уйлар, арвоҳни илғайдиган камералар, орзулар, ҳаваслар, муҳаббат, секс...буларнинг ҳаммаси беҳуда, алдамчи... О, қодир эгам.. сафсата, пуч бир гоями ҳали..».

«Қора лашкарларим минг хил балоларга дучор қилади: улар эс-хушидан айрилиб ўзини осади, сувга ташлайди, ичидан ириб оқади, бир-бирини отади. Одамнинг тубан болалари шиша идишдаги қорақуртлар мисол каннибалларча бир-бирини ейди. Эсириб, соз чалиб йиғинлар қилади, сувратини деворларга осади, қора жавонлар устига қўяди. Шунда лупам орқали уларни баллилаб, амр этаман».

«Ёш масҳараларга бойлик, шон-шуҳрат, мукофотлар бер, бир семирсин».

Арш нарвонида ўтирган мунажжим ва бош масҳаравоз дунё ва тирикликнинг қора ўйинларидан ваҳимали бақрайиб қолишади.

«Бойиб қариндош-уруғи билан домор ташлаб кетганларни, эрдан хотина, хотиннан эра дўнган ҳаста хезалакларни ерни булаб, саситиб яна узоқ яшашни истаганларни... ғижж.. гимжилийман. Уларнинг зорланиши, эланиши, турли касалликларда емрилиши ва бирдан таслим бўлиши, чексиз ҳузур ва ором бағишлайди. Ерда ким-ким бўлган одамлар, менинг ҳузуримда ҳеч кимга айланади. Ҳали тириклик кўчаларида тентираб юрганларга мактаб бўлиши ва мукамал одамдай интилиши учун хўкизлардай самиртириб, қолд...ири..б қолдири..ииб тураман-да...бир гўтариб ера ураман...».

Бош масҳаравоз сўйлаётиб маъносиз кўзларини гоҳ Хондарва, гоҳ мунажжимга тикади.

«Демак, инсон умри ва қисмати...ҳаёти бекор, бари

кимлардир томонидан ўйланган, режалаштирилган..Ҳ- аракатланиш масофаси А ва Б пунктларда белгиланган, ердагилар мисоли шиша идишдаги рақамли куртлар, кодланган қуёнлар, бошида рақ касали қўзғаладиган каламушлар мисоли ёки қафасдаги миясига чип ўрнатилган йиртқич ҳайвонлардай турли ўйин, тажрибалар билан минг қўйга солинади. Рақс тушади, сувда сузади, ёрилгунча овқат ейди ва доктор столларида ичак-чавоғи қийма-қийма этилади. Суяқларидан атрофга қон исини сачратиб, қайта-қайта ёрғиланиб, минг азобга гирифтор этилади».

Дунё масҳаравозлари бошлиғи хумдай бошини ушлаганича, сассиз-овозсиз титраб йиғлар, қўз ёшлари қўз ойнаги остидан оқиб тушарди.

«О, худойим, сен менга 761чи авлодинг, яъни буванг Иблисни эслатдинг, Саман» дея юзларини беркипти Хондарва.

«Қадим замон Иблисига номини оқлаш учун жаннат қанчалар зарур бўлса... Дўвсаманга одамлар тарихи шунчалар зарур. Оламнинг мангу ва қадим тарихи асли масҳаравозлар тарихи. Уларнинг туғилиши, ўлиши ва ҳалокатининг акс-садоси кучли бўлиши Дўвсаманга шунча зарур» сўйланди кекса мунажжим.

Қасрнинг оқ мрамларлари гўё қулаш, вайрон бўлиш олдида чирт-чирт сас чиқарар, олисларда қасрнинг кўршапалаклари тун чўкишини сабр билан кутиб, қора булутлар мисол ҳаво олонларида гирдоблардай айланиб юришарди.

«Ҳатто менинг 5 тилда куйлашим, дарвоз лангари, қўзбўёқчилигим, йиғлашим, кулишим, шеър айтишим ҳам, жами ҳаётим... зўлдирларнинг хизмати..Мен инсон эмасман, мен Дўвсаманлар қўлидаги зўлдирли қўғирчоқ»... аҳ..аҳҳҳ.. йиғларди Бош масҳаравоз.

«Қариб миянг суйилиб қолибди, қартайғанинг учун ажизларни аздинг, о, тангрим, ёпишган тўпингни қара, масҳара бечараларнинг жонидан бошқа нимаси бор?»

Ñàèì ò Æàôî

Ана унинг дунё масҳаравозларининг бошлигини қалтираши, ичикиб йиғлашига боқ...».

Дўвсаман тахтига яхшироқ ўрнашиб, жундор бўйини юқорига чўзди.

«Ҳамма гап шунда-да, уларнинг жони қаттиқ бўлади. Мен сабаб, ҳар бирининг номи Олий қасрнинг олтин тахтасига ёзилиб, машҳур бўлади».

Хондарваннинг тожи нур сочар, ипак ва ҳарир либослари шамолда учарди.

«Азизим Дўвсаман, сен осмон пошшолари, сув худолари, Сулаймон девлари билан минг йиллик урушлар даврида мард ва мағрур эдинг. Ҳалол олишардинг. Мардлик ва ақл билан 12 ой қуёш чиқмайдиган зулмат мамлакатидида бир кўзликларни асир олиб, кажавага солдинг»¹ деди Хондарва кўзлари ёниб.

«Қани масҳаравозларнинг бошлиғи совла, дунёда мендан буюк ҳукмдор борми?»

Дунё масҳарабозларининг бошлиғи тапир-тупур сакраб туриб, тўтиқушдай сайради.

«Дўвсаман, сен 72 минг оламнинг ҳукмдори, ер юзи ва 72 минг олам бандаларининг жон халтаси сенда, оламларнинг олий мақом шохи».

«Қулоқ ос, ана жами оламларнинг фикри шу, Хондарва».

Аммо, негадир, Хондарваннинг фигони фалакка чиқарди.

«Илгари замонларда, ҳали энамнинг курсоғида игирт ҳам бўлмаган кунларимда, шундай қудратли ва буюк бўлгансан. Аммо энди қариб, бозори ўтган жалаб хотинлара ўхшаб, ердаги дайди масҳаравозларга ёпишиб олибсан. Умринг хайрли бўлсин, Дўвсаман».

Масҳарабозларнинг бошлиғи нафас олмай, кўз ойнагини енги билан артганича, бирон кор-хол бўлмасин

¹ Зулмат юртининг бир кўзли қушсимонлари. Алишер Навоий асаридан.

деган хавотир билан бурнини тортганича, даҳанаки жангни кузатарди.

«Ақлинг етмаган нарсаларга аралашма, ердагилар масҳаравозми, пошшоми, вазирми, савдогарми, бари бир кун ўлимга маҳқум. Мен дайдиларнинг умрини узайтириб, ё қисқартириб, бирини ошириб, бирини тошириб, бирини йиғлатиб, бирини кулдириб одамийликдан чиқиб кетмаслиги учун, пошшолар ва масҳаравозлар тўпига ўлим шарпасини соламан».

Қасрнинг қоронғи хужралари ва ковакларида туллаган тун қушлари, кўршапалаклар уйғониб, шивир-шивирлар бошланди.

«Кетдим, шиша қопқонгда оловли касовинг билан ер юзига сочилган зўлдиларни масҳаравозларнинг бош чаноғидан ясалган товоққа гоҳ йиғиб, гоҳ Сулаймон девларининг беш дошидай ўйнаб ўтиравер. Инсофинг бўлса, кажаводаги асрларни бўшат, қариб чуриб адо бўлди улар».

«Бир оғиз тилакинг, Хондарва» деди қари Дўвсаман хотининг сеҳр-жодусига дош беролмай, ёш боладай хотинининг измига берилиб».

Бир муддатда соя каби хотини ёнида пайдо бўлиб, овунчоғи ва арш саройининг мазмунини чайир, қоқ қўллари билан силаб, меҳр билан термулиб қайгадир йўқолди.

Масҳарабоз бошлиқ девордан ажралган кўланкадай судралиб Хондарванинг олдига келди.

«Сахий қалбинг омон бўлсин, Хондарва. Энди ўлдим, дегандим. Мен Ҳиндистонга жўропчи учун эмас, ўзим кетгандим. Яшаш, ҳаёт, реал дунёнинг азоб уқубатлари, қариндош-довғанларим тақдири таҳликаси жонимга текканди. Ернинг катта-кичик, ёш-қари ва бой-камбағал масҳаравозларининг таъзимини қабул эт».

Масҳарабоз боши ерга теккунча таъзим этиб, Хондарванинг ерга тўкилиб ётган гулдор қўйлагининг этагини ўпди.

Олис-олисларда булутлар ортида янги қурилган осмонўпар биноларнинг юқори қаватлари ойналари ялти-

раб кўринар, сомон чайлага ўхшаган шляпалар кийиб олган тоғли халқ вакиллари чим саватда тоғ чўққиларининг устига ишчи чумолилардай тизилишиб тупроқ ташир, тупроқ аста-секин кўпайиб, чўққиларда бошлаётган буғдойлар бўлиқ, бошини кўтаролмай чайқаларди.

«Буғдой дон тугса, девлар наъра тортади...».

Қаср айвонидагилар Дўвсаманнинг қизил кўз лашкарлари билан мовий кенглик ва кумуш булутлар сузиб юрган бўшлиққа шўнғиб кетганини кўриб туришди. Шу он чор-атрофни тап-тап қанотларнинг урилгани, чуғурлаш, чириллаш эшитилиб, қасрнинг ҳар ёнидан оппоқ, Қанҳа кўли бўйидагилар, такалликми, чайка дейдиган сув қушлари бўрондан қочибми, балки ов чоғида денгиз шамоллари кўтариб адаштирганми, арш қасри атрофида минглаган, миллионлаган оқ чинни сув қушлари турли товушлар чиқариб, айланиб юришарди.

«Такаллик..такаллик..Хондарва..Хондарва...».

Булутлар океанининг олис кенгликларида Дубай, Ма-лазия шаҳри ва Нью Йорк юз қаватли минора уйлари-нинг учлари шамолда чайқалар, ойналари ярқирар, кумушсимон борлиқда гоҳ кўринар ва гоҳ кўздан йўқоларди . Оқ қушларнинг саноксиз учар карвони, чексиз булутлар денгизи, ярқироқ ойналар ва Арш саройининг шамолда учган ҳарир пардаларигача чўзилиб кетган эди. Кумушсимон учар қушлар карвони, балки ўзлари англамаган ҳолда, номаълум мақсадлар билан Арш саройининг атрофини маҳобатли ҳаво кемаларидай мислсиз маҳобат ва гўзаллик кашф этиб, айланиб учишарди.

«Жонинг соғ бўлсин, Масҳара, Одамникига сафаримда йўлдош бўласан».

Чор-атрофдан ва айвон толорлари орасидан хизматчиларнинг ҳай-ҳайлаган дўқи, оҳ-воҳлар, кишан занжирларининг шақирлаши ва қасир-қусур товушлар эшитилди. Хондарва кўли билан Масҳарабозга «четга чиқ» ишорасини этди.

Бўйи сал кам уч метр келадиган, оёқ-қўллари узун, жундор дубулга кийган эркаклар юзлаб одамлар қамалган ҳаво кажаваларини, темир ричак ва арқонлар билан тортиб айвон четига чиқарди.

«Бир кўзли пошшони келтир, бошқаларини бўшат.. кетсин» деди аллақайдан пайдо бўлган Дўвсаман.

Хондарва ва Масҳарабоз даҳшат ичида юзи мурдадай оқ, барзанги, соч-соқоли ўсиб тиззасига тушган, устидаги қимматбаҳо либослари титилиб, тошлари тўкилиб қолган бир кўзли мовий одам, ёш бўлса-да, ҳасса таяниб, ҳорғин қараб турарди.

Хондарванинг ишораси билан хизматчилар сув келтиришди.

«Бу салтанатга қачон келдинг, эй бир кўзли Пошшо?» деди Хондарва раҳми келиб.

«Кеча пешин вақти келганимга 568 йил, 3 ой ва 12 кун бўлди» деди сувни сипқориб бир кўзли.

Дўвсаман яна ҳоҳолаб кулиб юборди.

«Хондарва, сен Қанҳа кўли ости қавмини, дунё сувлар маҳлуқотларини қўрқинчдан титратган онанг Хондарвага¹ сира ўхшамайсан. Сен Орол бўйларида Тупроқ қалъами, Дев қалъада туғилган Ўкузнинг оддий балиқчиси хотинига ўхшайсан. Бир кўзли бугун келди не, минг йил олдин келди не, айт, буни не қилай, бир оғиз совла?»

«Сулаймон девларини бўшат ва буни девлар билан учириб юбор».

«Жоним сенга қурбон, маликам, девларни ҳам бўштай, аммо бир кўзли пошшога сен учун икром этганим бўлсин. Ахир, парилар сочларини тараган учар гиламларни недан сақлаб қўйдим» деди.

«Гўзларинг ойдин, шоххотин, таъзим сенга» деди бир кўзли ҳорғин товушда.

«12 ой қуёш чиқмайдиган зулмат салтанатида нетасан, Арш саройида қол, Хондарванинг меймони бўл».

¹ «Авесто» афсоналарига ишора.

Ñàèì àò Ààòî

«Бошинг омон бўлсин, Дўвсаман, 12 ой қуёш чиқма-са-да, у ер ота юртим».

Тойлоқ соқчилар бир кўзли пошшони олиб, қаҳра-бо тошли эшиклар отида йўқолдилар. Хондарва то-лорлар оралаб, кўйлаклари шамолда ҳилпираб, учар гиламда чордона қуриб ўтирган бир кўзли пошшони кўрди.

«Кўнглинг жойина тушдими, Хондарва».

«Мен, барибир, Одамникидаги Эчкихотинни хавари-ни олиб келаман. Унинг энаси онамнинг чиқони бўғон, оқшом онам душима кирди, ва у бирдан нар-вонда осилиб ўтирган мунажжим томонга боқди.

«Совлашиб сал юрагим ёзилади...» деди аста. «Му-нажжим.. мунажжим... иблисга жаннат гуноҳларини яшириш учун керак,» деди. «Унда жаннатнинг ортида ҳам сен бормисан.. жаннат ҳам сенинг бир ниқобинг-ми?..» деди йиғламоқдан бери бўлиб.

«Толеи паст мунажжим шундай дедими?» у қаҳр би-лан арш нарвони томон учди.

«Тўхта... ундай демоқчимас эди. Тўхта...».

Дўвсаман бориши билан узун қиличини ҳавода сер-маб, кекса мунажжим ўтирган нарвонни шарт узиб, ер қаърига оҳу фарёд чекиб қулаб бораётган кекса мунаж-жимни булутлар орасидан енгил пардай ерга тушиши-ни кузатиб турди.

Бош масҳарабоз кўз ойнагида акс этаётган манзара-ни даҳшат билан кузатиб, кўрқинчдан деворга қапи-шиб қолди.

Оппоқ сув қушларининг такаллик-такаллик демиш саси ва қуш қанотининг ёш бола чапагидай шап-шап овози тобора қаср атрофида кучайиб борарди.

Дўвсаман улкан тахтга суяниб, гоҳ ўрнидан туриб, гоҳ ўтириб, қаҳ-қаҳ отиб қуларди, у қаттиқ кулганидан киприксиз кўзларидаги ёшларни артарди. Шу он бу-лутлардан пастда мағриб қушлари турналарнинг ша-молларга бўй бермай, гўё бир занжирга тизилгандай,

ёйсимон тўпи қурей-қурей товушлар чиқариб, қуёш балқийтган томонга учиб борарди. Турналарнинг бу йил тухумдан чиққан полапонлари тўпдан изда қолар, шамол гирдобларида сувдаги олмадай айланиб, ҳар хил нолакор товушлар чиқариб, энасини чақирарди. Дўвсаман тўп бошлиғи сор турнанинг турналарни изга қайириб, шамолда гоҳ юқори, гоҳ қуйи тушиб учолмаётган жўжа турналарнинг шамол-довуллардан пана ва қалқон бўлиб, эпақасиз жўжаларни ўртага олиб учишларини ва яна қушларнинг саси тинишни истагандай, бир зум қушлар тўпининг олислашишини томоша қилиб, сукут сақлади-да яна кулиб юборди.

«Хондарва, эй, ёпроқ ва шохлари бор Гужум хотин, ким сени осмон қопқоси қасрида яшайдиган Дўвсаманни хотини дейди. Одамнинг хотини Момо Ҳаво эрам боғларидаги олмаларни егани етмагандай, энди эчкихотининг ҳийла тузоғига тушди».

«Яна нечук қилиқ эди улар?».

«Эчкихотин боқиб беринглар деб, ташлаб кетган йиғлоқи шайтон боласини пишириб еганига минг йил бўлди. Асли эчкихотиннинг нияти шу эди. Шайтон минг йиллардан бери Одам боласининг томирларида, қонида тинмай югуради ва қаҳқаҳа отади. Сенинг тангринг инонган Одам ва Ҳавонинг аҳволи бу. Онам тушимга кирди, дейсан. Олам ва одам боласининг тушларини бошқарадиган менда. Мунажжиминг ҳам ерга бориб қапишди. Энди ўзинг айт, бу оламда энг қудратли ва мангу ким?. Мен, мен Дўвсаман!»

«Наҳот, дунёда ҳеч қандай муқаддас илоҳиёт йўқ, сезимлар, иримлар, ниятлар, тушлар ҳам беҳуда?» дея пичирларди дунё масҳаравозларининг бошлиғи.

Дўвсаман ҳитобини битирмасдан, осмону фалак ларзага келиб, мармар қаср ҳаво кажаваларидай лапанглаб, деворлар, очиқ айвон устунлари қарсиллаб товуш чиқариб, бутун борлиқ, аллақандай қудратли ҳукм ва қудратли куч қўлида денгиз, океанлар гирдобидаги ҳас-

Ñàëïì àò Ààòî

дай тебранар, лопиллар ва айланарди. Дунё гулдирак аравасидан минг маротаба қудратли чақмоқ чақди, миллион йиллардан бери мавжуд қуёшдан минг маротаба қудратли олов шарлари атрофга отилди. Мармар қаср мисли кўрилмаган ёруғлик, нур, ёғду, ...оловлар оғушида қолди, кумуш ранг булутлар устида таърифлаб бўлмас қудрат, аввал илоҳий нурлар жамланмаси — тахт пайдо бўлди, сўнг коинот, ер сайёраси кирган юлдузлар туркуми ва инсониятга маълум ва номаълум материялар, сирли галактикалар ёрқин, порлоқ, нурафшон, ёруғ, маҳобатли, ҳайбатли нурлар чархпалаги ичида қолди. Дўвсаман ваҳшат билан шифтга сакради, турган жойида қора устундай айланди, аллақандай куч изминда шамолларда голиб байроқлардай ҳилпираётган ҳарир пардали айвон четигача суриб борди, узун тирноғи билан устунлар, мрамар минорларга ёпишди ва бирдан қизил кўзлари деворга суянган таҳлит қотиб ўтирган Хондарвага тушиб, унга ташланди. Хондарва саросимали қичқириб, хушидан кетди. Дўвсаманнинг тирноқлари ботган оёқ-қўлларидан қон оқар, хитой ипакли кўйлагининг этаклари жалам-жалам бўлиб кетганди. У жон-жаҳди билан саноқсиз устунларга ва эс-хушидан айрилган Масҳаравознинг оёғига ёпишиб олганди. Ва ҳавода чанг аралаш, куйинди ва мудҳиш бир гирдоб пайдо бўлди. Дўвсаман ва дубулғали лашкарлар, саноқсиз қора мулозимлар, тун қушлари, кўршапалаклар ёруғлик қаърига сингиб йўқ бўлди.

Нур тахтида олий, илоҳий қудрат қўлидаги ялтироқ ҳассаси пайдо бўлиши билан, кийим-боши куйган, афт-башараси қора кую, сочлари жизғанак Хондарва ва дунё масҳарабозлари бош кўтарди. Бош масҳарабоз мрамар полларда эмаклаганича, йиқирилиб-суриниб кўз ойнағини излаб юрарди.

«Нурли дийдоринг муборак бўлсин, тангрим!»

*14 май, чоршанба, 2014 йил,
Тошкент, Гўзал маҳалла*

ҲАСАН-ҲУСАН ҰҚ ЁЙИ

Дарёда алланарса қарсиллаб тошга урилиб, жаранг-журуу...унг..жуу...уу...ринг.. этиб, гўё аллаким, дарёми, сувларми, тошларми, самоларми, «оҳ» чекар, одам боласи... осмон қапқалари бир силкиниб, самонинг қаерларидадир тангриси амри билан оқ, кулранг қорамтир тусли ёмғир булутлар карвони қўзғалиб, адашган тун қушларидай бир жойга йиғилиб, улкан тош дигирчаклар момогулдирак аравасини жонихалак юргиза кетди: гумбур-гумбур..йўлдан қоч, йўлдан қоч, хороздоғи дондий енчиласан. Самонинг кумуш гардини айланар чоғда мағрубу машриқ, оқшом ва бугун, ўтган ва келаси кун осмонида шахд билан айланмиш чақин дигирчаклар...яқин кела-кела.. таронг-турунг.. тақа-тақур.. бир-бирига урилиб, осмон тоқидан оловли юлдузлар, оловли ёва,¹ оловли санчқи, найзаларини отиб, қиёмат жангига киришди. Булут ва само орасида ғалати нур тароқлари пайдо бўлди: осмон тангриси ўқ ёйини отишга чоғланиб, ёй йиплари таранг тортилди. Коинотнинг одам боласининг кечмиш ва келажаги битилган тақдир варақларида, нечундир, чақин чақди, сахро шамоллари олис-олис қум барҳанлари, чексиз сахролар ортидан тутун, ёнган тери, елим ва куйган қоғоз исларини олиб келар, саҳронинг чук тушган туя ўрқачларидай қум тепаликлари, уфқнинг қора чизиклари билан тутах жойида исканжали олов кўкка ўрлаб:

Китоб сирти...

Очилган каломлар...

Ипак тасмаларга ўралган зарли хитой,

Таҳлам-таҳлам самарқанд қоғозлари

Қалъа майдонларида,

¹ Паншаҳа.

Ñàèì àò Ààòî

Элат четларида

Уйилиб кетган ҳўкиз терисига ёзилган ялтироқ битиклар.

Юртни аллақачон тарк этган шоир бахшилар дostonлари, улуғ пайғамбар айтимлари ёзилган деворлар, эшик, ойналар, ҳўкиз териси қопланган муқаддас китоблар, найзаланган, бир хил ҳина ранг ҳарбий либосли ёш эркаклар, чопилган қари-қартанглар, лачаги учган момолар, онасининг эмчагига ёпишиб қотиб қолган бувакларнинг кечаги куни,

тарихи,
хотираси,
ёзма Дулбаржин битиклари
Ёнарди,
Битарди,
Учарди,
Кулга айланиб,
Саҳро шамоли билан
Чагага сингари.

Бу ғаройиб воқеалар, ҳафтанинг бозор куни осмон подшоҳлигининг Сулаймон Девлари салтанатига қарайдиган, кеч кузнинг оёқлари, сувлар аллақачон совиб, тананинг ўткир ҳанжар янғиғ кесадиган, тун шовуршувурларига тўла мағрур тераклар, сочлари ёйиқ, сирли оқ толлар, тўрт фаслда дунё шамоллари келтирган илоҳий амрга алоқадор мўйсафид ва донишманд гужум япроқлари, ерга ёвмут, тахта, така туркман хотинлари ҳасратли қўшиқлар куйлаб тўқиган ғоилардай ёйилиб, дайди шамоллар билан саҳро ичига учганига аллазамонлар бўлган ва бу кун

Тарихи аввалда ҳазрат Григорий ёзган:

23 ноябрь...

Улуғ Муҳаммад алайҳиссаломнинг Маккадан Мадинага ҳижрат қилган палладан шарқнинг ҳижрий қамарий йил тақвимида

Зулҳижжа ойининг 23 куни эди.

«Воҳ, ана..ана..» деган даҳшатли навқирон бир фарёд, дунёга тўймаган норасиданинг ўлим олди илтижолари билан қоришиқ ҳайқириқ тез оқаётганидан кўпираётган тоғнинг совуқ сувлари, тўлқинлари, кенгликлари узра тарқади. Дарёлар, қирғоқлар, қовжироқ ўт-ўланлар, баланд-баланд осмонда учиб юрган бургутлар ва ҳатто қартайғон кўк ҳам ганч кўнгилнинг қаттол ўлимнинг ваҳшатидан дилдираб, ҳанжарлар ярқироқларига қонлар исидан тақдирнинг қора муҳри босилган кун ҳасратидан би..р силкиниб кетди.

Дарё канориндаги синиқ-миниқ соябонли аравалар, от қорнига чандиб боғланган юклар, ёв босқилаган юрtdай аянч, хотин-ҳалаж, бобойлар ва бола- чағалар, ғариб, пароканда ёйилган лашкарлар ҳавотирли ва ғамли нигоҳлари билан оқ кийимли отлиққа қарадилар. Жингалак соч қизалоқ онасининг овутиши, кўлига сувда ивиб қолган ҳолва берса-да, онасининг кўйлаги ва пўстинидан тортиб, типирчиллаб тушишга уринар, онаси уни маҳкам ушлаб, «ана қара...вой-вуу...Ҳавожонбика дарёни уллилиқини қара..вой вўў..сувни оқишини гўўр..» деб қизини овутар, чалгитар эди. Қиз икки-уч лаҳза овунган бўлар ва бошини бураётган чоғда яна чириллай бошларди. «Акама бораман, ано, акам..акааа...» деб кўзмунчоқли жажжи, дўмбоқ кўллари оқ отлиқ тарафга узатарди.

Телба тоғ дарёсининг шовури, олисларда саваш майдонидаги яраланган лашкарнинг оху воҳи, саҳро узра осилиб турган ажал ойболтасининг таҳликаси, кўркуви ва кўзи қисикларнинг содир этаётган тарихи ва уфқни қонга бўяётган қотиллиги ваҳшатларининг орасида Оқ кийимли саркарда илоҳий хабарлар билан бирдан бошини буриб, дарё томонга юзланди. Ва типирчилаб отаси томонга чиқмоқчи бўлаётган қизалоққа кўзи тўшиб, қорачуқларида гўё само тароғининг бир тарам нури пайдо бўлгандай ёришиб кетди» ...қизим олтиним...ина тушдим» деди, аввалги юрт тинч-фаровон замонлардагидай.

Дарё каноридаги тўпнинг кўзларида саросима, кўрқув, таҳлика, ҳорғинлик ҳукмрон эди. Афтидан, баландда, қисик кўзликлар билан олишув бўлган жойда қолиб кетган одамларнинг, қариндош-довғонларнинг бошида қандай қонли тегирмон тошлари айланаётганини, тарқаётган фарёд, жоникқан саслардан у ёқ-бу ёққа чопаётган отлар дупуридан англаб туришарди.

Отлиқларнинг баланд бўйли оқ чакмон ва яшил олмосли оқ кулранг папах кийган, паҳлавон одам «боламми..» деган ун чиқарди, лашкар йигит ялт этиб қараб, отини ниқтади. Отлиқлар алланарсани кутган, тарадудланган кўйи дарёнинг баланд жойида туриб, туманда ўчар гўнг қўнғизларидай ғимирлаётган, уймалашаётган лашкарларга қараб туришарди.

Осмоннинг ҳўмрайган юзи очилгандай бўлиб, қуёш йилт этиб кўриниб, саросимага тушган тўпдан четда ўтирган, мўйналарга бурканган, сочоқлари узун гулли пўта устидан олмосли шерозий папах кийган оқ юзли, қирра бурунли сарғиш кўзлари ёшга тўлган, парилардай чиройли ёшгина хотин аста ўрнидан туриб, ғам ва кўрқинчдан оқариб кетган юзини Оқ чакмонли лашкарга қаратиб» ...Камол... нерда.. қани.. қани у?»

Оқ отлиқ саркарда мўйнага бурканган хотин томонга мислсиз ҳасрат ва қайғу билан боқиб, яна юзини бурди.

У юзи ва кўзларида ҳали ҳам аллақандай умид ва интилиш бўлиб, ҳали-замон отасининг қалъалар орасида яйраб кетган жанговар филли юз мингдан ошиқ лашкарлари наръа тортиб, гўнг қўнғизларни босиб-янчар, топтар деган умиди аллақандай номсиз аламлар уя қурган қалбини ёритар, ҳали ўтган ҳафтанинг жума кунни ўғиллари билан қалъа ташида шокор этгани, кичик шахзодалар қўлга ўргатилган қирғий билан товшан, ўрдак, бедана ва кирпитикон тутганини ва кечга томон саройда соз суҳбат устинда палов ейилиб, анаси оҳтиқларини олиб қалъага кетганди. Зиёфатда баҳшилар, ҳалфалар юракни ёқадиган қўшиқлар куйлагани

ва уларга 5 манатлиқ олтин суюрғол этгани бир тушдай туюлмоқда эди.

«Нега отаси анасина қулоқ осиб лашкарни бўлиб юборди?»

«Навчун Камолни анаси билан қалъада қолдирди»

«Камол.. боламм...»

«Энди саҳрога сочилғон бандани тақдирини ким билар?»

«Дарёга сакраса, айланма ўпқонидан дири чиқарми?»

«Буларга ким кўмак верар» деган ўй билан дарё канорида ҳали-замон оқиб кетадиган қоғоз қайиқлардай гуж бўлиб турган хотин-ҳалаж, қариндош-довғанлари ва мулозимлар тараф боқди.

От ёли ва аллақандай туғ ҳилпираётган оқ чодирнинг бўсағасида барҳит, калта пўстин, олд тарафи йиртиқ, афтидан, юлиб олинган катта олмос ўрнида гув-гув шамол кираётган шерозий папахли хотин, негадир, қўллари кўкка кўтарди. Унинг ёнида қалин занжирга боғланган, боши тандирдай улкан ваҳимали ит ириллаб, оқиш кулранг қорачуқларини папахи тешик хотинга тикди.

«Ёратғон эгам... ёротғон эгам..бола бечорани жонини сақла» дерди хотин хинали, оппоқ, бармоқлари узун, қўллари юқорига кўтариб».

Унинг кўкиш кўзлари аламли ёшга тўлар, тез-тез кўтарилиб тушаётган кўкрагини мислсиз қайғулар, улуф аламлар гижимлаб, оқаётган кўз ёшларини тер ва сийдиклар шимиган барқут кўйлаги, қўлидаги кишан, занжирларни шиғирлатганича этагига артиб, бурнини тез-тез тортарди. Кўз олдида сариқ теридан тикилган, кийилиб ялтираган этиклар пайдо бўлди, хотин бошини кўтариб, учбурчак юзли, ингичка ияк, не бир томони билан хотинларни эслатадиган қисик кўз пайдо бўлди.

«..болам нерда?»

«Анака қийиз...соқчи қизла қани?»

Қисик кўз қўлидаги найзаси билан хотиннинг иягидан юқорига кўтариб, негадир башарасини буришти-

риб, барқут күйлақдан бүртиб чиққан кўкрагига туртиб кўриб, бошини қашлаб-қашлаб ўйлағаниб турғач, тандир калла ит ёнига ўтди.

«Энага қийизла, нерд...а» дея олди қисик кўзнинг қабиҳ иш бошлаётганига ичи зириллаб. Ингичка энгик таёғи билан итнинг қорнини, боши ва опиши ораларини қитиқлаган бўлиб ва бирдан ахлатга тўйган хўроздай қичқирди.

«Бос-бос, киш..бос, киш...».

Телбанамо ўғлоннинг ҳаракатларини анқайиб кузатиб ўтирган хотин тандирбошнинг ҳамласидан чалақанчасига йиқилди, ингичка ияк ва унинг атрофидагилар қаҳ-қаҳ отиб кулди, ит ириллаб, барқут күйлақ этақларини, хотиннинг оёғидаги тағ чармли этигини тишлаб жанда-жанда этарди.

«Ана...ана, энага қиз..ана, қара..» деб қамчисини отлар гусур-гусур чопиб юрган томонга узатди.

Отнинг эгарига тескари ўтирғизилган ўн беш-ийгирма нафар ярим тойлоқ қизларнинг қўллари орқасига боғланган.

Уларнинг узун сочлари думалоқ ва оппоқ кўкрақларини аранг беркитган, тойлоқ қизларнинг атрофида уч-тўрт эркак ва қисик кўз хотинлар, таёқ кўтарган ўн-ўн икки ёшлик болалар чопонини энги билан ушлаб, таёққа бурч суртар ва таёқни отларни кетига тиқишарди. Отлар шатталаб, жон ҳолатда қочар, йўлда қизларнинг икки-учтаси отдан йиқилиб тушарди. Ўтовлар атрофига боғланган итлар хурар, чекка-чеккада ётган думи ва қулоғи кесик итлар отларни қувлар, хурккан отлар тобора тез чопарди. Афтидан, улкан оқ ўтовга алоқадор она-болалар қотиб-қотиб кулишар, узоқларга кетиб қолган асирларни ва йўлда қолганларни «келтир» дея ишора этишарди. Тупроқ рангидаги либос кийган хизматчилар калта отларида асир қизларни яна олиб келишарди. Тойлоқ қизларни яна ўтовлардан чиққан эркаклар, болалар, қисик кўз хотинлар ўраб олишарди. Тутқун қизларнинг бўйлари баланд, узун,

қора ва қўнғир сочлари шамолда юзини, оппоқ елкалари ва мамаларини гоҳ очар, гоҳ ёт нигоҳлардан тўсарди. Улар гўё саҳроларда, қумларда яшайдиган ёввойи лочинлардай қора, мовий кўзлари билан атрофга, йиғилганларга синчков қарар, қизарган юзларида бирон ифода сезилмасди. Гўё асир қизлар ўзга оламлардан адашиб келиб қолгандай, юзида бир оз қаҳрли қиёфасида аллақандай учкун ва нур тароқлари пайдо бўлиб, юзи ва вужуди кўздан иборатга ўхшарди.

Уст-боши, рўмоли чўп чар бўлган хотин, оқётган кўз ёшларини, қачонлардир оппоқ ва бармоқлари узун қўллари билан сассиз артди ва кўз ёшларининг орасида ярим яланғоч соқчи қизларнинг қисик кўзли эркаклар билан қилич чопишаётганини, уларни ўраб турган хотин-ҳалаж, ёш болалар ва эркакларнинг «ур, ур ..ма-масина ур»... «семиз жойина ур» деган ҳайқириқларни эшитди. Тойлоқ қизлар тилсимланган лашкардай қисик кўзлар билан қилич чопишар, сочлари шамолда учар, мамалари лорсиллар, отлар кишнарди. Кишанли хотин қўллари кўтариб узатди, занжирлар шиқирлаб, тандирбош ит ирлади, қилич солишаётган тойлоқ хотинлар тўпи яна кўз ёш денгизига гарқ бўлдилар.

Томошага тўймаган ингичка энгак аллақаяқлардан улкан занглаган қайчи топиб келди, афтидан, қайчидан калта оёқ отларнинг қўйруқларини қирқиб орасталаса керак, улқон қайчи кампирнинг қалин ва узун икки ўрим сочини қирқиб ташлади. Бир вақтлар Чину Ҳинддан келтирилган ифорли мойлар, совунлар, атирлар, ёғли қатиклар билан парваришланган узун соч ўримлари боши узилган илондай бир-бир тўлғониб ерга тушди.

Ит, қўйруғи кесилиб орқаси очилиб қолган қари маймундай сочлари паҳмайган хотинга қараб қаттиқ улиб юборди.

«Иҳе-ҳе..иҳе-ҳҳее..кўнгингни донимадингни?»

Хотин маъносиз кўзларини олис-олисларга тикар, ер ва само туташган жойларда, саҳрода чанг кўтариб,

Ñàèì àò Ààôî

ўлжасига ташланган илондай учаётган, сурилаётган, кўчаётган лашкарларнинг қорасини аранг илгар ва лаб-лари ҳаракатга келарди.

«Ҳой, болам, бир коса исси чой вар»...

Қисиқ кўзларда кинояли, масҳарали, ҳақоратли кул-гилар жилва қилди ва улар ғойиб бўлиб, итнинг олди-да бир коса сут пайдо бўлди. Оппоқ қўлли хотин эмак-лаганича сутли товоққа қўл чўзди, тандирбош ит «ҳап» деб ташланди. Оқ қўл эгаси барқут кўйлагининг ёқаси-га туфлаб, аста жойига қайтди. Жисмининг ич-ичида аллақандай мунаввар қайғуми, ёки йигланилмаган йи-гимми қотиб қолганини ҳис этганича, оғир нафас олиб кеча тунда кўрган тушини эслади ва қузатаётган қийиқ кўзлар ҳам ўтов ичига чекинди.

Эмишки, саройнинг учинчи қаватда жойлашган ёзги айвонида тахтда ўтириб, қалъа дарвозасидан кирган ва келиши билан оддан тушиб онасига таъзим қилган ўғлига табассум қилар, ичкаридан қувониб чиққан келинлари ва оҳтиқларига «ичона гир» деб амр этармиш. Совуқ-дан жўтжикиб ўзига келганда сарой аҳли ичкарига кир-ган, осмонда ой бир товоқ сутга ўхшаб қалқир, ўғли ҳам лашкарлари билан кечиб, толорли, кенг саҳли, ўнг ва чап томонига 36 устун қўйилган айвонда ёлғиз ўзи шумшайиб қолганмиш. Атрофда ҳеч ким, соқчи қизлар ҳам кўринмасмиш.

Дарёнинг сершовқин тўлқинлари орасида оқиб ке-таётган қўнғироқли, кимҳобларининг пахтаси оққан, тошлар орасида балиқчининг адашган кемасидай суза-ётган бешик туйқус тошга бориб урилди, қўнғироқ жа-ранг-жаранг этиб, оқимга кўндаланг қолди, бешикнинг бир томони қирғоқда ўсиб эгилиб турган, оғоч шоҳла-ри орасига кириб гўё тараддудлангандай тўхтади.

Тулки тумоқ кийган, юзи баркашдай катта ва япа-лоқ, қисиқ кўз қўлини кўтариб, «шалпайма, бошла..» дея ишора қилди.

Қип-қизил либос кийган, бошида қора тумоғи бор

жаллоднинг қўлидаги қалта, кескир қилич сахро қуёшида совуқ ялтирарди. Жаллод қора тумоғини қонга тушиб булашмаслиги учун ечиб саксовулнинг шохига илди.

«...тиз чўк, йилон чоғоси...».

Бола қўрқинч ва даҳшатдан тилдан қолган бандадай юзи мумдай оқариб, ияклари совуқданми ёки ўлим шарпасидан титрар, юзида кулранг дона-дона туганаклар пайдо бўлиб, қалтираб йиқилай деган чоғда ҳам тиз чўкмасди.

«...алла айтасанми, ит ули..бос..бос..» деди басавлат тулки тумоқли қисиқ кўз.

Жаллод ерга йиқитган боланинг қўлларини этиги билан босиб, қилич учи билан ёрғи тишли нақшлар солиб тикилган пўстинчаси, ичидаги қалин хитойи газмол кўйлагини жир-жир йиртди ва яна бир нарса кутгандай, балки ҳали-замон алақандай куч келиб тўхтатадигандай кўз қирини тулки тумоққа ташладида, ипп..дегандай сас билан қилични юқорига сармади. Атрофга таҳликали сукунат чўкиб, гўё дарё ҳам шовулламай, тинмай оқиб бораётган бешик ҳам тошларга ҳарсангларга урилмай, осмоннинг баланд-баланд жойларида қанот қоқаётган бургут ҳам тинди, осмон дўнғалаги остига тун ва тонг олдида бўладиган сукунат чўкди.

Қумнинг ёвуз илоҳларидан куч олган қилич юқоридан пастга йўналди, норасиданинг оху фарёди, илтижоси, яқинларини кўмакка чорлови, йўқлови, ёзғириши, яратганнинг кичик одам боласи бир-бирининг гўштини еб ётган дўнғалак дунёга ёйилди. Тулки тумоқлар, қисиқ кўзлар ва қонсираган жаллод ерда қонга беланиб, жароҳатланган каптардай питирлаб, жон беролмай, «хўнг...ўнгў..» демиш ғари инсоний ўлим оғушидаги саслардан бир туки қимирламас, аммо улар минган, дунёнинг ҳар буржидан куч билан босиб олган отлари жиловга бўйсунмай кўк сари сакради.

«Боқ..анови ўғлонлара..асир қизларни тойлоқ этиб-

Nàèì àò Ààôî

ди. Воҳҳх...етиб борамизми, қара..ўўў..асир қизлани ёмон урушади.

Ҳаммаси сутдай оппооқ».

«Соқчи қизлар аркакдан ёмон, итни қанжиқина ўхшийди. Савашда ўзим кўрдим, илғорни ўртасинда хотин савашчилани ўзим кўрдим».

«Манам бирини кўрдим, шундай қилич соламан деганда, юзидаги рўмоли тушиб кетди. Кўзлари қора чиройли қиз экан. Бир замонда кўздан ғойиб бўлди» дея аста суҳбатлашарди чеккада турган ёш тулкитумоқлар.

Соҳилда турган оқ папахли ва оқ пўстинли отлиқ жангчи «болам..болам» дея кўз ёшларини беркитгандай қамчи тутган қўллари билан юзини артди.

От силтовида бўҳчалар, тугунлар, чандиқлар ичида чайқалиб бораётган уч-тўрт ёш гўдагини бағрига босган аёл... боласини қаттиқроқ бағрига босиб, пўстинининг қалин энгларини тишлаган кўйи инграрди.

Мислсиз гўзал хотин ўқ теккан оққушдай қўлларини ёйганича бўйи билан, гўё йиқилиш чоғида аллақачон хушидан кетгандай, ўғлининг тириклайин юраги суғурилайётган баландга қисик кўзлилар маконига узун, чиройли оппоқ кулларини, юқорига чўзганича йиқилди. Унинг ҳушсиз онг ости шуурида, болам деган нидо пайдо бўлиб, бўғзига тиқилганича, тез чопганидан ҳаво бўғзини куйдиргандай ҳўппиқиб кулди ва бошидан шерозий папахи учиб кетди.

Улкан оқ чодир олди, ит ялоғи ёнида ўтирган аслзода хотиннинг оқ ва нозик қўллари кўтарилиб, тангрига илтижо этиб, юзларини беркитган куйи титраб-титраб йиғлади. Унинг икки ўрим сочини уч кундан бери тўп этиб ўйнаб юрган ёш лашкарлар сочларни олиб бориб, ходаларга тиқилган, ёз бўйи юз териси, бурни ва кўзини калхатлар чўқиб битирган калла суякларини тешикларига тиқиб қўйиб масҳара қилишди.

Пичоқлашсинми?

Шатирлаб ёмғир ёғди, аллақарларда, унинг минора-

си кўринаётган қадим юрти томондан гўмбирлаб гулдирмомо аравасини юргизди, чодир устидан оқаётган ёмғир оқ суяк хотиннинг ўпирилган девордай осилиб қолган елкасидан қуюларди, хотин кишан занжирларини шиқирлатиб, панароққа, ёмғир шамол билан урмаётган томонга сурилди, тандирбош ит «ҳап» ҳурди. Бўйлари баланд, сочи қирқилган хотин яна зулҳижжа ойининг 23 кунда ёғаётган ёмғир остида туришга мажбур бўлди. Хотиннинг одам бош чаноғига суқилган сочлари шамолда илондай биланглар, осмоннинг олис буржларидан туғилаётган Ҳасан-Ҳусан ёйининг нурларида ёмғир томчилари билан ойқошиб жилоланарди.

Енгини ширмаган жаллод қўлида ҳали титраётган, буғ кўтарилиб тинмай қон оқаётган юракни баҳайбат тулки тумоқнинг олдига келтирди, қисик кўз юракка бир лаҳза тикилиб, от жilовини қаттиқ тортиб, жондордай ёху тортди. Соҳилда турган уч-тўрт отлиқ томонга қондан тўйган жондордай ёввойи қараш этиб: қўли билан ишора этди.

Жаллод ходали қўралар орқасида кўкка сапчиётган, бир-бирини талаб, қўтон ичида айланаётган думи ва қулоғи кесик, ярим яввойи шағолга мангзамиш итларга бир парча эт шаклидаги орзулар, умидлар, кулгу, ҳаяжонлар, эрта ишқ қайғулари қамалиб қолган ва энди бир туюр гўштга айланган юракни..ирғитиб юборди.

Улкан қисик кўз дарёнинг баланд соҳилида туриб, барча воқеани кўрган отлиққа тантана ва кинояли қаради. Отлиқ гўё унинг нигоҳларидан қалқиб кетди.

Ёввойи итлар қўрғон ичида тапир-тупур бир-бири билан талашиб, бир парча этни ҳалқос ютди, орзу ва умидлар итнинг ошқозонидан жой олди.

Дарё қирғоғида имога, буйруққа маҳтал турган, бола кўтарган хотин-халажлар, аравада кампирлар, ёш болалар, уй анжомлари, афтидан, тўпда эмизикли болалар кўп бўлиб соғин эчки, соғин сигирлар, қўй-қўзилар, кийимлар тугилган бўхчалар, озиқ-овқатлар, нон ва сур

Ñàèì àò Ààôî

этлар, от емларини юклаган араваларнинг аравачилари оқ чакмонли одамнинг қирғоқда пайдо бўлганидан сергак тортиб, юқорига қарадилар. Оқ папахли бир муддат ёшли кўзлари билан пастдаги бетоқат тўпга, шиддат билан оқаётган тоғ дарёси ва, негадир, осмонга бир муддат қараб турди-да, қўли билан ишора этди.

Совуқданми, ҳаяжонданми, мўйлови тиккайиб юзини қоплаб олган буртли эркаклар, саросимали боқаётган ёш ўғлонлар аравани, отларни тошдан-тошга урилиб таҳликали оқаётган дарё томон ҳайдашди: ҳошияларига қизил ипак сирилган баркут кўйлак устидан жун пўстин кийган кўркли хотинлар, лайлак уясидай лачак ўраган момолар, юзлари совуқда қизарган мўйнали, шерози терили тўппи кийган ёш болалар чинқириб юбордилар ва жон ҳолатда «тўхта, нера..нера, дарёго борётгирсан, тўхта» деб фарёд кўтаришди. Аравалар четида ўтирган икки-уч ёш йигит ва қизлар сакраб тушишди. Алланени англаган кўйи қаҳрли дарёга қаради дам-бадам боқаётган бобойларнинг энгаги қалтиради ва афтидан, «Иймон» сурасини ўқиб, ориқ ва қалтироқ қўллари билан фотиҳа тортди. Ўрдуни кўриқлаб турган ўн-ўн беш чоғли лашкар, тўпни дарё томон қисиб борди, хотинлар фарёд кўтарар, болалар чинқирарди, отлар, кўйлар, эчкилар сувга тушмай орқага тисарилгани учун, уларни қамчилаб, одамларни, араваларни қисиб, бир-бир сувга итариб юборишди. Дарёда кўй-қўзиларнинг маъраши, оқаётган одамлар, сув ютиб, бир қалқиб, бир чиқаётган хотинлар, чоллар, болалар дод-фарёди тутиб қиёмат-қойим кўпди.

Тўрт-беш ёшдаги Ҳавожонбиканинг пахтали дўпписини тўлқинлар юлиб, жингалак сочлари сувда ёйилган, у сув ютиб ҳаприққанидан саси чиқмас, гоҳ тўнкарилиб, гоҳ ўнгланиб сувда калқиб борар ва дарё бурилишига яқин жойда сувдан чиқиб қолган чириган да-рахтнинг шохларига илашиб қолди.

«Анна..анна.. ака..ака..» дея чирилларди қизалоқ.

Тўрт-беш лашкар тошлар устида ҳали ҳам хушсиз ётган

маликани худди тахтиравонда кўтаргандай кўтариб, дарёнинг телба тўлқинлари ҳайқириб оқаятган тиниқ ва кўк сувлари бағрига аста кўйиб юборди: шиддат билан Ҳинд чакалақларига оқиб борадиган дарё маликанинг ойдай юзи, кўзлари, сочлари, боши ва қимматбаҳо либосларга ўралган танасини ютиб, янада телбалик билан шовқин солиб шовуллади: «ҳой, осмонлар, юлдузлар, ерлар, ҳали ой ой бўлиб, қуёш қуёш бўлиб бундай улли отларни, балиқларни, чавақларни ва бешиқларни ютмаганди. Ҳой.. ҳой, мен дунёнинг энг қудратли ва қон истаган дарёси Ҳинд уммонида туғилган Ҳинд дарёсиман».

Дарё кучли тўлқинланганидан оғоч шохлари орасига тикилиб қолган бешик, нолакор сас чиқариб, сув қушларидай қалқиб-қалқиб, яна адашган кема янғлиғ оқиб кетди.

Балои қазо кўпган ер юзидан тарихи аввалнинг мудҳиш 23 ноябрь кунидан баландда бўлишни истагандай, тангрининг Ҳасан-Ҳусан ёйи бор бўйи билан само тақига тортилиб, олис-олисларда одам боласи қабоҳатларидан узоқда бўлган дарёю денгиз, океанлар устига иккинчи оёғини ташлаб енгил нафас олди.

Оқ папахли кўмондон бирдан фикридан қайтди чоғи, ортига боласининг жасади ётган, қул бўлган юрт туғидай шамолда кийимлари пориллаётган боласи томонга, мислсиз армонлар билан боққанича отини ниқтади.

Садоқатли тулпори эгасининг ниятини англамай изига тисарилди ва қамчи зарби билан дарёга сакради.

«..сакраб ўтдинг Амударёдан» деб афсонавий ақл бовар этмас буюк сакраш ҳақида ёзди шоир саккиз юз йил сўнг.

Саркарда гуум этиб сувга чўкиб, тошдан-тошга урилиб етти-саккиз метр узоқда яна пуфаклар билан сув юзига қалқди, унинг яланг боши узоқдан қорайиб кўринар, оппоқ папахли тўлқинлар, тақдир уммонлари бағрида чирпирак бўлиб, сувга ботмаган пахтадай айланарди.

Nàèì àò Ààòî

«О, ер юзида туғ кўтариб, умидвор ётган, тарих қаъридан қайтган шарафли пирларим: одам авлодига шафқат айла» деб айланарди қари шамоллар, дарёнинг қис-танчоқлиги ва очкўзлигидан ҳайратланиб.

Довул учирган кемалардай оқиб битган: аравалар, отлар, шохли сигирлар, бўхчалар, жундор эчки, қўйлар, барқут кийимли хотинлар, жони бўғзида қилпилдаб турган қари-қартанг бобойлар, каптар тўпидай тўзғиган болалар кўздан ғойиб бўлган эди. Тоғ адирлари ичига кириб йўқолган дарё ҳаддидан ошиб шовқинланар, ўзи қатли ом этган, тўймас аждарҳодай ютиб юборган оломоннинг ора-сира на одам боласи, на ҳайвонга мангзамиш саси эшитилар, аммо уни на инсон, на жондор товуши эканини ажратиб бўлар, аллақандай ҳаёт ва ўлим орасидаги, кўпроқ фарқ бўлаётган банданинг ҳаёт ҳақидаги сўнгги видосига, айтимига ўхшаб кетарди.

«Эшикимни алди ойланма солма,

Ойланма солмодан оқомиш олма..» дея қуйларди дали дарёнинг дали тўлқинлари кўна Хоразм оҳанглари.

Ялангбош одам сувда қалқиб, бошини ҳар ёққа буриб, онасини, хотинлари ва бола-чақаларини излади: совуқдан музлаган хаёлига кенжа хотинини Ҳиротга жўнатгани ва анасининг «Бўғоз хотинни ўзинг билан олиб юриб натасан, дарёдан кечириб Ҳийрота узат, берда ўғил дўғаман даб талтаймасин» деганди амр билан.

Уни Ҳиротга жўнатганига икки ҳафтадан ошди, балки аллақачон кўзи ёригандир.

Кенжа энди ўғил туғади, анам умрида бир тўғри йўл кўрсатди.

«Болам, қиймилдама, қиймилдама..ина бордим «дея танасига минглаган, юз минглаган ҳанжардай санчилган совуқ сувга қарамасдан, қизи томонга сузарди ялангбош саркарда.

«...ака..ака..олинг мани..» ора-сира чинқирарди Ҳавожон.

Дарё торайиб бурилиши яқин бўлгани учун бирдан

тоғнинг телба дарёси қисматдан қасди бордай айла-
ниб, гирдоб бўлиб оқди, аждарҳосимон қахрили сув уни
орзули хаёлидан айириб, қизидан беш-олти метр узоққа
олиб кетди. Ёшуллининг изидан қора чўғирма ва мал-
ла чакмон кийган лашкар ҳам дарёга от қўйди, тўлқин-
лар қора чўғирмалини оқизиб, тўғри шохга илинган
қизнинг ёнига оқизиб борди, қизалоқнинг кийимлари-
дан ушлаб четга интилаётган отининг қўйруғига ёпи-
шиб қирғоққа чиқди.

Дарёнинг сахро билан тутшиб кетган баланд жойи-
да, оёғи калта, думи кесик галати от минган қисиқ
кўзлар саркардаси, гўё шикорда улкан ўлжага эга бўлган
овчидай шавқу ҳаяжон билан қийқирарди:

«Ана оқди, ҳаммаси оқди,
Ўзи хотинини, анасини оқизди»,
«бирам қолмади сува чўмиб кетди»,
«манова боқ, уй-бааай.. би хотин акан».

Саркарда дарёга сакраш чоғида у лашкарлари билан
қора калҳатдай етиб келганди.

Саркарданинг ортидан сакраган қора чўғирмалик, ос-
монлар бағрида эмин-эркин учиб, фожеага учраган қуш-
дай хушсиз қизни қирғоққа олиб чиққач, намдан оғир-
лашиб қолган чўғирмасини улоқтириб, узун икки ўрим
сочини орқасига ташлади: у қирғоқдагилар «аййораа»
дея ҳайқиришди. Уларнинг етишмаганлик, агар чўғир-
малининг қиз бола эканлигини билса, тўқайдаги оҳуни
тутгандай, эга бўлиш армонга айланган завқи билан оч
кўзларини қизнинг келишган қомати, узун сочлари ҳирс
тўла юракларини ёқиб, шарқ халқларининг бош масҳа-
равози Афандининг эшагидай келадиган отларида узун
оёқлари ерга тегай деб бетоқат айланишди.

«...қўла тушсанг ...палон атамиз сани..» деб бақирши-
ди ёш тулкитумоқчилар.

«ер ютсин баринги, бижғифонла..сосила» деди аранг
лашкар қиз тишлари совуқдан тақирлаб.

Лашкар хотин лаби кўкариб, юзи тапсарган, кўзмун-

Ñàèì àò Ààòî

чоқли Ҳавожоннинг оғидан кўтариб оғзи-бурнидан сув оқизди.

Кўёш осмонда порлаб, тоғ Турон даштлари ва Ҳиндистон, Хитой майдонларида бардош қургандан бери дарё сон-саноқсиз қурбонларни ютган, аввал маҳлуқлар ўлжаларини отиб ўйнагандай, у ҳам қурбонларига муз ҳанжарларини санчар, қирғоққа интилиб, узатилган кўлларини, балиқлардай оғзини очиб юқорига интилган бошларини тошларга, сув билан ювилиб метинга айланган ҳарсангларга уриб мажақлар, сўнг жонсиз таналарни шохдан айрилган куз япроғидай нажотсиз таналарни чирпирак этиб, айлантириб-айлантириб ютиб юборарди.

Дарё инсон тугул ҳайвонларнинг кечиб бўлмас тўсиғи бўлгани учун дашт, саҳро томонларда кимсасиз саҳроларда дайди шамол янтоқ, шувоқ, қамиш ва чириган саксовулларни учирар, дарё ортида эса, шерлар нара тортар, охулар булут каби учар, она филлар кўлларда сув фонтанларини отар ва ақлсиз ва талончи маймунлар ўзларини худо атаганди. Дарё кечиб бўлмас, тоғнинг совуқ суви томирларни торттиргани, жуда чуқур, улкан ажал тошлари билан тез оққани учун қисик кўзликлар қирғоқларни чамалаб кечув излаб айланиб юришарди.

Ёш хотин-қизалоқнинг бурнини қисиб, оғзига пуфлади, кўкрагини уқалай-уқалай, ўзининг қайноқ бағрига олиб:

«...уйғон, болам, уйғон, болам.. аканг учун уйғон, Ҳавожонбика..» деди совуқдан тишлари такиллаб.

Кўшни соҳилдагилар яна шодон ҳайқирди, калта оёқли отларини чоптириб, икки ўрим сочли хотиннинг тўғрисиغا келиб ҳайқаришди. Тулки тумоқларнинг асабий қийқириқларининг остида жондорнинг чиқиб бўлмас баланд дарахтга қўнган қушдай етолмаслигидан чираниш, аламзадалик туйғулари аён бўларди.

«Иштонингга сол..иштонингга сол, шунда қиздириб тирилтирасан».

«Итни боласини устина сий, қайнар сувдан кўзини очади».

«сен уни натиб кўтарасанки, тенгрининг ҳойиши... дарёға оқиб ўлиш бўса...».

Лашкар қиз хушсиз гўдакни боши узра кўтарди: кўзларида ғазабли нур, интиқом ва оналик қасди қоришиқ ялтироқ ғаройиб учқун жилва қиларди:

«Ман лашкар илғорини киндик ўрни сардори, аграм шу бола дирилмаса, уллидан кичинги қонини ичаман, сосила..».

Бирдан қўшни соҳилдагиларнинг товуши тиниб, оғочларга қўнган қарғалар саси ва дарёнинг шовқини ҳукмрон бўлди. Музлаган ерларни, қировли тошларни титратиб лашкарбошининг улкан оқ тулпори пишқириб, гўё ажал комидан омон чиққанига қувонгандай», их-ҳее..их-ҳий»лаб кишна, икки оёғида кўкка сакрар ва узун бўйинини чўзиб, мрамар супалардай кенг яғринларини силкитиб, «так-тук» қадам ташлаб виқор ва тантана билан айланиб пишқирарди. Айтишларича, бу тулпорнинг қиймати бир уюр от билан тенг бўлиб, сувда чўммас, ўтда ётмас жонзот бўлиб, ақл-идрокда сал кам одам боласи билан тенг келармиш. Унга лашкар аёлининг ёш, учқур, олов ранг байтали эргашган, ора-сира эркалангандай қор ва муз орасидаги қолган кўкларни чимдиб қўярди.

«Оқалим..эганг нерада, боврим..эганг нерда?...» деди аёл умид билан кўзларини жавдиратиб.

Шитирлаб ёмғир ёғар ва дунёнинг икки қарши томонига оёғини ташлаган Ҳасан-Ҳусан ёйи тобора равшанроқ нур сочарди.

Аёл ва қизнинг олдида туйқус яланг бош, манглайдан яраланиб қони қотиб қолган саркарда пайдо бўлди, гўё у осмондан тушган эди. Оқ алим ғолибона, тантана, қониқиш, соғинч билан кишнади. Хотин уни кўриши билан барча хўрлик, айрилиқ ва саргардонликлар захрини энди тотгандай, йиғлаб юборди.

Кўшни қирғоққа қиров тушган даладай тарадудли сокинлик чўкди: қисиқ кўзларнинг сардори, ёш тулки тумоқдилар, жангари қўнғизлардай шохли каскан кийган сон-саноқсиз лашкарлар, ўз-ўзидан қилич ва найзаларини нузарлаб, жанг ҳаракатида қалқонларини олдига тутди.

Оқ папаҳли саркарда шу ҳолида ҳам қисиқ кўзликларга даҳшат соларди.

«Оға...мани гунойимнан геч, у ўлди... «деди аёздан қотиб қолган лабларини аранг ҳаракатга келтириб.

Саркарда совуқда увишган, қизариб, кўкиш тусга кирган кўллларини узатди: ва қизалоқнинг жонсиз танасини бағрига босиб, айланарди. Бутун дунёни эгаллаш ўти билан ёнган қора қўнғизлар қалбига кўрқинч ва қутқу солган буюк саркарда бола ғами билан қайғу ва ҳасратдан бели букилган чорасиз одамга айланди.

Кўк тоқи Лавҳи Маҳфузда битилган Аллоҳ ёзуғи билан ойнинг машғум 23 кун саркардани йигирма йилга қаритган ва белини буккан, ҳаёт карвонини саҳролар бағрига улоқтирган эди.

Ҳинд дарёси таҳдидли шоқвин-сурон солди, Оқалим икки оёғида туриб сон-саноқсиз қора қўнғизларга пўписа, таҳдидли кишнаб, қирғоқ бўйлаб чопарди.

Жалолиддин Хоразмшоҳ бир муддат музлаган ва тошли ерга қараб турди-да, қизини бағрига босганича дарё томон юрди, кўшни қирғоқдаги қўнғиз лашкари ҳам кўзгалди.

Гўё у ёлғиз жони, ёлғиз боши билан бутун дунёга, сон-саноқсиз қисиқ кўзлар лашкарига толатум соларди.

Саркарда дарёнинг чуқур жойига кирган ҳарсангтошга чиқиб, қизини сувга тушириб, аста бармоқларини ёйди. Қизалоқнинг аллақачон ҳаёт тарк этган танаси оғир тошдай сувга чўқар чоғида бўғзимда қолган «ана» деган нидоси қалқди ва чўкиб, бошқа кўринмади. Оқ тулпор недандир авжланиб, қуйруғини кўтариб, бошини бир томонга бурганича қирғоқ бўйлаб чопарди.

Шу лаҳза юқори қирғоқда қий-чув, ур-йиқит, шовқин-сурон эшитилиб, саркарданинг кўзи қилич кўзликлар билан қилич уриштираётган сочлари ёйиқ, яланғоч қизларга кўзи тушди. Каламушдай кўп қисик кўзликлар бир зум саромимага тушиб, сўнг ўзига келиб, қизларни қирғоқдан узоққа суришди.

Лашкарбоши ярадор арслондай ҳайқирди, «бос..бос, қирғийларим... оғасини қидирган қирғийларим». Енгилаётган тойлоқ қизлар сардори Туман бека ҳайқирди: «Сол, сол..ўлди, оғам дири..».

Лашкарбоши сакраб тулпори оқ Алимга минди, от кўк янғлиғ сакраб кишнади. Жон кирган тойлоқ қизлар қуршовни бузиб, бошқа қизларни мўр-малаҳдай ёпишиб ётган қисик кўзликлардан қутқариб, қирғоққа от қўйишди. Жуда баланд жойдан оти билан дарёга сакрашди, жангда қизиган отлар муздай сувни писанд қилмай сузиб кетди. «Арслон қизларим, қани, қани, дим оз қолди» дея ҳайқирарди лашкарбоши. Елкаси ва белидан жароҳатланган ва қўлига ҳам шувиллаб учаётган ёй ўқи теккан Болтабиканинг беҳуш гавдасини тоғнинг дали дарёси оқизиб кетди.

Қисик кўзлар тойлоқ қизларнинг фавқулодда жасурлигидан, панжарадаги бўридай қирғоқ бўйлаб кезарди ва тўсатдан баҳайбат қисик кўз қўлини кўтарди, ўқ ёйчилар отишдан тўхтади. Жангчи қизларнинг отлари биринчи бўлиб қирғоққа чиқди, сўнг сув оқизиб кетган қизлар қирғоқнинг у ер-бу еридан чиқиб, очиқ бадинини сочи ва қўли билан тўсганича отдан тушган саркарданинг олдига етиб келишди. Саркарда салласини ечиб, тар-тар йиртиб, яланғоч қизларга бўлиб берди. Сўнг қизлар сакраб-сакраб отга миниб, саркарда бошчилигида булутдай кўзғалиб кўздан ғойиб бўлишди.

Саркарданинг фотиҳага кўтарган бармоқлари совуқдан жуфтлашмас, ўзи тинмай қалтирар ва ёвуз дарёда оққан онаси, дойилари, ҳолалари, хотинлари, фарзандлари ва бутун авлодига жаноза ўқирди, ўқиш давомида

күз ёшлари буртидан оқиб, соқолига томчиларди. Сохилдаги ёлгиз одамнинг күз ёшлари, ҳасратлари, айриликлари, телба бўлиш даражасидаги кўнгил фарёдларини телба дарё оқизиб кетарди. Дарёда оқиб кетган оломондан ном-нишон кўринмас, сувнинг күз илғамас жойларда кийимми, рўмолга ўхшаган нарсалар қорайиб кўринар, қаерлардадир ҳарсанглар орасига сўкилиб қолган бешикнинг тўлқин урилиши оҳангида жиринглаши, жиқирлаши хотин кишининг йиғлаётганига, ҳасрат чекаётганига ўхшарди.

Яқин-яқинда Чингизхоннинг муҳташам оқ ўтовининг бўсағасида ҳайбатли ит ёнида ўтирган малика Туркон хотуннинг, негадир, оёқ-қўлидаги занжирни ечиб, бўйнига боғлашди. Боғлоғлик малика ёнидан хира пашшадай кетмайдиган ингичка энгаг лашкар унинг тагчарамли ва астари жунли этигини ечиб олиб, кигиз узугини бир қулоч арқон билан олдиға ташлаб кетди.

«Бу адикни хотинла гияди» деди аста ўзига сўйлагандай занжирли подшо.

Эгалари берган озиққа тўймаган ҳайбатли ит ялоғидаги овқатларни ялаб-юлқаб еяр, очлигидан ириллаб, ялоғига шерик бўлаётгани учун кўзига ёмон кўринган, кампирсимон маҳлуққа тинмай ташланарди. Малика ялоқдаги овқатларни ҳам емай кўйганига кўп замонлар бўлиб, ўтган-кетган ташлаган шаппотдай нонни ерди. Туркон хотуннинг кир тутгандан ялтироқ қасмоққа айланган барқут кўйлаги ва мўйнали пўстининг этаклари ит талаганидан жанда-жанда бўлган, тирноқлари эртаклардаги ёсуманларники янғлиғ ўсиб, қирғийникидай қайрилиб кетган, амр, қаҳр, итоб билан тўла қорачуқлари саҳролардай бўм-бўш эди. У хира ва сўник нигоҳини уфқ ва булут орасида осмоннинг қаҳрабо сирғасидай пайдо бўлган камалакка қараб ҳўрсиниб қўйди.

«Ай...Ҳасан-Ҳусан ўқ ёйи... Жалололдин нерларда акан?» деди ўзига сўйлаган телба хотиндай.

Оқалим эгасининг ёнига келиб қаттиқ кишнаганида Жа-

лолиддин чўчиб ўзига келди, юзига фотиҳа тортаётиб, кўзи қирғоқ четидаги бутасимон ўт-ўлан ва шоҳга илашиб ётган улкан олмос қадалган оқ папахига кўзи тушди.

Папах гўё биров алмаштириб қўйгандай, қуп-қуруқ эди.

Гўё қанотларида бир хабар бордай кумушсимоно бир каптар «хушт, хушт» дея сас чиқариб қанот қоқиб Оқалимининг устида айланарди.

Аллақачон байталига минган хоразмшоҳлар илғорининг марказида савашадиган хотин жангчилар сардори, йўл четида унга қараб турарди. Осмоннинг олис жойларидан кўтарилган Ҳасан-Ҳусан ўқ ёйи ҳали-замон отиладигандай кўк тоқига тортилган, эгилган эди.

Сарқарда қўлини кўтариб, отини чорлади, папахини босиб кийди-да, оқ тулпорига сакраб миниб йўлга тушди: Султон Жалолиддин ўзи билмаган, аммо тангри ва тақдир ҳукми билан босиб ўтиши лозим бўлган ўн бир йиллик умр ва ўзига ёт бўлган тақдир ўйинлари, синовлари сари учиб борарди.

*8 феврал, 2014.
Тошкент*

ЙЎҚОЛГАН УМР

Заррин, тўкилаётган, оқаётган, сузаётган, тўлғонаётган ёруғлик, қоришиқ чироқ нурларига чўмган ёғду денгизи ва унда чўмилаётган, оловли, ғамзали, мислсиз гўзал раққослар, саксафонми, уд садолари билан инсон ақлини енгиш, жўшқин руҳини қамраб олишга қасд этгандай ёруғ доиралар ҳосил этиб айланар ва саҳнада ёғдулар, ора-сира раққосларнинг «ийй...оҳҳ» демиш ғаройиб товушлари гўё инграгандай эшитилар ва кўкдан тушган қанотли фаришталар уйғунлиги тантана этарди.

Ҳар замон гууув-гууув этиб, саҳнани тутунсимоно булут қоплаб олар ва негадир саҳнадагиларнинг гўзал либослари кўздан яширин, гизли қолиб кетарди.

Ñàëïï àò Ààòî

Ҳар куни уч-тўрт марта концертда чиқиш этиб, турли мунчоқлар, юпқа метали зарлар, энг қийини бошга кийиладиган ками бир килоча келадиган улкан юлдузлар жами, залнинг юқорисидан тушадиган чироқ нурларида дунёнинг энг гўзал лажувард нурлари мужасамлигича ярқирайдиган тошлар, илдизи уммонларга қадалган ҳаёт дарахти симболи акс этган тожлар, тушиб кетмаслиги учун энгакнинг остидан сиқиб боғланадиган бошўртиси, тожларни кийиб-ечавериб, қоматларни кўкракдор ва ингичка бел этиб турадиган қоматпўшлардан бўшаб ором олаётган вужудини илиқ Таиланд ёзининг юпқа чойшабига ўралганича қизларнинг пишиллаган, уйқусида гапирган босинқи товушлари кондиционер аста ишлаётган катта хонанинг у ер-бу еридан эшитиларди. Қизларнинг бадани, юзи ва оёқ-қўлидаги мой упу, турли рангли бўёқлар юқи қолгани учун алақандай атир ислари, ўткир эфир мойлари билан хона тўлганди. Сўна кундузи тўшак остига тикиб қўйган боғичли шиппагини аста қўлига олиб, совуқ чинни плиталарга оёғини аста босганича эшиклардан сирғалиб чиқиб йўлақда қатор турган уч-тўрт катта сопол гултуваклар орқасига беркитиб қўйган халтани олди-да, зинадан кўтарилиб кўча эшиги ёнбошидаги хонада, креслода ўтирганича ухлаб ётган соқчининг ёнига бориб нафас олмай кузатиб турди. Бугунги эшик оғаси тай одамларига хос бўлмаган семиз, бақалоқ, кўпам ҳаракатланишни ёқтирмайдиган япалоқ юзли бир нусха бўлиб, япалоқ шу ҳолича қизлар ва йигитларнинг орасида баланд бўй ва қоматининг чиройлилиги билан ажралиб турадиган Сўнага ҳазиллашган бўлиб, атайлабдан унинг исмини бузиб, бўсагадан ўтиб қоладиган бўлса «Сўнанг..Сўнанг ком хер..ор юу реали сунами» деб пиҳиллаб куларди.

Қиз гуруҳга илк келган кунларида туртки, жанжал-тўпалондан узоқроқ юриб, япалоққа-ку, «аҳмоқ ойтовоқ» деб индамай кўяверарди, аммо ойтовоқ ҳам бир

куни ҳаддидан ошиб қўлини ушлаб қолганида, тирсаки билан унинг семиз қорнига қаттиқ турган, шўрлик эркак нафас ололмай қолганди.

Хуллас, Сўна ичидан «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм...» дея эшик тугмачасини шиқ этиб босди, назарида сўнгги кунларда тирғалиб, жонидан тўйдирган филиппин оролларида келган Док Пак, изидан пусиб келадигандай, кўчада машина шовқини эшитилиб, қоровул уйғонади деб қотиб қолди, аммо ойтовоқ бақалоқ ёлгончи дунёнинг қўйди-чиқдиси хориганича ухлаб ётарди.

Саройнинг тунги чироқлари ёритаётган зинадан югуриб, ҳар кун томошадан сўнг раққосалар товусдай солланиб ҳиром этадиган майдон ёнидан айланиб, дарахлар сояси тушиб турган йўлакдан тез-тез юриб, катта кўчага чиққанида, юзига балиқ иси аралаш денгиз шамоли урилиб, денгиз тўлқинларининг шовуллаган саси ва ҳар тарафдан келадиган ўйин-кулгулар, шовқин-сурондан кўнгли тинчиб, юрагининг гупиллаб уриши пайсайгандай бўлди.

Чорраҳадан қайрилиб чиққан, маҳаллий тай халқи дук-дук дейдиган сайёҳлар учун мўлжалланган усти очиқ машинага сакраб чиқиб олди, тезроқ бу гурбат босган «Сув парилари» томоша қасри ёнидан кетса, панароқ жойда тонг оттириб, сўнг нима қилишини ўйлаб оларди. Ҳайдовчи ўтирадиган салонга ёпиштирилган рекламада ярим яланғоч йигит-қизларнинг рангли суврати ва «Sugar baby», «I go go...» тунги эротик клублари: унутилмас оқшом туҳфа этади, деб ёзилган. Телефон рақамлари, электрон почталари илова қилинган. «Қандай худо қаргаган жой.. ота-оналар, ўқувчи, студентлар.. давлат маҳкамалари бормикан: шаҳарда энг кўп юрадиган дук-дукда ҳаёсиз реклама».

Вақт-бевақт миясининг қоронғи қатламлари: ҳар кун жанжаллашадиган ота-онаси, дунёни сув босса тўпифига чиқмайдиган укасининг бефарқ башараси билан ёриб кетарди. Қизи Иқболни жуда соғинган.

Nàèì àò Ààòî

Ҳинд уммони ўраб турган мангу ёз ўлкасида кечалари ҳам жуда илиқ, бунинг устига, боши-кети узилмайдиган саёҳлар сафи, мотоцикллар, Америка ва Европа шаҳарларининг бир парчасига ўхшайдиган «Walking street» кўчаларидан ташкил топган шаҳар жуда ғаройиб, у туну кун ухлამас, ҳатто ресторанлар пештоқига «25 соат хизмат» деб ёзилган эди. Сўна кўзга ташланмаслик учун енгил пиджагининг қалпоғини ҳам кийиб олган эди. Машина ичида маст ва чарчаган европаликлар, яна денгиз офтобида қорайган аллақандай малла одамлар чайқалиб, бир-бирига гулдирар ва бир-бирини эшитмасдан кетиб боришар, «I go go» ёзуви ёрқин порлаган тунги клублар орқада қолар, машина шаҳар кўчаларини айланиб, қасрдан узоқлашганига ишонч ҳосил қилгач, сакраб тушиб, ўзини одамлар тўпи орасига урди. Чароғон кўчалар, жўшқин европача мусиқалар ҳукмрон ойнаванд эшиги денгизга қараган ширакайф, ярим яланғоч одамлар билан гавжум, ўткир зирavorлар иси анқийётган кафе, ресторанлар, вело араваларнинг қулбола столида денгиз кириветкалари, саккизоёқлар, қовурилган чавақ-балиқлар, ичи тухумнинг саригидай қилпиллаб турган чиганоқлар, қовурилган, дудланган қўнғизлар, Сўна номини билмайдиган минг хил қурт-қумурсқалар, мангалнинг темир тўрида қизариб буғи чиқиб турган чўчқа боласини пишираётган, пешбанд таққан ориқ, қора эркакнинг чаққон ҳаракати, оловда пишган сабзавотнинг тотли иси одамнинг руҳини кўтарарди.

Сўна кўча четларида аҳлатлар орасидан егулик излаб юрган итлар ёнидан дадил ўтиб кетди.

У бирданига бошқа бир, илгари ўзи билмаган, ичида минг хил ниқоб билан яшаётган нотаниш, қўлидан ҳар нарса келадиган, ҳар қандай жасоратга қодир, бир қадар ёвузроқ, шафқатсизроқ, ўзини танимас, қоронғи зулмат, ёт бир оламларда ҳеч нарсадан қўрқмайдиган важоҳат билан ғаройиб, қўрқинчли, албатта, енгиб

ўтиши лозим бўлган дунё тўлқини, қаршилиги ва ваҳимасини босиб борарди.

Сўна: «ким бу мени ухламайдиган шаҳар кўчасида қарши олган?» деярдн ичида содир бўлаётган тўфонлардан ҳайратга тушиб.

Сўнага рақс тўпидаги ёши каттароқ бир қиз ўргатгани, «шаҳарда ҳеч қачон иккиланма, ишонч билан машинага ўтир, ишонч билан даврага қўшил, шунда сени ўзиники деб қабул қилади», ҳозирги ҳолатида бу қонуниятлардан қатъий назар, ичида минг йиллардан бери мудраб ётган нотаниш одам қурбонлик истаб унга қарши кучларни, бош кўтарадиган қиёфаларни мажақлаб ташлайдиган ҳолатда жунбишга келар, тўғри, илгари ҳам бундай тўлғониш бўлгани, чунки филиппинлик Док Пак иккинчи марта унга зўрлик қилмоқчи бўлганида, болалигида тоғасининг ўғилларини чалиб йиқитган усул билан рақибини ағдариб ерга урган ва оч биқинига қанча тепган, ҳаяжондан эсида йўқ.

«Are you not spy?»¹ деганди лабининг қонини артиб Док.

Шу воқеадан кўп ўтмай филиппинлик йигит Сўнага дардини айтди. Док Пак: пул учун шу йўлга кирганини, бундайлар қасрда кўплигини, касал ота-онасини цунами оқизиб кетгани ва олти ака-укаси Док юборадиган пулга қараб ўтирганини ҳикоя қилди. Бир марта қизга сочга қистирадиган гул совға қилгани, унинг осиеча мулойим кулгуси ботинида машъум тўфон ва фитна тайёрланаётганини ҳис этиб, агар бир-икки кун кечикса, ўлиги Сиам денгизи наҳанги, балиқларига ем бўлишини билиб, ниятини тез амалга оширди.

Туну кун ухламайдиган шаҳарнинг одати бўйича ҳаммаёғи очиқ айвон бостирмаларнинг остида мусиқа садоларига ярим яланғоч, елка оёқ-қўлларига аждарҳо, чангалзор йўлбарси, будда оятлари, капалак шаклида-

¹ Сен айғоқчи эмасмисан?» (инг.)

ги татулари солинган, узун қалин сочли, тишлари оппоқ, ушоққина тай қизлари қарс-қарс чапак чалар, кулар, бақир-чақир этиб, гүё мол бозорида ҳаридор чақирган даллолдай ён-атрофдан ўтадиган оқ танли, пулдор сай-ёҳларни жалб этар, унинг эвазига клуб маъмурияти томонидан текин овқатланишар, омади келса, бирон жазман билан у ёқ-бу ёққа кетиши мумкин эди.

Сўнажон дадил бориб қизлар билан қўлларини шапиллатиб, «салом (тайча. топиш керак)...» деб кўришган бўлди, пиджагини ечди-да, кўшиқчи қизларга кўшилиб, қасрда ўрганган услубда қўлларини ўйнатиб, қарсак чалиб ўйнаб турди, у кўзга ташланмаслик учун пардоз ҳам қилмади. Қизлар ресторан бошлиғининг буйруғи билан мижозларга: тропик мевалар, манго, панапл, пўртахол, какос, ананас шарбатлари аралаштирилган турли спиртли коктейллар ва, асосан, пиво сотишар, улар ширакайфроқ инглиз, немис, ҳолланд ва яна ўнлаб миллат эркакларининг пивога кўшиб бериладиган шўр бодроқ, твистер, шўртак картошка-чипсларини олиб қолиб, бир-бир оғизларига солиб, очлигини босиб туришарди. Сўнажон Хоразмда пайти, қиз болалигида аналари, аммаларига кўшилиб, сўнг эридан ажралгач эса, ёлғиз қизи Иқболнинг бахту саодатини худодан илтижо қилиб, намоз ўқимаса-да, рўза тутиш даври ҳатто ёз ойига тўғри келганида ҳам, рўза тутгани учун мустаҳкам сабр-тоқатли, иродали бўлиб, ҳатто эри Санкт-Питербургда ўзидан етти ёш катта рус хотинга уйланиб, дом-дараксиз кетганда ҳам чидади.

Елкасига тушадиган сочларини орқасига боғлаган, бўйнига катта-кичик туморлар, будда тимсоли ва чўнтак соатига ўхшаган ойнали шақир-шуқурлар таққан, сочи тўкилиб пешонаси катта очилиб қолганидан ва озғин, хунук, бир қарашда аллақайси оролнинг ғорларида пўпанак босиб қолиб кетган алимсоқ замон ялмоғизига ўхшайдиган, аммо бир оз навчароқ фаррош хотин полдаги қусиқни узун сопли белчасига супуриб, полни ял-

тиратиб артиб, ўтирганларга кўз қирини ташлаб қараб, белчасини икки оёғи орасига қисиб, «молга ўхшаб қусмасдан, қорнингга сиққанча ичсанг-чи» деган маънода тўрт тарафга кинояли таъзим қилди.

«Қара, қара...бугун Мамангни вақти хуш» дейишди тай қизлар қарсак ва кулгулар орасида.

Ўзларича жуда маданиятли бўлган инглизлар, немислар, македонияликлар ва яна қандайдир шимолий совуқ мамлакатдан келган сайёҳлар «good, good... thanks, thanks» деб қийқиришиб кекса фаррошга 20 батлик яшил пул ва 10 батлик ялтироқ танга пул узатишарди.

Кекса тай хотин таъзим қилиб, ерга эгилаётган пайтида унинг қорачуқларида чиркин гавдасига хос бўлмаган аллақандай учқун, озод нур чақнаб кетарди.

Тропик ўлканинг оқ ва сариқ гуллари осилган, кичик темир қалпоқчалар ичидан узун тошли иплари шамолда чайқалиб жаранг-жаранг сас чиқарадиган кумуш кўнғироқлар, ўн минглаган будда шарафига осилган катта ойнаванд фонус ичида тахтда ўтирган олтинсимон сариқ, нурафшон Будда сиймоси ва турли-туман катталикдаги қадаҳлар,финжонлар осилган ва ойнаванд жиҳозга ўнлаб юзлаб, катта-кичик, япалоқ, узун, оқ, қизил, ҳашамли сипиртли ичимлик шишалар терилиб турарди.

Рестораннинг баланд-баланд стулларида ўз юртидаги қаҳратон қишдан, балки минг хил муаммолар, сув, газ, кридит тўловлари, фарзанд ва хотинининг меҳрсизлиги, ёлғизлик, сўққабошлик ва қариликдаги зерикарли ҳаётдан қочиб келган олтмиш, етмиш ёшидаги оқ танли эркаклар, ора-сира европалик ёш жуфтликлар кўринарди.

Олтмишларидан ошган, балки етмишига яқинлашган, ажин босган юзи, осилиб қолган елкасига кўшилиб бутун бадани Сиам денгизи офтоби ва шамолида қорайган, бўйнига аллақандай қора туморлар ва хоч осиб олган одам икки кўли билан бошини ушлаганича қотиб ўтирар, ҳар замон гум-гум этаётган мусиқага, курси ба-

Nàèì àò Ààòî

ландлигидан ерга етмай қолган оёғини лиқиллатар, аллақандай қизнинг номини айтиб гулдирар, афтидан, у кўп ичганидан ё ухлаб қолган ёки хаёл сурарди.

Йўл билан айвоннинг ўртасига устига ям-яшил голф майдонини эслатадиган яшил паҳмоқли мовут қопланган катта-катта биллиард столларида қари сайёҳ, бошқасида, афтидан, ёшлигидан баланд бўйли, келишган ва кема капитаними, аллақандай бошлиқ лавозимида ишлаган ёқимтой америкалик рақиб бўлган озгин, ёшгина тай қизга тантанавор боқиб «Ooo..you are good playing, you have talent then mine solders» деб куларди. Тай қиз ҳам унга ҳазиллашиб «hey president Bill Clinton ..i am sugar baby go go..» дерди. Бу «sugar baby go go..» калимаси оламнинг ҳар кунжидан саргузашт истаб тентираб юрган ҳар бир банда учун ўрон ўрнида бўлиб, дунё эротикаси ва шаҳвоний индустриясининг маркази бўлган Паттая шаҳрининг худо урган бандаларига қарата, баайни ҳаётининг энг тотли ва орзуманд лаҳзасига қилинган ишора ва даъват эди. Шундагина ёқимтой ҳарбийни ҳатто тай қизлари ҳам Американинг собиқ президенти Билл Клинтонга ўхшатишганини билиб олдим. Ҳар бир биллиард шари тўрга қарсиллаб тушганида «Билл» ва бошқа сайёҳларнинг ошна-оғайнилари ва кўшни столдагилар, гўё лотореядан юз миллион доллар ютгандай қийқиришар ва бир-бирин кучоқлаб олқишлашарди.

Сўна ҳамиша европалик ёки бошқа шимолий миллатларнинг бўлар-бўлмасга «I am happy.. I am happy» деб кулишига ва ҳатто уларнинг ТВсида «сен креслода қулай ўтирибсанми, бахтлисан» деган реклама-роликини кўргач, бу миллатлар учун бахт тушунчаси чегараси, инсоний ҳиссиётларнинг нақадар камбағаллиги, торлигини ёки уларнинг дунёқараши бошқачалигини билиб ҳайрон бўларди.

Шаҳарнинг аллақайси бурчагидаги ресторанда ичиб тўйиб, кекириб келаётган ўттиз-қирқ ёшдаги беш-олти

нафар эркакни кўриб, айвондаги қизлар қийқириб, «ҳей, мистр..ҳей хандсам маан ком хиййерр..» деб чувиллашиб, уч-тўрттаси югуриб чиқиб ҳазиллашган бўлиб, у ёқ-бу ёқларини ушлаб қўлтиқлаганича даврага олиб келишди. Эркаклар ҳам худди бундай илиқликликка интизордай ўзларини эркин қўйиб, гўё тунда барча қонунлар беҳудадай қизларга ёпишиб, қучоқлаб ва ҳатто ўпганича эргашишди.

Сўнанинг назарида бу олам ўз қонуният ахлоқ, одоб ва ор-номус туйғуларига эга, ўйин-кулгу ва маишат ботқоғига ботган оломон ўзга оламларга алоқадор буқаламун ёт дунё. Юзини ажин босган, малла инглизни қизлар ўтиб-кечганда туртворишдими, ёки ўзи мастлигидан мувозанатни йўқотдими, у Сиам денгизи тўлқинида тўнкарилган қурбақадай ерга қулади. Чолнинг манглайидан қон оқа бошлади.

Студдан сакраб ўтиб ўрнидан турғизсам, «Help me, please» деб қария ўрнидан турди, айвондаги раққоса қизлар гўё уларнинг полизидан қовун ўғирлаган одамдай таънали нигоҳларини тикиб, бир-иккитаси қошларини чимириб қўлларини таҳдидли силкишди.

«Where are you going? Hi is hard drinking...»¹

Йўлга чиққанимиздан сўнг ҳамроҳим денгиз шамоли салқинидан ўзига келгач, танишиб ҳам олдик, унинг исми Эрнест экан, у олис Мичиган штатидан Паттаяга иккинчи марта келиши экан.

«Қизимни излаб юрибман»,

«Мен Ўзбекистонданман» дедим.

Қария мен туғилган сал кам ўттиз миллионлик халқ яшайдиган Ўзбекистонни дўнгалак ер шарида, аравалар, миллионларча ярим яланғоч одамлар, фоҳишалар, ўғлонлар, осмонўпар бинолар, дарёю денгизлар, тоғу тошлар, юнус балиқлар, китлар ва чиганоқлар орасида Ўзбекистон деган юрт борлигини билмас ва «Ўбигис-

¹ Қаёққа кетаяпсан, ахир у маст-ку (инг.).

тийан...Ўбигистаан..» дея нотўғри талаффуз этиб, жонимни ҳиқилдоғимга келтирарди.

Мақтабда ва билим юртида инглизча яхши ўқиганим учун Эрнестнинг гапини яхши англар, аммо жавоб қайтаришга қийналсам, у икки оғиз сўздан нима демоқчилигимни англаб оларди.

«Йўғ-ей, қандай қилиб қизим адашиб қолади, бу қиз Бен Чамат, тай хотиндан туғилган қизим».

«Сиз тай хотинга уйланганмисиз, вой.. қизингиз неччи ёшда ўзи?»

«Қанақасига тай хотинга уйланаман, Таиландда Америка ҳарбий қўшинлари таркибида хизмат қилганман, тўғриси, эсимда ҳам қолмаган... ўшанда бир тай хотин билан айланишиб қолганман, кейин бир келганимда қиз туғибди, тўғриси, у вақтда жуда қоним қайнаган, тай хотинларнинг шундай одати бор, оқ танлилардан туғиб оладиган».

«Қизингиз неччи ёшда?» дедим саволимни такрорлаб.

«Йигирма ёшларида, онаси Буа Пуан олти йил бурун таносил касалидан вафот этибди. Бен Чамат жуда гўзал қиз эди, кўзи меникидай мовий, танаси қорароқ...»

Улкан кема шаклидаги беш юлдузли муҳташам хотел меҳмонхона ёнбошида кичик, бир қарашда камбағал студентларнинг хотелини эслатадиган «Sun shine» Vista деган ёзувлари нур сочаётган меҳмонхонаси олдига келганимизда, Эрнест билан ҳайрлашдим.

Меҳмонхонанинг тор кўчасидан икки қаватли автобуслар, қимматбаҳо, япалоқ машиналар, мотоциқлар, жуда катта уюм юмшоқ ўйинчоқлар юклаган мото аравачалар тинмай сигнал чалар, ҳар сафар шиппак, чўмилиш кийимлари ва сариқ, яшил рангли цитрус мевалари сотувчилари араваларини четга тортишарди ва массаж салонларида, ҳар хил тоифаларнинг клублари олдига чиқиб бақириб-чақириб юрадиган тай қизларининг овозларини босиб кетарди..

«Ахир, сенинг борадиган жойинг йўқ-ку, агар полис

ушласа «Сув парилари»га топширади, юр, қўрқма, ёшлигим ва эркаклигимни Таиланд урушларига ташлаб кетганимга алла-замонлар бўлган» деди ҳали йўлда бошимга тушган кўргуликларни айтиб берганим учун жиддий тикилиб, кўзларида шафқат туйғулари порлаб.

«Унда бу худо урган шаҳарда нима қилиб юрибсиз?» деди кулиб ичимдаги нотаниш аёл, чолга жиддий боқиб.

«Нима қилаётганимни ўзим ҳам билмайман, баъзан қизимни излаган бўламан, баъзан барлар, қаҳвахоналарда тентирайман, аммо нимадир мени бу ўлкаларга чорлайверади. Буа Пуандан деярли ҳеч нарса бир-икки эски фотолар, ўз қўли билан тўқиб берган рўмоллар ва Бен Чамат қолган».

Стул устида қинғир-қийшиқ ёзувли Таиланд табиати ва ортидан қуёш балқийган будда ибодатхонаси акс этган сарғайган откриткалар, ёғочдан ясалган, эскилигидан ялтираб кетган боғичли туморлар, четига гуллар, қушлар расми ипак билан тикилган миллий, мунчоқли рўмоллар ва зобит кийимидаги ёш, келишган денгизчи йигитнинг ёш тай қиз билан қучоқлашиб тушган 60 йиллардаги четига ҳошия солинган суврати. Бен Чаматнинг болалик фотолари сочилиб ётарди.

...Хоналарда сўққабош эркакнинг тартибсиз ҳаёти сезилиб, кийим-бошлар ётоқхонада сочилиб ётар, Эрнест чол таом еган стол устидаги пластик пакетлар, шиқирлоқ қоғозлар, ялтироқ қоғозли ичимлик ва пиво шишалари қалашиб ётарди. Хоналарни йиғиштиргач қария аллақаяқлардан топиб келган хушбўй таёқчаларни ёқиб, икки елим халта аҳлатни йўлакка чиқариб қўйдим. Ойнадан дўндиқча тай қизлари айвони ёнида Мамангни чор-атрофни, йўлакларни ҳам топтоза этиб супургани учун қоврилган бананлар сотувчи вело аравачалар, сувараклар, чувалчанглар, қурт-қумурсқа эгалари, фаррошни сийлашгани ва унинг қоврилган ширин банан, қурт-қумурсқалар олиб кетаётганини кўрдим.

Вақт пешиндан оққани, ҳали мижозларнинг келишига тўрт-беш соат бўлиб, ошпазлар кечки таомларга тайёр дастурхонга пишир-қуйдир этишар, дўндиқ қизлар қош терар, лак суртишиб, бир-бирини қувлашар, Маманг тўнкарилган стуллар пастига ўтириб, Пухкет ороли томондан келган янги раққос қизнинг билагига турли шакллар чизар, шакл бир қарашда учиб бораётган қуш, капалак, қанотини ёйган товусни эслатарди.

Ташқарига егулик олиб келишга чиққан Эрнест келиб жуда қувонди, Таиландда инглизларни ўлгудай ҳасис ва ароқхўр дейишган бўлса-да, бу одам уларга ўхшамаган ҳолатда бир оз ғалати эди. Ғалатилиги, қачонлардир, ер юзининг бошқа бурчида қолиб кетган, тасодифий дунёга келган фарзандини излаши, азоб чекиши, Бен Чаматнинг тақдири ҳақида қайғуриши, жуда ғаройиб ҳодиса эди. Мени биринчи марта кўриб турган бўлса ҳам, Меҳмонхонага олиб келгани, хонасидан тортиб, пуллари ва паспортларини ишониб кетиши унинг самимий, ҳаётнинг яхши-ёмонини кўрганидан далолат берарди.

«Мен чиндан мусулмон, шарқ хотинларини яхши кўраман, улар эрини иззатлайди, ишчан, о..улар оиласи, болалари учун тоғларни кесиб сув олиб келишади, оилапарвар, болаларини яхши кўришади. Менинг Кэтим...ўхў, инглиз хотинлари жуда ақли, аммо у ҳамма нарсадан ўз эрки ва ҳуқуқини баланд кўяди. Раҳмат, файзли хона учун... фаррош хотин ҳам тозалаб оларди».

У Бен Чаматнинг сочларини ёйиб пляжда кийиладиган очиқ майка ва жени шўртикда кулиб тушган расмини кўрсатди, қиз чиндан ҳам икки олис кутб; жануб ва шимол миллатларининг эҳтиросли чатишувидан яралган, энг муҳими, ғаройиб гўзалликка эга эди.

«Сен уни топишга кўмак бер, Ўби.. Ўби..юртингга кетишингга ёрдам бераман» деб менинг она Ўзбекистоним номини талаффуз қилмай қўя қолади Эрнест чол.

«Паттаяда минг хил жин кўчалар, турли клублар, балиқчилар, қоврилган қўнғизчилар, ич кийим сотув-

чи велосипедчилар қайнаб ётган катта шаҳардан уни қайдан топамиз?»

«Бу қийин эмас, барларга, тунги клубларга..бир-бир кириб чиқамиз..бир тилагим ...шуга бэбиларнинг олдига сен кириб чиқасан...».

Ватандан олисда тентираб, тақдир ҳукми ила бошга тушган кўргилик, одамни гангитадиган ғурбатлар Эрнест қария иккаламизни яқинлаштирган, бу кўпинча сўз билан ифода этиб бўлмайдиган, ғам-алам ришталари бирлаштирган ва дарддош этган одамлар эдик:

«Сиз унинг фоҳишахонада эканига ишонасизми?» деди шафқатсизларча ичимдаги қиёфа.

«Уч йил олдин уни сайёҳлик визаси билан Америкага чақириб олиб, сўнг оталик ҳуқуқини расмийлаштирмоқчи эдим» деди вазмин овоз билан.

Эрнест овқат егач, севимли маконига даъват этди: меҳмонхона юқорисидаги бассейн ёнига қўйилган креслогга жойлашиб, сигаретини тутатди ва эскирган потефондай гитарасини тингиллатиб ҳар кунги ашулласини бошлаб юборди.

«Take me home..

Take me home...»

Эрнест чол ашула чоғида бир шиша рус ароғини яримлатар, сўнг, ҳар кунгидай, нега Бен Чаматни олдинги сафар олиб кетмагани, уйда хотини ва ўғилларининг оқибатсизлиги, ўзининг ёлғизлигини дoston этиб йиғисини бошлайди.

Сўна илгари америкаликларни танимаган, яқиндан билмаган чоғда, инглизларнинг буюк миллатлиги, ер юзи энг катта мамлакати, энг улкан ажал қуроли, коинот спутниклари, нуфузли БМТ, НАТО ни қудратли Америка бошқаради деб билар, аммо қари зобитнинг аянчли қиёфасини кузатиб, бу улуғ миллатни ичкилик, ёлғизлик ва абсолют демократия савдолари еб битиради деган хулосага келди.

Танбал, оқ танли задагон хотинларнинг бола ўрнига

ит боқиши, уларнинг жамиятида ҳам камалак ранг байроқларни порлаб қолгани, ота-она, қариндош-уруғ деган тушунчаларни замонлар ўтиб йўқолиб бориши, балки улуг миллатларнинг келажаги таҳликалилигидан далолат берарди.

Ўзининг бугунги аянч аҳволи устун келиб дунёни сув босиб кетмайдими деган хулосага келди.

«Мен художўй чин христианман, анови аҳмоқ ёзувчи Хемингуэйга ўхшаб ҳеч қачон ўзимни отмайман. Бунинг устига, собиқ командирман, америка байроғи билан қасамёд қилганман» дерди ширакайф Эрнестнинг қонида аслзодалик ва америкача қони жўш урган маҳал паҳмайган сочларини силаб ичкиликдан қизарган бўйнини уришқоқ хўроздай чўзиб талтаярди.

Сўна кўз ёшлари юзини ювиб тушаётган қарияни кузатиб, у хонага ўзи тушиб олар, ахир у собиқ ҳарбий дунё жосусларининг устози Жеймс Бондга ўхшаб икки шиша ичимлик ичса ҳам маст бўлиб қолмайди деб хаёлга чўмиб лифтдан ерга тушганича, яқин-орадаги арзон, сариқ, қизил, нафармон, пушти рангли миллий тай кийим-кечаклари сотиладиган катта супермаркетни айланиб юрди. Катта ойнаванд бир томони пардали кийим кийиб кўриладиган жойдан хотинларнинг кулгиси ва ўзбекча сўзлар эшитилди.

Сўна таққа тўхтаб қулоқ солди, саслар қандайдир танишга ўхшарди.

«Жуда ярашди, қорача бўлганингга қуйиб қўйгандай чиройли тай қизларига ўхшаб қолдинг. Сени кўриб Паттайанинг эркаклари бир томонга, қизлари бир томонга йиқилади».

Сўнажоннинг юраги шиф этди, ахир бу, бу... тахгача илғичларга осиглиғ кийимларнинг ортига ўтиб овоз эгаларининг чиқишини пойлаб турди. Эшик гижирлаб очилди-да, қўлига қизил, сариқ гулли кўйлақлар кўтарган ёшгина чиройли қиз ва унинг изидан Диля, Диллобар чиқди.

Сўна саросимадан қотиб қолди, биринчи шу шаҳарга олиб келган, айнан шу магазиндан кийим олиб бериб, ойига минг доллар пул топасан деб, «Сув парилари» клубига сотиб кетган, шу пакана Диля эди. У билан Тошкентдаги Абу Сахий бозорида уч йил бирга ишлаб, Қорасувдан мол олиб келиб сотишганди. Дилобарнинг Сўнага меҳри тушиб, қарз берар ва Хитойдан олиб келган молларини сотишга берарди.

«Сўнажон, сен билан опа-сингилмиз, мен ҳам уч бола билан эрдан ажралганман, мен ҳам отамнинг уйига сигмай қолганман. Одам одамга ғамда керак, ўйин-кулгуда ҳамма ёнингда бўлади» дерди.

Сўна уй олиб қизи билан алоҳида чиқса, бозорни ташлаб, хореография билим юртини битиргани учун, бирон мактаб ёки боғчага мусиқа ва ё рақс ўқитувчиси бўлиб ишга кираман деб орзу этарди.

Дилянинг бозори юришиб пули кўпайган чоғи, бир оз семирган ва қимматбаҳо либослар, тақинчоқлар таққан ва сатанг хотинлардай пардоз-андозни жойига кўйганди.

Сўна ўзбек хотинларга эргашиб кўчага чиққанда яна нотаниш ўзи билан рўпара бўлди, нотаниш ўзининг важоҳатидан, кўнглига туккан гаразли орзусидан сесканиб, «Сўна, Сўнажон..ахир, мен..» дея ўзини босди.

Қўшмачига одам камроқ кўчага бурилгунча эргашиб юрди. Ҳашамли ресторан пештоқига арабча ёзувлар битилган, шиша жавон ойнасига норгули чекадиган чилимдонлар терилган, қўй эти ва қуйруғидан пиширилаётган кабобнинг тотли иси атрофга тарқаларди. Калиш, сандал ва туфлилари бўсағага терилган мижозларнинг ичкаридан шодон гўнғир-гўнғири, балки машҳур Эрон хонандаси Гугушнинг ёқимли бир қўшиғи эшитилар ва айқонга қўйилган рангли диванда икки-учта келишган эронлик йигит норгули чекиб ўтиришарди. Бу жой Сўнага энг осойишта ва ҳавфсиз жой бўлиб туюлди. Эронийлар кафе, ресторанлари жойлаш-

Ñàèì àò Ààôî

ган кўчага бурилишлари билан ичидаги ёвуз ниқобли Сўна:

«Ҳой, Диля, тўхта шўрда» деди важоҳат билан.

Аёл тўхтаб ялт этиб қаради ва «Ия..Сўнажон учрашган жойимизни қара..» деди у талмовсираб аллақандай буғиқ овозда.

«Сен жалаб мани нера ташлаб гетдинг?. Ҳезалакларнинг ансамблинда ўзинг ва ё қизинг ўйнаса бўладовин жой акан. Ҳамма хоразмлила яхши ўйнаб билди деб олиб галган жойинг шуми, исқирт?!»

«Ия, Сўнажон, бу на деганинг, Сув парисинда қизлар мацца қилиб ишлаб, Тошкентга бориб машина миниб, уй олиб юришибди-ю. Мана Озода қиз ҳам ишлайди, ҳатто йўл пулини ҳам ўзи тўлади. Сани қараю, яхшиликка ёмонлик экан-да».

«Сан бу яхшилиқингни ҳаром пуллари билан Ҳажажоваражак отангга ат, балким гуноларинг дўкилар, ҳааа, манглойи қара...»

Дилянинг устига учиб бориб, бир урди, калта паканани ерга итариб йиқилгач ичидаги Сўна ниқобини олиб кўйди-да, қочэй, одам билан уришиб кўрганмисан, деди ва ерга қапишиб ётган Диляни дўппослаб, муштлаб кетди. У муштлиш, тегиш жараёнида ҳаяжонланар, ҳанси-рар ва қалтирарди. «Сув парилари» ёки бошқа тунги капалаклар клубининг янги ўлжаси қотиб қолди.

«Опа, опа, чет элдамиз уят бўлади. Дилором опажоон» дерди йиғламсираб.

Сўна ноинсоний бўғиқ овозда «сани, жалаб, топганинг кафанинго буюрсин қарри гар...шу ерда буғиб ўлди-раман сани», шу она янги қурбон Озода дайди кучукдай ингиллаб унинг қўлларига ёпишди.

«Қоч-ай, итбалик, бу сани манан баттар хор атади, ҳали мани айтди дерсан»,

Диля «вой-дод ўлдиради, хелп, хелп..пюпил» дея бақира бошлади.

Одамлар йиғилди, Эрон кафесидагилар ичкаридан

чиқиб томоша қилишди, ёқимсиз, жигаррангми, олча рангми хизмат кийими кийган полиция ходимлари етиб келиб, олиб кетишди.

«Ўлиминг мани қўлимда, тухуминг билан қуритаман, элчихонага бораман.. ахир, сан ўзбексан-ку» дедим аллақачон ўзига келиб, очилиб сочилиб телефонда гаплашаётган Диляга.

«Ўчиб ўтир, мегажин, қараб тур.. ўлигингни океандаги акулаларга едирмасам Диля отимни бошқа қўяман» деди.

Диля бундай томошаларни кўп кўрган чоғи, полиция ходими руҳсати билан қўл телефонида қўнғироқ қилиб, кимгадир инглизча, русча бир нарсаларни тунтирар, аммо Сўна газаб ва аламдан бу гапларни айнглайдиган ҳолда эмас, фақат, «Сув парилари»дан қочган деган сўзларини илғаб қолди.

Хотирам қаъридан дўндиқ қизлар айвонининг деворга суянган фарроши Маманг намоён бўлди, ҳали Меҳмонхонадан чиқиб кетаётганимда у бошини силкиб, совуқ урган бутуқдай қийшайиб қолган бармоқларини чўзиб, «борма, борма, қайт» деганди, аммо шундай секин сўзладики, дўндиқлар уни бир оз телбароқ, фақат томоғи учун ишлайди дегани учун ўзича вайсаб ўтирибди деб ўйлагандим.

Полиция маҳкамасига етиб боришимиз билан Диля қўшмачи ва эс-хушидан айрилган Озодани кўз ойнакли эркак ва хотин билан бошқа машинага миндиришди, айнаи ўша чоғда маҳкама майдонида иккита малла соч эркак ва баланд бўйли жингалак соч қиз билан талашиб тортишаётганига кўзим тушди. Юрагим шифғ этди, бу Бен Чаматмикан? Қиз собиқ ҳарбий зобит Эрнест Сноуденга бир томчи сувдай ўхшар ва расмдагидан ҳам гўзал, бир оз тўлишган, таранг бадани денгизнинг офтоби ва тузли шамолларида қорайганди.

«I am not lady boy» дерди Чамат инглизларга хос вазминлик ва тайларга хос шўшқинлик билан.

Ñàèì àò Ààòî

«Ben Chamat» дея шивирладим құлларимни чўзиб ва қиз худди эшитгандай ялт этиб мен томонга қаради.

Машина ўзимга таниш кўчага бурилиб яна «Сув парилари» клубига олиб келишаётганини билсам-да, Бен Чаматни кўрганим, қалбимда бир нур пайдо этиб, негадир унчалик кўрқмаётганлигимни англадим.

Не кўргиликки, эшикда мунофиқ юзида одам бола-си англамайдиган кулги, ижирганиш ва жирканиш туй-гулари зохир бўлган япалоқ қоровул қувониб кутиб олди. Голиб Диля ва янги қурбон алақаёққа гумдон бўлди. Сўнани ялтираб турган ёғоч катдан бошқа жиҳози бўлмаган кичик хонага, афтидан, «Сув парилари» қасри қонунларини бузган раққосларни жазолайдиган, оч кўядиган хонага олиб киришди. Қиз ҳашаматли қасрда қамоқхонани эслатадиган хона борлигини билмаган, ҳаяжон ва кўрқинчдан чанқаб кетгани учун шиша идиш-да турган сувнинг ҳаммасини ичиб юборди. Кўп ўтмай шифтлар, ялтироқ поллар, темир панжарали деразалар айланиб-айланиб кўз олдидан йўқ бўлди, онг остининг қаерларидадир тентираб юрган ўзининг янги қиёфалари гамгин, мотамсаро алфозда «нишатдинг..налар атдинг Сўна..оҳ.. манглайинг қора сани, Сўна...» деб ҳатто улар ҳам бир-бир гойиб бўлди.

Шуурининг қоронғи кўчалари бир ёришганида Док Пак¹ нинг мунофиқ башарасини ва қизларникидай нозик, татулар солинган баданини яна аллақанча тойлоқ вужудлар, қора сочлар, нотаниш тилдаги гап-сўзлар, кулгулар эшитилар ва қийиқ кўзларни кўрди, қаттиқ маст одамдай оёқ-қўллари ўзига бўйсунмас, қуриган лаблари билан «йўўқ..йўўққ.. оппааа.. опажоон ўлиб қоламан..» дер балки тафаккурида, аммо ҳар вақт, ҳар вақт қаттиқ оғриқдан кўзлари очилиб кетарди. Ана шундай кўзи очилиб кетган чоғда қасрга келгач, консертдан сўнг пардозхонада иккита тайлоқ эркакни чир-

¹ Муҳаббат гули.

машиб ётганини кўриб даҳшатга тушганини, негадир, ўшанда Моноқда кўшни элатларнинг бирида Марим хотинак деган борлигини элатнинг эркаклари унинг устидан кулишини эслади, «...улар эркакмас, хотин қиёфасидаги эркаклар...» дерди бунинг гоят ёмон бир ҳолат эканлигини ҳис этиб. Мудраётган вужудининг миллион-миллион хужайралари, ён-атрофида учиб юрган, бунинг аянч ҳолатига гуссали чапак чалиб, фарёд кўтараётган ниқобли қиёфалари иложсиз ҳолатда кўча деразаларидан мунгли боқиб турарди.

Сўна ўзига келгач, қўлини чўзиб сумкасидан телефонини олиб қаради: 25 январь, 2014, суббота, деб ёзилган эди. Қиз уч кунча тайларнинг аллақандай одам боласининг инон ихтиёридан айирадиган, батқоқли чангалакзорларда ўсадиган оғули ва афсунли ўт-ўланлардан тайёрланган суюқликни ичгач, бир манқуртга дўниб, олис океанлар ортида Хоразмнинг совуқ Моноқ қишлоғида онасининг курсоқларида дунёнинг бахтсизлиги учун вужудга келган, Сўнанинг мрамардай оппоқ бадани, отизларда битадиган эртагун думалоқ зомчларига мангзаган мамалари... Таиланд, филиппин, суматра оролларида келган гейлар, транссексуал ва тай лизбианларининг ўлжа қурбонига айланиб, шақолдай тишлаб, зулукдай сўришган ва унинг бадани сўлақлар, мойлар, ўпичдан кўкарган изларга тўла жирканч маҳлуқнинг танаси эди.

У жирканч бир маҳлуққа айланган эди.

Оҳ, дунёнинг тангрилари... унинг орқа ва олдидан тинмай қон кетар, совуқ ва ялтироқ чинни кошинларда қон тай чангалзоридagi илон янғлиғ судралиб кетган эди...

Саҳнада машҳур англиз кўшиғи янграб, сеҳрли чироқлар ёниб, афсонавий тус олди, диктор яна Паттайанинг машҳур хотин қиёфасидаги хезалақлар гуруҳи «Таиланднинг иккинчи Молен Ружи раққослари Сув парилари шоуси эътиборингизга ҳавола этилади» деб тантанавор эълон қилинди.

Саҳна қирмизи, сариқ, яшил рангга кирар, оловли раққослар, гўзал тай маликалари, маймунлар қиёфаси афсонавий Хонуман ва тайларнинг қадим тарихида ўтган шавкатли, ор-номусли подшоҳлари араваларда, соябонли филларда чиқиб жанг саҳналарини намоён этишарди. Иккинчи Молен Руж саҳнасига дунёнинг энг сеҳрли афсоналари, ривоятлари тарихдан қайтиб келган бу мислсиз ҳашамга эга бўлган либослар, чироқлар, ранглар, ялтироқ тошлар, санъат даражасидаги тақинчоқлар, товуслар, тўтилар, булбуллар базми.

Сўна шоудаги энг келишган ва чиройли раққос бўлгани учун у тўпнинг марказида ҳаракат қилар, оппоқ тишли, қирмизи лаблари табассум билан қотиб қолган, у гўё ўргатилган отдай, гўё юз йил қафасда сақланиб озодликни унутган сўққабош қари филдай саҳнада айланар, айланиш баробарида танасига ёпишган зулукларни эслар, сафга турар, оёғини тапиллатар, кўлларини тай қизлариникидан ҳам кўпроқ эгар, қарсақларга таъзим этар ва яна, яна табассум қиларди.

Шақоллар..зулуклар баданига, ялтироқ, зарли кўйлақларига ёпишар, кўнгли айнирди.

Сўна таъзимга эгилаётган паллада олд ўриндикда гул ушлаб ўтирган қари Эрнест ва «Билл Клинтон»га кўзи тушди, чол уни гриммда ҳам таниб кўзларини қисиб қўйди. Томоша яқунланиб, раққосларни таранг, гей, ҳезалак, барча худо урган бандаларни томошага ўч оломон қарсақ ва гулларга кўмиб ташлади. «Билл» Сўнага гул узатаётиб, «ташқарига расмга тушишга чиқ» деб шивирлаб яна қаддини ғоз тутиб, бошқа томошабинлар билан ташқарига йўналди. Сўна товуснинг тожидай оппоқ парку либосларда учишга ҳозир оққушдай тантана супасида турганида мухлислар, томошатаблар ўраб олгани учун уни одамлар тўпидан ажратиб олиш осон бўлмади. У кўзларида ёш билан «I am not lady boy.. I am girl» дея шивирлади.

Собиқ америка денгизчилари, «денгиз мушуклари»,

«денгиз арслонлари», капитанлар, оддий аскарлар Сўнанинг атрофида жонли ҳалқа ҳосил қилиб, ҳалқа деворларидан узатилган қўллар, визит қоғозлар, ўйинчоқлар ва гуллар машинагача эргашиб боришди.

Машинага ўтиришлари билан Сўнанинг аввалги қочиш воқеасидан сўнг сони оширилган ва барча замонавий алоқа воситалари билан қуролланган қаср соқчилари «Ҳей. Ҳей..стоп, дис из ова дансер..стоп» деб бақиритганича югуриб келиб, йўлни тўсишди.

Машина олд ўриндигидан ўтирган «Билл Клинтон» қатъият ва тантана билан:

«Мен Америка граждани ва Америка Қуролли кучлари генерали Стив Хондсонман, сиз қонунсиз равишда Ўзбекистан фуқароси Сўна Мадсапоевани ушлаб турибсиз. Марҳамат қилиб, йўлни бўшатинг. Мен сиз билан ўз адвокатим орқали гаплашаман..» деди қўлидаги ялтироқ гувоҳномасини қоровулларнинг бурни остида силкитиб.

Қоровулларга «Билл»нинг гувоҳномасидан ҳам кўра, собиқ генералнинг «мен Америка гражданиман» деган тантанавор ва қатъий сўзи таъсир қилиб, саф иккига айрилиб, машинага йўл беришди. Мен собиқ аскарлар, пиёдалар ва генераллар билан бир-бир қучоқлаша кетдим, ўзини ҳеч қачон отмасликка онт ичган Эрнест билан йиғлашиб кўришдик. Афтидан, у, балки собиқ ҳарбийларнинг ҳаммаси ичиб олган қария Эрнест кўз ёшларини артиб «You are so crysi ...idiot» дерди....

Эрнест мени «Сув париси»даги қўшиб-чатарлар чангалидан қутқарганига ва топганига худди қизи Бен Чаматни топгандай қувонганидан яна буни нишонлаш учун томдаги бассейн боғчасига таклиф қилди. Сассиз кўтариладиган лифт ўнинчи қаватда очилиши билан осмонларга тугашиб кетган палмалар, ранг-баранг чечаклар ва мовий ҳовуз пайдо бўлди. Аммо ич-ичимдан йиғими, аламга ўхшаган нарса пайдо бўлиб кўзларим ёшга тўлди: «Энди мен кимман?»

Палмалар шовуллаётган бассейн атрофларига янги юмшоқ мебеллар, креслолар ва қип-қизил очилган тувакли гуллар қўйилган, бир чеккада соябон остига мўъжаз ошхонада тай таомлари, цитрус мевалар тасвирланган пешбанд таққан ошпаз йигит буюртмаларга асосан спиртли, мевали коктейллар тайёрлар, бассейнда чўмилаётганлар сўровига кўра кола, ананас, мандарин ва пўртахол шарбати олиб келарди.

Чўмилиш ҳовузининг столларига яқин жойда Будда ҳайкали, унинг пойига гуллар қўйилганди.

«О, тангри Будда гуноларими гечириша кўмак бер» дея ёлвордим қалбимнинг тўлғоқларини босолмай, нотаниш қиёфаларим раҳмдил, кўнгли бўш, йиғлоқи, ўзимга жой бериб аллақаяқларга ғойиб бўлганди.

Ҳовуз ўнинчи қаватда жойлашгани учун пойимизда ўз орзу-армонлари билан арининг уясидай гувиллаб ётган Паттая шаҳри, Фарба Андаман денгизи, Жануб томондан Жанубий Хитой денгизи ювиб турган Сиам қўлтиғининг энг баланд жойида ҳарбий қўмондон ҳайкали, олис осмон уфқларига туташган дўнгалак қозондай Ҳинд океани, мовий кенгликда учиб юрган сон-саноқсиз парашютчилар, сайёҳлар билан лиқ тўла кўп қаватли улкан оппоқ кемалар, одамлар тизилишиб ўтирган дам бериб шиширилган «банан» қайиғи, байроқчалари шамолда ҳилпираган моторли қайиқлар ва 1981 йилда инсон ва коинот орасидаги мувозанат, уйғунлик шарафига тахтадан қурилган Руҳоният ибодатхонаси, дунёнинг омонатлиги симболи сифатида элас-элас кўзга ташланарди.

«Эсингдами, Сўна, бу шаҳарда нима қилиб юрибсан деб сўрагандинг? Сени саволинг ҳақида кўп ўйладим, англаб етдимки, бу ерда йўқотилган вақтни, қачонлардир бой берган ҳаётимни излаётган эканман, чунки Таиландга ўн тўққиз ёшимда келгандим ва шу ердан тақдир йўлим тамоман бошқа томонга бурилиб кетди. Мен элик йил олдин ҳарбий бўлгандим, аммо сўнг... умрим давомида одам бўлолмадим».

Қариянинг иқроридан шўрлик қизини излашдан чарчаган, бечора тақдир ҳукмига бўйсунган деб хулоса чиқардим.

«Биласанми, Сўна, америкалик қари-қартанглар, собиқ ҳарбийлар, нафақахўрлар нега бу юртларда тентирайди, нега йигирма беш соат йўл босиб, олис Америкадан Жапон аэропортига қўниб, яна Таиландга учди..нега?.. Чунки ҳарбий коллежлар... ҳарбий қисмларда...уҳ..бу ҳақда сўзлаш кўп машаққат... ҳали болалиги билан ҳайрлашмаган ўсмирлар ҳаёти кучли эркаклар томонидан барбод этилади. Ва улар қайта-қайта Таиландга.. ўзларининг йўқотилган ёшлигини излаб, қидириб келишади».

Мен барча сезги ва қалбидан айрилган кимсадай унга бақраяман.

«Менинг гей ошналарим ва лизбиан дўстларим бор... айбламайман, улар худонинг омадсиз ва бахтсиз бандалари..» дейди қария.

Мен унинг елкаси осилиб қолган қари бургутдай келбатли гавдасига, тўкилган сочлари, денгиз офтобида қорайган минг тиришиқ юзига боқиб, Эрнестдай одамлар у шимолий юртларда қолганмикан, қайта туғилармикан, деб фикрладим.

Дунёнинг тола тўпларидан узоқда ресторан айвонининг ойнаванд фонусга солинган Будда ҳайкали остида фаррош Маманг узун сочлари ва тупроққа беланиб ётар, ёнида бўшаган виски, рус ароғи, пиво шишалари думаланар, афтидан, бу мижозлардан қолган ичкилик бўлиб, сотувчи йигитларнинг туҳфаси экан.

Айтишларича, фаррош ёшлигида ичган, чеккан ва ҳар-хил йўлларда юрган, ҳатто унинг исмини салондаги дўндиқ қизлар Маманг деб қўйган, балки асл номи Гонг Пун Ям Мум Чак демиш аллақандай айтилиши қийин бўлган, ботқоқзорда ўсадиган чирмовуқ узун лияналарни эслатадиган тай исмидир, аммо у негадир бугун ичган, озгин гавдаси ерга қапишган, абгор ва ғариб

Ñàèì àò Ààôî

аҳволда эди. Унинг ёнида кекса тай хотин ҳамиша йи-гиб юрадиган сарғайган газеталар, рангли сувратли жур-нал муқовалари, газеталарнинг реклама ва эълонли ило-валари, серсуврат «Бангкок пост» газетасида минбарда туриб нутқ сўзлаётган, маҳаллий халқ Чинаватми, Ми-наватми¹ деган ёш амалдор хотиннинг, яна фақат улар-гина биладиган расмий арбоблар сувратларининг кўзла-ри тешилган, эркакларининг лаблари бўялган, афти-дан, Маманг жуда ҳаддидан ошиб пивони кўпроқ ичиб кўйганидан газеталарга сийган шекилли, қоғозлар ти-тилиб шалаббо бўлиб рутубат ҳиди анқиб ётарди. Дундиқларнинг айтишларича, у бир вақтлар Бангкок университетининг тарих факультетини учинчи курси-дан ташлаб, ҳарбий базалар жойлашган аллақандай оролларга ишга кетган экан.

Ресторан айвоннинг баланд жойида, яъни кекса фар-рошнинг боши устида ҳар доим порлаб нур сочиб ту-радиган фонусдаги Будда ҳайкали ва унинг дунёга омон-лик, тинчлик, ишонч, эътиқод, меҳр-муҳаббат тилаёт-ган нурли сиймоси бугун негадир маъюс ва у қоронғи, зулмат бағрида қолган эди.

«...ҳой бағрига илонлар, чаёнлар, балиқлар, чиганоқ-лар, маржонлар, олмослар, саккизоёқлар, юнус балиқ-лар, дельфинлар ва улкан китларни жойлаган она ум-мон... бизни ташлаб қаён борасан? Боқ, ана шавкатли боболарим маршал Палаека Пибклсонгграма қиличла-ри жаранги, оға-иниларим жанговар филлар² нинг наъраси эшитилмоқда, ҳали-замон улар Кўҳанг ороли-ни кечиб келажак. Ҳой океан..ҳой денгиз тўхта...» дея гулдирарди гўё инсониятга ўлим олди қасамларини ича-ётгандай кекса Маманг.

Бугун собиқ ҳарбийлар, собиқ денгизчилар ва собиқ зобитларга бир бало бўлган, ресторан айвонлари ҳар кунгидан тантанавор гуллар билан безатилган, катта

¹ Таиланд пример министри Я. Чинават хонимга ишора.

² Мифларга кўра тайлар филларни ака сифатида кўради.

қўнғироқлар осилган, ялтироқлар, ёрқин чироқлар ва ҳатто емакхонанинг узун айвонларида Америка байроқлари ҳилпираб турарди. Афтидан, бу ҳаёт ва жамият унутган одамлар тўпи аллақандай байрамни нишонлар, маст-аласт, қари-қартанг, тай хотинлари, қизларини қўлтиқлаб олган шўртикли инглизлар, бошқа миллатлар ва ҳатто дунёдан умидини узган Эрнест ҳам, барча-барча билирдчи олифта бошлиқлар бесаранжом ҳолатда, у ёқ-бу ёққа юриб тарадудланишарди. Атроф сокинлашиб, Америка гимни янграй бошлаши билан Антарктидадаги император пингвин болаларидай кўзғалиб давра томон юришди, аммо қарияларнинг сафга тизилиши, бўй-бўйларига қараб жойлашиши жуда кулгили, аянчли, шармандалик эди.

Қари фаррош Моманг ҳам кимсасиз орол ғорида уйғониб қолган асрий мумиёланган одамдай доврираб «Таосуонг... Таонган..фаришталарим Таотган..» демиш қадим худоларини кўмакка чорлай-чорлай давра четидо пайдо бўлгач, у қумлоққа юмуртқа қўйиб денгиз сари отланган она тошбақадай аста юриб, ҳа.ҳа... юриши давомида узун юбкаси, калта қўйлагини бир-бир ечиб, тарашаси чиққан мускулдан иборат икки оёқ, икки қўл ва бир калладан иборат, турси амаллаб ёпган аврати ва антиқа гавдасини оч ва ҳаста тимсоҳдай судраган ҳолатда сафга етиб келди.

Бирдан мусиқалар, кулгулар, шовқин-сурон ва ҳатто Америка гимнининг ҳам уни ўчиб даврадагилар, сафдаги ҳарбийлар «увв» тортиб юборишди, дунёнинг барча оналаридай меҳнаткаш ва мулойим Моманг, қари ва ожиз тай эркаги бўлиб, унинг осилган, бўртган барча аъзолари ёпишиб танаси эски бамбукдай ялтираб қотиб қолган экан. Унинг ёруғ дунёда содир этган гуноҳлари эвазига, аллақачон мотам маросими гулҳанининг ҳас чўп, ўтинига айланаётган вужудида фақатгина осиеча қисиқ кўзлари, ўчиш олдидан кучли нур сочадиган шам каби порлаб, ёрқин шулға сочар ва у баланд кўтарган

Ñàèì àò Ààòî

қизил, оқ, мовий рангли, халқ, муқаддас дин ва карол бирдамлиги акс этган Таиланд байроғига осойишта нигоҳ ташларди.

«Мен Маманг эмасман, мен Атхил Ванчайман¹» деди қатъият билан.

Бирдан маст-аласт ҳарбийлар тўпи қийқириб, тапир-тупур сафга интилиб «Атхил Ванчай, Атхил Ванчай, сенга олқишлар» дея қарсақ чалиб юборишди, муסיқа ва гимн янгради, ниҳоят император пингвинглар тартибсиз қўзғалиб намоиш бошланди.

«Булар шодми...аммо мен ҳар бир америкаликнинг, ҳар бир европаликнинг, ҳар бир германнинг юрагида, жонида у юртларга эсон-омон етиб бориб, иймон-ихтиёридан айирдим. Мен мангу чорлов бурғусини чалганимда отам замонлар эди. Ёмғирлар хотирасида мудраётган денгизлар, тўлқинлар, палмалар, эҳтирослар ёз ёмғиридай бир ёғиб, энди у юртларда сел-тўфонга айланиб, дарахтлари мева бера бошлади. Мен Атхил Ванчай...қадим кла наронг²лар авлоди...мен голибман...мен фақат юрак ва қалбларда яшайман» дея сакрарди байроқ кўтарган телба фаррош Маманг.

...аммо майпараст оломон Атхил Ванчайнинг телба-тескари гўлдираши, тайча вайсабини ташунадиган аҳволда эмас эди.

Собиқ ҳарбийларнинг бир-иккитасидагина ҳарбий форма бўлиб, бошқалари шўртикчанг, бир-икки бақалоқлари гулдор ва рангли тай миллий кийимларида, баъзилари ҳатто балчиққа ағанаган чўчқа боласидай кум ва сув кийимлари билан сувда қалқиётган бўш кўзалардай чайқалиб, сафга туришни эплашолмасди.

Дунёнинг қиблаю мағриби, жануби шимолида мағрур ва озод янграган шавкатли Америка гимни ўз умри давомида биринчи маротаба бундай шармандали, таҳ-

¹ Қуёш ва голиблик маъносида.

² Голиб жангчи.

қирли намоишга гувоҳ бўлмоқда эди. Маст-аласт ҳарбийлар гуруҳи гоҳ сафга тизилиб, гоҳ ёйилиб, гоҳ 8 рақами ясаб, ўзларича гимнга жўр бўлиб, меҳмонхоналар, массаж салонлари, «I go go», «Sugar baby» эротик тунги клублари ва ифлос емакхоналарни оралаб, шаҳарнинг машҳур «Walking street»¹ кўчаси томон олға кетишарди. Бу ғаройиб юришини ресторан, кафе ва барларнинг очиқ айвонида ширакайф ва яланғоч оломон, қурт-қумурсқа сотувчилар, мото киракашлар, цитрус мева сотувчилари ва чекинаётган, шовуллаётган Сиам денгизи, бақир-чақир этаётган сарҳуш тай қизлари, фоҳишалари, ўғлонлари.. ўз ўлжалари ва пул манбалари тўпини олқишлар ва сафнинг охирида Таиланд байроғини баланд кўтарган ва эгик қиличдай судралиб бораётган Мамангни масҳаралаб кулишарди.

Вақти хўш собиқ зобитлар, денгизчилар столлар аро гуруҳлар тузиб аллақандай ашулаларни айтишар, байрам дастурхонини уюштиришда бош бўлган «Билл Клинтон» аллақасқлардан гул саватлари, совға-саломлар билан тўлиб-тошиб, қизарган, ҳаяжонланган каби даврада пайдо бўлди.

Мен ҳам сарҳуш оломон сафидан ўрин олиб, жума куни Тошкентга учиб бораётганим учун, маст-аластларга кўшилиб, бу ғурбат шаҳарни тарк этаётганимга ва қизимга, онамга олган олам-жаҳон совғаларимга қувонар ва тайларнинг оғули ичимликларидан ичардим.

«Стоп..стоп.. ҳамма жим бўлсин, даҳшат қизларни олиб келдим. О, уларни топиш осон бўлмади. Бўйи баланд ва сочи жингалаги меники, ҳеч ким кўз олайтирмасин. Қани чаққон-чаққон қимирла, қария Эрнест, зиёфатлар битди, денгиздан совуқ шамол эсмоқда. Мана чиройли қизларимизга...»

«Русларни қаердан топдинг?»

¹ Тунги эротик клублар, фоҳишахоналар жойлашган Паттаядаги машҳур кўча.

Ñàëïì àò Ààòî

«Қанақа руслар, тай қызлари, бундай пари тай қызларини сира кўрмагандим. Бу сизга, Суна».

Хоразмлиқ аналарим қўйган Сўна номидан, Сунага айланган эдим.

«Билл» энг чиройли гулни менга узатди, бу оқ, қизил, сиёхранг гуллари майда очилган кичик тувак-ли гул эди. Унинг қалбида меҳр борлигини ва бир марта стол остида оёғимни босиб олганини ва таҳдид билан унга қараганимни эслайман. Назаримда, бу одамлар билан орамда кўринмас тўсиқ бўлиб, балки бақир-чақир кулишларими, балки чин, балки ёлғон ҳайратланишаверишими, ёки финжон тўла муз бўлакларини қисирлатиб ейишими, баданларидаги рангли татуларми, барча инсоний туйғу, одоб-ахлоқдан тортиб очиқ қарашларими, билмадим, нималардир, Эрнест ва бошқа барча оқ танлиларга нисбатан ичимда ётлик пайдо этганди.

«Марҳамат, гулларни олинглар, ана қизлар ҳам келиб қолишди. Ҳой, Осиё оролларининг ноёб гули, кел, бағримга кел» деди.

Узун бўйли, калта қўйлак кийган ва жингалак сочлари ёйилган қиз «Билл»нинг ёнига ўтирди.

Бу сарви қомат Бен Чамат¹ эди.

У сувратдагидан-да гўзал эди.

Собиқ капитан Эрнест Сноуденнинг қизи Бен Чамат.

Эрнест беихтиёр менга қаради: унинг нигоҳлари саросимали, сўниқ, алам, ўкинч, изтиробга тўла эди.

Бен Чамат бир оз ўйчан ёки ҳаста кўринар, даврага янги келиб қўшилаётган қиз болалардай пардоз-андоз қилган ўғлонлар билан ўпишиб кўришаётганида, унинг дўмпайган қорнига кўзим тушди.

Қиз тўрт-беш ойлик ҳомиладор эди.

Бир муддат қотиб қолдим, афтидан, нафас ҳам олмай Эрнестга қарадим.

¹Хризантема.

Эрнестнинг қўлидаги қадим замонларда Таиландга илк келган кунлари Бен Чаматнинг онаси Буа Пуан¹ тўқиб берган ва энг сўнгиси деб мақтаниб юрадиган қирмизи рўмоли учиб столга тушди, аллақайдан пайдо бўлган денгизнинг ёввойи ва қаҳрли шамоли рўмолчани майда-чуйда пластик идишлар, санчқилар, салфетка ўрамлари, таом менюлари билан қўшиб олис-олисларга денгиз, тоғлар, ороллар, чангалзорлар ва кема шаклидаги ибодатхоналар сари учуриб кетди.

Ресторан шифтига осилган кумуш кўнғироқчалар, Таиланднинг тош чироққа ўхшаган қаҳрабо филча шаклидаги чинни шодалари, шокилалари тобора кучли жаранг-журунг этиб, шамол ва гимн сасларига қўшилди.

Осмонда қуёш порлаб турган чоғда, бирдан шатирлаб ёз ёмғири шаррос қўйди: маст-аластлар, фоҳишалар, ўғлонлар, ҳарбийлар, ёш жуфтликлар, нафақахўрлар... ҳамма-ҳаммаси инига сув қуйилган кумурсқадай тум-тарақай бўлишди. Бўш столлар, бўш ўриндиқлар ва бўш кўчалар узра одамларга жуда таниш қўшиқми, гимнми янграрди, энди мусиқа оқ сочларини денгизнинг дайди шамоллари учираётган, кўз қорачигларини улкан бўшлиқ, изтироб, қайғу тўлдирган кекса одам учунгина янграрди.

«Ёмғирда азилиб гетдингиз, жаноб Сноуден» деб қўлимни узатдим.

Кекса зобит бошини кўтарди: кўзлари тўла ёш эди.

У шоша-пиша кўз ёшларини қўллари билан артиб, ёш йигит чоғларидай дик этиб ўрнидан турди ва янграрётган қўшиқми, гимн оҳанглирига монанд шахдам қадам ташлаб юриб кетди.

24 январ, 2014 йил,
Тошкент

¹ Сув лилияси.

ҲАЁТ ДАРАХТИ ЁКИ ЧЎҚҚИДАГИ ГЎЗАЛЛИК

Дўстим С.В. га

«Барака топсин шу қиз, қанча касалманд одамнинг савобини олади».

«Вой, чеча сутини қуюқлигини айтинг, эчкидан сут соғиб олишнинг ўзи бўладими, яна бир грамм ҳам сув қўшмайди».

«Овсинимнинг невараси уч йил санаторияга қатнаб ўпка шамоллашдан тузалиб кетди, ҳар тонг тоғ тепасида пишадиган шу сутдан ичиб».

«Шу қиз билан тоғнинг гўзаллиги, ҳатто санаториянинг фойзи ўн карра ошган».

«Яна чиройини айтинг, одобини айтинг, қирғиз қиз деб айтмайсиз, Зухрамисан-Зухра».

«Бу қандай бало бўлди, ия, ана, юқорида сутчиларнинг ўзи бир нарса деб қўлларини силкиб ётишибди»,
«Қоч, кўчки, кўчки келди».

«Вой, шу кун оёғим тортмаганди, уч кундан бери чиқмаётвудим-а».

Биз ўн-ўн беш чоғли одам, катта дуҳоба халат кийган озгин ва семиз хотинлар, спорт кийимидаги ёш йигитлар, лойга булганган тўнли чоллар, юз кўзини қизил ва кўк рангга бўяган хотин-қизлар ва бир-иккита ёш болалар йиғи-сиғи, дод-фарёд, қичқириқ, ҳанси-роқ, ўлим ва ҳаёт оралигидаги бўғиқ ҳаприқиш ва ноинсоний овоз билан инграб, ҳаллослаб, юқоридан тушаётган лой уюми, одамларнинг юмшоқ гавдасига «гурсиллаб» урилаётган катта-кичик тошлар, ўт-ўланлар, тупроқ аралаш майда тошлар, синган арча шоҳлари, катта-кичик оёқ қийимларига қорилиб, аралаш-қуралаш бўлиб, тонгги шудринг билан ҳўл бўлган кўм-кўк

майсалар устида пастликка қараб думалаб, сирғалиб борардик.

«Қудратжон ука, қўлимни қўйиб юборинг «деб инг-ранарди Тошкентдан келган Сабоҳат опа, аммо унинг заиф гавдасини тепадан тушаётганларнинг тўпи босиб, тўс-тўпалонда аёлнинг мулойим ва ўйчан юзини кўрмай қолдим, ҳамма сирғалаётганлар, ҳар кун қари-қартанглар дам олиб гаплашиб ўтирадиган катта тошларга бир-бир урилиб «ҳиққилар» эканмиз, аллақандай юмшоқ гавдага бошим билан урилиб, хушимдан кетдим.

«Эй ука, ким айтади сизни спортчи деб, тошга бир калла қўйгулик аҳволингиз бор экан, биз ёшлигимизда тошни осмонга отиб бошимизни тутардик, аҳ-ҳа, билдик, сиз шаҳарли бўлиб кетгансиз» деб куларди Бухоро томондан келган, совет даврида катта-катта қишлоқ хужаликларини бошқарган семиз Қурбон раис дегани.

«Шу тошга мен урилмаганимда, сизнинг бу ақлли бошингиз пачақ-пачақ бўларди-да, ака Қурбон».

«Қудратвой, Гдлян¹нинг гурзиси ва резинка қамчи-сида эгилмаган бошим, Зомин тоғидаги муштдай тошга қоқилиб, бурним қонаб ўлиб берсам жуда уятли иш бўларди-да, ука».

«Нима деган гап бу, бизнеснинг яниг усулими, нега шу сутини санаториянинг ёнида пишимади, бу стилияга қизлар, ахир, чоллар, кампирларнинг ҳам сут ичгиси келади».

«Ҳозирги ёшларда инсоф борми, пул деса томдан ташлайди, Зуҳра дегани ҳам уларга пахта қўяди».

«Биронта одамнинг боши ёрилса, ёки шох-шабба қорнига кириб ўлса, шунча одамнинг гуноҳига қоларди».

«Учинчи қаватдаги кампирнинг қовурғаси қийшайганмиш, шўрлик момо уйимга кетаман деб учиб-қўниб юрганди».

¹ СССР практураси ходими 1984 йилда Ўзбекистонга келиб «пахта иши» билан 34 минг узбекка қарши жиноий иш қўзғаган ва уларни ҳар хил қийноқларга солган тергов гуруҳи раҳбари.

Ñàëïï àò Ààôî

«Булар рақобатчилар билан ким ўзарга чопишиб, ҳали Зоминнинг энг баланд чўққисида сут сотмаса, гўрга эди».

«Ҳалигина сутчи қизни осмонга кўтариб мақтаб ётвудинлар, бу қиз ҳам лой кўчиб ҳамма лойга булгансин демагандир» деди ёшига хос бўлмаган ҳолатда янги келинлардай ясаниб юрадиган, ялтироқ матодан ўзбекча кўйлак-лозим кийган, қўллари тилла узук ва билакузукларга тўла Фариди опа.

«Сабоҳат опа, омонмисиз, оёқ-қўлингиз бутми?» дея кулиб, «чойингизни ичаверинг, сўнг тепага чиқиб тушарсиз» дедим.

«Айиқ ёки қабон¹ қувлаганда ҳам, бошқа арзирли сабаби бор бўларди, кап-катта одамлар лойга булганиб йиқилиб ўтирибмиз» деди жилмайиб буғиқ овозда Сабоҳат.

«Нафасингизни ел учирсин-ей, синглим, сиз у жондорларга рўпара келмабсиз» деди ҳар кун тоққа тирмашиб юрадиган Адҳамжон деган олмишлардаги жонсарақ киши.

«О, қани эди шундай бўлса» кулди Сабоҳат опа.

Лойга ботган хотин-ҳалаж «оҳ-ухҳ» тортиб, инқиллаб синқиллаб, бири олиб-бири кўйиб сут сотувчи Зухрани, тоғнинг қайси чўққилари ости гўрида тинчгина ётган қирғиз буваларнинг гўрига гишт қалаб, қарғанича, йиқилганлар ич-ичимиздан титраб, уст-бошимизни қоқиб, оёқ кийимимиздаги лойларни «тап-тап» ерга урардик, турли хил тотли бўтқа, шўрва, қайлалли ва котлетли димламаларнинг ёқимли ислари ва беш юзларча овқатхўр оломонга тўлган ошхонага кирдим. Ҳамстолларим келмагани учун ичимда аллақандай шовуллаш ва куйиқиш билан дераза орқали, қорли тоғлар, учлари булутлар ичида кўринмаётган арчазорларга, тоғларнинг орқасида аллақачон кўтарилган қуёшга, чўк тушган полвонлардай буғланаётган елкадор тоғларга ва шунинг сал пастроғи-

¹ Ёввойи тўнғизнинг эркаги.

да бурқсиётган тутунга ҳасрат билан боқдим, айнан шу вақтда ким билан ҳасратлашиб, балки Сабоҳат опа биланми, юрагимни очишни истардим, чунки шаҳардаги тинч ҳаётим, бир хил йўлдан бориб-келадиган ўрганиб қолган ишимга қафасдаги шердай ўрганганим боис, кўчки, ҳаётимда содир бўлган кичик бир табиий офат, ҳаётимни, руҳиятимни ағдар-тўнтар этган эди.

Тўғри, тан олиб айтишим керак, бу ерга нафас қисиш, аллергия ҳасталигимни даволатиш учун келган бўлсамда, тан олиб айтишим лозимки, кейинги вақтда ҳаётимда юз бераётган муаммолар ва кўнгилсизликлардан бир қадар зада бўлганим учун келдим, бўлмаса, даволаш марказлари Тошкентда ҳам жуда кўп бўлиб, одамлардан дам олиш учун, ҳаётим ва келажаким ҳақида ўйлаб олиш учун ҳам келгандим, узоқ йиллар бирга яшаган хотиним билан ора очиқ бўлди, фарзандларимга алимент ҳам тўлайдиган бўлдим, аммо бу масаланинг усти, гўё айсбергнинг сувдан чиқиб турган қисми бўлиб, масаланинг оғриқли томони, ҳаммаси юракка, қалбга боғлиқ эди.

Умримнинг шу кунда, ҳаётимдаги ва жамиятдаги ҳар бир нарсага, воқеа-ҳодисаларга жуда талабчан ва масъулиятли қарайдиган бир имонли одам сифатида, энди ҳаётимни қандай қураман, бахтли бўла оламанми, аслида нима истайман деган тун-кун миямда айланадиган саволлар тинка мадоримни қуришиб ташлаганди.

«Ҳей, тоғлар, ҳей минг йиллик арчазорлар, бағрингизда қандай сирлар, қандай одамларнинг армонлари ва кўз ёшлари яширин?»

«Неча минг одамларнинг тақдирини, ҳаёт сирларини бағрингизга босиб ётибсиз?» дея ҳитоб қилдим ичимда.

Миллий нақшлар билан безатилган катта-катта толорлар, дам олувчилар билан гавжум емакхоналар, мамлакатнинг машҳур ва номашҳур санъаткорлари томоша ва концерт кўядиган, кимҳоб парда осилган сахнали

заллари, катта деразалардаги ҳашаматли пардалар ва ўзбек рассомининг, сочлари шамолда учаётган, афтидан, кушон, бақтрия даври либосини кийган, менимча, «Тоғ гўзали»ми шунга яқинроқ номли жуда катта монументал, шундоққина кўзларида жасурлик, мағрурлик, тантана, табассум, бир оз кибр аралаш виқор гавдаланган хотиннинг, табиат фони тасвирланган улкан девор сувратлари узра хоразмча қўшиқ янграрди, дам олиш жойида хоразмча қўшиқларнинг ҳар кун янграшига қараганда, афтидан, бирон хоразмлик ишлар ёки санатория раҳбарлардан биронтаси хоразм санъатини яхши кўрарди.

«Бугун ҳам уни кўрмадим, мен овқатланиб, муолажаларни олгунимча у яна кетиб қолади» дедим овоз чиқариб фикрлаб, ичимдан Сабоҳат опани судраб юриб тоққа чиқолмай қолганимга ўкинар ва иккинчи бу ҳатони такрорламасликка аҳд қилдим.

«Ия, Қудратжон, томдай баландликдан бир юмаланиб ўз-ўзингизга гапирадиган бўлиб қолибмисиз?» деган лўқма фикримни бўлди, бошимни кўтариб, столга жойлашаётган опа-сингил ҳамстолларимни кўрдим, опа-сингиллар Тошкентдан келган бўлиб, биринчи кўрганимда кўзойнаклисига «стерильная» деб лақаб қўйдим. «Стерильная» бошқаларнинг кўз олдида кийим-бошини қоқиб сураверадиган, намли қоғоз сочиқларга гоҳ оғзи-бурнини, гоҳ қошиқ-санчқиларни намойишкорона артадиган, қоқ балиқдай озгин, эллик беш ёшларидаги, юзлари тиришиқ, патила сочларини эпложмаганидан ҳамиша ёйилиб ётадиган бир мулойим хотин эди.

Қирқ беш ёшлардаги Василя исмли синглиси қора-чадан келган, замонавий кийинган, нуфузли бир идо-рада ишлайдиган, келишган ва назокатли хотин эди.

Унинг барча чиройли хотинлардай менга қизиқсиниб қараётганини сезиб қолар, аммо хотинлар психологиясини, уларнинг нималарни исташини яхши бил-

ганим ва, бунинг устига, шаҳарда оилавий ва жамият муаммоларидан чарчаганим боис, бирор курорт саргузашти билан шуғулланишга сира тоқатим йўқ эди.

Тоғдан содир бўлган воқеа Сабоҳат опага ёмон таъсир қилдими ёки бирон жойи лат еганми, у нонуштага чиқмади, аслида унинг алланарсадан таъсирлангани тўғрироқ бўлиб, эллик ёшларидаги, ҳали чиройини йўқотмаган, Тошкентда шаҳар чеккасида, болалар тўғрагини бошқарадиган рассом хотиннинг бир ҳасталиги бор эдики, у қора кўзойнак тақиб, ҳамиша одамлардан ўзини чеккага олар, афтидан, иқтисодий аҳволи ҳам ночор бўлиб, дам олиш жойида ташкил этиладиган, пулли кўнгилочар томошаларга ҳам боравермасди.

Тўрт гилдиракли кичик аравачаларига сутли овқатлар, гречка, гуруч ва нўҳот ёрмалари устига ёғли қайлалар қўйилган, тушлик вақтида ўзбек миллий овқатлари палов, манти, хоним, шавла, мошкичири тўлатилган тақсимчаларни териб, оқ фартуқ ва оқ пешбанд таққанича ҳамиша оппоқ тишларини намоёйиш этиб жилмайиб, столлар орасида чошиб юрадиган қора қош ва қора кўз ёш ўзбек қизларини «момиқ ўрдак жўжалари»га ўхшатардим, ўттиз икки ёшдаги келишган йигит Қудратбек бўлганим учун «момиқ ўрдакчаларнинг» менга бефарқ эмаслигини ҳис қилар ва бундан фойдаланиб, таомларни иссиғида олиб келишни илтимос қилар ва улар мен эшикда пайдо бўлишим билан аравачаларидан тотли ҳидлар таратиб зингиллаганича, бир-бири билан қувлашиб залнинг ҳар жойидан етиб келишарди.

«Момиқ ўрдакчалар»нинг меҳри ва овқатларидан тўйиб, беморларга тузли муолажа бериладиган бинога йўл олдим, афтидан, бу санаторийнинг раҳбари умрлик орзуларини амалга оширган, улкан фоедан чиқиши билан икки томонга ҳавога кислород тарқатадиган игнабаргли қимматбаҳо ям-яшил арчалар экилган катта майдонга кулранг карвичлар ётқизилган бўлиб, на-

фас қисиш ва зотилжам ҳасталиги билан оғриган беморлар, арчалар орасига қўйилган скамейкалар ва муштақкам занжирли арғимчоқларда солланиб, томлари кўринаётган уйчаларга, кеч гулга кирган ўрик, олча, олма дарахтлари, қуёш нурида ялтираётган тераклар, булутларга кўмилган тоғ чўққилари, асрий арчазорлар ичида жамолини кўрсатган қуёшга боқиб, «бугун ёмғир ёғадими, ёки йўқми» деган кундалик саволни муҳокама этишар, ўша ерда мижоз илинжида кезиб юрадиган елкаларига фотоаппаратлар осиб олган, кўзлари қисиқ маҳаллий йигитчалар, катта супурги билан тош саҳнларни супираётган фаррош хотинлар билан гаплашишар, пастдаги бозорчада асал, сузма, доривор ўсимликлар ва қатиқ нарҳи қанча бўлгани билан қизиқишарди.

Катта залга тузли ҳаво пуркайдиган, худди заводларга ўхшаб «гулдирайдиган» катта трубапи машиналар жойлашган, оппоқ майда туз зарралари, туз булутлари билан тўла залдаги одамларни бир қарашда оппоқ кийинган ва аллақандай сабаб билан тобутдан қочиб чиққан арвоҳларга ўхшатиш мумкин эди. Биз кийим-бош ва оғзи-бурнимизни оппоқ чойшабларга ўраб олганимиздан тап-тайёр ҳолатда, ХХІ аср арвоҳларига ўхшаб қолган, машина ишлай бошлаши билан залда «ўҳҳў.. ўҳҳў...» йўтал ва «апишшу» деган акса уришлар бошланиб, қирқ дақиқалик муолажанинг сўнгида бир-иккита ухлаб қолган чол-кампишардан ташқари, «барча арвоҳлар» томоқни қичитадиган тузли чангдан йўтала-йўтала чарчаб қочиб қолишарди.

Мен туз босган дераза ойнасидан баланд тоғлар бағридаги тепаликда тутунни учганини кўрдим, афтидан, бугун сутларини сота олмагани учун Зуҳра, йиғламоқдан бери бўлиб қозон-товоғини йиғаетган чиқар, тўғрисини айтсам хотиним билан ажрашганим учун аёлларга алоҳида қизиқиш билан қарасам-да, лекин шу қизга

бирор тама ёки тўшакка тортиш ниятида эмас, унга, юрагимдагини қандай тушунтирсам бўлар экан, унинг кулиши, тоғнинг тонгги аёзларида қизариб турадиган юзи, баъзан лаби хатларида тонгги қировларнинг ялтираши, унинг устига Зухранинг ўзини, менинг замонавий спорт кийимларим, қўлқопларим, катта тугилган ранг-баранг замонавий шарфларимга қизиқиш ва ҳайрат билан боқиши, у гўзаллик манзилида дам олувчи чол-кампириларнинг, ёш хотин-қиз ва эркакларнинг кўтаринки кайфиятда, кўрпача солинган скамейкаларда, симлардаги қушлардай терилиб ўтириши, айна чоғда кўтарилаётган қуёшнинг илк нурларида буғланаётган арчазорлар, қировли майсалар, қушлар сайроғи, Зухра шопираётган қаймоқли сутнинг кўпириши ва у косаларга қуяётганда, мижозларнинг талаби билан гоҳ бол, гоҳ куйдирилган сариеғ аралаштириши ва буларнинг тотли бўйларининг тутун аралаш атрофга тарқалиши, яхлит бир гўзаллик пайдо этардики, беихтиёр, пастда, санаторияда нафаси қисган бир ҳовуч чол-кампирилар билан юрганимда, овқатланганимда, суҳбатлашганимда ҳам, миямнинг онг ости тизимларида, шу эрталабки гўзал манзара, ҳолатни ушлаб турар ва ҳатто уйкуга ётиш олдидан ҳам шуларни ёдлаб она сутидан тўйган боладай лаззатлана-лаззатлана ухлаб қолардим, баъзан ўзимдаги янги эҳтиёжни муаммо ва ташвишлардан чарчаб, бешиб қолганликка, асабларимнинг таранглигига ва қизимни соғинганликка йўярдим.

«Биз ер сатҳидан уч минг беш юз метр баландликка чиқдик, Шербулоқ шундай баландликка жойлашган, ана, санаториямизга қаранглар, қанча пастликда қолиб кетди, яна минг метрга яқин юқорига кўтарилдик, афсус, бугун ҳаво булут булгани учун атроф яхши кўринмаяпти» дерди гид вазифасини бажараётган, бўйнига фотоаппарат осиб олган, тилла тишли Мурод деган, қирқ ёшлардаги қорачадан келган одам.

Қийналиб қирларнинг кўндалангига қурилган йўлла-

ридан, «вағиллаб» ўрмалаётган, қозон тўла чучварадай чайқалаётган йигирма чоғли сайёҳ ичида «қариб қуюлмаган Фарида», «стерильная опа-сингиллар», тишлари тўкилиб кетган қорақалпоқ кампир, сочлари ёйилган, эркакларнинг спорт формасини кийган ва бўйнини жун шариф билан боғлаган, бугунги кийими билан ҳақиқий рассомларга ўхшаб қолган Сабоҳат опа ва, негадир, костюм кийган, камига ҳатто галстук боғлаб олган Курбон раиснинг айиқдай улкан гавдаси бошқаларга кўшилиб чайқаларди.

«Шербулоқ деган номнинг луғавий маъноси қандай?» дейман билимдонлигимни кўрсатиш мақсадида, тош терилган девордан бўртиб чиққан шернинг бошига ишора қиламан.

Сабоҳат опа, лой кўчки воқеасидан сўнг ўзимни ундан четга олиб юрганим учун, мен томонга қарамасликка ҳаракат этар ёки атайлабдан кўрмасликка олар, аммо уни ҳам эплай олмай, хаёлчанг нигоҳларининг қадалиб қолганини ўзи англамай қолар, аҳён-аҳёнда энди менинг «Сабоҳатни шатакка олиш» вазифамни бажараётган Курдош сувсар деган йигитга бир нималар дерди, «ҳар кимни ўз ҳаёти бор, нима, мен тоққа чиқолмайдиганларни шатакка олувчи ҳаммол ё энагами» дердим баланд тоғларга мағрур қараб.

«Ҳа, энди» деб чайналди Мурод... Зоминда айнан шу ерга хазрат Али ҳассасини урган ва тошдан булоқ отилиб чиққан деган афсона бор», «аслида санаториянинг совет даврида, Москвадан кўп қийинчиликлар билан руҳсат олиб, раҳматли Шароф Рашидов¹ қурдирган, Зомин тоғларининг ҳавоси нафас йўллари, дам қисма, аллергияни даволашган ва тоғдаги булоқ сувлари ички касалликларга ҳам даъво бўлган» дейди қўрқиброқ, аммо фахр билан йўлбошловчи гид.

¹ Ш.Р.Рашидов 1980 йилларда Ўзбекистон собиқ Коммунистик партиясининг биринчи секретари бўлган шахс ва таниқли ўзбек ёзувчи ва драматурги.

«Вой, гўзаллигини, ахир, биз булутларданда баланд-дамиз, самолётлар учадиган баландликдан пастга қара-япмиз» дейди Фариди опа ҳаяжонланиб.

«Мен болалигимда булутларни ушлаб кўришни, ус-тига чиқишни орзу қилардим» дейди катта, қалин блок-нотига нималарнидир тез-тез чизаётган Сабоҳат йўтал-ганича.

«Мен овулда туғилганим учун, ҳамиша Урганч шаҳ-рини томоша қилишни орзу қилар, уйда осмонда бу-лутларга қараб ётиб Урганчда ҳам осмон бормикан, булутларини ушлаб кўрса бўлармикан» деб уйлардим дедим.

«Уч минг метр нечча қаватлик уй баландлигига тўғри келаркан» дейди Сабоҳат жарликлар, ўнгириларни кўздан кечириб.

«Баланд бу ер, жуда баланд, ердан Дубайдаги ал Ҳали-фа меҳмонхонасининг юз этажлари, Куала лампурдаги эгизак биноларнинг саксон тўқсонинчи қаватларига тўғри келади, шунинг учун ҳам, овулнинг боллари се-миз-семиз хотинларни бу ёққа опчиқиб арчаларнинг остида онториб юради» деб қўяди Қурдош сувсар аёл-лар атрофида қандай мақсадда айланишаётганини ўзи билмай аён этгач, Сабоҳат безовталаниб автобус ўрин-дигида сувсардан узоқроқ сурилади.

«Вой, вўй, вообше томи кетган романтиклар йиғи-либ қолибди-ю, автобусингизга, Муродбой, ҳали бу-ларнинг хаёлида автобусимиз булутларга қўшилиб учиб транспортсиз қолиб, жондорга ем бўлмасак гўрга эди» дейди Қурбон ака пихиллаб кулиб Фариди опага маъ-нодор қараб қўяди.

«Қани, қани, эналар, Ҳаёт дарахтига чикдик, ну-ну, хўўп..ўў нукусли эна, беш баҳо сизга, ҳозир қараб ту-ринг, Фариди опалар тирмаша олмайди бу ердан» дей-ди Мурод ҳам шўҳлик билан.

«Ака Қурбон жондорнинг ҳам сизнинг гўштингизга тиши ўтмай тўкилиб, «ака, қўлларим синсин деб икки

қўлини осмонга кўтарса керак» дейди шарақлаб кулиб, тоғнинг аёзли шамолида ҳилпираётган шифон шарфини тамоғига боғлаб Фарида опа.

«Нега ундай дейсиз, Паридажон?» дейди улкан гавдали одамларга хос соддалиқ билан Қурбон ака.

«Таранг қиляпти, бу кечқурун хонамга келинг... кўтараман дегани» дейди қисик кўзлари ёниб заҳарли шивирлайди ҳезалаклардай ҳиринглаб водийлиқ Сойиб ака.

«Сизни отингизни Қурдош сувсар дейишдими, сувсар дегани нима ўзи?» дейман(аслида сувсарнинг таҳминан итга ўхшаган ҳайвонлигини билсам-да) уни камситиш мақсадида, Сабоҳат опани ўзининг бақувват гавдаси ва мускулдор билаклари билан автобус ўриндиғига тиқиб ташлаган олақўз йигитга, сувсар опанинг нозилиқ балққан нигоҳларига эътибор бермай.

«Энди, ака, совет даврида пахталарга меркаптопосми, алламбало дориларни пуркайвериб, этингиз ҳам курт чўқимайдиган бўлиб кетгандир дейман-да».

«Ҳа-ҳа-ҳа...олдингиз, Фарида опа» дейди Мурод қаҳқаҳ уриб. «Бу минг йиллик чинор, хоҳлаганлар расмга тушсин, ҳар дона расм, икки минг сўмдан, нукуслик эна, қўрқмасдан сувратга тушаверинг, расмларни обед пайтида ошхонага киравериш жойидан оласизлар».

«Сувсар дегани итдан кичикроқ, ўриснинг маржа кучугидан баландроқ бўлган, аммо оёқлари жуда бақувват, бизнинг тоғларда учрайдиган тутқич бермас ёввойи мушук, зоминлиқлар жасур йигитларни сувсарга ўхшатишади» дейди содда қишлоқи йигит.

Қурдош сувсарга менсимаётганимни атайлаб кўрса тиш мақсадида, жавоб бермай, афтимни буриштириб юзимни автобус ойнаси томонга буриб, алланеларнидир кўриш мақсадида, ойнадан жарлиқларни, булут чуллаган чўққиларни, асосан, менга ёвқараш этаётган Қурдош сувсарнинг қаҳрли нигоҳини, унинг орқасида автобус ҳар чайқалганда маъюс чехраси сал кўриниб

кетадиган Сабоҳатни ва бир-бири билан гаплашиб кетаётган, ҳатто тоққа ҳам ялтироқ матодан кўйлак кийган кампирларнинг аксини кузатаман.

«Хўш, одамлар тоғлар буюклигини кўришди, энди-чи, қандай куч ва фикр одамни эрталаб ўрнидан турришга, кўчага чиқишга, емак ейишга, бемақсад тоғларда дайдишига мажбур этади?» деган саволлар миямни пармалайди.

Булутлар аро тоғ тошларига маҳкат томир отган, унча баланд бўлмаган, барглари камайиб, бутун вужуди томиру шохлардан иборат бўлган гаройиб дарахт пайдо бўлади, чинор оппоқ қорга ботганича, қуёшни ва баҳорни соғинган бутоқларини силкитиб, ердан то инсон қўли етганча бўлган шохларида турли хил тасмалар, тугунлар, газмол йиртиқлари, келин-қуёв машиналари капрон ленталари ва ҳатто турли миллатларнинг бутун бошли рўмоллари боғланган ҳаёт дарахти пайдо бўлди, ҳаёт дарахти турли тумору тасмалар ва туғлар билан безанган қари келинчакка ўхшарди, ҳар ким топган нарсасини минг йиллик оғочга минг йиллик орзуларининг ушалишини тилаб боғлар, мен рўмолчамни йиртиб, ярмини боғладим..

Зомин санаториясидан чиққан сайёҳлар гуруҳи Ҳаёт дарахтини безанишига ҳисса кўшиб, қалин ёққан қорни «ғарч-ғурч» босиб, худонинг уйига яқин жойлашган дарахтга ҳамма орзуларини пичирлаганича сўйлаб, рўмолча, тасма, газмол бўлакларини, гўё улкан миссияни бажаргандай, бир-бир боғлашарди. Чоллар, кампирлар, Фарида дўндик, Қурбон раис, Сабоҳат ва мен гуруҳ бўлиб инсон орзуларининг рамзий ва мангу туғига айланган қари оғоч остида расмга тушдик.

Мурод йўлбошловчи фотоаппаратини бизга қаратиб «чиқ» эттирди ва биз мамлакатнинг турли жойидан келган, илгари бир-бирини кўрмаган ва яна уч-тўрт кундан сўнг бир умрга кўришмайдиган одамлар тўпи, бир жойга тўпланганимизча мангуга михландик.

Сайёҳлар автобусга чиқиб, «куҳ-куҳ»лаб қўлларини иситар, оёқларини тапиллаб ерга уришиб, ҳамма шод-ҳандон гапирар, шамол ора-сира булутлар орасидан чўпон болаларнинг «ҳайт-ҳўйт» деган сасларини келтирар, Қурбон ака баланд овозда куларди, аммо Сабоҳат опа бир четда шумшайиб, автобус бурчагига тиқилганича ойнадан ташқарига қарарди.

«Тинчликми, Сабоҳат опа, пастда бир нарсангиз қолиб кетдими?» дедим.

Филдираётган, шалдираб, пастга энаётган автобус ичида, бирдан бошини кўтариб, ёшли кўзларини менга тикиб, «ҳа, юрагим қолиб кетди» деди.

Юрагим «шиғ» этиб, «қандай дарди бор, нега қайғули бу хотин?» деган фикрлар билан анграйиб юзига боқдим.

«Бу қиз қари оғоча ҳеч нарса бойламади, шундан йиғиси..» деди пичирлаб нукуслик тишсиз кампир сертиршиқ қабоқлари остидан мўлтираб.

«Эээ...сиз, шаҳарликлар, чинорнинг нимасига ишонасизлар, керак бўлса, чўпон болалар шохларга боғланган рўмолчаларни олиб, кетини артиб, чинор остига сийиб юришади» дейди сувсар қўли билан олисларга ишора қилиб.

Одамлар учун сувсарнинг пойинтар-сойинтар гапларига ўрганиб қолганидан қалбларидаги муқаддасликни асраб қолиш учун ўзларини эшитмаганга олишади.

«Эээ.. Сабоҳат опа» дедим негадир ўрнимдан туриб, гўё агар у дарахтга бирон нарса боғламаса, жами автобусларнинг, умуман инсониятнинг орзуси амалга ошмай ёки пастга тушгунча қирилиб битадигандай, «нима, нима бўлибди» дейишди сайёҳлар чуғурлаб.

«Шопир ука, тўхтанг, юринг Сабоҳатжон, Қудратжон сиз ҳам тушинг, қарашворасиз» деди Фарида дўндиқ самарқандча талаффуз билан порлаётган кўзларини тикиб, бу хотин ҳақида турли-туман гап-сўзлар эшитганимдан, иккиланиб, эмишки Фарида дўндиқ ҳар

тун қоровул хизматидаги йигитлар билан айш-ишрат этармиш, менга нима, у барибир инсон-ку ва сўнг қатъ-ият билан «кетдик» дедим.

Биз учаламиз қўл ушлашиб, ёш болалардай шодланиб, қировли шамолларга юзимизни тутганимизча, туманлар аро чопиб борардик, Ҳаёт дарахтининг ёнига чиқишимиз билан Фарида дўндиқ бўйнидаги қип-қизил шарфини «шиғ-шиғ» суғуриб ва шижоат билан «тар-тар» иккига бўлиб, «мана, Сабоҳатжон, ўзингиз учун боғланг, Сабоҳатнинг орзу рўмоли ҳамманикидан баланд учиши керак» деди кўзлари ёниб дўндиқнинг, ўлай агар, бу аёлнинг жами эркак зотини, балки бутун инсониятни чорловчи кўзларида ҳаётни севишми, бани одамга муҳаббатми, жодуловчи, куйдиргувчи алланарса бор эди ва айни фурсатда, шундай мусаффо ва саҳий қалб эгаси бўлган хотин ҳақида санаториянинг ошхонасидаги оломоннинг қора фикрларига қўшилганим учун ўзимдан уялиб, дўндиқнинг шарфини авайлаб, у таъкидлаганидек, ҳаёт дарахтининг энг юқори шохига, алам, туғлар, тугунлар, рўмолчалар, қуш аҳлатлари устига маҳкам боғладим, куёш, шамол ва ёмғирлар остида оқарган, туссизланган ва жонсизланган латга-путталар узра Фарида дўндиқнинг қип-қизил шифон шарфи, тоғнинг мағрур ва озод шамолларида пориллаб учиб, тангрининг уйига узанар ва виқори, мағрур, озод, кимсасиз буюк тоғларнинг шамоллари тилида Худога бахтсиз Сабоҳатнинг алам ва ғамлари ҳақида сўйларди.

Сабоҳат нишон ва туғлари орзу дарахтига боғланиши билан гўё эртадан ўзга бир ҳаётда бахтли, саодатли яшайдигандай ҳаяжонланиб, «гўзал қалбингиз учун раҳмат, Фарида опа, сизга ҳам ташаккур, Қудратбек» деди катта маънос кўзларида милтираётган кўз ёшларини титраётган қўлининг кафти билан артиб аста ютинди.

Сабоҳатнинг чин дилдан билдирган тилақларидан бошим кўкка етиб, баайни Алишер Навоийнинг тоғларни қазиб сув чиқарган Фарҳод мисол куч ва жасур-

ликка тўлиб, «эй, буюк тоғлар, орзуларимизни ижобат ээат» дея ҳайқирдим ва ўз навбатида тоғлар, даралар, туманлар ва булутлар «ижобааат эт, ижобаат эт» дея акс-садо қайтаришди.

Туман ва булутлар аро аранг кўзга ташланаётган па-чоққина автобусимизга етиб боришимиз билан раиснинг қувноқ овози эшитилди; «Қудратбой, қадимда ҳам икки кеманинг бошини ушлаганлар сувга гарқ бўлишган, ай-ниқса келинларнинг катта кемаларининг бошини ушла-ган» шўҳлик билан Фарида опага кўзини қисди.

«Ака Қурбон, заҳарли этингизни энди сихга торт-масам бўлмайди «нозли кулди Фарида опа ҳам бўш келмай.

«Ўз ихтиёрим билан дорили этимни сизга топшира-ман, Паридажон, сихга тортасизми, дорга осасизми, их-тиёрингиздаман» дейди ва автобустагилар қийқириб ку-лишади, ўзбек тилининг тағлама маъноларини унча яхши англамаётган нукусли кампир одамларга қўшилиб тиш-сиз оғизларини очиб, у ёқ-бу ёққа қараб, ой шаклидаги арзон-гаров сирғаларини шилдиратиб жилмаярди.

Тоғда азон маҳали чўққи, қир-адирларга кўрғошин-дай мустаҳкам қуюладиган тун хўмрайганча қора чо-дирларини буткул йиғиб олмаган, нафаслар қировли буғ бўлиб кўтариладиган палла, аммо тоғнинг баланд-баланд жойларида санатория дам олувчиларининг саси, «ўххў-ўххў ва апишшу»лари эшитилар, спорт дўппи кий-иб ёки бу ерда ҳаммага бир хилда берилган йўл-йўл паҳмоқ сочиқларини бошига ўраб олган дам олувчилар кўриниб, улар олисда бўлса ҳам, гап сўзлари ёнгина-миздан эшитилиб қоларди.

Зухранинг ўрнида укасининг қозонга олов ёқаётга-нини кўриб, дилим ҳуфтон бўлди, энди сочиқ бошли-лар томонга тирмашиб кетаман деб ўгрилганимда юз-лари ҳаяжон ва тердан қизарган қизнинг аллақандай пакетни бағрига босганича дадил юриб келаётганини, назаримда ҳозиргина жуда муҳим ишни амалга ошир-

ган-у, ўз ишидан қониққанидан тоғнинг мусаффо ҳаво-си, сабосидай чўққилар аро елиб келарди.

«Зухра, азонлаб қаерда юрибсиз, сиз йўқлигингизга санатория аёллари бу ерлардан бош олиб, эркалари сочиқдан салла ўраб, арининг инидай тўзиб кетишди» дедим кулиб.

У порлаётган кўзларини менга тикиб, жон олғувчи ўша лаби устига қўнган қировларни ялтиратганича кулади, «укамга, сен қозоннинг оловини олиштирганин-гча келаман деб Шербулоққа кетгандим, ҳар йили 4 май куни чинорга чиқиб келаман» дейди шоша-пиша чўмичнинг боланинг қўлидан олиб, жуда улкан салқинликдан, оз бўлса ҳам, худди Зухранинг гўзаллиги каби, кимсасиз тоғларда сира такрорланмайдигандай, ўчоқда лангиллаб ёнаётган арча ўтинларини кўраб, қувониб ўчоқ бошига келдим.

«Нега, Шербулоққа айнан 4 май куни чиқасиз?» дейман.

«Шу ерда хоразмлик ўқитувчи киши Шовон ака дам олди, туғилган кунига уч кун қолганда вафот этганди, кузда Москвадан Люба деган хотин икки яшар қизчаси билан келиб-кетганди, шунинг омонатини чинорга боғлаб келаяпман» деб косаларни кўтариб бостирмага йўналди.

«Бу воқеа Хоразмда машҳур бўлиб, Оғабек кўшиқ ҳам айтган экан».

Пастдан арчазор ичидаги сўқмоқдан «Кудрат бу ёқдан тушинг қафасдаги бўрини кўриб тушамиз» деган Қурбон раиснинг саси эшитилади.

«Кўзим косаси кўма, тўлғонда галжакмисан.

..Ўлганда галжакмисан...» дея ҳиргойи қиларди Зухра.

Хаёлимдан Зухранинг ўчоқдаги ўт аксланаётган оловли нигоҳи, оппоқ садафдай текис тишлари, ҳар сафар кулгунинг излари қоладиган лабининг бир оз қийшайган бурчаклари кетмай қолди, ия, дердим ўз ҳолимга ҳайратланиб, ҳали ҳам оғзимдан кетмаган асал, сариёғ

аралаш сутни тамшаниб, уни севиб қолаяпманми, йўқ дердим, ҳали айтганимдай хотинлар психологиясини жуда яхши билганим учун, балки бошқа шароитда, масалан, шаҳарда Зухрага қайрилиб ҳам қарамасдим, бу ерда у чўққиларда очилган лола мисол ҳаммани чорлагани учун, назаримда, ниятим бошқа эркакларнинг ичида биринчи бўлиш, энг гўзал нарсаларнинг меники бўлиш гоёсига асосан унга интилаётгандим.

Қурдош сувсар қафасдаги сариқ бўрининг саргузаштлари, унинг бўриваччалигида овул одамлари ушлаб қафасга солгани, тўртта бўриваччадан шу сариқ бўригина тирик қолгани, овулнинг мана-ман деган бойваччалари ёш қанжиқларни олиб келиб, бўривачча насли кучук олаётгани, тоғда яшайдиган бўрилар шу кучукнинг ҳидини олса ўлдирмасдан қўймаслиги, акс ҳолда бир кун келиб, бўри ва қозоқ алабайидан дўраган итлар, бутун жондорлар оламига қирғин солиши ҳақидаги эртакнома саргузаштларни кўп эшитганим учун қафасдаги оч, туллаган, шиптирга ботган бўрини кўриб ҳафсалам пир бўлди, қафас ичида неча йиллар давомида гир айланаётган, қўшни катакдаги қанжиқни борлигини сезмаётгандай ҳаракатида, фақат унинг ёввойилик акс этган сарғиш, туб-тубига, қўрқинч ва ваҳшат чўкиб қолган кўзларигина қолган эди.

«Зоопаркдаги бўрилардан баттар туллаган бўри эканку» дедим қафаснинг ёнидаги бозорчада халатлар, майка-турси, хитойда чиққан арзон резинка шиппақлар, болаларнинг қизил-сариқ, яшил, мовий пуфақлари, ипда сас чиқариб учадиган, тунлари ёнадиган резинка ўйичоқлари ва нон, патир, емаклар сотиладиган расталарини айланиб юрган Қурбон акага.

«Қудратвой, бир шу бўри ота-боболаримизга ўхшаб тутқунликда яшай олмайди, шерни, арслонни ва ҳатто филни қўлга ўргатса бўлади, бурини йўқ, у ота боболаримизга ўхшаб озодликни севади» дея такидлайди Қурбон раис.

«Ака, балки шунинг учун ҳам, қадим туркларнинг байроқларида бўри калласинининг симболи бўлган» дейман билимдонлигимни кўрсатишга фурсат келганидан қувониб, аммо бу топқирлигим Қурбон раисни ҳеч ҳаяжонлантирмайди.

«Ота, бол қанча бўлди?» дейди қўлини орқага қилганича оғир гавдасини орқага ташлаб собиқ раис.

«Ука, агар асални тушунсангиз, бу тилло ранги янтоқники, Ибн Сино айтган минг дардга даъво деб, оқи пахтаники, суюғи, рангини қаранг, офтоб билан басмабас товланади, бу майский, укам, қораси чарчаган асаблар учун кони фойда, фақат шу Зомин тоғларида ўсадиган қоракўз деган ўсимликдан олинади» дейди бир томчи асални қоғозга оқизиб ҳаридорга узатади чўққи соқол чол.

«Мазаси ўткир, пулидан гапиринг буни, пахан?» дейди раис лабини ялаб.

«Ўттиз беш минг сўм, сўрайверасиз «дейди сотувчи бир оз иккиланиб.

«Ўттиз беш минг, нима бало олтиннинг суви қўшилганми бу болга, қатиқ қанча дегандингиз, икки минг сўмми, ҳа, шу бизга тўғри келар экан» дейди кулиб раис.

Қурбон раис иккаламиз чарчаб санаториянинг бош биноси жойлашган тепаликка қараб юрамиз, йўл четиди дориворлар.ы

«Ааа...вой-дод ...жон Сабо...жон, ёрдаам» ҳозиргина Зуҳра бол қўшиб қўлимга берган сут тўла коса қалқиб, атрофдаги эрталабги аёзда қалин кийиниб олган хотин-халажларга қараб, бошимни кўтариб овоз келган томонга қарадим.

«Қудрат ака, ана улар, овоз қиз кетган чўққиси ёнидан чиқаяпти. Бир нарса бўлган» деди Зуҳра қўлида косаси билан юқорига ишора қилиб.

Мен ва спорт кийимида бир-иккита ёш йигитлар тунги қиров кўнган кўм-кўк майсаларни «шип-шип»

босиб юқорига, овоз, тўғриси қаттиқ ҳаяжондандан бу-гилиб қолган, ингранаётган ва ора-сира «ёрдам, ёрдам, мусулмонлар» дея ингранар, «ушланг, бу ёғидан кел-линг, қаёққа, оҳ, худойим» дея йиғларди овоз эгаси, туманли, ҳали тун булутлари, қоронғиликлари тарқаб улгурмаган, минг йиллик арчазорларнинг остига яширган туннинг узун этаклари судралиб чекинаётган жойлардан чопиб борарканмиз, ҳансираб нафас олар, юзимга арчанинг тиканли шохлари «шатур-шутур» урилар ва фақатгина ҳамроҳларимнинг ҳаллослаб нафас олаётганини эшитардим, овоз деярли эшитилмай қолган саҳнга чиқиб бораётганимизда айиқдай келбатли ҳансираганича деярли лапанглаб чопиб келаётган Қурбон раисни ва унинг оқарган юзини кўрдим, у телбанамо алланарсаларни гапирингандай, юқорига ишора этганича гўё улкан коптоқдай пастга қараб тезлик билан юмаланиб борарди.

«Қурбон ака, Қурбон ака, нима бўлди?» деган чақирувимга жавоб ҳам қайтармай луғатининг сўзлари тамом бўлган жундор ва баҳайбат муз одамидай қочиб, аслида ўзидан қочиб, тоғу тошга, шох-шаббаларга урилиб пастга қараб суниб борарди.

«Қилиб...ишини битирганидан сўнг энди бошига урадим уни» дея ҳиринглайди аллақайдан арча остида пайдо бўлган Сойиб.

Гўё улкан девлар емак пишириб, ўчоқни бузишни унутгандай, айлана ҳолатда қад кериб турган тошлар орасида аёл кишининг осилган гавдасини ва осмоннинг олис-олисларида, чўққилар ва осмон туташган жойда, тоғлар ҳукмрони, бари фожеа ва қонлар исини олдиндан биладиган калҳатлар ва тоғ бургутларининг жуда пастлардан жондошларини чорлаган «қий-қий» деган сасини эшитиб сескандим ва ноинсоний сас билан «Қудрат» деган сасдан ўзимга келиб, аёл кишининг, девлар ўчоғининг марказига осилган гавданинг оёқларини кўтариб турган Фариди опага ёрдамга отилдим.

Фарида опанинг оёқларни маҳкам кучоқлаган қўллари билан ажратиб, осилган хотиннинг ҳали иссиқ танасини арқондан ажратиб, негадир унинг эски ёмғирпўши кўзимга таниш туюлди ва ёйилган сочларини йиғганимда, даҳшатдан қотиб қолдим, Сабоҳат опа кўзидан оққан ёшлари сочларини ҳўл қилган, кўзлари юмуқ нафас олмаётган эди.

«Қочинг, мен медикман, сув, сув керак» дея спорт кийимли йигит тонги шудрингли ерда чўзилиб ётан Сабоҳат опага биринчи ёрдамни кўрсатар, кўкрагини уқалаб, бурнини қисганича, аёлни сунъий нафас олдиришга ҳаракат қиларди.

«Ўлма, Сабоҳатжон, ёмонларга қасдма-қасд, сенинг нозик қалбингни оғритган ўғлинг ва қизингнинг қўполликларига, сувратлар ва ранглар ҳукмрон ёлғизлик оламига қасдма-қасд яша..ўлма, ўлма, Сабоҳат..Мана бу аҳмоқ хотиннинг мактуби. Оҳ, Аллоҳ, шу бечора хотиннинг жонига раҳминг келсин».

Фарида опа чуқур изтироб ва стрессдан қотиб қолган бармоқларини тошга уриб йиғлар, телбанамо гапиринар, ўтирган жойида гир айланиб эмаклар ва орасира сочлари шамолда тўзгиган кўйи тўзгиб ётган ва тоғнинг мангу сукутларига қўшилиб кетган Сабоҳатга қараб узатар ва унинг йирик тилла узуклари тошларга урилиб «жиринг-жиринг» ётарди.

Яқингинада ҳаёт дарахтига боғланган қизил туғлар аллақайлардан Тожикистонми, Афғонистон томонлардан елиб келган шамолларда пориллаб, инсониятнинг минг-минглаб тилак туморларини доғда қолдириб порлаётган ҳаёт туғлари мағрур учиб, гўё кимнингдир нафратларидан голиб байроқлардай уча бошлади.

Майда тошлар орасидан сизиб чиққан, чорванинг тезаклари билан беркилиб қолган булоқнинг устини очиб спорт шапкамни сувга тўлишини кутиб турдимда, терга ботган докторнинг ёнида ҳали ҳам ҳаракатсиз ётган Сабоҳатнинг юзларига сочиб юбордим, сув-

нинг томчилари эрталабки қуёшнинг нурларида са-
ноқсиз тилло, олмос тангалардай мушфиқ, бу ёруғ
оламда ортиқча бир дақиқаа ушланишни истамаган,
гаддор оламнинг қайғулари, аламларидан чарчаган
аёлнинг юзларига қуюлар, ич-ичимдан Сабоҳат опа-
нинг шу сўнгги йўлни танлашига мен ҳам сабабчи-
ман дея эзилар, демак, қўчкида қолганимизда, шу-
нинг учун ҳам, «қўлимни қўйиб юборинг» деган, чун-
ки мен ҳам уни биринчилар қаторида ўзимдан узоқ-
лаштиришни, яъни «ўлганни тепадиган», бугунги кун-
да жамиятнинг асосий табақасига айланган, муҳтож
ва муаммоси бор одамлардан узоқ юриш гоёси, ни-
қобини юзимга тутиб олганлар хилидан эдим, агар
бу хотинга бир нарса бўлса, умримни охиригача ўзим-
ни кечира олмайман.

«Ўлма Сабоҳатой, ўлма...» дея қаттиқ ингранди Фари-
да дўндиқ ва илонбалиқдай ҳар тешикка сирғалиб кира-
диган Сойиб бир тутам тоғ гулларини Сабоҳатнинг бур-
нига тутди, бирданига ёруғ оламнинг барча бахтсизлик-
ларига қарама-қарши ҳолатда Сабоҳат кўзини «ялт» этиб
очиб акса урди ва жимгина титраб-титраб йиғлади.

«Ана..ана..ўзига келтирдим. Ўтган йили ҳам олтмиш-
ларидаги хоразмлик бир одамнинг ўлигини бир ҳафта-
дан сўнг шу ердан топишган, санаториядагилар уни уй-
ига кетди деб ўйлашган, ҳаммаёқни мелиса ва ҳарбий-
лар босиб кетган ўшанда, Қизкетганнинг у ёғи Қирғиз-
да, у одамнинг юз-кўзларини қирғий калҳатлар чўқиб
битирган экан, у ўқитувчиликни ташлаб Қозоғистонда-
ми, Россияда ишлаб юриб, тўрт йил деганда юртига кел-
ган экан. Ия, бу хотин ҳам инсониятга хат ёзибди-да,
қани, қани..ўтган йили осилиб ўлган ўқитувчи ҳам ўлим
олди мактубини ёзган экан, даа..ўтган йили ўлганнинг
ҳам ўғил-қизлари ҳам пули қолмагач, кет деб туртки-
лайверар, сочлари оппоқ одам тунлари телефонда алла-
ким билан гаплашиб, оппоқ сочли бошини ушлаб йиғ-
лайверар экан, даа..»... етти миллион одам сиғадиган

Тошкентда менга жой йўқ, эллик ёшимда ўзимдан-ўзим қочиб борардим, ака-сингилларим ва юрагим тубида тўққиз ой кўтарган ўғлим, қизим сабаб қалбимнинг яра бўлмаган жойи қолмади» деб ёзибди, ҳа-ҳа, қариганда томи кетган шойир пойирми бу хотин» дейман.

«Кўзимга кўринма, йўмасам, мана бу тайёр дорга оёғингдан осаман, қандай худо урган одамсан, ниятинг ёмон, гўрковнинг нонини еганмисан?» дедим Сойибнинг айёр кўзларига тик боқиб.

Сойиб уни ҳозир ушлаб осадигандай орқасига тисарилиб тошга қоқилиб, қалқиб кетди, ялтироқ дўпписини кўли билан ушлаганича пастга қараб кетди.»...онангни ...бир сани...анови жалабларни ос, Паридаси тонгда тоғни тепасида сўлақмондай эркак билан фалонимни ейдими, яхшилиқни билмаган нас босганлар, Қурбон тўғри қилган... қилганда кетган бошоғриқдан қочиб..анойими у советнинг қаттиқ нонини еган..» дея гапиришиб, тошларни шақир-шуқур босиб пастга тушиб кетарди Сойиб.

Шу маҳал кўк тоқининг мағрур тоғлар билан туташган жойида, ғалати воқеалар содир бўлиб, тонг маҳали жамолини бир кўрсатиб, дунёнинг аллақай уммонлари, дарёлари, музликлари томонга шошиб кетган, қуёш дунёни мунаввар, порлоқ, ёруғ нурларига тўлатиб жамолини кўрсатиб, не мўъжизаки, Ҳаёт дарахти устидаги бир парча булутни, гўё тошнинг бир парчасидай олиб, барча нурларини, порлоқликларини, ёруғликларини, муъжизавий олтин зарраларини унинг устидан сочиб, ҳаёт дарахти қировлар, туманлар, қахрли булутлар чокини сўкиб, пастликларда ўрмалаётган овқатхўрлар издиҳоми узра дунёни мунаввар этиб табассум айлади ва инсонларнинг ёрқин тафти ва меҳри билан бир бутун музаффар тугга айланган ҳаёт дарахти мағрур тоғларнинг энг юқорисида, бағрида икки тасма нур билан табассум изҳор қилди.

25 май, 2013 йил.

КАМПИР ВА ЗОҒОРА

Дўстим Р.га

*Бизсиз битилмишдир бу толе, бу бахт,
Палаҳмондан учган бир жуфт тошимиз биз.
Балким бу дунёда ўн-ўн беш йилмас,
Бундан минг йил аввал айрилмишимиз биз.*

Ромиз Равшан
Озарбайжон халқ шоири

Моноқ қишлоғининг теварак-атрофига маҳаллий фермерлар пахта, кунгабоқар, кунжут, буғдой, шоли ва полиз экинларидан қовун, тарвуз, ошқовоқ экадиган бўлишгандан бери Ҳавожон кампир ҳачир Зағора билан шу далаларда ёлланиб ишлайдиган бўлишди.

«Илоҳим, ликонгламай, эрсирамай ўл сан, Зағора, қаёққа, ахир, сенинг йўлинг бу ёқда, нега отиз ичида айланиб, у ёқдан-бу ёққа чопаверасан, миясиз, эшшак» дея қарғарди уни.

Зоғора деганимиз қизғиш кулрангдаги ёш ва қувноқ эшак бўлиб, шу Зоғоранинг хизмати туфали Ҳавожон кампир ва унинг такасалтанг ўғли Рўзимат кун кечирар ва фермернинг кунгабоқар терувчи ишчи сифатида, асли ишга ёлланган ўғли бўлиб, аммо у овулдаги ўзига ўхшаган беш-олтита текинхўрлар билан кечалари билан санғиб юриб, эрталаблари ухлаб қолар, ўғли ҳар сафар ишга боролмай ухлаб қолганида, кампир уни туртар, силкитар, ўғлининг қонида уйқу сифатида мудраб ётган эрининг дангаса қонини ва етти аждодини қарғар, «вой қандай уйқу бу, девмисан, нима балосан, ахир, Рўзмат, тур, ишга бормайсанми?. Отангнинг гўрига ўт тушсин, сендай лаванд билан бу ёруғ оламда ташлаб кетганига, энди сени то ўлгунимча орқалайманми?» дея йиғлаб-сиқтаб рўмолини елкасига ташлаб, катта резинка ка-

лишини «шап-шап» судраб, хувиллаб ётган молхонанинг тўрида боғлиг турган Зоғорани ечар, хўтик кампирни кўриши билан қувончдан ҳанграб юборар, оёғи остида сочилиб ётган сомонларни босиб айланганича, ўғли Рўзматнинг гаройиб жарроҳлик услубидан сақлаб қолган бурун катаklarини керганича «пиш-пиш» пиш-қириб сакраб-сакраб қўярди.

«Нимага сакрайсан, аҳмоқ, калтаклардан қутулганинга қувонаяпсанми? Эганг ҳам, сен ҳам одам бўлмайсан» деб овулдан чиққунча хўтикни етаклаб олар, Ҳавожон кампир ва эшагини кўриши билан мол етаклаган хотинлар, эшигининг олдида ўтирган чол-кампирлар, велосипед миниб юрган йигит-қизлар мийиғида кулиб саломлашар, «Омонмисиз, Ҳавожон ана, ээ.. йўл бошқа тарафгаю бугун ўйин-рақсга бормайсизми?» дейишар ва бир-бирларига кампирнинг, хусусан, эшаги Зоғоранинг овулдаги саргузаштлари ҳақида бир-бирига гапиришарди.

«Ўйинлар кечаси бошланади-ю, Рўзмат оқшом тўйдан кеч келганига, ишга ўзим бораяпман» дейди кампир қарилиги ва эшак етаклаганига ўзини ўнғайсиз билиб.

«Боринг, боринг, уйда ўтириб нима қиласиз, қариб қоласиз, «вой, Ҳавожон, ана, эшитмадингизми бугун концерт эрта бошланаркан» дейишади улар, яна кулиб тегажоқлик қилишади.

Сўнг уларнинг орқасидан велосипед минган ва эрталабдан қўлига нон ва памидор ушлаб, ора-сира памидорни нонга суриб еб, чўмилишга кетаётган иштончан ва оёқяланг томошаталаб болалар эргашади.

«Эна, Ҳавожон ана, Рўзмат оғам Зоғорага янги нарса ўргатдимми?»

Дунёнинг ташвишларига, ўғли Рўзматнинг ўнғланмаган ҳаёти ва уйга бир келиб-бир кетадиган сатанг келини ҳақида ўй-хаёлларга толади, кампир ва эшакка эргашган овулнинг болалари эшакка кесак отишади, баъзан шўхроғи Зоғоранинг нозик жойига таёқ суқиб қочишади, эшак шатталаб, кампирнинг қўлидан чи-

қиб, кунгабоқар даласига йўл олади. Болалар қочаётган эшак ва югураётган кампирга қараб «вах-ҳа, вах-ҳа, Зоғора, ана шарманда Зоғора, сўранг-чи у денгизни кўрганмикан?» деб кулишади, ҳеч нарсадан хабари йўқ кампир яна куйиб-ёниб Зоғорани қарғайди, узоқлардан болаларни кўриб қолган элат ёшуллилари болаларни қойишади, «бу ёна гал, сани акангга айтай, сан манглойи қора, кимнинг улисан ўзи?»

Болалар узоқдаги элатнинг ёши улуг одамлари уларни таниб қолмаслиги ва ота-онасига айтиб бермаслиги учун, «ваа..ўлдинг инди, Заппи, юр, қочдик» дея тум-тарақай бўлишарди.

Зоғора аслида ташландиқ бир хўтик бўлиб, қишлоқнинг бекорчи болалари уни қиш бўйи миниб, ҳар-хил қилиқлар қилиб, гоҳ калтаклаб, гоҳ қувиб, ҳолдандан тойдиришган кунларнинг бирида, кампир ачиниб уйига олиб келиб, бор меҳрини бериб боққани учун қизғиш жунли, бўйи паст, оёқлари калта, аммо жуда қувноқ эшак бўлганди, Ҳавожон кампир уни думалоқлиги учун эркалатиб, болалигида ўзига онаси жайдари унга жўхори ёрмаси қўшиб ёпиб берадиган қип-қизил зоғора нонга ўхшатиб Зоғора деб ном қўйганди.

«Илойим, шатталамай ҳар бало бўлгин, Зоғора, қаёққа чопасан, эрсирамай ўлгур, ким айтади сени денгизни кўрган деб».

Зоғора Моноқ эшаклар ичида энг ақлли ва қобилиятли бўлгани учун, устидаги бўш саватларини «жийиқ-жийиқ «силкитганича лўкиллаб югурар, чопганда ҳам, Рўзмат ўргатган кунгабоқар даласи ичидаги ариқ ёнидаги йўлидан чопади, кампир унинг ортидан оёқлари кесак ва ўтган йилги кунгабоқар пояларига қоқила-қоқила, катта резинка калишлари тушиб қолар, яна кийиб олар ва юзига, кўзларига урилаётган кунгабоқар бошлари, гулидан, чангидан акса уриб-уриб тўхтаб қолади ва яна оғир қўзғалиб, миясида «нега, ахир, бугун концертни эрта бошлашаркан, аксига олиб Омон фермер, Ҳавожон, ана, анов

такасалтанг улингиз Рўзмат ишласа-ишласин, бўлмаса бўшатиб юбораман, бугун йигирма гектарлик отиза комбайин тушади, шўрдан тушган, қотган бошларни терасизлар, эшагингиз Зоғорами, тоғорами бугдой отиза тушса, оёғини уриб синдираман» деганди.

«Бола бўлмади бу Рўзмат, на хотинини эплайди, на ўзини» дейди ҳар сафар уф тортиб кампир.

Ҳавожон хола ҳаллослаб, терга ботганича комбайн кунгабоқарларни териб, тўкиб, сочиб кетган йигирма гектарлик далага етиб келганида Зоғора, гўё кампирни далада кутиб олиш учун ярагандай, ариқ четидаги ўтларни тинч, осойишта чимдиб юрар, эрталабдан ғуж бўлиб ёпишаётган пашша, чивинларни калта, аҳмоқ Рўзмат аллақандай экспериментлар учун чопиб ташлаган қуйруғи билан ҳайдашга интилар ва пишқириб бошини чайқаб, кампирдан буйруқ кутиб юрарди. Аллақайдан олислардан мусиқа саси янгради, Ҳавожон хола йиғламоқдан бери бўлиб, гўё нажот тилагандай чумчуқ, аффон майналари чарх ураётган тип-тиниқ осмонга қараб, тупроқ тўлиб қолган калишини қоқиб, ариқ остида сизиб оқаётган лойқа сувда терилари буришиб қолган бармоқлари, тупроқ тўлиб қолган тирноқларини, сўнг кўли ва юзларини ювиб, узун этагига артиб, елпинди.

«Балога йўлиққин, сан Зоғора, югурмин зери завил бўл, дамим қисиб қолди-ей, нега энди концертни эрта бошлийди булар, одамлар ишдан уйга бориши керакми, керак» дея нола қилди қалбидаги ёнган дардлар ҳақида самога кампир.

Элатдагилар Рўзматни аҳмоқ ва такасалтанг деганлари билан у ўз фойдасини биладиган айёр ва писмиқ эди, гап шундаки, Зоғора унинг тарбияси бўйича, бир қатнов юкнинг Омон фермернинг кунгабоқарлар хирмон-хирмон бўлиб уйилиб ётган, катталиги нондай-нондай келадиган, кунгабоқар ёзги кўчма ошхона томларига ва ёнидаги майдонларга ёйилган жойга олиб борар, сўнг иссиқ ва чангдан сақланиш учун оғзи-бурнини рўмол

билан боғлаган эр-хотин ишчилар саватларни бўшатиб «чўў» дейишар ва айнан ана шу оралиқда Зоғора иккинчи гал юкланган кунгабоқарларни, ўғирлик кунгабоқар, бугдой ва кунжутлар учун қурилган Момит телефон деганнинг қўлбола тегирмонига олиб борар, Момит телефоннинг ўзидай очқўз ва олғир ўғиллари, юкни бўшатгач, оғзига икки-уч бўлак чақмоқ қанд ташлаб, Зоғорани силаб-сийпаб қўйган бўлиб жўнатворишар, Зоғора Моноқдаги энг ақлли эшак бўлгани учун яна чопқиллаб Ҳавожон хола томонга йўлга тушарди.

Ҳавожон кампир биринчи марта ўғли ва Зоғоранинг бу ишидан даҳшатга тушган, аммо уйига ўша Момит телефон бераётган пулдан бошқа пул кирмаётгани учун индамаган, Рўзматнинг фермерликдан оладиган ойлигини, элат фуқаролар уюшмаси кенгаши электр тўлови, газ, ишламайдиган водаправод, қуриб қолган қудуқлар ва аҳдат ҳақи, яна аллақандай Моноқ пайдо бўлганидан бери қуриб битилмаётган йўллар ҳақи учун ушлаб-ушлаб адо қилишарди.

«Зоғора, галдингми, болам» деворарди Ҳавожон хола ўйноқлаганича саватларини тез-тез бўшатиб келаётган шу эшакнинг бу ёруғ оламда ўзига энг яқин одамдай, дардларини тез-тез аритадиган бўлиб қолганига кўзига ёш олиб.

«Келаси йили поезд билетига пулимиз етса, Болтиқ денгизини кўриб келамиз. Сен умрингда денгизни кўрганмисан, у кўкиш, мовий рангли ўзимизнинг тўнкарилган улкан косага ўхшаган сув ичида байроқларини ҳилпиратиб, «вууп-вупп» деганича сас чиқариб, улкан гамалар сузиб юради, гамаларнинг ортида оқ, кумуш, қирмизи ранг, жундиклари сап-сарик балиқчи қушлар эргашади, улар ҳам балиқ талашиб «чағ-чағ» сайрашади. Буни менга Файзулла айтган, Файзулла ким дейсанми, у ўша айтганим мен тегмоқчи бўлган йигит. Баҳорда, кузда кучли тўфонлар пайдо бўлиб, ҳатто гамаларни ағдариб, қирғоқдаги уч-тўрт қаватли қасрларнинг ҳам томини учириб кетаркан. Шу вақтда ҳавор-

дор бўлишимиз, тўфон пайтида у ёққа бормаслигимиз керак, Зоғора» дерди кампир дарддоши Зоғоранинг диққат билан боқаётган улкан кўзларига тикилиб ва поезд танбурида янги эгар-жабдуқ, қизил баҳмал ёпинчиқ ёпган ва боши, бўйинларига оқ, сариқ, қизил, яшил тасмалар, ялтироқлар таққан Зоғора билан кетаётганини, рўмолини ва Зоғоранинг ёлларини шамол учираётганини тасаввур қилиб, тиши тушган ва чириган оғзини очганича кулиб юборарди.

Бир томони фермерликдан ўғирланаётган кунгабоқар муаммоси Ҳавожон холанинг элнинг олдида бошини эгган, у уйдан чиқмас, келини кетиб қолгандан бери элатнинг тўй-ҳашамига аралашмас, Моноқда икки-уч йилдан бери очилиб, кунора дам олувчилар учун концерт берадиган санаторияга, вақт-бевақт чиқиб, хотин-ҳалажга аралашиб, хумордан чиққунча рақсга тушарди.

Ҳавожон хола хориб-чарчаб уйга етиб келганида, чироклар ёнган, ичкаридан жаз-жуз памидор, булғор қалампирининг ва этнинг қоврилган тотли иси, капгирнинг қозонга урилган овози келиб, ичкаридан келинининг кулгани ва ўғлининг панғи, аммо бир оз ялтоқланган, айёрона овозини эшитди, кампир «Рўзмат семичкани пулини олган, демак, хотини шунга галибди, энди пул йўқолгунча уйда юради, бу сатанг».

Ҳавожон хола юрганда «жақир-жуқур» этадиган полтахтасини оғир босиб уйнинг боғ томонига юрди, ичкаридан келинининг боши ва ўғлининг, онасини кўриши билан тиришиб-буришиб кетган, айни шу вақтда, онасининг пайдо бўлиши малол келгани рўйи рост балқиган юзини кўрди.

«Э, ойипошша келибди-ку, келинг-келинг. Консертга бормабсизми?» деди келин сариққа бўялган сочларини силкитиб, қўлида капгирларини ўйнатганича.

«Ҳимм, валеј...» деди кампир нима дейишини билмасдан ва келинини салом бермаганини эслаб, яна «валеј..омон соғмисиз, болам» дея чайналди.

«Вой...», деди келин диконглаб ётоғига йўналиб, «ойижонимга совгам бор-ку, ёдимдан чиқай дебди» дея у ётоқхонасига кириб ялтироқ бир нарса кўтариб чиқди.

Кампир тезроқ Зоғорани бостирманинг остига олиб, оёқ-қўлини ювиб, чанг бўлган уст-бошини алиштиришни истарди.

«Мана, қани кийиб чиқинг-чи кўрамиз, сиз учун тикдирдим» дея узатди ва кампир бирдан ўғли Рўзматнинг юзи ёришганини, онасига кулиб қараганини кўрди, кампирнинг ичида алланарса, ўзи ҳам билмайдиган йиғига ундайдиган туйғу пайдо бўлиб, димоғи ачишди, илгари уни Зоғоранинг ёнида ҳам кулиб турганини кўрганди.

«Опам қувонса ҳам, қисинса ҳам йиғлайверади» деди яна хотини томонга ўгрилиб олиб сўлақмондай гавдасини эгганича Рўзмат.

Ҳавожон хола чайиниб, кўйлакни кийиб чиқди, келин уни кўриши билан кулиб юборди, бу аллақандай рўдапо, катта кўйлакни ёки яшил рангдаги дераза пардасини бузиб кўкрак томони тортилиб, этак қисми қоп эмас, қонорга ўхшаб, ҳатто кўр тикувчи ҳам яхшироқ тикадиган, бир қарашда, Юрий Никулин циркидаги масҳаравозлар кийимини эслатадиган, гўё ёруғ оламда Ҳавожон холанинг таҳқирлаш, масҳаралаш учун тикилган ягона кўйлак эди.

«Вой, ярашганини, ўзим билган эдим, ранги ҳам ярашибди» деди қўлини икки ёнга осилтириб, нима қиларини билмай ҳайрон бўлиб турган кампирга далда бериб, Ҳавожон кампир кўйлакнинг ярашган-ярашмаганини билмаса ҳам, аммо кўйлакнинг қаттиқ, ялтироқ иплари баданини қичитиб қиздираётганини англаб турарди.

«Бугун консертга шуни кийиб боринг, кўрганлар куйиб ўлсин» деди келин қозонга «шовв» эткизиб сув куйиб янада тотлироқ бўй бутун уйни қоплаб олди.

Кампир эрталабдан бери Зоғоранинг ортидан чопавериб, ҳеч нарса емагани ва очликдан ичаклари гулдираб кетганини эшитиб, ўзи ҳам «култ» этиб югинди.

«Шуни кийиб чиқинг» деди Рўздат, ҳатто қарамасдан, онасининг тезроқ хонадан чиқиб кетишини, икки-уч ойдан бери кўрмаган хотини билан ёлғиз қолишни истаб, ташқаридан, қўшни санатория биносидан муסיқа садолари, уйин-кулгулар ва Зоғоранинг ҳанграши эшитилди.

Санаториянинг арчазор билан қопланган, чор-атрофини неон чироқлари ёритган катта саҳнида енгсиз кўйлак кийган ёш-ёш чиройли қизлар, хар қўлига жуда қимматбаҳо билакузук тақиб олган семиз жувон, бош қаҳрамони мистер Магдат бўлган ўрдакнинг ўзгинаси бўлган ёш йигитчалар қўлларини осмонга силкиганича лапанглар, бутун вужуди озарбайжончами, туркча муסיқага эшилиб-эшилиб кетар, эркакшода кўринган, бўйи баланд бир қиз ҳамроҳига кўзини қаттиқ тикканича қўшиқни ичидан айтиб ўйнарди. Кампир бировнинг таклифини ҳам кутиб ўтирмай, қўлларини осмонга кўтарганича, бармоқларини ширқиллатишни истаб, аммо уни эпломасдан, илжайганича, бир оз тортиниб, бир оз уялиб, рақс тушаётган оломонга қўшилди, дам олувчиларнинг вақтини мароқли ўтказиши учун масъул бўлган, қўшиқчи Гиёс Бойтоевга тақлид этиб кийинган ва ҳатто мўйлов ҳам ёпиштириб олган бошловчи микрофонда, «ана, ана, марҳамат бизнинг ҳар кунги энг ёш раққосаларимиздан Ҳавожон холам ҳам сафимизга қўшилдилар. Ҳа..ҳа, бўш келманг, хола, илтимос энамнинг калиши босилмасин».

Ўтирган эркаклар ва хотинлар кампирга пул тутган бўлишди, Ҳавожон хола, гўё пулини микрофонли йигит олиб қўядигандай шоша-пиша сийнабандининг мустаҳкам жойига тикди.

«Шундай, шундай, зарли кўйлаklar муборак, онам, онамжоним, овора бўлмасдан, бу ёққа узатсангиз ҳам бўларди» дея бошловчи кампирнинг пулни созандаларга бермай сийнабандига тикқанига алам қилиб, кампирни узиб аламини оларди.

Даврада «гууур» этиб енгил кулгу кўтарилди, хораз-

мликларнинг миллий ўйин йўли сурнайда «Лазги» янгради, Ҳавожон холанинг юраги ҳаприқиб кетди, Урганч университетининг тил-адабиёт факультетига иккинчи йили хужжат топишириб киролмаганида, у билан бир мактабда ўқиган Файзулла уни кўришга бир жимитдай япалоқ радиода Хоразм халқ қўшиқларини айттириб келар, иккаласи рақс тушар, тонгларгача гаплашиб, сўнг айрилишарди. Файзулла ҳарбий хизматга чақирилиб Касбий денгиз флотида хизмат қилди, унинг отаси Ҳавожонни сўраб келди, узоққа берадиган қизим йўқ деб беришмади ва шу-шу, у ўриснинг юртида қолиб кетди. Сўнг ота-онаси уни «қари қиз бўлиб қолиб кетасанми?» дея уриб-сўкиб, бир врачнинг укасига берман деганда, тўй ҳаражатлари устида яна жанжал чиқиб, отаси қайсарлик билан тўйни қайтарган ва оқибат касб-корининг тайини йўқ Рўзматнинг отаси Буважонга теккан ва икки йил олдин, уни саёқ ўғил билан қолдириб чол ҳам дорулбақога равона бўлганди.

Шундан сурнай «Лазги»ни эшитса, кўз олдида улкан кеманинг палубасига суяниб турган матрос кийимидаги қора қош йигитни эслар, юрагида оғриқ ва чидаб бўлмас, балки ёш боланинг жуда яқин одамидан айрилиш мусибатидай туйғуни, хўрликми ҳис қилиб бўғилиб кетарди. Сурнай «Лазги» «там-тата-там» дея авжига чиқди, ёш қизлар, семиз хотинлар вужудини қалтиратиб, силкитиб ўйнади, қоронғи осмонда юлдузлар жуда яқиндан кўринар, гўё уфқ томонларга фонусдай осилган юлдузлар, у ҳам айланди ва яна айланди, бирданига кўз олди қоронғи бўлиб қолди.

Кўзини очганида бошида санатория ходимларининг шивирлашаётганини «асли кампирнинг ўзи бўш, ҳар нарсага ёш боладай ишонади, лаққи бўлмаганида ҳар кун келиб ўйнармиди қари одам, шу сувни ичинг, анови аҳмоқ ўғли Рўззими, Рўзмат ишдан келса, бу ёққа, бу ёқдан борса, ишга ҳайдайди, вой бечора, балки бир қизи бўлган-да қариганда бундай ёлғиз қолиб сарсон

бўлмасди, ўзингиз юроласизми, ана?» деган сасларини эшитди.

«Болаларим, сизларни овра қилдим».

Кампирни суяб уйига киргизиб кетишти, Ҳавожон ичкарига кириб ошхонанинг чироғи ўчганини, мушук кирмасин деган баҳонада тамбаланганини кўрди ва қўлтиғидаги санатория ошхонасидан беришган: картошкали сомса ва творогли блинчикни деразадан ёруғ ташаётган қоронғи хонасида ўтириб еди ва тимирсикланиб бир пиёла сув ичиб, «худога шукур» деганича ўрнига чўзилди, бутун вужудида ҳорғинлик ҳукмрон бўлиб, оёғи қақшаб оғриди.

Хонанинг қоронғи деворида яна қорақош матрос Файзулланинг сиймоси пайдо бўлди, ажалнинг вақтисоати етиб келдимикан, чунки юрак ҳуружидан олис рус элида вафот этган Файзулланинг жасадини, икки йил олдин жигарлари олиб келиб кўмганини эслади.

«У мени чақираётганмикан, ҳеч бўлмаса, қиёматда бирга бўлайлик дермикан?»

Кампир ёши бир жойга бориб қолганида, эри қолиб қаёқдаги ёшлиқдаги бебошликларини эслаб қолганига шкаф устида чанг босиб ётган пластик гуллар остида ётган эрининг расми, қолаверса хотирасини олдида ўзини гуноҳкор ҳис қилиб, ичидан ҳар-хил дуолар ўқиб, қўшнилариинг хўрозлари қичқиргунча уҳлолмай тўлғо-ниб «астафрулло, астафрулло, қулҳу Аллоҳу аҳад...» деб калима қайтариб ётди.

Ҳавожон олдиниға комбайин ғилдирағи остида қолиб янчилган ва яримта кунгабоқар бошларини уйганича узоқ ушланиб қолган Зоғорани кутиб хаёллари узоқларга кетди.

Ҳали йўлда келаётганда, қуёш энди ётоғидан бош кўтараётган паллада ҳар кун ўйин-кулгу бўладиган улкан саҳни кузатиб ўтди, ҳар оқшом бу ерда мамлакатнинг турли машҳуру номашҳур ҳофизлари, қизиқчилари, кўзбойлоғичлари ва масҳаравозлари келадиған, ҳар кун юзга

яқин одам йиғилиб ўйин-кулги этадиган жой жуда гарой-иб эди. Кампир бутун умр санаториянинг (илгари шўро даврида фақат бошлиқлар ётадиган касалхона бўлган чоғда ҳам) ёнида яшаса ҳам, у ерда бир кун ётишга, элат хотинларининг айтишига қараганда, кўпчилик дам олувчилар хонасидан чиқиб, шу тотли картошка бўтқаси ёки димланган оқ гуруч устига қўйиладиган сергўшт қайла-лар, котлетлар, ҳар-хил булғор қалампири ва карам дўлмалари, палов, манти, хоним турли-туман емак қўйиладиган, эрталаблари сугли манний, ширгуруч ва пшён-ка бўтқаларини ҳам чиқиб ёйишга эринишаркан.

Бир марта Юлдуз Усмонова концерт беришга касалхонага келганида, ҳамма ёқни одам босиб кетган, кампир ўшанда машҳур хонандани яқиндан кўриб ҳайрон қолгани Юлдуз Усмонованинг бўйи паст, сариқ сочлари калта қирқилган, ўсмир ўғил болаларга ўхшаб шим ва кофта кийиб олган хотин экан, у ҳатто ёнига келганда Ҳавожоннинг саломини олмаганидан ҳафсаласи пир бўлган, аммо элатнинг бошқа хотинларига қўшилиб ўйнаб хумордан чиқишган эди.

Кеча қўшни қишлоқлик ҳофиз келган, у ҳам яхши кўшиқлар айтиб даврани қиздирган, аммо оқшом шунча одам ўтирган, ўйнаган, кулган ва кампирнинг хотираларини уйғотувчи сеҳрли жой ҳали супурилмаган, афтидан, фаррош қиз ҳам ўйнайвериб, чарчаб ухлаб қолган кўринади, элатда бошқа дам оладиган масканлар бўлмагани учун, ҳамма санаторияга келишга интилади, ёғоч ўриндиқлар остида ерёнғоқ, шўрданақ, маккажўхоридан бўшаган шилдироқ сув қоғозлари, кечаси шамолда ерга тушиб қолган қора, оқ, сариқ, қизил рангли пластик халтачалари ва ўриндиқлар ости, майдон атрофида музқаймоқдан бўшаган рангли қоғоз қутилар, кола, фанга ва бошқа лимонад, олма, шафтоли, ўрик, нок, олча шарбатларидан бўшаган қоғоз қутилар, яна найчалар ва қоғоз парчалари шамолда учиб юрарди.

Кимлардир рўмоллари ва нимчаларини ҳам унутиб қолдирибди.

«Вой, агар мени санаторияга ишга олишганида, мен у ерни чиннидай супуриб, ўз пулимга шарлар, ялтироқлар, қизил, сариқ, оқ рангли тасмалар осиб ташлар эдим» деди у овоз чиқариб, умрида биринчи маротаба ўзини бахтли сезган жой ҳақида фикрлаб.

Сўта туга бошлаган маказжўхори даласидан «шатур-шутур» чопиб чиққан Зоғора, Ҳавожоннинг юрагини ёраёзди, у кўрқиб кетганидан ёқасига туфлаб, ўрнидан турди, эшакка бир бало бўлганди, у терга ботганича, бошини чайқаб, катта қулоқларини бир-бирига «шап-шап» уриб сас чиқарар, саватлари ҳам бўшамаган, дала четида у ёқдан-бу ёққа югуриб юрарди.

«Ҳой миясиз хўтик, сенга нима бўлди, нега семичкани эгасига топиширмадинг?» деди кампир фиғони фалакка чиқиб.

Зоғора аллақандай ҳаяжонланган кўйи, терга ботганича дир-дир титрар, макказжўхори даласининг ортига, узоқ-узоққа қараб, гоҳ тарадудли, гоҳ мунгли ҳанграб, пишқириб қўярди.

«Надан кўрқдинг, ҳоҳ қистанчоқ, ма..ма..юрр..юрр..» кампир киссасидан хўтик учун асраб юрган чақмоқ қандни чиқариб унинг оғзига солди, Зоғора қандларни «кусур-кусур» чайнаб кампир етовида йўлга тушди. Темир йўл томондан поезднинг «вуп-вуп» деган саси, итларнинг «вап-вап» хургани, одамларнинг паст-баланд таҳликали овози, афтидан, «пақ-пуқ» қуролнинг отилган саси ҳам эшитилиб, кампир оғирлашган қулоғига қўлини қўйиб турди. Иккаласи толлар, тераклар, ипак қурти учун каллаклаб кесилган тут соя солган йўллардан ўтиб, фермерликнинг йўлига тушди, кампир эшакнинг туморини ушлаб, қўнғироғини жиринглатиб қуйди-да, «бор энди, ана хирмон кўриниб турибди, ташлаб кел, ўзим қараб тураман» деб изига қайтди.

Зоғора аллақандай тарадудланган куйи, ёш қалқи-

ган саволларга тўла кўзлари билан нечундир кампирга ҳасратли боқарди.

Ҳавожон ариққа қурилган кўприкча ёнига келганида, чегарачиларнинг машинаси «дуут» сигнал бериб, бу ерлар чегара ҳудудига яқин бўлиб, машина тўхтади, хизмат кийимидаги йигит машинадан бошини чиқарди.

«Ана, бу ердан беш-олтита аристон ўтмадим?»

«Қандай аристон, болам? Ҳеч кимни кўрмадим» деди анқайиб Ҳавожон.

«Ҳовордор бўлинглар, ана, «Жаслиқ»қа кетаётган поезддан беш-олти заключонний қочган».

Ҳавожон чўзилиб кетган бир ёғи ҳали ўрилмаган кунгабоқар даласи сирли шитирлаб бош чайқар, адоқсиз қизғиштоб гуллаган, тилларанг, қизил, сиёҳранг, сариқ рангли сочли сўталар туккан маккажўхори далалари ва жимирлаб ётган, у ёғи Қорақалпоғистон, Туркманистон, Устюрт ва Қорақумга тутшиб кетган паст текислик, дашт томон қараб, «Зогора ҳарбийларни милиционер деб қўрқиб кетган ва йўлдан адашган, бу Рўздат аҳмоқнинг милиционернинг кийимини кийиб урганини ва ўзича тарбиясининг оқибати бу» дея ўйлади.

Ҳавожон кунгабоқар бошларини саватларга тўлатгунча Зогора оғзидаги қандларни еб бўлмасдан ҳам, бош бермай, сакрай-сакрай, безовталанган кўйи, диконглаб йўлга тушди.

«Ана, ана, бу ёққа қаранг» деди биров жуда паст овозда.

Кампир аланглаб жўхоризордан бир жуфт кўзни ўзига қараб турганини кўрди ва беихтиёр изига бир-иккита қадам ташлаб, ёқасини ушлаб, чўчиганидан қаёққадир, ёнбошгами, этагигами, туфлаб куйди.

«Ана, қўрқманг мени афти-ангоримни гўриб, мани сиза ўхшагон анам бор, Хивага яқин..Қасмаободда дўғилгонман..институтда ўқитувчи адим».

«Кимсан, болам?»

«...ваҳобийларга қўшилгансан деган тухмат билан қамалдим. Кўмакингиз гарак?»

«На қўмақ, болам, алимнан галса» деди бир оз дилланиб кампир.

«Биза Туркманистона ўтишимиз гарак, ана, сим қирқадиған бир нарса топиладими?» деди кўз эгаси жўхоризорнинг ичидан чиқмасдан, у эгнига денгизчиларнинг йўл-йўл кенг футболкасини кийиб, белини аскарларнинг энли қайиши билан боғлаган ва кампирга кимнидир эслатарди.

«Сув ҳам» деди яна бир шериги унинг ортидан.

Ҳавожон умри давомида бу одамларнинг кунгабоқар даласида пайдо бўлиши бир зарурият, буларга ёрдам берса, ҳатто узоқ йилларга қамалиши ҳақида ўйлаб кўрмай, терга ботган юз-қўздан, туппа-тузук одам эканлиги кўриниб турган йигитга чин дилдан ачиниб, бисотидаги ўроқ ва ўтқирлайдиган эговни кўтариб келди.

«Мана, шулардан бошқа ҳеч нарса йўқ»,

«Булар бўлмайди, ана».

«Улим, шу туришда тўғри кунботарга қараб юрасизлар, катта канал Туркманистон ва қум томонга оқиб ўтади, чуқур эмас. Элатнинг болалари сувга тушиб, тижоратчи хотинларнинг юкини кўтариб қатнаб юришадди, аммо...»

«Нима, аммо, ана..» дейишди, маккажўхори поялари безовта шитирлади.

«Қоронғи тушгандан сўнг ўтиш гарак, ҳали йўлда сизларни излаб юришганди».

Маккажўхори томонда жимлик чўкиб «шивир-шивир» бошланди, ора-сира русча ёки бошқа тилда сўзлар эшитилиб, афтидан, улар бир қарорга келишолмаётганди.

«Ҳозир сизлар аста сувсиз ариқнинг ичига тушиб олинглар, маккажўхорининг ичидан юролмайсизлар, ўртада бир оз полиз бор, у ердан энди эмаклаб ўтасизлар, сўнг яна семичка отиз бор, унинг ичидан ўтган солма, тўғри чегарадаги каналга олиб боради. Семичка отизда гун ботишини қараб юрасиз, сўнг каналдан гечсангизлар бўлади».

Кўз эгаси яна маккажўхоризорга сингди, улар аста-секин илгарилай бошлади, бир маҳал кампир ҳансираб қимирлаб, узоқлашаётган одамларнинг изидан чопди, қўлидаги нон, касалхонадан берилган сомса, блинчиклар тўлатилган ва баклашкада сув ўралган тугунни узатди.

«Кўрқитвордингиз, ана, нима бўлди?» деди ҳорғин ва бир оз ёш қалқиган кўзлар кампирга.

«Бу қўл понорик, бусиз каналдан ўтолмайсизлар, болам» деди.

«Ана, бизани гўрмадингиз, бир кун келиб раҳмат айтиб кетамиз» деди ёш қалқиган кўз эгаси.

Қочқинлар эҳтиёткорлик билан ҳар бир поянинг остида тўхтаб илгарилаб кетишди, кампир кунгабоқар хирмонига қайтиб келса, бўш саватчаларини осилтириб, Зоғора ўт чимдиб юрган экан. Кампир ёнаётган қалбини, терга ботган сочларини шамолларга тутиб кўзини юмиб турди, кеча эшитган қўшиқларини «эшигингни олди айланма солма» дея ҳиргойи қилганича кунгабоқар бошларини худди ёш пайтидагидек тез-тез саватларга солди, офтоб қиздираётган кўкда чумчуқлар ва шопопя яқин бўлгани учун сув қушлари учиб юрарди, чўнтагида тердан майдаланиб шакарга айланган увоқларини Зоғоранинг чўзилган лаблари орасига солиб, унинг бўйнига шапатилаб қўйди, ҳўтикча яна зинғиллаб йўлга тушди.

Олисдан санатория томондан микрофоннинг «бир-бир» деб созлашаётганини, итларнинг саси, паравознинг «вуп-вуп» саси ва «тарақ-туруқ» этиб жўнаганини кўрқиб эшитди.

Кампирнинг кўзига ёш қалқди, маккажўхори ичидаги кўз эгаси жуда ёш, улар ҳатто жиноятчи бўлган тақдирда ҳам, Ҳавожон ўзининг такасалтанг боласи Рўзматдан куйгани, ўзи ўқий олмай қолгани учун, ўқиган йигит-қизларга ҳавас билан қарар ва улар учун ҳатто жонини ҳам фидо қилар эди.

Ҳавожон катта залнинг эшик пардаларининг ораси-

дан келинининг ўзига ўхшаган калта сочи сариқ, бозорчи дугоналари ўтирганини кўрди, улар қаттиқ кулишар, сўкинишар, афтидан, ичиб ўтиришарди.

Ҳавожон оёқ-қўлларини ювиб, ўрнига чўзилиб кўзини юмганди, боши тепасида, ўглининг турганини кўрди.

«Опа, иплос Зоғора, бугун бир марта ҳам Момит тиллипона юк олиб бормабди-ку «деди хотини эшитиб қолмаслиги учун аста ва изига қараб олиб.

«Бугун тегирмон атрофини милиса, чегарачилар босди, у шунга кўрқиб, йўлдан у ёққа ўтмаганга ўхшайди» деди Ҳавожон мажолсиз.

«Нима ўхшайди, опа, нима ўхшайди, сўяман, сўяман ўша Зоғорани» деди илондай вишиллаб, оғзидан ичкилик ҳидини бўрқситиб Рўзмат тез каловланиб чиқиб кетди.

Молхона томонда алланарсаларнинг гурсиллагани ва хўтикнинг нолакор ҳанграган саси, тўсинларга «гуп-гуп» урилгани эшитилди, Ҳавожон сакраб ўрнидан турди, бутун вужуди аллақандай нотаниш ҳароратдан қизир ва қақшарди, у хонанинг ичини айланиб ўнғай нарса излади. Қоқилиб сурилиб даҳлиздан ўтаркан, келинининг, «мана, менинг раққоса қайнонам, қани мен совға қилган ялтироқ кўйлагингизни кийиб, бир ўйнаб беринг» деб дугоналари билан хонани бошига кўтариб кулди.

«Наша старуха, вой, она танцовшиса у нас» дея дугоналарини кулдирди.

Рўзмат тандирнинг ярми куйган қасови билан таёқ зарбидан ўзини олиб қочаётган, қўрққанидан сийиб юборган Зоғорани, бўйнига, бошларига урарди.

«Надан кўрқасан, эшшак, надан қочасан, сан ҳайвон, пул қани энди?» дерди қутуриб.

Ҳавожон харида осиглиқ ўтган йили сўйилган хўкиздан қолган занжирни кўлига олиб, кўлини белига тираганича ўглининг бош-кўзи аралаш занжир билан савалай кетди.

«Ит, ҳайвон, бунинг ўрнига сани уриш, ўлдириш керак. Бу рўзигорни судрайди, хотинининг иштонидан

чиқолмайдиган хезалак. Одам бўлмадинг сен. Оғзингга сичин сани» деб қарганиб, юзи оқарган, қорачуқлари қотиб қолган куйи ура кетди ўғли Рўзматни.

Рўзмат онасини умрида биринчи марта кўраётгандай ўзини четга олганича, қўрқинч билан унинг юзига тикилди, изидан отилган занжирдан четланиб молхонадан чиқиб қочди, Ҳавожон ҳансираб бир оз ўзига келиб, «дир-дир» титраётган хўтикни яғринига шапатаб қўйди.

«Кўрқма, қўрқма, Зоғора, мен борман».

Кампир хўтикнинг молхонадан чиқариб бостирма остига боғлади, бунга яна бир сабаб, илгари ўғли Рўзматнинг хотини кетиб қолган кунларнинг бирида молхонада жуда ноқулай вазиятда учратиб қолган, Зоғора икки букилганича бурчакка тиқилган, Рўзмат иштони ечилган ҳолда унинг ортида... илгари унинг кийимларини ювганида, унинг шимидан хўтикнинг иси келганига ва жунлари ёпишганига эътибор бермаганди.

Кампирнинг жирқанч манзарадан кўнгли айниб ўхчигиси келди: бу қандай худосиз авлод элатдаги ўсмир болалар ҳам йиғилишиб шу иш билан шуғулланиши ҳақида эшитганди.

Сўнг ўглининг қўлига пул тушгач, у элатдаги эрлари олис хорижий мамлакатларда ишлайдиган, ойлаб, йиллаб уйига келмай, фақат пул юбориб турадиган, ёш-ёш эркакка зор беваларни топди чоғи, хотини уйига келмай қолганда, икки-уч кун йўқолиб кетадиган, қўшни қишлоқда ёки фоҳишалари билан туман марказидаги машхур кўп қаватли уйларда қолиб кетадиган одат чиқарган эди.

Тонгда Зоғорани биров бўшатганми ёки ўзи бўшалганми, хўтик бостирма остида йўқ, эшиклар очиқ, молхона ҳувиллаб ётар эди.

Кампирнинг бағрини унутилиб кетаёзган ўткир, чуқур, оғриқли, жисми-жонини жизғанақ этадиган изтироб қамраб, худди бир замонлар матрос Файзулла-

дан айрилгани каби, ичидан қайноқ бир йиғи отилиб чиқиб, мадорсиз тиззалари, қўллари шалвираб, боши ва, хусусан, вужудини қўрқинч ва умидсизлик қамраб олди.

Ҳавожон момо Зоғорасиз ҳеч ким эмас экан, у тилсиз, забонсиз, қувноқ хўтик фарзанд ўрнида фарзанд, уни ташқи оламга, анов очиладиган эшикларга, кириб-чиқиши мумкин бўлган молхонага, тезак супурадиган чўлтоқ супургига ва минг йилдан бери оёғи остида ястланиб ётган йўлларга, сув оқиши байрам бўлган ариқларга, худони берган куни чўмиладиган болаларга, ҳуув, уфқларга яқин чайқалиб ётган кунгабоқар ва шоли, бугдой далаларига, хуллас, ҳаётга боғлаб турадиган бир ришта эдики, шу ришта «чирт» этиб узилди ва кампир қўлсиз, оёқсиз қолиб. кўзига дунё тор кўринди.

Ҳавожон санатория дарвозаси олдига келганда бирдан қулоғи очилиб кетгандай бўлиб, мусиқа, аллақандай шўҳ қўшиқ, одамларнинг «вағирр-вуғурр»и ва кулгуларини эшитиб, шунда бирдан кийимига кўз ташлади, у далада киядиган оддий чит қўйлаги ва бошида офтобдан сақланадиган эски оқ рўмолида турарди.

Уни кўриб эшик қоровули бўлган йигит юзи тиришиб, қора таёғининг учи билан шапкасини кўтариб, зинадан пастга тушди.

«Э, сизмисиз онахон, яна келдингизми, у кун мазангиз бўлмади-ку, яна келибсиз, энди кирмайсиз, ўзи концерт ҳам тугаб қолди» деди қўлидаги ола таёғини ўйнатганича, кепкасини тўғирлаб.

«Нега кирмасканман, нима мен сенга жиноятчиманми, Моноқда етмиш йилдан бери яшайман, ўзинг кимсан менга қўполлик қиласан?» яна кампирнинг вужудига нотаниш ҳарорат «вижж» этиб югурди.

«Сизи киргизмаслик топширилган, бу ёғи ёшингизга ҳам ярашмайди энди...» дея чайналиб қоровул қўлини икки ёнга ёйганича кампирнинг йўлини тўсди, Ҳавожон йигитнинг кўкрагидан итариб, ёш қизлардай

зиналарга шаҳдам юриб чиқди. Қоровул анқайганича, ҳар кунги мўмин-қобил, шамолда кенг этаклари номалум мамлакатнинг озодлик байроқлари янғлиғ учаётган кампирни танимай тикилди.

«Ёшим билан нима ишинг бор, сендан нон сўрама-сам, сув сўрамасам, бор-йўғи..» деди кампир жаҳл билан удағайлаб.

Шу маҳал йўл бўйида эшак ҳангради, кампир илакс тўхтаб, йўл четида чопиб келаётган хўтик Зоғорани таниб кўзига ёш қалқди ва бирдан эшак ҳам ўзини эшикка урди.

«Э, ҳали сизнинг эшагингиз ҳам борми, қурра билан ичкарига вообше мумкинмас?» деди қоровул фиғони фалакка чиқиб, эшак томонга югуриб унинг осилиб, судралаётган жиловини босишга ҳаракат қилиб.

Ҳавожон кампир яна тез-тез зиналардан тушиб, аллақандай кўрқинчми ёки калтак зарбидан титраётган ва ҳатто кўзларидан ёш томчилари тизилиб оқаётган Зоғорани тўхтатди, унинг бўйнидан қучоқлаб турди-да сўнг юриб кетди.

«Зоғора, Зоғора, анангни унутмабсан-да, Зоғора, га-либсан-да, болам» дерди хўтикнинг бўйнидан қучоқлаб шивирлаганича.

Қоровул антиқа кампирга ва одамлар каби ростмона йиғлаётган, йиғлашаётган хўтикча ва ҳар куни кўради-ган маҳаллий раққоса кампирга ҳайрат ва ҳурмат билан тикилди.

«Яхши, ана, эшагингизни четга боғлаб келинг, томошани сўнггини бўлса ҳам кўриб кетасиз» деди кампирга раҳми келиб қоровул йигит.

Ҳавожон момо ёшли кўзлари билан чироқлари порлаётган санаториянинг арчазор ҳовлиси томонга, ўйин-кулгу қилаётган хотин-халаж, ёш-қари, балки кепкали матрос йигитнинг улкан соялари гоҳ бирлашиб, гоҳ айрилаётган деворга бир тикилиб қаради-да, сўнг қоронғилик қаърига сингиб кетди.

Йўлнинг тутқаторли жойида ҳўтик ютоқиб ариқдан сув ичди, санатория созанда, ҳофизлари гўё кампирни чорлагандай даврани хотималаш учун сурнай «Лазги» сини чала кетишди, Зоғора тумшўқларидан сувларни оқизганича, гўё мусиқани тушунгандай бир муддат куйга кулоқ солиб, сув ичишдан тўхтайди. Мусиқа бошланиш чоғида «лааа...» деб чўзилиб турди, бирдан Ҳавожон кампир ўзи умрида кўрмаган, тасавури бўйича қоронғи самонинг энг баланд жойларида ўтирадиган худога нола қилгандай, ўтинаман, мени тингла, дегандай умид билан қари ва буришиқ қўлларини осмон сари кўтарди, куйнинг тараддудли, бошланиш жойида қалтираб турди, «там-там» қўллар, сўнг бармоқларга аста жон кира бошлади, «тара-рара-тара», балки ёруғ оламда тирилиш, одамга жон битиши шундан бошлангандир, тангри «бўл» дегандир, «сани ўзинг бир ёна, мани ўзим бир ёна, ишқингда ўлар бўлдим», «тара тара там там», «арка қиз ёна-ёна», дерди саёқ созанда.

Зоғора тун қоронғисида осмоннинг аллақаерида тун ёритқичлари Зуҳра, катта айиқ юлдузлар туркуми, булутлар остидан балқийтган тўлин ой нури кумушранг нурлари қуюлаётган жойда, галати қилиқлар қилаётган кампирга ҳайратланиб қаради ва бирданига бошини бир томонга қийшайтирганича чопиб кетди, кампир сурнай сасига маст бўлганича, бармоқларини қарсиллатар, белларини ўйнатар, унинг кўз олдидан умри, кино лентасидай, шкаф устида чанг босган Буважоннинг расми, поёнсиз ва сирли кунгабоқарзор, олисларда кема палубасидан маъюс боқаётган матрос йигит ва шу яқин-орада дупурлаб, шаталоқ отиб ўйнаб юрган, ташландиқ ва аянч тақдири билан ўзига ўхшаган Зоғора ўтди.

*Август, 2012 йил,
Гўзал маҳалла, Тошкент*

НОМСИЗ КЕМА

Устозим Одил Ёқубовга бағишлайман.

Самолётдан тушганимда гўё минг йиллик тўшакда ётган бемордай беҳол, гўё ичимни аллақандай номсиз дард кемираётгандай ғуссали дарддан азоб чекардим. Тақдир тақозоси билан олис шаҳарда яшаганим учун, туғилган юртимга учадиган самолётга патта ололмадим, кечикдим, яна мен бошқа мамлакат фуқароси эдим. Хуллас, самолёт Орол бўйига жойлашган овлоқ бир шаҳарга қўнган эди. Вақт алламаҳал бўлиб қолгани учун аэропортда одамлар жуда кам, бинонинг иккинчи қаватида хира ёруғлик кўзга ташланар ва маст-аласт одамларнинг шодон қийқириқлари эшитилиб турарди. Қаёққа боришимни билмай турганимни дарров киракаш ҳайдовчилар пайқаб қолиб, бақира кетишди.

«Яхши қиз, кетдик, қаёққа борасиз?», «Юринг мен билан, дунёнинг у бурчагига ҳам олиб бораман», «Ўзи берадиганингиз қанча, нега туриб қолдингиз?», «Оролдан ўтказиб қўйишим мумкин», Томошаталаб ҳайдовчилар бири олиб-бири қўйиб бақира кетишди. Бу орада мен билан учиб келганларнинг бари жўнаб кетишди. Қоп-қоронғи овлоқ вокзалда эски-туски, чанг ва кирга ботиб қолган киракашлар, ҳар замонда эснаб, бошини рўмол билан танғиб олган ва кир қўллари билан қовурилган гўмма сотаётган, тишлари тушиб кетган ёш аёллар ва увада аравакаш болалар қолишди. «Уф-ф.. дунёнинг бир четида туғилганман, Ўрта Кўлга ҳали қанча узоқ. Саҳрони кечгач.. дарёдан ўтишим лозим. Сўнг қўлни излаб кетаман». Бир кўнглим, кеч бўлса ҳам гаплашиб, машинага чиқиб кетаверай дедим-у, лекин улар сўраётган пулни эшитиб капалагим учиб кетди. Бу режалаштириб қўйган пулдан ўн баравар кўп

эди. Меҳмонхонада қолишга қарор қилдим, эрталаб соат тўрт ёки бешда чиқсам, етти-саккизда уйда бўлишим мумкин. Киракашларнинг психологлигига қойил қолдим, гўё улар миямда кечаётган ҳар бир фикрни, ўйни, иккиланишни англагадай гап қотишарди. «Худо ҳаққи, қиммат эмас, бу ерга қўлни кўриш учун келган туристлар, биласизми, қанча беришади? Бу пуллар сизнинг хаёлингизга ҳам келмайди».

«Мен сизларга турист эмасман».

«Лекин бу ерлик ҳам эмассиз».

«Лекин шу ерда туғилганман».

«Дунёнинг олти миллиард одами ҳам қаердадир туғилган».

«Нима бўлибди?»

«Тўғри-да, йўлда мошинни бузилиши, синиши бор, саҳронинг ўртасида сувсиз, озиқсиз қолиш, бу ўлим билан барабар. Оч шақоллар тун бўйи изғиб ўлжа излайди. Тайёр ўлжа бўламиз-қўямиз». «Сиз шу томонларини ҳам ўйланг-да, ойим қиз».

Бутун киракашлар оламининг ҳирс, тама, олғирлик ва бир қадар лоқайдлик балқиб турган нигоҳлари қаршида оламнинг дарди ва ўйларига ботиб турардим. Меҳмонхонанинг заҳ ва қоронғи йўлақларидан ўтиб хонага кирганимда, бу ерда ҳам рутубат ва қадим иси ўтириб қолганини англадим. Хона-болаларнинг картондан қурилган уйчасига ўхшарди. Уйчанинг эшиклари, тутқичлари, деразалари, дераза шишалари «тинмай лиқиллар, тиқиллар» ва дунёда бор-йўқ товушларни чиқарар эди. Деразаларни очиб пардаларни «шиғга-шиғга» сурдим, қоп-қоронғи тун қўйнидан аллақандай кўрқинч қараб турарди. Бирдан чивинми, аллақандай саҳро ҳашоратлари, ҳудди дераза очилишини асрлар кутгандай ўзларини ичкарига урдилар, аранг ёпиб улгуриб қолдим. Шунда ҳам дунё ҳашоратларининг тенг ярми картон хонага кириб олиб, қон сўришга шайланишарди. «Минг ланъат, яна меҳмонхона, яна отнинг

калласидай пул олишади. Бизда иссиқ сув бормиш. Иссиқ сувинга куйиб ўл».

Асабларим бузилиб бирон нарса ичиш учун Ресторан деб ёзилган залга кирдим. Бу ернинг, тўғриси, аэропортнинг бир нарсаси ҳайрон қолдирарди. ҳамма нарса ҳира, кир, гўё бинолар, шу заллар, ҳатто стол-стуллар, ҳаммаси ҳаводан зарарланиб, кун сайин қариётганга ўхшарди. Одамларининг қоврилган гўшт, балиқ яна аллақандай, назаримда, эскирган маҳсулотларни еяётгани, чайнаётгани, тинмай кулаётгани кўнглимни айнитарди. Рухиятимга қарама-қарши ўлароқ нимадир ширин нарса егим келди, кофе ва ширинлик буюрдим. Қаршимдаги столда уч-тўртта фермерми, ёки балиқчилик совхозида ишлайдими, бу ерга аллақандай юмуш билан келиб, ишини битиргач, аллақандай муваффақиятларини юваётган эркаклар ўтирган эди. Улар келишим билан бегона ва ёлғиз аёлни кўргангайдай сергак тортишиб, нимадир дейишга чўланишарди. Уларнинг ёнида куриб бораётган кўл бўйини кўкаламзорлаштириш учун юрган семиз, дароз-дароз сариқ хорижлик эркаклар баланд овозда алларсани муҳокама қилишарди. Ҳамиша уларнинг фикрий озодлигини ҳурмат қилардим, лекин бошқа бир маданият руҳида ўганим учун жамоатчилик жойида калта иштонда, ярим яланғоч ўтиришлари куфримни кўзғотарди. Худога шукур, кофени олиб келишди, офециантдан «бизда сув, ёки кофе тугаб қолган» деган хабарини эшитаман деб турган эдим. Шукур. Кофенинг хушбўй ҳидларинини семириб хўплаб ўтиргандим, фермерларнинг столига иккита қиз келиб ўтирди. Икаласининг ҳам бўйи баланд, бири малла соч, мовий кўз қиз, иккинчиси қисик кўз, сочлари ниҳоятда узун маҳаллий қиз эди. Ҳайратларда қолдим, дунёнинг энг чекка жойида ҳам фермерларимиз зерикмаслиги учун офатижон қизлар бор экан. Балиқ совхозидан келганлар бахтиёр эди. Афтидан, бу йил атрофдаги кўлларда балиқ мўл бўлган кўринади. Офатижонлар уларни роса шили-

шадиган бўлди. Ҳеч қиси йўқ, балиқчилар борганидан кейин хуморига тинмасдан хотинини, болаларини сўкиб, калтаклаб, кўпроқ ишлайдиган бўлади. Хорижликларнинг балиқчиларга ҳаваси келиб, менга нимадир дейишга чўланишарди. Ҳали самолётда ғалати манзарага дуч келдим, ғуссага ботиб, иллюминатор дерезасидан қараб ўтирсам, биздан пастроқда антрактида музликларидай елпиниб турган кумушранг булутларни кўрдим. Бизнинг қаршимизда самолёт қараб кетаётган йўналишнинг ўнг-рўйида ой оппоқ сутдай мангу нурларини сочиб жилва қиларди. Сукутга чўмган Антрактида музликлари ва табассум қилаётган Ой, олис-олисларда қасрми, минорларга менгзаб кетадиган саробсимон музликлар чексиз гўзаллик пайдо этган эди. Назаримда, самолётимиз ўзга дардлар, аламлар, қайғулардан, онанг ўлди деган мудҳиш хабарлар келадиган телеграфлардан ҳоли, фақат мангу гўзаллик ва сукунат тантана этадиган оламда парвоз этарди. Айни шуларни ўйлаётганимда кўзимдан ёш чиқиб, бир-икки томчиси юмалаб-юмалаб чашкага ва бўйнимга тушди.

– What you doing now? Can I help you? – малла соч хорижлик.

Thank you. Я не могу с вами розговаривать. У меня беда. Моя мама умерла.. – дедим бўғилиб тамоғимга алланарсалар ёпишарди..

Хорижликлар бир зум менга сўзсиз тикилишди. Қандай бахтсиз одамман дунёнинг барча миллат ва элатлари учун катта фожеа ҳисобланган мусибатга учраганман. Яна кўзларимдан ёш оқди. Столда ўтирганларнинг энг кексаси, бир қадаҳ аллақандай ичимлик узатди.

– Пейте, девушка, немножко легче будет, деди бирови – соф русча талаффузда.

– Это что? – дедим бўйнимни чўзиб қадаҳга қарадим.

– Водка! – деди ифтихор билан, бир оз ютиниб.

– Я не пью..еще.

– Я говорю правда, это вам поможет.

Ñàèì àò Ààôî

О, рус сўзлари, она тилимдай севаман уни, айниқса, ҳозирги аҳволимда бу оҳанг ва сўзлар энг гўзал мусиқанинг нағмаларидай эди. Кўшни столда шовқин-сурон кўтарилди, қизлар бизнинг жафокаш фермерлар билан негадир келишолмаётган эди. Чорвадорлар барибир қай бир маънода содда, тараққиётдан четда қолган эди.

– Сен айтсангғуй, мунга.., – дерди семиз, мўйловдор, лаблари гўшт, мойдан ялтираб кетган фермер маҳаллий қизга. – Мен сени суямангўй.. – дея кўкрагига урарди палвонсифат одам.

Улар келишдилар, биринчи жуфтлик столни тарк этди. Алвидо, фермернинг ҳалол пуллари. Ҳоким ва раислар олдида эгилиб, букилиб топган пуллари. Ичимдаги ҳолатга қарама-қарши тарзда қадаҳни кўтриб юбордим. «Ой... это что, у меня внутри всё горит. Простите меня...» «Зачем прощения.. Это вам поможет как лекарства, не зря у христанах в поминке пьет».

Кўзимни юмиб олдим, ичимлик ошқозонимга етгунча нафас олмай турдим, гўё нафас олсам, бутун вужудимни, юрак-бағримни ёндириб юборадигандай эди. Кўшни столдаги хорижликлар кулиб юборишди. Яна кўзларимдан ёш думалади. Балиқчилик совхозидаги менга диққат билан қаради.

– Сенга не бўлди? – деди хорижликларга ёв қараш қилиб, бағрида мудраб ётган миллатпарварлик қонлари жўшиб.

– Ҳеч не, арақ беришди, жуда аччиқ экан.

– Ибий, берса ичабересанми, қанақа қизсан ўзи?. Арақ ичасанми? – деди стулда чайқала-чайқала.

Кўзларимни юмган кўйи «йўқ» деб бош чайқадим.

– Арақ ичанг, мана бизда мўл, – у худди менинг жавобимни эшитмагандай. – Ма ич.

– Ўа, қўйсанг-чи, сенам дардимни янгилама?. Илгари сира ичмаганман. Мен сўрамадим улардан.

– Ма, ич ўзимиздинг Нукуснинг арағи, биласанми, бунни Московда ҳам ичишади, – деди балиқчи худди ўз-ўзига гапиргандай.

Хорижликлар воқеани, музокарани диққат билан кўзатиб турашарди. Икки ўртада халқаро совуқ урушнинг сабабчиси бўлмасам эди, дея кулгим ҳам қистарди. Ўзи тарихда ҳам ҳамма урушлар хотин сабабли содир бўлган. Дарёлар қўриган, обод шаҳарлар вайрон бўлган. «Клеопатранинг бурни қийшиқ бўлганда Европа тарихи бошқатдан яраларди».

– Ўа, қўй мени, ана ёнингда сулув қизлар бор. Менинг энам ўлди... шунга кетаётirman. Бошқа гап ортиқча.

Бирдан балиқчининг юзлари буришиб, қора ва дагал қўллари билан юзини артди. Шу он кўзларидан ёш чиқиб кетди.

– Ўйбай, боврим, энанг ўлдима – худди ўзининг энаси ўлгандай чинакамига қайгуриб. – Нечча ёшда эди? Касалмиди?

Кўз ёш ва ичкиликдан қисилган кўзларини тикиб. – Кудайа шукур мени энам бор. Қўсберган, хотинди юзига қарама, сенга гап қайтариб, юзингга сачраса, қўйиб юбор. Ҳали кучим бор, яна ўн марта ўйлантираман дейди.

Қўсберган ўзига дардкаш топилганига суюниб тинмай жаврар, онаси ва хотини ўртасидаги тинимсиз жанжаллар юз беришини, шунинг учун йилда бир-икки марта шаҳарга тушиб, шу Оводонни кўриб кетишини.. тинмай уни кўмсашини айтди.

– Ол, боврим, юрагингни тафти босилади. Овулга борсанг икки катта балиқ бервораман, энангга олиб борсан.

– Қўсберган, менинг энам дунёдан ўтган – дейман асабим кўзиб.

– Ҳей, боврим-а, боласан, боласан, эналар ўлмайди. Ахир, ўзи емаса, маъракасига олиб борасан-ку, боврим. Сен буни ичиб жуборсанг-чи.

Қарасам бўлмайдиган..не қилай энди.. балиқчининг арўини ичмасам ўз ватаним манфаатларини қўлламайдиган бўларканман, ичиб юбордим, ичимда алланарсалар «жимм» этиб кетди. «Нукус арағи – экологиянинг

зарарини қайтаради-да, деб жаврарди хотинбоз балиқчи. — Шунинг учун юрибмиз-да, элик, олмишга чиқиб. Бу ёшга етмаганлар қанча бизнинг юртимизда. Уйбай, кудайим, дунё ўтиб кетди биздан...». Ичиб юбордим, назаримда балиқчи ватандошимнинг берган ароғи, халқаро қадаҳда ёнмай қолган бошқа аъзоларимни битта қолдирмай ёқиб юборган эди. — Боврим, кел бизнинг устолга. Ма, ол буни... — қўйнидан йирик-йирик гижимланган пулларни олиб узатди.

Бош чайқадим, ҳали ҳам ичим ёнаётгани учун, ҳам дарддан, ҳам ароқдан кўзларим ёшланди.

— Осангши, меники табаррук. Ҳалол, — Қўсберган чайқалиб мудранарди. — йил бўйи балиқ тутдираман, алкашларга ароқ бериб.

Хорижлик сариқ безовталаниб қадаҳни столга қўйиб, қари малла кишига норозилик оҳангида гапирди. Иккала столнинг диққат-эътибори менинг ғамгин кайфиятимни кўтиришда бўлди. Балиқчиларнинг ҳамроҳи — офатижон қизлар ҳам норози бўлиб, қошларини чимириб-чимириб қарашарди.

Девушка, вам помочь? — ичкиликдан қалбининг энг эзгу туйғулари юзига балққан рус кишиси ҳайрихоҳлик билан қараб турарди.

— Да, нет, они мои родные, каракалпаки... — ёш болалардай кўз ёшларимни артиб.

— Почему тогда...

Эзгу рус кишиси воқеани хорижликларга тушунтира кетди, лекин улар негадир ҳеч нарсани англай олмай, «what, what» дея қайта-қайта елка қисишарди. Қўсберган қўярда-қўймай пулларини киссамга тикқач, иккита катта балиқни олиб кетмаётганимга роса афсусланди. Мен унга, онам балиқни яхши кўрарди деб айтгандим-да, шунга фарзандлик меҳри жўш урди чўи. Хорижликлар Қўсбергеннинг хатти-ҳаракатларига анграйиб қолишди. Негадир атрофимда, умуман ҳаётимда содир бўлаётган ҳамма нарса аҳмоқона, беъмани ва кул-

гули туюлди. Бошимни иккала қўлим билан ушлаб: «қаҳ-қаҳ» отиб кулдим. «Кул, боврим, кулабер, дардинг енгиллашади. Ҳеч бўлмаса, етгунча куч тўплайсан, энанинг дарди ёмон бўлади. У отни ҳам йиқитади», «Дард отни йиқитади» деган гап юрагимни тешиб ўтди. Энди қандай яшайман? Ким менинг муваффақиятимни кўриб қувонади, ҳасратимдан қуяди? Энди менинг ҳаётда муносиб фарзанд мақомим кимга керак?. Ўзи кимга суяниб яшаган эдим? ҳаётимнинг маъноси не эди? «Ваа..онааа», Бор овозим билан йиғлаб юбордим, ўша лаҳзадагина дунёда ёлғиз қолганимни, энди ўзим туғилиб ўсган уйимга борсам кулиб чиқадиган онам йўқлигини, умуман, у овул, у қишлоқ, ҳатто Ўрта Қўлда... мен учун моҳиятини йўқотганини англадим..«Онааа. Минг ланъат сенга, Қ4сберген. Мурасага келмайдиган хотинларингга ланъат», Ҳира залдан кимларнингдир ва назаримда Қусберган етовида хонамга олиб чиқишди. Хорижликларнинг столдан ўтиб кетаётганимда, эзгу рус кишиси, «жинни бўлмаганимни, биринчи бор ичаётганимни...» инглизчалаб тушунтираётгани узук-юлуқ қулоғимга кирарди. Барзанги хорижликлар жундор ялонғоч оёқларини узатганича қотиб, тикилиб ўтиришарди. Жуда сезувчан бўлганим учун ичимда икки қитъа шароби қилич уриштираётган бўлса ҳам, хонада туриб қолган ҳиддан акса уриб юбордим. Миямда ҳамма нарса аралаш-қуралаш бўлиб ётарди... Оқ рўмолли бир аёл билан аллақасерларда юрибман, хотинбоз балиқчининг семиз юзи чироқдай ялтирайди, киракаш ҳайдовчилар қоп-қора қўлларини чўзишади, «дод» деб қочаман. Мен ўтирган самолёт ағдарилиб кетаётганмиш. Юрагим тез-тез уради. -Ойдин» деб чақирарди ташқарида кимдир. Яна ухлаб кетаман, яна қулоғимга аллақандай овозлар, ёввойи саслар, кулгилар киради. Бир лаҳза ҳеч нарсани эшитмай қоламан. Яна «Ойдин» деган овоз эшитилди. Хира йўлаклар сув қуйгандай жим, навбатчи аёлнинг ойнаванд дарчасидан чироқ нури аранг кўзга ташлана-

ди. Олдинги даврлардан қолган қўпол тутқичли, баланд эшикларни қийналмай очиб, ташқарига чиқаман. Кўзимга ярақ этиб қумушранг ойдинлик ташланади. Осмонда юлдузлар чаман бўлиб очилган, кўкиш самодаги аста силжиётган булутларнинг нозик қанотларини кўриб турардим. Қаерда кўргандим бу манзарани, сира эслолмасдим. Атрофдан сувнингми, аллақандай чўл гулиними иси келар, қурбақалар, чигирткалар тинмасдан «қуриллар», «чириллар» ди. Олислардан аллақандай ёввойи жондорнинг улиган саси элас-элас кўзга ташланарди. Бошимни бурдим, қоп-қора, баҳайбат бинонинг ҳайҳотдай эшиги очиқ турар, чексиз сахро ичида жойлашган меҳмонхона эшигининг тунда ёпилмаслиги ҳайратга соларди. Сал нарироқда туянингми, ненингдир бошини, совуқ ялтираётган кўзини кўргандай бўлдим. Бирдан даҳшатга тушдим, бу орада меҳмонхонадан элик-олмиш қадамлар узоқлашган, қозондай тўқарилган қоронғилик сатҳига бориб қолган эдим. Қоронғилик улкан бир маҳлуққа айланиб тутиб олмоқчидай қўл чўзади, шунда жон-жаҳдим билан орқага қочман. Эшикларга урила-сурила, бир нафасда хонамга кириб олдим. Қора терга ботиб нафас оларканман, бу ҳолатимни туш ёки ўнг эканлигини англай олмай гангиб турардим. Ўзимни ўринга отдим, шунда тунги манзарани самолётда, худонинг уйига жуда яқин жойда кўрганимни эсладим. Афтидан, мен ўша жойни излаб юрар эдим. Ўша манзаралар ортида...дунёнинг чеккасидаги юрт бор...кўл...Бир зум ўтмай чайқалаётган, шовуллаётган олам тинчиб қолди.

Кулоғимга аллакамнинг йиғисими, кулгисими кирарди. Қаерда эканлигимни англамай ётдим. «Жиннихона!» Сакраб ўрнимдан турдим, не кўз билан кўрайки, куёш аллақачон ўз ётоғидан кўтарилиб кетган эди. Атрофдан тонгги ғала-ғовур эшитиларди. Нарсаларимни апил-тапил йиғиб эшикка югурдим. Кечаги киракашлар қумга сингиб кетгандай кўринмас эди. Янги, яна ҳам

очкүзроқ ва олгирроқ уч-түртта ҳайдовчи изгиб юришарди. Ёши ўттизлар атрофида, қорачадан келган, юпқа тўн кийиб олган бир киракаш билан келишдим. «Бошқалардан бир соат олдин олиб бораман», «Қандай қилиб, яқин йўл борми?» «Сир, сир.. кўрасиз». Машинага ўтириб жўнаб кетаётсам, кимдир хўнграб йиғлаб юборди. Савол назари билан ҳайдовчига қарадим.

Менга Раҳим деб гапираверинг. Буми... — бино деворининг бурчагида муштдеккина бўлиб, катак сумкани устида йиғлаб ўтирган аёлга ишора қилиб. — Потма бу. Потма бириси билан дон олишарди. Ўша ҳайдовчи кеча буни пулини олиб, меҳмонхонага келган деушкалар билан... — Раҳим жуда тотли бир нарсани эслагандай энтикди. — Кетиб қолибди. Номард. Бу болаларининг олдига боролмай шаҳарда қолиб кетибди.

— Кечаси билан шу ерда ўтириб чиқибдими? — сўрадим ичим ачиб.

— Энди жуда ўтирмагандир-ов, қоровулми, қочегарми жой бергандир, энди барибир аёл киши-да... бу ердагилар ҳақини сўрайдиган одамлар.

— Қандай ҳақ, қайси маънода?.

— Тўғри маънода... — Раҳим саволимни ёқтирмай, кабина ичини артаркан қошини чимирди. — Аёл бўлганидан сўнг...бу ердагиларнинг кўпчилиги ё ўтириб чиққан, ё алкашлиги учун уйидан ҳайдалган. Шунинг учун ҳақини сўрайди.

— Йўлимиз бир бўлса, олиб кетайлик шу опани, — дедим бир оз ўйланиб.

— Кеттик, Потти — деди шофёрга жон кириб, деворга суяниб ўтирган аёлга қараб.

— Фақат кейин ҳақини сўрамайсиз.

Кабинадаги тер ва чанг ҳиди шамолда кўзғалиб, акса уриб юбордим. Музика янграйди, сўнг радио гапиради.

— Кечирасизлар, аллергиям бор.

«Нега гапимни бўласиз, сўрагандан кейин эшитингда. Сизларнинг тартибингиз ёқмади менга. Кечаси би-

лан териб тушолмадим. Бу адолатданмас..» – дерди жаҳл билан бир радиомухлис.

Раҳим машинани равон йўлга соларкан, «ҳеч ким сиздан касалингиз ҳақида сўраётгани йўқ» деди. Яна радиодан «Бу водий садоси» эфирда Қизлархон» деган ёш диктор қизалоқнинг қувноқ овози эшитилади. «Қизлархон, сизни байрам билан табриклайман. Совғам бор эди. Манзилингизни билмаяпман», Диктор қиз бир зум жим қолади. Барибир аёл-да, қалби нозик, ўша лаҳзалик сукутда аёллик дунёсига шўнғиб кетади. «Қоровулларимиз жуда ёмон, совға билан ичкарига қўймайди. Эфир куни биз, умуман, ичкаридан чиқмаймиз». «Ҳаётда, ичкаридан чиқасизларми ўзи, ўрмонда оқ айиқлар ҳам баҳорда инидан чиқишади, Қизлархон» дейди оламжаҳон уриниб тонгги радио мухлис».

Эркакнинг ўтинчи ва эътибори олдида аёл юраги эриб кетади. «Эфирдан сўнг телефон қилинг. Сиз учун Юлдуз Усмонованинг «Мендан мени сўрама» ашуласини совға қиламан. Тингланг, дунёнинг энг гўзал кўшиғи: «Мендан мени сўрама», Тунги бедорлар учун».

Кўшиқ янграйди, хаёлим олисларга кетади. Ичимдан қувноқ қизнинг сўзларини такрорлайман. «Тунги бедорлар учун». Мен ҳам бедор эдим, балки бутун умр бедор эдим. Хорижда икки йил ишлаб келдим, ҳамиша нимадир етишмади. Кеча Тошкент аэропортида ўзимнинг ожизлигимни ва заифлигимни яна бир марта тан олган эдим. Ўттиз етти минг сўм тўлаб овул томонга борадиган йўналишига патта олган эдим. Учишга жуда оз вақт қолгани учун ҳаллослаб рўйхатдан ўтказадиган жойга бордим. Олтмишига яқинлашиб қолган, кўкрагига «Ҳасанми, Тешами» деган илдирма қистириб олган хизматчи «кассага боринг, паттангиз нотўғри ёзилган» деди. Қоп-қора кўзларини мовий рангга бўяб олган мулозим қиз, «ҳаммаси тўғри» деб жеркиб берди. Изимга қайтиб Ҳасанми, Тешани излаб борсам, рўйхатдан ўтказиш вақти тугаган, таблода «Ўрта Кўл 1059»

рейс деган ёзувлар қолган әди. Бу ёзув гуссали юрагимга ёзилиб қолган әди. Қўлимда патта билан ўз юртимга учолмадим. Бу ерда нимадир тўғри әмас әди. Овул йўналишига патта олганимда бўғзимга, аллақандай аччиқ нарса тикилиб, кўзларимдан оқарди. Ҳеч ким менинг ҳароб аҳволим билан қизиқмас әди. Мендан бошқа ҳаманинг иши шошилинич, галстук таққан қориндор мансабдорларнинг, сонсиз катак сумкалар йиғиб олган тижоратчиларнинг, доира ва тор кўтарган олифта артистларнинг, ҳеч кимнинг вақти йўқ әди.

Яна хаёлот дунёсидан узилдим. Орқа ўриндиқда ўтирган Фотима рўмолча узатди. Рўмолча жуда чиройли бўлиб, гирдига турли-туман рангдор мунчоқлар тақилган әди. Юрагим бир орзиқиб кетди, рўмол овулни, ёшлик хотираларини қўзғаб юборди. Мен ҳам севган йигитимга шундай рўмолча совға қилар әдим.

– Фотима, нега кечаси қолиб кетдингиз?.

– Э, синглим, отингиз ким әди?.

– Ойдин.

– Ойдинжон. Ҳаммаси тирикчилик, сингил, тирикчилик.

Раҳим безовта қимирлаб, олд ойнага осилган туморларни бир-бир ушлаб қўйди.

– Сизга айтсам, ҳар кун қора ҳуфтонда уйга бориб, тошдай қотаман. Ярим кечада уйғонаман. Соат учдан бошлаб гўмманинг ҳамирини ёйиб бука бошлайман.

– Ҳеч ким қўмаклашмайдами? – дейман атрофимизда гоҳ илон изи, гоҳ кенгайиб кетаётган сап-сарик саҳрога қараб. Йўлдан «вағиллаб» ўтган катта-катта юк машиналари шамолидан Жигулимиз тебраниб кетарди.

– Қўмаклашади. Эрим қассобдан арзонроқ гўшт олиб келади.

– Бунни эри Жабборга мазза, курортда яшайди. Бозордан келиши билан гўшт қовуриб, бир шишани отиб олади, – дейди жонланиб Раҳим ва аллақандай тамшаниб.

– Отмай ўлсин. Ман унга: сиз ярим умр яшайсиз

дейман. Тушгача бозорга боради гўшт, пиёз олиб келган бўлади.

– Нега ярим умр? – дейман ажабланиб.

Суҳбат шу ерга келганда ҳайдовчимизнинг юрагидаги армонлар қўзғалиб кетади.

– Бир-иккита ҳамшиша жўралари билан икки-уч пиёла отиб олади. Иссиқина сомса билан.

– Сомса емай, ичмай ўлсин. Тушдан сўнг ўликдай қотади. У тушгача яшайди.

– Фотиманинг эрини яхши танийсиз, шекилли..., – дейман ярим ўгрилиб. Машина йўлнинг қия жойида қуйига шўнғиб, радио шигиллаб ишламай қолади. Қувноқ диктор қизнинг «эй..мени эшитаяпсизми?» деган шодон овози аллақандай тўлқинлар орасида қолиб кетади. Ҳаводан қуйган асфальт иси келади. Олдинда қорайиб, чўзилиб кетган йўл саробдай жимирлаб кўринадди. Яқингинадан аллақандай кўримсиз сув қушлари (булар ҳам экологиядан зарар кўрган, дея кулгим келадди) «ғийиқ-ғийиқ» деган саслар чиқариб учиб ўтади.

– Раҳим ҳам Жабборнинг ўртоғи эди-да, акаси машинасини бериб, бу одам бўлиб қолди – дейди Фотима ҳар кун кўнглига уриб қолган йўлларга лоқайд тикилиб.

– Лекин, Ойдинжон синглим, шундай бўлса ҳам, сира сотиш йўқ. Туя кўрдингми, йўқ – дейди мағрур ҳолда Раҳим.

Ҳайдовчи олд ойнадан айёрларча орқа ўриндиққа тикилиб туради.

– Ўла, нимани сотмоқчисан ўзингча.. бизам сизни биламиз, – дейди кулиб бир оз маҳзун ва бир оз завқли оҳангда Фотима.

– Ҳар кун узоққа юрадиган машинларга тушиб келганимга шундай дейди. Нима, қопларимни орқалаб, йўл бўйи сузмани оқизиб келайми? – дейди бир оз жаҳли чиқиб.

Йўлларда насибасини териб юрган, турмушнинг қийинчиликлари эзиб, инсоний туйғулари хиралашиб қол-

ган эркак ва хотин, фақат иккаласигагина тегишли бўлган олам, аллақандай сирлар ҳақида даҳанаки жанглари олиб боришарди. Дунёнинг айланишини, ҳаёт кечирини, қолаверса, тирикчиликни шу йўлларда кўришарди дея билишарди. «Булар мендан бахтлироқ», Яна ғуссали ўйлар ёпирилиб келди. Машина ойнасидан атрофни кузатиб ўтирдим. Олис-яқинда қўйлар ўтлаб юрар, яккам-дуккам уйлар кўринарди. Туллаган, ўркакчлари осилиб қолган туялар, зипиллаб кетаётган тўрт бурчак, рангоранг қутилларга ҳайронлик билан тикилиб қолишарди. Туялар, қўйлар, саргайган чўл бир зумда орқада қолиб кетарди. Осмон билан саҳронинг жуда узоқда, кўз илғамас жойларда бирлашиб кетган уфқ чизиқлари, кўнглимни қайғули ўйларга тўлдирарди. Энди келажакда бу ерларни кўрармиканман, бу ерларга йўлим тушармикан?.

– Фотима, кеча уйга бормаганингиз учун болалар, эрингиз ҳавотир олиб ўтиргандирлар. Уриш-жанжал бўлмайдими, ё бизлар Раҳим билан кириб чиқсакмикан?.

Киракашимиз шарақлаб кулиб юборди ва қўли биладан рулни уриб қўйди.

– Ойдинжон, бу бормаса эри хурсанд бўлади-ю..

– Нега энди? – дедим ҳайронлигим ошиб.

– Яшириб қўйган ароқ-пароғини жўра-яронлари билан ичади. Кейин уйқу планини бажаради.

Фотима қизариб ерга қаради ва бирдан маъносиз тортади. Қалбининг нозик жойлари тирналгандай бир энтикиб қўяди.

– Нега ундай дейсан?. Жаббор ҳам ҳавотир олади, қизларим қараб ўтиради, – кўзлари намлангандай ялтираб кетади.

– Ҳов, билмадим-ов, уйга биров билан борсанг ҳам Жаббор индамаса керак, – дейди Раҳим ўйланиб кўзларини қисиб олдинга қарайди.

– Ўзингга қараб гапир, ўзингни бил, бировнинг ҳаётига бурнингни тикма.. Менинг ташвишим сенга қолдими?.

Шу маҳал радио гапирворади. Эфирда «Наврӯз» радиоси. «Азизлар, Музаффарман, диққат, ҳозир «ҳа ёки йўқ ўйинини бошлаймиз. Тайёрмисизлар. Эътиборингизга бир гўзал кўшиқ ҳавола этамиз».

Киракаш қўлини кўтариб «пасс» дейди ва йўлга қараб дунёнинг хаёлларига ботиб кетади. Фотима асабий ҳолатда оёғининг остида турган катак сумкани «шиғға» очади ва «шиғға» беркитади. Аллақандай газета ва қоғозларни шитирлатади, афтидан, гўмма ўрашдан қолган бўлса керак. Бу аёл кечқурун нималар ҳақида ўйлар экан, нималарни орзу қиларкан? Мотор гувиллар, биз яна юқорига ўрмайлай бошлаган эдик. Қуёш энди атрофга ёйилиб, тонгги гўзаллигидан мосуво бўла бошлаганди. Сахро ҳам тасмадай чўзилиб рангсиз тусга кирган эди.

— Ойдинжон, неччи ёшга кирдингиз?. Фарзандларингиз нечта? — деган гўммачининг овози эшитилади орқадан.

— Ўттиз саккиз ёшдаман. Учта фарзандим бор? - дедим бир оз оғриниб. Шахсий ҳаётим ҳақидаги саволлар кўпам ёқавермасди менга.

— Ўттиз саккиз? — деди у кўзида ночорлик ифодалари балқиб. — Мен ўттиз икки ёшдаман.

Раҳим йўлни кесиб ўтаётган оқ рангли Москвичга сигнал берди ва гўммачини нимагадир рози қилмоқчидай шафқатсиз ҳолда:

— Ҳар кун қуёшнинг тифида гўмма сотганинг учун ошланган теридай тиришиб қолгансан-да. Опамнинг... — бир оз ўйланиб, шу сўзга урғу бериб, — опамнинг... йўли бошқа, кабинетда ўтиради. Вақтида ейди, ичади, ухлайди. Унинг устига, сеникидай аҳмоқ ва пияниста эри йўқ.

Фотима жим қолди, қоғозларни шитирлатмади ҳам, «ҳа, ёш, ҳусн тўғрисидаги гапни ҳамма аёл оғриқли қабул қилади», «Кет ҳаётимдан, кет, кет тилагимдан кет..бардошим йўқ, қийнама...ҳаётимдан кет, кет», Мавлуда Асалхўжаеванинг овози кенг сахролар, адоқсиз

йўллар узра янграрди. Машина йўлинг четига чиқиб аста тўхтади.

– Машина қизиб кетди. Сув-пув ичиб туринглар.

Бу ерда автобуслар, юк ва енгил машиналар турар, йўловчилар, маъданли сув, аллақандай егуликлар ва нон сотаётган одамлар олдида уймалашиб юрарди. Бозорча чўлнинг қоқ ўртасига жойлашгани учун сотувчиларнинг қаердан келиб қолганига ҳайрон бўлардим. Бу яқин-орада овул ёки қишлоқ кўринмасди. Қулоғига гул тақиб олган қиз муз солинган айрон сотиб ўтирарди. Оппоқ айроннинг ичида муз бўлаклари ва райҳон шоҳлари сузиб юрарди. Кўнглим суст кетди. Ичгим келса ҳам ўзимни тийдим, чунки шаҳарда яшаб анча нозиклашиб кетган эдим. Одамлардан чеккароққа чиқиб узоқларга боқдим. Ичимдан яна алланарса узилгандай бўлиб кетди. Олисроқда қабристон жойлашган эди. Ўшан-чун ҳам ғалати ис келаетган экан. Одам иси. Орол бўйи томонларда сув ер юзасига яқин бўлгани учун ўликни сандиққа солиб ер устига қўяверишарди. Қабристон устида ранго-ранг туғлар, аламлар ҳилпирар, рангсиз мақбаралар қад кўтарганди. Булар олислардан қайгадир отланаётган кичик елканли кемага ўхшарди. Бағрига ёш-қари, армонли-армонсиз, соғ ва касалларни олиб олисларга отланган номсиз кемага... Яқинда онам ҳам номсиз кеманинг номсиз фуқаросига айланади. Яна дардим янгиланди, ичимдан қачон юртга етаман деган аламли савол уйғонди. Олис мамлакатда яшаётганимга минг ланъатлар ўқидим. Машина ўрnidан жилаётганда Фотима мени туртди, «ановини қаранг» деб ишора қилди. Йўл четида тамадди қиладиган столларнинг бирида кечаги гўзалларнинг бири, яъни Фотиманинг номаълум дўсти билан пулини олиб кетган Оводон ўтирарди.

– Буни ҳам шимиб ташашибди-ю, – деди Раҳим алланарсадан хурсанд бўлиб. Биз ялт этиб Оводон ўтирган томонга қараймиз. Йўлдан катта-кичик машиналар сигнал бериб ўтади.

– Эркак зотига қиргин келсин, – дея Фотима юзини ўтириб олди.

Афтидан, кечаси жуда кўнгилсиз воқеа юз берган, қиз хаёлларга ботганича, ҳаво иссиқ бўлса ҳам, жунжикиб ўтирар, бинафшаранг кўйлагини шамоллар учирар, ўтган-кетган ҳайдовчилар «кетасанми» дегандай сигнал беришарди.

– Олиб кетайлик шу бечорани.. йўлда қолибди. Бу ўтиришида саратонда мияси суюлиб қолади.

– Опаа...бунақалар йўлда қолмайди. Башарасини қаранг, жалаблиги кўриниб тўрибди – дейди гўмачи ёниб-қуйиб.

– Ҳа.. ўзинг машинага чиқиб олиб энди бошқаларни суюқ оёқ дейсан. Бечорани дўстинг ишини қилиб бошқа бировга ошириб юборган. Афтидан, у хоҳламаган ва йўлда қолган, – деди Раҳим жайдари йўл фалсафасини изҳор қилиб, машинасини хиёнаткор шофёрнинг собиқ маҳбубаси олдида тўхтатди. – Оводон, юр, кетсанг.

Қиз дафъатан мақсадимизни англай олмай гангиб қараб турди, қўлини қарама-қарши томонга чўзиб «орқага қайтаман» деди.

– Унда нега бу ерда ўтирибсан? Сояга ўтиб ўтир, қайтишда олиб кетаман, – киракашнинг овози аллақандай хотиралардан бир оз титраб.

Қиз елкасини қисиб жилмайди, у жуда ёш эди. У дунёга болалик кўзи билан қарарди. Бизнинг ёмон нијтда эмаслигимизни англаб хурсанд бўлиб кетган эди.

– Реҳмет, – деди Оводон, унинг овозида гўё онасидан меҳр излаган қизалоқнинг ўтинчи бор эди. Улкан автобус мусиқани варанглатиб ўтиб кетди.

– Стерва! – деди Фотима алам билан.

– Ўзинг стерва. Оғзим бор деб гапиравераркансанда, – деди Раҳим машинанинг пешойнасидан қараб.

Одамлар, юклар, тугунлар билан тўла автобуслар, баҳайбат юк машиналари, оғзи-оғзига тегмаётган сотувчилар орқада қола бошлади. Амударё томон кетаётган

турнақатор машиналар сафига кўшилдик. Ичида алами қолган ҳайдовчимиз жигулини юз км тезликдан ошириб босиб кетди. Фотима орқа ўриндиқда бўш қолган тугундай сакраб, ҳар ёққа уриларди. «Аста юр, недан қолдинг?» Раҳим барча норозиликларига гўмачи айбдордай машинани иланг-биланг ҳайдар ва орқадан «ўла..ўл» деган сасларга парво ҳам қилмасди. Яна йўлнинг ўнг томонида эски бир қабристон қолиб кетди. Умримда биринчи мартаба ўзим туғилган юртда қабристонларнинг кўплигига аҳамият бердим. Саот ўнларга қолмай дарё кўпригига яқинлашиб тўхтаб қолдик. Нега тўхтаб қолганимиз сабабини билиш учун кетган Раҳимнинг ўзи қоронғида қайтиб келди.

– Опа, кўрсангиз кулгидан қотасиз. Нариги қирғоқдан келин келаётган экан. Бу ёқдан, яъни бир юз эллик кмдан ошиқ жойдан куёв уни кутишга чиққан экан. Келинни кутиб қолган куёв сал кўпроқ отиб юбориб, дарёнинг саёз жойига йиқилиб кетибди. Кўрсангиз, шундай кулгили, куёв сувдан «Қувончой..Қувончой... жоним, бундаман» деб бақиради. Келин бечора оппоқ кўйлақда дарё бўйида чопиб юрибди. У ерда Аёзқалъадан келган «АЁЗИНТУР» деб ёзилган автобусда япониялик туристлар ҳам бор экан. Расмга олиб ётишибди.

Бозорларда юравериб саргузашт талаб бўлиб кетган Фотима сакраб тушиб чопиб кетди. Мен ҳам кўприк томонни кузатиб турдим. Дарёнинг икки томонидан ҳам катта-кичик машиналар, одамлар гуж бўлиб туришар, она дарёнинг суви камайиб, ўрталаридан қумлоқ ерлар чиқиб қолган. Қирғоққа яқинроқ жойларда битта яримтасини юрадиган демаса, қачонлардир шавкатли байроқларини ҳилпиратиб юрган кичик кемалар занг ва қум босиб ётарди. Бошқа катта-кичик кемаларнинг бўёқлари шамол ва қуёшда ўчиб кетган эди. Узоқдан улар ҳам номсиз кемаларга ўхшаб кўринарди. Фақат баъзи бирларига «Орол», «Аму» деб ёзиб кўйилган эди. Бу кўприк беш-олти йил олдин ўтганимда қандай

Ñàèì àò Ààòî

бўлса, ҳозир ҳам шундай эди. Жуда кўп баржалар ва эски кемалар бир-бирига боғланиб, сувда чайқалиб турадиган узун кўприк эди. Сирғалувчан кўприкка бирданига оғир машиналар чиқса, сувга ботар ва титрар эди. Узоқдан келин-куёв кўринмас, бир тўп одам ғуж бўлиб турар, уларнинг шапка ва кўз ойнақларидан японлар эканини билиб олдим. Юрагим севинчдан энтикиб кетди. Машинани ўт олдириб аста силжиб кетдик. Радио тиниқ ва равон гапира бошлади. «Бугун Чеченистон президенти Аҳмад Қодиров ҳалок бўлди. У 9 май шарафига Грознийда ҳарбий парад қабул қилаётган эди. Чечен экстремистлари томонидан портлатиб юборилди», Э худойим, инсоннинг умри чумолича қадрсиз бўлиб қолди. Аввал Зелимхон Яндирбиев..энди Аҳмад Қодиров.. дунёда чечен эркаги қолдимикан?. Эй, одамзод, не талашасан, эҳтиёжларнинг сўнги борми?»

Кўприкдан тушганимиздан сўнг машинага чиқиб олган Фотима тинмай гапирар, гўммаларимни бу ерга олиб келиб, кунига беш юз олти юз гўмма сотардим деб афсусланарди. «Келин-куёвлар университет талабалари экан. Бир қари япон эр-хотини уларга уч юз доллар берибди. Янги кийим-бош олиш учун. Куёв олмайман деб туриб олган экан, ўша ердаги бир қари чол, Болам, бу сенга Амунинг совғаси, бу давлатли кунингни бошланиши..» деди. Сўнг куёв пулни олиб келинга берибди. У қирғоққа етиб борганимизда келин-куёвлар машинага чиқишаётган экан. Кўприкдан тушаётганимизда машина қарсиллаб аллақандай темирга урилди, Раҳимнинг тиши сингандай афти буришди.

Шолизорлар ичига жойлашган пастқам уйлар томонга Фотимани ташлаш учун кирдик. У чой ичиб кетинглар деб ёпишиб олди. «Қийма тайёр, уч-тўртта иссиқ гўмма еб кетасизлар» дерди. Ўзи шундай бу юртнинг одамлари жуда меҳмондўст, ейишга нони бўлмаса ҳам, меҳмонга товукми, қўй сўярди.

– Иссиқ гўммалар тайёр экан-ку бу ерда, – деди машинанинг орқасидан Фотиманинг юklarини олиб бераётган Раҳим гужум томонга ишора қилиб.

– Уйнинг ёнбошида чинор остидаги супада икки-уч одам ичиб ўтирар, улар ҳам бизни кўриб пешвоз чиқишди.

– Эрталабдан заҳарига ютиб олибди, ит. Топганимни кўчага едиради-да бу ифлос, – деди гўммачи алам билан кўзлари жиққа ёшга тўлиб.

– Кўй, ҳафа бўлма, Потти.

Фотима шақатор ёшлар оқаётган юзини кўпол ва кир кўллари билан артади.

– Гўммаларингни пишириб турсанг, қайтишда олиб кетаман, – деди Раҳим исмидан келиб чиқиб, умрида биринчи марта унга раҳм қилиб.

– Манглайим қора бўлиб шунга теккан эканман.

– Келинлар, меҳмонлар. Потижон. Менам сени кеча кемаслигингни билгандай, оқшом яхши ухламаганим учун бозорга бормагандим. Зоврани тамоғи оғриб кечаси билан ухламади. Тушинг, тушинг, опа. Энди бозордан келиб туришим эди. Нуриш қассоб гўштнинг ёнига ўпка, тумшук, қулоқларни ҳам кўшиб берди – эри бировга ҳақлигини исботламоқчидай тез-тез гапирарди.

Бир вақтлар келишган ва бақувват бўлган Жаббор, бир оз айбдор, бир оз гуноҳкордай, гўё бошқаларнинг ёнида индама дегандай илтижо билан хотинига боқиб турар, олд тишлари тушиб кетгани учун оғзидан сўлак оқар ва ҳадеб қўли билан артарди. Фотима қалтираб катак-катак сумкасини тортқиларди, кўзларидан гилтиллаб ёш оқарди.

– Ассалому-алайкум, Ойдин опа. – Ёшгина йигит ҳузуримга югуриб келди. – Мени танимадингизми?. Эгам рассомнинг невараси бўламан. Сиз Ўрта Кўлга бормадингизми?

– Яхшимисан? Ўрта Кўлда нима қиламан? Овулга маъракага кетяпман.

— Опангиз катта энангизни кўришга борганда Ўрта Кўлда вафот этибди, ҳамма ўша ёққа кетган.

Бирдан ҳамма, ҳатто ичувчилар ҳам ачиниш билан қаради.

— Бир ёмон томони энди онангизни бу ёққа ўтказмайди, — дейди олифта ўзининг билағонлигини намоён этиб. — Кўлнинг у қирғоқдаги қабристонлар эса, пастда жойлашган. Кейинги вақтларда бизнинг қабристонларни ҳам шўр сув босиб кетди. Қариндошларингизнинг таниш-билиши бўлса, опангиз энди мазза қилиб қуруқ ерда ётади.

Яшин ургандай титраб кетдим, худойим бундай ҳам синовинг бормиди, энди нетдим мен. «Бу боланинг эси жойидами, қуруқ ери нимаси. Бўлмаган гап. У қирғоқни шўр босиб кетган. Кейинги вақтда катта энамларнинг ҳовлисида ёмғир ёгса икки-уч кунгача кўлмаклар сингмай тураркан». Йиғилганлар бир муддат жим қолди. Фотиманинг ёшли кўзлари катта очилиб кетди, унинг бўйнига юзлари ҳали ҳам ҳароратдан салқиб турган уч-тўрт ёшли қизи осилиб олган эди. У алаҳсираган кўйи «опа, опа..тарвуз..тарвуз...» дерди.

— Чатоқ бўлибди, — деди жуда раҳмдил бўлиб қолган Раҳимбой. — Қандай қилиб чегарадан ўтар экансиз. Ўликни соат ўн иккига чиқарса. Бир вақтлар ўша ердан ўйнаб ўтиб кетар эдик-а, — дейди олам-жаҳон оғриниш ва афсус билан.

Ҳали ҳам гангиб турган Фотима бирдан ўзига келди, гўё унинг онаси ўлгандай (ўзи бу одамлар шунақа, бировнинг дардини ўзиники деб тушунади) кўлимдан ушлаб тортиди.

— Опа, кечадан буён туз тотмадингиз, — энди опасингиллик мақоми ўзгарган эди. — Ҳали маъракада кечгача тик оёқда турасиз. Юринг, бир пиёла сутли чой ичиб кетинг. Йўмасам йиқилиб қоласиз.

Кўзлари сархушликдан ялтираб турган Жаббор ҳам бирдан қувониб: — Юринг, опа, Потимани кўли жуда

ширин, сутли чойни жуда яхши дамлайди, — дейди ичкиликдан абгор бўлган ва тезроқ мунтазир бўлиб турган ароқни ичишга шошилаётган одам.

— Кечир, Фотима, бошқа сафар. Ҳозир тамоғимдан туз ҳам ўтмайди. Энди мен маъракага кечикмаслигим керак.

— Тўхтанг, опа, бўлмаса, — у катак сумкаларини ташлаб, ичкарига югуриб кетди. Ҳали унчалик тузалмаган қизалоқ ҳеч нарсани тушунмасдан жовдирарди. Ҳамшишалар бетоқатлик билан типирчилларди.

Машина юриб кетди, касал қизини бағрига босиб Фотима энди мен учун йиғларди. У қора ва қўпол қўллар билан тинмай юзини артарди. Тиззамда турган памидор ва олманинг совуғи танамга ёйилиб борарди. У эри ва болаларидан яшириб қўйган меваларни бир нон билан бизга олиб чиқиб берганди. Раҳим жимгина памидор билан нон еб борарди. Йўл четида МОНОҚО-ВУЛ деган ёзувли кўрсаткич пайдо бўлган-да карахт бўлиб қолган эдим. Бир вақтлар Ўзим туғилган қишлоққа бориш учун ўнгга қайрилишимиз керак эди. Лекин онамнинг маъракасига етиб боришим учун чегара томонга юришим керак эди. У чегарадан бира-тўла иккита мамлакатга ўтиш мумкин эди». Оҳ, онажон, нега бундай қилдингиз? Наҳот, анови телба боланинг гапи чин бўлиб қуруқ ерда ётишни истадингиз? Гўё менинг иродамни, муҳаббатимни синамоқчидай, нега у қирғоққа ўтдингиз, онажон. Шўр босган қирғоққа. У ёққа қандай ўтаман?» Йўл четидаги уйлар олдида, одамлар кундалик ташвишлари билан мол етаклаб юришар, болалар ўнашар, ўзи бурнини рўмол билан ўраб олган хотин тандирда қип-қизил нонлар ёпарди. Фақат менинг юрагим ёнар, ахир, онам вафот этган эди.

Чегарага яқин жойда юк ортган машиналар, одамлар, сумка кўтарган хотинлар юқорига ўрмалаб кетишарди. Ўтиш жойига яқин қолганда, менга ўхшаган йўловчиларни олиб келган ҳайдовчилар орқага қайтиш

учун одам кутиб ўтиришарди. Бир пайтлар болалигимда пиёда, машинада ўтиб юрадиган жойда улкан бинолар пайдо бўлган, тиканли симлар тортилган эди. Божхона кийимидаги ёш, совуққон йигитлар қоғозлар ва хужжатлар билан машғул бўлишар, тизилиб турган одамларни тартибга чақирарди. Ўттиз-қирқ чоғли одамлар ўтиш учун навбатда туришарди.

– Опа, билмадим-ов ўтишингизни, сиз ўтириб туринг-чи, шофёрлардан билиб келай – деб Раҳим ўйга ботганича машинадан тушиб кетди.

У кўп ўтмай одамлар тўпидан қайтиб чиқди. – Опа, нима қилсангиз экан. Ҳозир чегараларни қаттиқ текшираётган экан. У ёқдан ҳам, бу ёқдан ҳам ҳеч нарса ўтмаётган экан. Тўғри марказий ўтиш жойига бориб кўрасизми?. Самолёт билетларингизни кўрсатсангиз, мусулмончилик қилишса, балки ўтказиб юборишар.

Навбатда турган одамларни четлаб ўтиб тўғри назоратчи йигитларнинг олдига бордим. Уларга паспортларимни, билетларимни кўрсатдим. Шу ерда туғилганимни айтдим. Кўз ёшларимни кўрсатмаслик учун кўзойнак тақиб олган эдим.

– Лекин, опа, сиз бошқа мамлакат фуқароси экансиз. Онангизнинг ўлими тўғрисида телеграмма борми?

– Йўқ. Телеграмма йўқ, кечаси телефон қилишди. Мусибат юз берса, телеграмма кимнинг ёдига тушади. Тонгда минг азоб билан патта олиб учиб келавердим.

– Бизда расмиятчилик, опа.

– Ука, ёрдам беринг соат ўн иккига етиб боришим керак. Мен Ойдин Жаҳонман.

– Танидим, опа, лекин на илож...

Божхона бошлиғи касал экан. Уларнинг катта-кичигига воқеани тушунтирганча, бир соатдан ошиқ ушланиб қолдим. Мен улкан бинолар ва тиканли деворлар қаршисида лаҳза сайин тугаб бораётган қум соатга ўхшардим. Ўтаётган лаҳзалар билан жоним ҳам қўшилиб чиқиб бораётганга ўхшарди. Хуллас, қўшни мам-

лакатларнинг чегарасига борганимда соат ўн бирдан ошган эди. Темир дарвоза ортида туриб ўрта ёшларидаги хизматчига тушунтирдим. «Ер курраси яна бир марта айланса ҳам, соат ўн иккига етиб боришим керак» дедим. У одам тушунди, қонунни бузсам-да, ёрдам беришга ҳаракат қиламан деди. Дунёда яхшилар қўплиги учун ер курраси ўз ўқидан чиқмай айланади деб ўйладим. У одам энг сўнгги пунктгача борди, лекин ёшгина бир хизматчи қизнинг олдидан қайтдим. У: телеграмма бўлган-да ҳам истисно тариқасида ўтказардим деди кибр билан. Синглим, ёнимда қирқ доллар пул бор, шуни олиб ўтказиб юборинг. Сизнинг онангиз сира ўлмасин дедим. Йигирма долларни ҳали Раҳим берган эди, етмай қолса ишлатасиз деб. Қиз юзимга узоқ тикилиб турди. Ичимдан дунёнинг ҳамма худоларига илтижо қилдим. Агар бор бўлсангизлар, менга кўмак беринглар, охириги марта онамни кўриб қолай дедим.

Чегаранинг мудҳиш соатлари ўн иккига яқинлашиб қолган эди. Ёнгинамдан юк ортган машиналар, қути ва жомадонлар кўтарган одамлар ўтар, лекин менга йўл йўқ эди. Катта энамнинг уйидан ёғоч дарвозадан олиб чиқиладиган тобутни кўриб турардим. Қари, чўпдай озгин қари энам кўзларини юмиб айтим айтади. «Армонли кетган болам». Ўзи умр бўйи унинг кўзидан бир томчи ёш чиқмайди. Бу ҳолатни бошқа маъракаларда ҳам кузатганман.

– Вы мне предлагаете взятку? Даже за тысячи долларов не пропущу вас, – бирдан русча гапирди бир вақтлар менга қўшни бўлган шаҳарнинг фуқароси хизмат либосини тўғирлаб.

Баланд ва қаттиқ деворга осилган соат «дангг» этди, сўнгги умидларим чил-парчин бўлди... Мен тамом бўлган эдим. Изимга қайтдим. Кўзларимдан тинмасдан ёш оқар, умримда биринчи маротаба ўзимнинг энг ожиз ва жирканч одамлигимни ҳис қилдим. Вужудим, бутун оёқ-қўлим қалтирарди. «Бошқа йўлларини излаб кўрар-

сан. Кўлимдан келган ёрдамимни бердим» деди ўрта яшар божхоначи.

Текшириш жойидан шошиб ўтганимда қари бир хотин «қизим, уялмайсанми, нега навбатсиз ўтасан?» деганди. Икки соат давомида чегаралар орасида сарсонхор бўлиб йиғлаб юрганимни, бошимга тушган мусибатдан хабардор бўлган чоғи, «болам, куйинма, нетасан, онанг сени кўриб турибди. Балки бу паспорт билан Америкага боришинг мумкинدير. Лекин сен бу ердан ўтолмайсан».

Абгор ҳолатда ичкаридан чиқсам, Раҳим кутиб ўтирган экан. Иккаламиз ҳам сўзсиз йиғлардик.

— Опа, онангизни қайси қабристонга қўйишаркан.

— Ўрта Кўл бўйидаги Қора хўжа бува қабристонига бўлса керак.

— Юринг, ҳеч бўлмаса кўтариб ўтаётганларини кўриб қоларсиз. Йўл чегаранинг ёнгинасидан ўтади-ку.

У машинанинг катта тезликда юз йигирмами..юз қирқда босиб кетди. Эски Жигули ҳозир сочилиб кетадигандай, тарақлар, чиқиллар, гийиқилларди. Қишлоқнинг ўнқир-чўнқир йўлларида сакраб-сакраб, сим тўсиғи ёнидан кетиб борардик. Айтилган жойга етиб борганимизда, сим деворнинг у ёғида ҳеч ким кўринмасди. Қабристоннинг жунлари кигиздай осилиб ётган бир-икки дайди итлари юрарди. Баҳор оёқлаб қолган бўлса ҳам, кўпгина дарахтларнинг пастрўига барг чиққан, юқори шоҳлари қурий бошлаган эди. Йўл бўмбўш, ўтган йилги барглари шамолда учарди. Сим тўсиқнинг у ёғида оғир бир сукунат ва ҳазинлик бор эди.

— Опа, ўтиб кетишибди. Сал кечикибмиз, — деди Раҳим юзлари аламдан қорайиб.

Унсиз инградим, энди йиғлашга, ўйлашга ҳам ҳолим қолмаган эди. Энди тугаган кум соат эдим. Шу маҳал радио таниқ ва равон гапириб юборди. «Азизлар, мен Музаффар Мирзабеков сизларни жуда яхши кўраман. Аллоҳ, ҳаммамизни она Ўзбекистонимизни ўз паноҳи-

да асрасин. Омон бўлинглар. Сизлар билан эртагача хайрлашаман».

Мотор ўт олиб орқага қайтдик. Юзимга совуқ шамол урди. Карахтлиқ оламига шўнғиган эдим.

— Опа, опа, анов келаётганлар шулармасми, таниш одамлар борми, қаранг-чи, — Раҳим тезлик билан машинани буриб яна сим деворларга яқин борди. Хиралашган кўзларим билан қарадим. Бирон таниш башарани кўрмасдим. Тўхтаган тегирмон тошларидай миям фикрлашдан тўхтаган эди. Тобут кўтарган одамлар жуда яқин қолганда қўшни мамлакатда қолиб кетган кенжа укам ва Бозорбой поччамни таниб қолдим. Карахтлиқ оламининг чоки сира сўкилмасди. «Онаа» дедим ва мадорсиз сим деворларгача ўрмалаб бордим. «Она, эшитяпсизми, Она, мен Ойдинман». Сира овозим чиқмас, қўлларимни сим деворлар орасидан чўзардим. Раҳим ҳам ёнимга келиб унсиз йиғларди. Одамлар сира эшитмас... тилсим лашкарларидай аста узоқлашиб борарди.

— Ҳей, оғайинлар, қўлларингиздаги Бекпошша опами? — деди Раҳим овози титраб.

У ёқдан «ҳаа» ишорасини қилишди, лекин ҳеч нарсани кўрмасдим.

— Сал яқинроқ келинлар, Ойдин опа ёнимда турибди. Уни чегарадан ўтказишмади.

Қора издеҳом бир муддат тўхтаб тарраддувланиб қолди. Сўнг тиканли девор томонга оға бошлади ва симга жуда яқин келди.

— Ойдин опа, ана онангиз.

Онамнинг ўрнида қизил баҳмал ёпилган узунчоқ қути мавжуд эди. Кичик номсиз кема.

— Она, онажон, мен етиб келдим, — сира овозим чиқмасди, овоз ҳам мени тарк этганди.

— Қизим, бир қисим тупроқ ташла, онангни кўзи очиқ кетмасин. Охирги дақиқагача сени кутдик. Шунинг учун ярим соат кеч йўлга чиқдик. Тезроқ юрмаса

Ñàëïï àò Ààôî

кун оғиб, қўл бўйида шамол уйғонади. Ҳали майитни сандиққа жойлаштиришимиз лозим.

«Сандиқларга айланган онам».

Қўлларимга тикан кирар, тирноқларим остида ни-мадир гижирлар лекин ердан ҳеч нарса ололмасдим, сўнг Раҳим бақувват панжалари билан бир қисим тупроқни кафтимга қўйди. Тупроқни отдим, у тобутга етиб ҳам бормади. Чанглари олисларга учиб кетди... Чанглар ҳам менга ўхшарди. Ерда ётган сумкамдан мовий ранг ипак рўмол кўришиб турарди. Онам рўмолни келинлик давридан асраб, ўлимлигига атаб қўйган эдилар. Уни атайлабдан шаҳардан олиб келган эдим. Рўмолни тиканли сим устидан ирғитдим. У симнинг энг баланд жойига илашиб қолиб, шамолда номаълум мамлакатнинг туғидай ҳилпирар эди. Бирдан тобут орқасидан чегарачиларнинг ботқоқ рангидаги либоси пайдо бўлди ва амирона овози янгради. — Вы наруша-ете закона, отойдите!

Тобут кўтарган издеҳом бир қалқиб кетди ва тиканли девордан узоқлашди. Мени жон тарк этганди. Тобут узоқлашар, баланддаги ипак рўмол шамолда «тап-тап» этганича ҳилпирар, унинг остида сувратим қаққайиб турарди. Вужудимда, бўғзимда куйиш ва оғриқли ингроқ пайдо бўлди. «Она..етолмаган онажоним».

ЁВУЗ КУЙ

Шохлари тарвақайлаб кетган қари гужум, олисдан қулочини ёйиб қотиб қолган ёки машҳур хоразм «Лазги» рақсининг энг авжига чиқиб, қўллари осмон сари интилиб, титрай-титрай узанган раққоснинг сувратига ўхшарди. Гужум овул одамларининг боғлари этагида жойлашган, унинг остида, дунё кезиб юрган сайёҳлар, овул ва элатларини тополмай адашган йўловчилар ва ҳатто яқиндан бери аллақаяқлардан келиб қолган лўли-

лар табори ва гужумнинг тўқайзорга тутшиб кетган томонида уйсиз дайдилар тўпи уя қуриб олганди. Гужум мисоли бир қўргондай қариган, қаттиқ ва гадир танасига тўрт-беш одамнинг қулочи етмас, шохларининг юқори япроқлари сийраклашиб қолган бўлса-да, унинг ости баайни ўзбекларнинг ёзги айвонидай соясалқин ва ялоза¹ эди. Дарахтнинг энг тепа шохлари, булоқлари кучли шамолларда қаттиқ силкиниб, барглари қаҳр билан шивирласа-да, унинг остида ҳеч нарса сезилмас, кўп вақтларда лўлилар ва дайдилар «хуррак» отиб ухлайверарди. Кечалари шамол бўлмаса-да, коинотнинг энг телба ва шўҳ еллари шу ерга йиғилиб чарх урар, гўё қайлардадир биров «ёху» чекар, гужумнинг замон ва вақтнинг тегирмон тошидай оғир, қор-ёмғирлар остида чарчаб, эгилган шохлари бирдан тикланиб, жонланиб, сершоҳ бармоқларини кўк сари узатиб нола қила бошларди.

«Ҳей осмонлар бағридан само йўли каби изсиз ўтиб кетаётган дунё, бир зумгина бунда тўхта, қаён шошсан? Кел, нафасингни ростлаб ол. Менинг тала-тўпли қучоғимга кимлар келиб, кимлар кетмади? Кимлар менинг қўшиғимга қўшилиб, шамолларим қанотида учмади?» дерди гўё.

Дарахтнинг улкан танасидаги барча шохлари, булоқлари, кўк сари тўлғона-тўлғона шундай «увв» торта бошлардики, чор-атроф, яқингинадаги овул оғочлари – тераклари, чинорлари, мажнунтоллар ва бой хонадонлар уйи олдидаги яшил арчаларнинг бир барги қимирламаса-да, бир салтанатдай улкан гужум япроқлари сирли «шивир-шивир»лаб тараддулланар ва бирдан тўс-тўпалон бошланиб кетарди. Кундуз кунлари чумчуқлар, қумрилар, қалдирғочлар ва баъзан тонг чоғлари «чаҳ-чаҳ»лаб қоладиган булбуллар шамоллар мавсуми яқинлашиши билан «дувва-дувва» номаълум

¹ Соя-салқин.

томонларга учиб кетишарди. Яқиндан бери Амударё ва Орол томонларда пайдо бўлиб қолган, ерли халқ афғон майнаси деб атайдиган очкўз, малла босқинчи қушлар галаси гужумнинг эгасига айланганди. Одамлар дарахтдан сал узоқлашди дегунча, улар «гурра-гурра» ерга тушиб, очик қолган емакларни ва элатдаги бутун бошли ишком узумларни бир зумда чўқилаб еб битиришарди.

Овул атрофларидаги чўпон болалар, шаҳарга қатнаб ишлайдиган фаррошлар, идиш-товоқ юувчилар, кунлик энагалар, лўлиларнинг кўп сут берадиган, жуни узун, оппоқ эчкилари тунлари овул чеккаларида, Ваёнгон қабристонидан учраб қоладиган, шайтон такаларига ўхшарди. Лўлилар атайлабдан овул фуқароларини кўрқитиш учун, ўзларининг яна ҳам сеҳрли, кўрқинчли, дунёнинг тўрт тарафи сирлари ва ғайб оламидан хабардорлигини билдириш мақсадида, узун жунли ва соқолли эчкиларни асрашарди. Балки бу эчкилар, лўли қавмининг аввалги шон-шавкатли даврларига алоқадор бўлгани, балки лўлиларнинг миллий қиёфасини акс эттиргани учун, улар эчкиларга ёпишиб олган, вақтбевақт, оининг ўн беш қоронғи кунда турли сеҳр-жоду ҳаракатларини бажаришар, чунки XXI асрнинг кўчманчи лўлиларида на қадимги арава, на табор қолган, бутун тўп барон бошчилигида, назр-ниёзлар ва тасодифий сарқитлар билан камбағалликда кун кечирарди. Лўлиларнинг бутун-бутун авлодлари саргардонликда, йўлларда туғилар ва йўлларда дунё билан видолашарди.

Ҳатто, гужум шамолида, эркатой эчкиларнинг бўйнидаги турли тумор ва қўнғироқлари «жиринглаб» ғалати мусиқа пайдо қиларди. «Жиринг-жиринг» баъзан бу сасга гужум япроқларининг, баайни одам боласининг сирлашувига ўхшаган ғуссали «шивир-шивир»и қўшиларди. Иккала овознинг қоришувини узоқ вақт тинглаган одам уни ўн саккиз ёш қизнинг ибод ва умидга тўла гизли шивирига менгзатарди. Худо урган оломон-лўли-

лар ва дайдилар кўчиб келмасдан илгари, балки ёввойиликда, тунлари изгиринлар чарх урган кезларда, табиатнинг беш унсур қудрати билан, сеҳрли япроқлар инсон тилида сўлашни ўрганиб олганди.

Овул фермерлари ерларида ёлланиб ишлайдиган хотинларнинг иқрорича: «лўлиларнинг эчкиси тугул, ҳатто эшагида ҳам хайр йўқ, бекорга эскилар, оч боладан, қоч бола» дейишмаган. Ёлланма хотинлар кўпчиликнинг олдида лўлиларни айблаб, ёмон от билан тамғаласа-да, кун-кунора келиб фол очдиришдан тийилишмасди. Семиз ва қора лўли хотинларнинг: «фоли дедим, фоли дедим, Оймонжоннинг фоли дедим..» деган афсусли сўзлари шамолларга қўшилиб кетарди.

Гужум ости давлатининг яна бир шавкатли фуқаролари, дайдиларнинг яқин-йироқлардан ташиб келтирган, тешик челагидан тортиб, пахтаси чиқиб ётган кўрпа-тўшаклари, эндиликда урфдан чиққан ўзбекларнинг миллий кўрпачалари, унгиб кетган сўзаналари, яп-янги ванна, пластик сув қоғозлари, уй қазноқларида чанг, кир босиб қолган, қўнғироқ тақилган, ранги ўчиб кетган улкан бешиклар ва ҳатто ҳожат ўтиргичларидан тортиб, пуржинаси чиқиб, офтобда оқарган диванлар ва бозор иқтисодиёти даврида банкротга учраган «Замин ва замон» миллий ансамблининг синиқ мусиқа асбоблари: довуллари, барабанлари ва чилдирмалари, ҳатто рақоссаларнинг эски-туски, дунё халқлари рақс кийимларининг занглаган шокилалари, шамолларда ҳилпирар ва «жаранг-журунг» саслар чиқарарди. Санъатсевар бир дайди, ўзи ҳеч қачон сотиб ололмаган мусиқа асбобларини, халталарга солинган турли ёмакларни, гужумнинг ерга яқин шохларига осиб қўйган ва бу дарахтнинг маҳобатини янада ошириб, гужумнинг мусиқийлигига ҳисса қўшган, рости, гўзал романтик ҳолат ҳам пайдо қилганди.

Гужум шохлари садр тушгандай жуда ҳаддидан ошиб кетган, довул, қутурган бўрон вақтида, тешик

чилдирма, шохларга илинган кўйлақлар, шокилалар ва қаттиқ нон тўла емак халталар қўшилиб, галати мусиқа симфонияси ҳосил қиларди. Бу мусиқа шамол кучли пайтларда «патир-путур» ва «тап-тап» товушлари бирлашиб, довул елга айланиб пасайган чоғларида, осуда чалинаётган чанг, аста-секин кучаяётган най навоси – «тиринг тиринг»... «Хон чиқар» куйига созланаётган тор ва мохир чилдирмачининг ҳар замон, ҳар замон «так.. таак» уриб кўядиган сасларининг қоршиқ, гоҳ тантанавор, гоҳ гуссали, гоҳ нолали карвон кўнғироқлари мисоли тараларди. Чор-атрофдагилар: телба, қари ва созанда гужумга ҳайрат билан қарашар ва овул оқсоқоллари, ёшуллилари йиғилишиб қолган вақтларида, бир-бирига аста «воҳ, шайтон чалган гужум» дейишарди.

Дайдилар тўпи энди кўчиб келган кезларида, овул одамлари гужум аҳли ҳаётини узоққа бормайди, безор бўлиб бир куни кўчиб кетишади деб, баайни, улар тез орада ўлиб, дунё билан видолашадигандай раҳм-шафқат юзасидан муомала этиб, хонадон бекалари, вақт-бевақт, уйида ортиб қолган емаklarини худо урган одамлар тўпига олиб келишарди.

Маълум бўлишича, гужумга мусиқа асбобларининг осиш гоёси, дайди рассом Дармончикнинг иши бўлиб, у мусиқа асбоблари ва халталар фониди, шароб заводи ёлланма ишчи қизларнинг яланғоч сувратини чизган экан. (Дармончик расмларини чизаётган вақтда шароб заводи қизлари, балки шаробдан сархушдирлар) Вақт ўтиши билан беҳосият дарахт остида бало-қазо урмай, гуллаб-яшнаётган жамиятнинг олқиндиларига овулдагилар ортиқча ҳайратланмай кўйишди. Чунки бу тўп, ҳали қишнинг совуғи кетмасдан кўчиб келган бўлсада, бир тунда қирилиб битмагани учун, эндиликда овулдагилар эътибор ҳам бермай кўйишди. Лўлиларнинг тақдир азалнинг бало-офатларига кўникиб кетган ёш болалари, зеби-гардонлар, арзон тақинчоқлар таққан, қора

ва кир қўллариға хина қўйған, семиз-семиз оналарининг бағрида донг қотиб ухлашар, Воқифға ўхшаған ёши улуг оқсоқоллар, бундай пайтларда сергак турар, улар қўшни дайдиларнинг, бирор нарсани ўмариб кетмаслиги учун атрофларни айланиб, шовуллаган гужумға узоқ тикилишарди.

Лўливаччалар уйқудан уйғониши билан маймун болаларидай эпчил ва чаққонлик билан гужумға тирмашиб, шўрлик дайдиларнинг бошига шох-шабба, ёнғоқ пўчоқлари, тош-кесаклар ёғдиришар ва сергак дайдилар калтакесаклардай йиртиқ-ямоқларнинг ичига сингиб кетишар, аммо маст-аласт қотиб ётганлари бошидан ёки дуч келган жойидан, тош-кесак еб, «оҳу-нола» чекишарди. «Отстань, цыганенок, убью тебя»¹ деб бақриб, кечаси тайёрлаб қўйған челақ ва тоғораларни кийиб олишарди. Бошига челақ ва тоғора кийиб думалаб, ўмбалоқ ошаётган дайдилар ва уларни нишонга олаётган лўли болаларининг жанг сахнаси жуда кулгули. Лўливаччалар қийқиришганича ўз тилларида алланималар деб бақришиб, қора ва жажжи муштларини ўқталиб, «вон отсюда, вон отсюда бомжы»² деб бақришарди. Сўнг тоғора ва челақларға «донг-дунг» урилаётган тош-кесаклар, бақир-чақирлар симфонияси бошланиб қоларди. Дайдиларнинг тезда таслим бўлиши ва ортиқча қаршилиқ кўрсатмаслиги, болаларнинг жонига тегиб, зерикканидан сакраб-сакраб тушиб, синиқ ва йириқ мусиқа асбобларини чала бошлар, уларнинг ўн-ўн икки ёшдагиси — Артур дегани, довул ва доирани бинойидан чалар ва ҳар сафар, чала-чала куйнинг авжиге келганда, жингалак сочларини силкитиб, аллақандай тилсимли ёғдуланаётган думалоқ, қора кўзларини, рақиблардай бир-бирига қаттиқ тикканича, доирани «думбалақ-думбалақ» чала кетишар, айна

¹ Жўна, лўливачча, ўлдираман сени (рус).

² «Йўқол, йўқол бу ердан, эй дайдилар».

шундай вақтларда уларнинг олисларда қолган, лўли аждодларининг оловли қони мавж урса ажабмасди. Ахир, бу машғулот ҳам жонига тегиб, қорни очганидан егулик топиш илинжи ва яшаш учун кураш мақсадида тўрт тарафга тарқаб кетишди.

Бундай пайтда ёши улуг лўлилар, болаларга бир оғиз танбеҳ бермас, бақирмас, қарғамас, оловли нигоҳлари билан бир қараб қўйса бас, лўливаччалар ерга қапишиб қоларди. Лўлиларнинг оқсоқоли, қўшни дайдиларнинг ўғирликка қўл урмаслигини, улар жангари, ўғирлик ва сеҳр-жодунинг устаси фаранги бўлган лўлиларнинг ўзларидан, ҳатто уларнинг айтилмаган жоду, дуои-бадларидан қўрқар, аслида ҳам нормал одамнинг психологиясида, ҳоҳ у кучли, ҳоҳ у заиф одам бўлсин, дуои-бадлардан инстинктив равишда чўчиш бор, балки бу туйғунинг асралиб қолишига инсоннинг худо олдида, англанилмаган илмлар қаршисидаги ночорлиги, хусусан, бурч-этиқод тушунчалари асос бўлар. Жамият ва оиланинг барча қонунларини инкор этган ва шундан ўзга иложи ҳам қолмаган дайдилар тўпининг ичида туппа-тузук, зиёли одамлар ҳам бор эди.

Лўлиларнинг оқсоқоли Воқифни, аслида баронлар авлодига мансуб бўлса ҳам, тўпга ҳеч ким бош қилмаган, сўнгги йилларда лўлиларнинг саргардонлиги, давлат chegarаларининг жуда мустаҳкамлиги, ҳақиқатни айтганда, қавмнинг «парти кетиб, шарти қолгани», ишга яроқли ёш эркакларнинг таборни тарк этиб, дунёнинг тўрт бурчагига тирикчилик сабабидан сочилгани ва бошқа миллатларга уйланиб кетгани, тўпда қари-қартанг ва ёш болаларнинг қолгани, Воқифнинг баронлик вазифасини елкасига олиш заруриятини тугдирган эди.

Оқсоқол Воқиф атрофга аланглаб, итнинг яқин-ордалигига ишонч ҳосил этиш учун «қора арслон, қора аслон» деб қўярди, қулоқлари ва қуйруғи кесилган, калласи тандирдай байҳайбат қозоқи ит, дайдилар лайчаларининг «тасира-тусур» қочишига ва уларнинг думла-

рини қисиб «ангиллаши»га, таҳдид ва ҳукмронлик билан эрмакка «вов-вов» деб қўярди. Бу билан лўлилар тўпига «ухланглар, тинч ором олинг, мен кўриқчингиз – қора арслон сизга садоқатлиман» дерди.

Тун қоронғисида бутун вужудини ҳар ёққа уриб, бармоқларини кўкка чўзганича «ёху» чекмиш гужум, қопқора тунда жуда ваҳимали, қари, хориган, ёввойи ва мотамсаро кўринарди. Увиллаётган шамол, шохларнинг тўхтовсиз қасирлаб синиши, тинимсиз шовуллаши ва уйқусираган тун қушларининг узук-юлуқ сас чиқаришидан кўрққан, дайдиларнинг насли насаби бетайин лайчалари жон ҳолатда ўзларини маст-аласт ва карахт ётган эгаларининг қўйнига урар, қисмат ва ҳаётнинг жабру жафоларидан тўйган, фақат ухлаганда ёки ичгандагина ўзларини бахтли-саодатли ҳис этиб, тушларида болалигидаги ва ёйинки ёшлигидаги осуда кунларни, тинч ва иссиқ уйларини кўриб ётган, сариқ соқоли ва қип-қизил юзидан миллатининг кимлигини билиб бўлмайдиган дайди Жорик ва яна чўчиб ўйғонган дайдилар, жон ҳолатда лайчаларни тепар, сўкинар, қўлларига илинган, аҳлатдан терилган рўзгор ашёларини тинмай отишарди. Тўда боши Сёма бундай пайтларда уйғониб қолса ҳам, кўзини очмасди, ахир, у тўпнинг «босс»и, майда-чуйдаларга чалғийвермай, севгилиси, ўттиз ёшлардаги Лиляни қучоқлаб ухларди. Лайчалар тепки еб, ингилай-ингилай сал узокроққа бориб, «эгаларим шу ерда экан» дегандай тинчиб, қоронғи ва кўрқинчли тўқайга, ҳусусан, сирли огочга тикила-тикила, гужумнинг навбатдаги қутуришигача омонат уйқуга кетадилар.

Гужумнинг тунги тўс-тўпалони дайди хотинларнинг нозли «оҳ-воҳ»лари ва дайдиларнинг лайчалари талвасасидан жони ҳалқумига келган Воқиф, дайдиларнинг бошлиғи Сёмани чақиртирди. Иштонлари кир-чир, мулозим бола «улар қотиб ухлаб ётибди, барон» деди. Лўлилар сардори тунд юзи ифодасини бузмасдан «бор, тепиб уйғотиб кел» дейди. Кўп ўтмай соч-соқоли ўсган,

қип-қизил, чорпақил ва бесўнақай гавдали маймоқ Сёма шишган кўзларини ишқалаганича, ҳассаси билан ликонглаб келди. У, оёғи таъмирланган катта креслода ўтирган Воқифни кўриб, бир оз кулимсиради, ташландиқ, увада итлар, тешик тоғора, йиртиқ-ямоқлар, кирчир, ярим оч болалар ва хурпайган такалар ҳукмрон вайронада, унинг катта креслода шохлар мисол кўр тўкиб ўтириши жуда қулгили эди.

Сёманинг бутун вужудидан йиллар давомида ичган арзон ароқларнинг, айниган егуликларнинг, дайдилик ҳаёти уфунати ва шиптир иси тараларди.

«Ичмасанг ўласанми, уфф, ҳар кун ичасан-а?» деди Воқиф лўли юзларини буриштириб.

«Ичаман-да, Воқиф, дардим оғир ичаман?»

«Биламан, биламан, сен дайдиларнинг жавобинг шу. Мен сени одам деб юрсам, қип-қизил аҳмоқ экансан».

«Нима қилдим, начальник?» деди бир вақтлар бинойидеккина бадавлат бўлган Сёма, ич-ичидан қари лўлининг оловланаётган нигоҳларидан кўрқаётганини ҳис қилиб.

Ичида гужум ва қари лўли Воқифнинг аллақандай ўхшаш томонлари, ҳусусан, гужумнинг бўронларда телбавор қутуриши ва лўли кўзларининг қаҳрли ёнишида яқинлик борлигини илғади.

«Ўзингни ҳам, суюқ хотинларингни ҳам ҳайдаб юбораман» деди жаҳл билан лўлилар бошлиғи.

«Биз сенга не ёмонлик қилдик, Воқиф? Тинчгина ризқимизни териб юрибмиз».

«Анов қанжиқ хотинларинг билан, ҳар нарса қиласизлар ёш болаларнинг кўзи олдида. Ҳайвондан фарқинг қолмабди сени, Сёма».

«Энди босс... совуқ қаҳратонда, так исиймиз. Оч қоринга одамлик сиёҳи қоладими?» дейди кулишга лўлидан чўчиб.

«Қанча кўп исийётганларингни билдим, иккитасининг қорни қаппайиб қолибди».

Сёма тунда кечадиган алланарсаларни эслади чоги, ўзини тутолмай ҳиринглаб кулиб қўйди. Дайди хотинлар ухлаб ётган томонга тамшаниб бир қараб ҳам олди.

«Сен қачон, дайди қанжиқларингни йўқотасан? Хотинларинг ҳам шу қанжиқларга ўхшайди-я. Мен сенга бошқа бу ҳақида гапирмайман дегандим. Бир вақтлар ҳурматли одам бўлганинг учун қайғураман».

Съёма эзилиб кетган шляпасини ҳақиқий русларга ўхшаб, пахмайган сочидан олиб таъзим қилди, бир оғиз яхши сўз унинг кўнглини юмшатиб юборган эди.

«Қайси қанжиқларни?... — ичкиликдан моғорлаб қолган миясига реал фикрларни сиғдиролмай, — ҳааа, кучукларними? Анови рассом Дармон жонимга тегди-да. Ё ёнига итларни йигади, ё мушукларни эргаштиради...».

«Баҳона топиб Дармонга ёпишма, унинг ишга нима алоқаси бор?»

Сёма ўсиқ соқолларини силаб «пихиллаб» кулади.

«Шу чиллаширдай туришига, бетайин ва саёқ рассомни хотинлар ҳам яхши кўради».

Оқсоқол Воқиф сергак тортиб, таҳтида ўрнашиб ўтирди ва тунд юзига қулги ёйилади.

«Хотинларни яхши кўради де, ке, ўтир...» дейди бир оз юмшаб.

У барча эркак зоти учун қизиқ бўлган, абадий мавзу очилганидан бир оз ёйилиб шохона ўриндиғида қимирлаб қўйди.

«Нима қилади, бирортаси билан...» Воқиф кўрсаткич бармоқларини бир-бирига ишқалаб кўрсатди.

Замон чарҳпалаги, жамият ва оилалар бағридан сиқилиб чиқарилган иккавлон эркак, қалбларида ҳали унут бўлмаган, дўндиқча хотинларга боғлиқ саргузаштлар, тасоддий учрашувлар, фоҳишалар билан кечирилган тунлар лаззатини эслаб нашъали қулишди.

«Қаерда дейсан? Лўла деганини яхши кўрган экан, бу твар Дармончик. У принцесса бунга қарамаган ҳам чоғи. Бу саёқ рассом йиртиқ-ямоқ расм тахтасига Лўла-

нинг минг хил кўринишдаги расмларини туну кун чи-
зади. Баъзан кечалари ҳаммамиз ўтириб томоша қилар-
дик. Бир-иккита расмини йўқотиб ҳам қўйди, аҳмоқ.
Вокзалда ётганимизда ўғирлашди, чамамда».

«Лўла эмас. Лола» дейди қалбида йиллар давомида
асраб келаётган ўз миллати ва лўли қавмига садоқат
билан қари Воқиф, яна дунёнинг қайси буржида қолиб,
унутилаёзган она юртига миллатпарварлик туйғулари
жўш уриб, қолаверса, у ҳар қалай ўзбек ва хоразм урф-
одатларини, маҳаллий ҳаётини дайди Сёмага нисбатан
яхши биларди.

«Расмларни сотадими?»

«Лолами.. Молами, менга барибир, қаерда дейсан,
ўзи учун чизармиш» дейди Сёма русларга хос бир оз
расмиятчилик ва совуққонлик билан.

«Кеча унга битта кучукни қолдир, майли, ўзинг учун,
бошқасини йўқот дедим. У қаерга йўқотаман, кучуклар
мени барибир топиб келади, дейди».

«Таак».

«Унда ўзинг ҳам йўқоласан, кўтар расм-пасиминг-
ни» дедим.

«Қопга солиб бериб юбор, анҳорга ташласин» дейди
суҳбатнинг ёқимсизлигидан афти буришиб лўли Воқиф.

«Бе.. Дармончикми, кечаси бир ўзи ухлашдан ёки
бирон қумурсқани билмай ўлдириб қўйишдан кўрқади
у. Ичган вақтлари «яхшилигимдан ҳамма нарсадан ай-
рилдим деб ҳиқиллайди». Ростми, ёлғонми, ўша Лўла-
си аллақайси одамни деб ўз жонига қасд этганмиш. Бу
эса, ўзининг расм дунёси билан, телбалардай уни се-
виб юраверган».

«Агар қанжиқларни йўқотмасанг, Баҳодир иккала-
мизнинг ҳам кетимизга яхшилаб тепади» дейди хаёлга
чўмган Воқиф.

Сёманинг содда ва ой товоқдай юзи қорайиб, гавда-
си букилиб кетгандай бўлади.

«Хабарим бор, бугун йўқотаман. Мен йўғимда Баҳо-

дирбойнинг одамлари келиб, қораларингни ўчиринглар, овул сасиб кетди деб дўқ уриб кетибди» дейди, ўзи бўлса худди бир нарсани ҳал этадигандай, маймоқ оёғига ҳассасини уриб эрмак этади.

Қари гужум заминнинг чуқур-чуқур жойларга кириб кетган илдизларидан битмас-туганмас куч олаётгандай, гўёки илдизларига шу яқин-орадаги шароб заводининг олқиндилари оқиб келгандай, минг йиллик занжирбанд Сулаймон девлари мисол ўкириб, қанотли девлар мисол наъра тортиб, чордона қурганича девлар қўшигини куйлайди.

«Гууууууууу-гуууууууу-шуууууууу-шувввв. Ҳаммангнинг ажалинг менинг қўлимда, мен бораяпмаан. Мен эшикларни очаман, қопқоларни тўнтараман, овулни пиёз пўчоғидай учираман».

Алланималар довул ва чилдирмага урилар, жами эски-тускилар хирмондаги жиҳозлар жийқиллар, гийқиллар, шохларга осилган доира, довуллар ва нон, емак, сабзавот, эт халталари «пақ-пақ» бир-бирига урилиб, қиёматқойим кўпар, шамол-бўрондан шайтон қиёфасига кириб, хурпайган соғин эчкилар тасира-тусур ўзини ҳар ёққа урар, ҳайбатли қора арслон уларни тинчитиш учун ҳурар ва гужум атрофида югуриб, гужум салтанатининг тала-тўпидан ичаги қотар даражада кулаётган маст-аласт дайдилар жиғига тегиб, тинмасдан уларга ҳамла қиларди. Мактабнинг адабиёт дарсларидаги Тургеневнинг Мумуси каби, ўзларидан баттар дайди кучукларини қаёқларгадир гумдон қилган Сёманинг, қолган-қутган иллари гингшиб эгаларининг пинжигга тикилади.

Шу тўпалонлар, гужум шохларининг қарсиллашлари ора гужум салтанати фуқаролари, ҳаётларида биринчи марта, лўлилар оқсоқоли Воқиф ва дунё дайдиларнинг энг дайдиси Сёма ва уларнинг барча суҳбатларининг эрмаги Дармон биргаликда тўкин дастурхон атрофида кайфу сафо қилишарди, аллақайси аҳлатхонадан келтирилган думалоқ ва оёқлари калта, эски бўлса

хам, мустаҳкам столда Сёма ва Дармон ўтирар, лўли Воқиф одатдагидай, ўзининг баланд тахтиравонида, буларга юқоридан қарар, уларнинг қаршисида бир вақтлар номдор рассом бўлган, бугун ёруғ оламда арзон жонидан бошқа ҳеч нарсаси қолмаган Дармончик ўтирарди. «Мени сев» дерди аллақайдан Озодбек Назарбеков ашуласида. Воқиф ҳар замон, қора арслонга суяк ташлаб, бир оз виқор билан ва пастдагиларни менсимай гапирар, учаловининг подшоҳ, икки мулозим ва бир ит билан, картина томоша қилиши жуда кулгули эди. Сёма ва Воқиф дайди рассом чизган яланғоч қизлар сувратини кўриб, оғзинининг таноби қочар, айниқса, яланғоч, сочлари узун қизлар расмини Дармончикка, мальбертга такрор-такрор кўйдирарди. Сёма қаттиқ кулганида қайнаб кетган чойнақдай ҳар-хил сас чиқарар, шунингдек, ҳар вақт-ҳар вақт дастурхонга яқинлашадиган кир-чир, қорақ-қура лўливавчаларни ҳай-ҳайлаб қувлашарди. Дайдилар аслзодаларнинг тўпига яқинлашишга юраги бетламас, тўда боши Сёманинг дўриллаган кулгуси ва рассом Дармончикнинг бўғиқ овозда «ҳиқиллашини» эшитибоқ сергак тортишарди. Сувратларни олов ёруғида кўраётган Воқифнинг кўзлари ёнар, гужумга суянганича маъюс турган гўзал қиз сувратини кўли билан ниқтаб, «буни ҳам яланғоч чизавермабсан, ановисининг эмчагини боплабсан лекин, Дармон».

«Это бутончик, бутон»¹ дейди лабларини ялаб Сёма маймоқ.

«Ўҳ-ҳў кўзини ярқирашини қара, юзи ғалати экан бу қизни...».

«Красавица. Дармончик қизларга етолмагани учун фақат гўзал қизларнинг расмларини чизади-да».

«Энди уйғонган ва уйқусираётганга ўхшайди. Нималардир айтмоқчи бўлаётган лабларига қара. Молодец

¹ Бу гунча, гунча.

Дармон, ўзим сенга ҳомийлик қиламан. Менимча, бу қиз ўлган. Сен уни севганмисан?» дейди лўли Воқиф ўткир кўзларини расмга тикиб.

Рассом маъюс тортиб, эзилган, арзон «Карвон» сигаретини тутатади.

«Шу гужумга осилиб ўлган ўша Лоланинг расми-да, шунинг учун дайдилар орасида юрибман-да, ака. Тунлари овулдагилар унинг «Баҳодир, Баҳодир» деган сасларини эшитишар экан» дейди митти ва қийиқ кўзларини баттар қисиб, заиф одамларга хос учбурчаксимон чўзиқ юзини оловга қаратиб дейди Дармон.

«Сен қаердан биласан?»

«Бу шундай гап топиб келди, ўтган ҳафта овулдан» деб гапга қўшилади Сёма.

«Шу қизнинг холасидан эшитдим. Агар ишонсангиз, Лола билан бир марта гаплашганман ва бутун умр эслаб қолганман. Мен ёз ойларида қишлоқларига расм чизишга келиб турардим. Эмишки, Лола Баҳодирбойга унаштирилган экан. Бизни гужум остидан ҳайдамоқчи бўлаётган бой бор-ку, у ўшанда бошқа бир бақувват оиланинг қизига уйланиб кетибди. Икки оила орасида урушжанжаллар бўлибди. Лоланинг укаси Баҳодирни ов милтиги билан отибди. Ўқ учиб келиб гужумга теккан.

Сёма: «Шу гужумгами..недавно.. во здорово».¹

«Қачон бўлган экан бу воқеа?» дейди оғир ўйга толиб Воқиф.

«Бир ўн йил-ўн беш йиллар бўлиб қолган. Ўшанда оддий студент бўлган Баҳодир, ҳозир катта бизнесменга айланган».

«Ўзим ҳам ўйладим, гужумда бир гап бор деб, тунлари инсондай инграб чиқади-я».

«Хўўп» деб ўрнидан кўзғалади Дармончик.

«Это история.² Яна ҳам янгилари бор ҳали бўёғи

¹ «Яқиндами, о зўр-ку»

² Бу тарих.

қуримаган» дейди ийиб Воқиф берган рус ароғидан кайфи ошиб сайёқ рассом.

Кир пўстакдай қалинлашиб кетган катта қопчиқ халта ичидан, янги оқ сурпга ўралган ва фанер парчасига омонат тортилган сувратни Воқиф ва Сёманинг олдиға ташлайди. Сёма картинани кўтариб столға суяйди. Воқиф шоҳ янада улугвор гердаяди.

Сўнг «Вооооҳ» деб юборишади иккита майпараст, қора арслон бошини эриниб кўтарди, бирдан шамол кўзғалиб гужум бағридан тун қушлари «пориллаб» учиб кетади. Олис-олислардан тун хўрозларининг уйқусираган саси эшитилади.

«Ооо..бармоқларингнинг сеҳри бор, Дармон, қандай чиздинг буни... бу дайдиларнинг орасида нима қилиб юрибсан сен?»

Сувратда сочлари шамолда мисоли гужум шоҳлари каби учаётган гўзал Лола қорачуқларидан кўз ёшми, заиф кулгими балқиб мағрур боқиб турарди. Унинг оппоқ ҳарир кўйлаги, само булутларига айланган, гўё фаришталар мисоли олис парвозға шайланарди. Унинг армон ва умид акс этган қора кўзларида, гуссали мовий осмон аксланарди.

Дармон сувратни оловға яқинроқ олиб бориб, ўз ишидан завқланиб, шилпиқ кўзлари қоронғида ёғдуланади.

«Кўп яшанг, ака Воқиф. Шароб заводи ишчи қизларидан танишларим бор эди. Натуршик бўласизлар дегандим, йўқ дейишмади, фақат сиз берган пулни олишгач, рози бўлишди».

Яқин-орада лўли болачалар ва қизчалар панада «пиқпиқ» кулишди, расмларни, ўғри мушукдай олисдан томоша қилаётган дайдилар ҳам «ҳиринг-ҳиринг» кулиб қўшилишади. Воқифнинг қалин қошлари қўрқинчли чимирилди.

«Кўяверинг, кеча яланғоч қизларни чизаётганимда кўришган, расмларға мазахўрак бўлиб қолишди. Барча расмларда яланғоч қизлар тасвирланган деб ўйла-

шади» дейди саёқ рассом Дармончик қўлларини берво силкиб.

У дастурхон яқинида суяк кемираётган қора арслонга «фас-фаас» деди, болалар ва дайдилар қўрқиб бир зумда қоронғилик қаърига сингишди.

Тонг отгач, дайди, ишёқмас ва лўлилар салтанатини, овул фуқаролар ширкатининг эски машинасини шалдираши ва баайни гужумнинг остига келиб «паас» этиб тўхтагани уйғотиб юборди. Гужум япроқлари ҳам аллақандай тарадудли ва таҳдидли, сирли шивирларди. Воқиф синчковлик билан авзойи бузуқ Меҳмонларни қаршилар экан, лўли юраги билан аллақандай совуқ хабарнинг шабадаларини ҳис этиб, бадани жунжикди. Хаёлидан кечаги антиқа зиёфат кечди: қандай яйрашган эди. Гужумнинг нақ остига келиб тўхтаган эски машина ичидан овулнинг казо-казолари ва масжид оқсоқоли тушди. Дўппи ва узун малла чакмон кийган Мирмухтор исмли маҳалла муллеси ва бошига катта рўмол ўраб олган, читтакдай бесаранжом, ёши элликлардан ошган Фотима опа Воқиф билан хушламай кўришди.

«Воқиф ака, бу нимаси, сени одам деб, яшасанг яша деб руҳсат бергандик».

«Нима қилдик, сестра, шунчалик?» деб Воқиф, Фотимага синчков тикилади. Кутилмаган меҳмонлар савол назари билан бир-бирига қараб олишди.

«Овулнинг болалари гужумнинг остига келиб бешарм нарсалар кўрадиган бўлишди» дейди юзи тунд маҳалла муллеси Мирмухтор.

«Гужум остида эркак ва аёлнинг бирга ётиши, руҳий касал рассомнинг фақат яланғоч хотинлар акс этган сувратлари, уларнинг тарбиясини бузаяпти. Болалар асаларидай гужум ёнидан айрилмай қолди».

Улкан дарахт ҳамма нарсани англаётгандай, аста-секин сирли гувиллай бошлади. «Гууув-гууууввв... мен келаяпман, аммо бир келаман. Огоооҳ бўлиинг».

«Илгари сизларни кўчириб юборамиз деб огоҳлан-тиргандик» дейди маҳалла фуқаролари раиси Фотима катта рўмолини тўғирлаб.

Гужум кўргонининг дайди вакиллари Сёма, Жорик ва Дармончикларнинг уйқули, соқол босган юзлари кўринди, қатл қилинмай қолган бир-иккита иркит кучукчалар ва жунлари узун эчкилар ҳам сафга сукулди.

«Овул болаларининг бир марта келиб тарбияси бузилибдими? Нима қилайлик, биз ҳам одаммиз, ахир, бола-чақамиз билан бир жойда яшашимиз керак-ку, очиқ осмонда осилиб туrolмаймиз-ку. Итларни йўқотинг дедингиз, ҳамма кучукларни қопга солиб сувга чўктирдик, болаларимиз уч кун йиғлади, бир дайди хотин ўлди» дейди кўзлари ёниб Воқиф.

Баҳайбат гужум, содир бўлаётган воқеаларни, гап-сўзларни англаётгандай шохларини телбавор силкитди. Аста тебранаётган шохларда, япроқларда ҳар кунги мусиқа бошланди, лекин унга диққат билан қулоқ солинса, кўйнинг ботинида яқинлашиб келаётган бўронларнинг, довулларнинг, машҳар замоннинг шарпалари зоҳирди.

Тошбақадай япалоқ овул фаоли Фотима: «Булар билан пачакилашиб ўтирасизми, ана, Баҳодир ҳам келдилар, Баҳодиржон келдилар одамлари билан (улар ҳарбий қисмдан омонали (портловчи модда) олиб келди)», Масжид муллasi Мирмухтор кир-чир юқмасин дегандай, узун чопонининг барларини эҳтиёткорлик билан жуфлаб чеккага ўтди.

«Кўтаринглар ошқол-дашқолларингни» деб чийиллади Фотима ер тепиб, кўзларини олайтирганича.

Шу вақт гужум яқинига Баҳодирбойнинг қора улкан Жип машинаси келиб тўхтади. Лўли Воқифнинг озғин ва мушақдор гавдаси камондай тортилди, совуқ ва жондорники каби ёғдуланаётган кўзлари ёниб гапирди. «Ҳой, мусулмонлар..» унинг овозини кекса дарахт оёқ-

гарет тутатганича дарахтга тикилди ва яна шахт билан ишга тушиб кетишди. Тутунлар..Гужум ўзининг қатлга ҳукм этилганини билган маҳкумдай жазавада шохларини телба хотиннинг қўлларидай такрор-такрор силкитди. Гўё инсонларга асрлар давомида бағрида қотган алам, қайғу, изтироб, ўрганиш, кутиш ҳақида сўйлашга чоғланди. Куй авжига чиқди. Гужум бағрининг чуқур-чуқур жойларида ётган, аллақандай галати, қарга деса қаргага, зогча деса зогчага ўхшамайдиган, гўё қоронғилик ва зулматдан куч олиб, патлари сарғайиб рангсизланган, туллаган қушлар тўпи «пааар» этиб чиқиб, гўё кундуз куни, ёруғликка чиқиб қолган тун кўршапалакларидай осмонни қоплаб олдилар. Агроф бирданига қоронғилашиб, шамол кучайиб, гужум олдингидан ҳам қутуриб, талвасага тушиб, баланд-баланд, бақувват шохларини қарсиллаб-қарсиллаб синиб ерга туша бошлади.

Ўттиз беш, қирқларидан ошган Баҳодирбой гужумга яқинроқ келиб, тепиб кўрди ва истехзо билан «аҳволинг қалай энди?» дегандай Воқиф ва дайдиларга тикилди. «Буларнинг ҳаммаси сенинг найранглариңми, тиламчи, девона? Қари исковуч ит» деди қалбсиз бойларга хос совуқ нафрат билан.

Воқиф инидан чиққан каламушдай қалин қошларини тикрайтирди ва ўзини гужумдан тантанавор ҳолда чеккага олди. Шу маҳал бир таҳлам кир расм- тасвирларини қўлтиқлаган ва иркит кучуги билан рассом Дармончик пайдо бўлди.

«Ака, бой ака, дарахт сиззи таниди. Ҳа..дарров таниди. Гужум сизнинг келишингизни йиллар давомида кутганди. Сабр билан. Бундан беш-ўн йил олдин бу ерда ким ўлганини, ким ўзини осганини эслайсизми?. Лолани унутдингизми? Бу ердан бизни кўчириб, гужумни кесиб, ўз ўтмишингиздан, хотираларингиздан қутулмоқчи бўлдингизми?»

Баҳодирнинг юзидаги ифода алмашиб ранги оқарди ва бирдан ўзини қўлга олди. «Ўзи ким булар, нима дейди

бу алкаш? Взяят их!» Қўриқчи кийимидаги қош-кўзлари бир жойга жойлашган икки нафар йигит рассом Дармончикнинг қўлтигидан чеккага судрашди.

Шўрлик дайди рассом жонҳолатда қаттиқ чийиллади:

«Сиз.. сиз.. гужумни кесганингиз билан замон ва вақт қалбидан ёвузлигингизни ўчиролмайсиз. Сиз унинг бағрига ёвузлик уруғларини экдингиз. Энди сиз азалият қонунлари олдида жавоб берасиз»,

Унинг қўлидаги қоғозлар, сувратларни қутурган бўрон осмонга кутариб, қари кампирларнинг ўлимлик докасидай шиширди. Осмонда қанотсиз қушлардай «пориллаб» учаётган қоғоз парчаларида, гўзал бир қизнинг қоши, кўзлари, кўкраклари, шаффоф кийимлари ва шалола мисол тўлқинланаётган сочлари акс этганди. Шу вақт қари гужум вужуди телбавор силкиниб «қарс» этди, узоқларга отланаётган номсиз карвондай ҳар ёнга «лопиллади», Кишанланган фил каби наъра тортиб тикрайган шохларидаги япроқлари яна шивирлаб, сирлаша кетдилар.

Дарахт яқинида турган маҳалла фаоллари, масжид мулласи, дайдилар ва лўлилар қотиб қолдилар, қора арслон ва жунлари узун эчкилар ненидир қутиб тарадудли энкайдилар. Гужум яқинида турган Баҳодир бошини ушлаб «оҳҳ» деб, бир-икки қадам юрди-да йиқилди. Маҳалла фаоллари ва унинг тан соқчилари анқайиб гужумга қарашди. Гужум куй чалишдан чарчаган созандадай терга ботганича, мағрур қад кериб турарди. Илоҳий ҳукм ўн беш йилдан сўнг ижро этилганди, гужум бағридаги ўқ силкинишлар ва ҳароратдан ҳаракатга келиб, отилиб Баҳодирнинг пешонасига текканди...

Кўп ўтмай гужум япроқлари ва унинг ғаройиб созасоблари қадимий мусиқасини бошлаб юбордилар. Табиат ва борлиқнинг қоришиқ симфонияси ботинида ёш бир қизнинг гоҳ шўх кулгулари, гоҳ ғуссали, аламли-шаффоф орзулари қанот қоқарди.

Янги йил кунлари, 2008 й.

КАМАЛАК РАНГ ДУРРАЧА

Ёқуб ич-ичидан ўглининг ўзидан нафратланаётганини ҳис қиларди. Уни қандай англаганини айтолмасди-ю, гўёки унинг нигоҳлари вужудига ўқ бўлиб қадарди. Ўзининг ҳам юришга мажоли қолмаса-да, агар у секинлашса, ўглининг тўхтаб қолишига, ўжарлик билан жанжал чиқаришга кўзи етгани учун, тишини-тишига қўйиб аста илгариларди. Куз шамолидан дилдираб, маҳзун овоз чиқараётган оғочларнинг баҳорда ерга тушган шохлари ва япроқлари оёқ остида қисирлайди, шитирлайди. Улар йўл ёқалаб ўрмон ичидан келаётгани учун машиналар шовқини ва сигналлари қулоққа чалинади. Йўлга тушганларида ўглини чалғитиш учун ора-сира гапирди. Лекин гап-сўзлар ўглининг куфрини кўзгаётганини билиб, индамай қўйди. Не бўлса, бўлар, амаллаб катта йўлни топиб олишса..

Чарчоқ ва очлигидан вужуди эски пружиндай букилиб-чайқалиб кетарди. Уйда пайтида ёзув-чизув билан бўлиб, эрта кучдан қолганини билмаган экан. Энди сафарга чиқиб, қариганини ҳис этди ва томоғи ачишиб, ўкириб-ўкириб йиғлагиси келаётганини англади. «Ё қодир эгам, ўзинг мадад бер», Йиғласа кучи кесилишини ва агар, худо кўрсатмасин, кўзи ёшини ўгли кўриб қолса...Йўқ, йўқ, бундан тангрининг ўзи сақласин. Ортидан қадам товуши эшитилмагани учун ўгрилиб қаради. Равшан йўғон ва нам дарахтга суянганича мавҳум нигоҳларини олисларга тикарди. У ҳам беихтиёр тўхтаб, ўглига қараганича ўтириши ёки туришини билмади.

— Равшанбек, чарчадингми, ўғлим? — деди аста.

Ўгли карахт нигоҳларини ерга тикди. Унинг жавобини кутмасдан:

— Майли, озроқ дам оламиз.Тунга қолмасдан йўлни кесиб ўтиб, бекатни топсак бўлди. У ёғи.. у ёғи.. — деди.

Тўғриси, юртга кетадиган машиналар бекатини топ-сак бўлди демоқчи эди. Аммо бу сўзларни айтишга куч тополмади. «Мен айтганман узоқ шаҳарда кўп пул топамиз деб» деди аста ўзига сўйлагандай. Ўғлининг сакраб туриб, тутақиб кетиши, бақаришидан ва ўзининг йиғлаб юборишидан қўрқди. Ҳар балога дуч келиб, чолларга ўхшаб, салга ёш тўкадиган бўлиб қолибди.

– Не шевелись, руки за голову.¹

Ёқуб хизмат либосидаги икки нафар қуроли одамни кўрди ва биттаси ўғлининг пешонасига автомат тиради. Хаёл билан аввалига уларнинг нега бундай қилаётганини тушунмади. Ахир, умрида бундай тамошаларга дуч келмаган бўлса... Бошларида «шовуллаб» турган дарахтлар ҳам жим тамошага тикилишди. «Шу сўзларни эшитгандан қулоқлари кар бўлиб қолгани яхши», Бутун вужуди ичидан қайнаб чиқаётган кўз ёшми ёйинки ҳароратдан қақшаб кетди. «Нуқул кўзингиздан сиз, эркакка ўхшамайсиз» дерди хотини уйда. Уйда хотинининг нигоҳларидан, хоналардан келадиган овозидан қўрқарди. Ўтирган жойида йиқилмаслик учун аста дарахтга суянди. «Онаа...онажон!» Энди кўзларидан ростмона ёш оқарди.

– Ребята, это мой сын, пожалуйста мы уезжа..аем.. пожалуйста...

Одамлар бирдан Ёқуб томонга ўгирилишди. Шу маҳал Равшан сакраб туриб, назоратчиларнинг биттасини тепиб, автоматини тортиб олди. «Шарақ..шарақ» Равшан хизматчи билан тенгма-тенг олиша кетди. У «...убью вас..» дерди бўғиқ ва аллақандай ҳайвоний сас билан. Ўғли илгари ҳам тажанг эди, Ёқуб тугул ҳатто онаси унга ортиқча гапиришга чўчишарди. Ана.. энди мушт кўтарадиган бўлиб қолди. Ўз фарзандидан ҳатто бирга ўтириб, бирга овқатланганларида тортинаётга-

¹ Қимирлама кўлингни бошингни орқасига...

нинини ва уялаётганини англаб қоларди. Ҳаётнинг зилдай оғир савдоси елкасига тушганида ичидан ўзи учун керакли хулоса чиқарарди. Бунинг ҳаммасига хотини айбдор, балки онаси ҳам айбдордир, чунки Ёқуб институтни битказиб уйга келганида онаси «оёқ-қўли чаққонгина деб қўшни қишлоқлик катхудо бир хотиннинг қизига уйлантирганди». У олатича бировга қаттиқ сўз айтолмагандай, онасига ҳам ўз фикрини айтолмаганди. Энди ҳатто ўйлашга ҳам қўрқарди, негаки, миясининг ўзига алоқадор эркин фикр пайдо бўладиган марказида хотинининг номи, қиёфаси ўргимчакдай тўр ташлаб, нафақат уни, гўё инсониятни тараққиётдан тўхтатгандай Ёқубнинг фикрлашга қўймасди. Бир файласуфнинг «қизлар ёш ва гўзал, лекин ёмон хотинлар қаердан пайдо бўлади?» деган гапини уйида кундалик дафтارينинг бошига ёзиб қўйди.

Ёқуб жон ҳолатда бақирди.

— Равшан..ота отма.. болам. Биз..юртга..

Бу воқеа шунчалик тез содир бўлди-ки, Ёқуб нима бўлганини англаб етанида патруллар «қимирлама, қўлингни кўтар», — деди.

Уларнинг бири «татр..титтр» автоматдан ўқ отди. Ҳавога тутун ва куйган ҳид тарқади. У бошини ушлаб ағдарилиб тушди. Ўқ ёмгири тўхташи билан эмаклар ўғли патруллар билан олишган жойга борди. «Друзя...я ваши родной ... ребята»¹, Унинг овози йиғи ва хўрликдан «ғиппа» буғилиб «пихиллаган» сас чиқарарди. «Я люблю русская литература...я..». Дарахтларнинг қовжираган барглари ҳайронликдан «гувв» этдилар. Оғоч япроқларида қолган ёмғир томчилари «дувв» этиб тўкилди. «Шапп..шапп» биров қарсак чалди. Ҳамма ўгрилиб овоз чиққан томонга қаради. Баланд бўйли, елкасига милтиқ осиб ва зотдор ит етаклаган мовий кўз одам «браво» деди. Ёқуб шундагина улар баланд бир сарой-

³⁵ Дўстлар, мен сизнинг яқинингизман.

нинг яқинида ўтирганини ва патрул кийимидаги одамлар қўриқчилар эканлигини англади.

— Кто ты такой? Почему ты считаешь родной себя к нам?¹

Унинг мовий кўзларида масхара ва кибр бор эди. Яқинроқдан жуда таниш мусиқа ва болаларнинг қий-чуви эшитилди.

Ёқубнинг вужуди ва ҳатто энгаклари қўрқинчдан қалтирарди. Кўз ёшлари юзидан юмалаб кир-чир кийимига томарди. У ёшланган кўзлари, увадаси чиқиб кетган кийимлари, ажинлар панжа қўйган юзи билан жуда қари ва жирканч кўринарди.

— Я... мы за зароботкой приехали. Какойта женщина нас продала... не доезжая города и чужие люди привезли нас в лес сюда... Потом мы убежали². Я.я.. — унинг миясига қўрқинч ва ҳаяжондан жўяли фикр келмас, бу орада рус хўжайиннинг олдига аввал ўн ёшлардаги малла соч болакай, сўнг жунлари осилган ит югуриб келди.

— Это мой сын. Мы..мы третий день бродим в лес,³ — дея олди аранг Ёқуб.

— Это ты сказал... Иди домой Игорь. Я сейчас.⁴

Мовий кўз одам ўглининг бошини силаб қўйди.

— Кто они? Бомжи...украли чего то⁵. — малла болакай кўзларини катта очиб отасига тикди.

— Я поэт — деди Ёқуб шошиб. — Я учитель в школе⁶... — у ўглининг ёнида «родной язык» деган сўзни айтолмасди. «Тил, шеър, адабиёт» деган сўзлар ўглининг куфрини кўзитарди, шунинг учун фикрини айтолмасди.

¹ Сен кимсан, нега бизга яқин бўларкансан?

² Қандайдир аёл бизнинг паспортимизни олиб қўйди ва сотиб юборди.

³ Бу менинг ўғлим, уч кундан буён ўрмонда дайдиб юрибмиз.

⁴ Сен бунга айтдинг. Игорь, уйга бор. Мен ҳозир бораман.

⁵ Ким улар, дайдиларми? Улар нима ўғирлашган?

⁶ Мен шоирман мактабда адабиётдан дарс бераман.

Ñàèì àò Ààòî

«Я преподаю в школе».

У ўели томонга қараб ютинди. – И я фақир Ёқуб,¹ – деб юборди.

Кўли кишанланган Равшаннинг чекка пайлари бўртиб, ранги оқарди. Кўзи оқариб думалоқлашди. У отасига «жимм» демоқчи бўларди.

– Поэт? Ты?! Да, у всех поэтов крыша поехал...в всех временах,² – кулди мовий кўз одам.

Хўжайиннинг жилмайганига соқчилар «ҳиринг-ҳиринг» кулган бўлди. Ёқуб яна ёмон воқеа юз беришидан кўрқиб, қалтираб-қақшаб ич чўнтагидан титилиб кетган китоб олди. Ва беихтиёр китобни илтижо билан соқчига узатди. Соқчи китобни у ёқ-бу ёғига айлантириб қараб, хўжайинга узатди. Мовий кўз одам китобни қўлига олмасдан ўқиди.

– Тольстой. «Исповедь». Опс...ты читаль «Исповедь?»³

Бола ит билан ўйнашиб сарой томонга чошиб кетди. Эркак уларнинг изидан қараб турди.

– Провожайте их.⁴

Кўз очиб-юмгунча ота болани баҳайбат қора жипга миндириб, йўлга тушишди. Уч қаватли қизил томли сарой ёнидан ўтаётганларида яна турли мусиқалар эшитилди. Машина икки тарафи қалин ўрмон қоплаган йўлдан учиб кетди. Ёқуб кайфияти кўтарилиб ўғлига қаради. Равшан яна тумшайиб ойнага қараб ўтирарди. Кишанлар қўлини қаттиқ сиққанми, кишан изи қизариб ва бир оз кўкариб турарди.

Автобус, микроавтобус ва одамлар йигилган бекатга яқинлашганда машина секинлашди. Олис йўлларга юрaverиб пихини ёрган шофёрлар жипдан тушган чувринди йўловчиларга ҳайрон қарашди. Улар ҳали жипда юра-

¹ Ва мен фақир Ёқубман.

² Шоирми? Ҳамма вақт шоирларнинг томи кетган бўлади.

³ Тольстой. Иқрорнома? Сен «Иқрорномани» ўқиганмисан?

⁴ Уларни кузатиб қўйинглар.

диган ишчиларни сира кўришмаганди. Йўл бўйи бир оғиз сўзламаган ёш ҳайдовчи йигит қўллариға биттадан конверт берди. «У нашего босса отца то ли поэт, то ли писатель биль» деди гурур билан. Ёқубнинг юраги ўйнаб кетди. «Паспортими? Ё пулмикан?! Уйга қуруқ қўл билан қайтишаётувди. Ҳали соқчилар поспортини олиб қўйишган эди-да». Ёқуб ҳайдовчининг гапини аниқ-тиниқ эшитмади ҳам. У конвертни апил-тапил қўйнига, Тольстой китобининг ёнига солди. Тезгина ўғли томонга кўз ташлади. Равшан мағрур ҳолда рус йигитининг орқасидан юрди. Рус йигит:

— Отвези их домой. Чтобы не попал не одна волос из голова. На возьми... когда вернешся позвони...,¹ — у аввал ҳайдовчига, сўнг Равшанга қоғоз узатди.

Ўрта яшар, қорни чиққан ҳайдовчи барча шарқликлардай тавозе билан кўлини кўксига қўйди. «Всё, ок. Всё» деди.

Рус ҳайдовчи ярақлаб турган машинанинг эшигини очиб салондан бир нарса олди. Ўрганган кўнгил ўртанса қўймас деганидай, Ёқуб яна бирор нарса берармикан деб умид билан тикилди. Ҳайдовчи салонга «висс..висс» этиб дезодарант сепди ва машина эшигини «қарс» ёпиб ҳайдаб кетди. Уларнинг олдида мотордан чиққан ялтироқ узун бир чизиқ тутун чўзилиб қолди. «Ҳаҳ, сволоч, биздан ирганди», Қўйнидаги конверт вужудини қиздириб кайфияти ҳам кўтарила борди. Умрида биринчи маротаба шоирлиги фойда берди яна ўғлининг ёнида. Бекатда ўтирган бекорчиларга қўшилиб олган Равшанга мамнун тикилди.

— Ўғлим, чой-пой ичмаймизми? — деди яйраб, бир вақтлар уйда иккаласи телевизор кўриб ўтиргандагидай.

Равшан унга яна ёвқараш қилди. «Ичмайман». Ёқубнинг очлиги ва фақирлиги ёдидан чиқди. У илдам қадамлар билан бекат ортидаги ҳожатхонага ўтди. Ҳожатхона

¹ Ма..уларни уйигача олиб бориб қўй. Қара, бир тола сочи тўкилса, жавоб берасан. Келганиндан сўнг ... телефон қиласан.

Ñàèì àò Ààòî

бўлмасига кириб, ичидан беркитиб олди. Бўлма ифлос қоғозлар билан тўлиб кетган, лекин Ёқуб ҳозир бунга аҳамият берадиган аҳволда эмас. Ифлос хона унинг учун жаннатнинг бир парчасидай кўринди. Кўйнидаги конвертни олиб авайлаб очди. Не кўз билан кўрса-ки, бир таҳлам кўм-қўк ва яп-янги доллар, ҳатто ҳиди ҳам бор. Пулни бурнига олиб бориб ҳидлади. Қандай роҳатбахш!. Биттасини олиб хира чироққа тутди. Асл доллар, ҳеч ҳам сохта эмас. Қўллари титраб, аста санади. Ўн уч..ун тўрт..ўн саккиз..тўққиз..йи..йи..гирмаа ..бешш ..ўттиз қирқ уч... Уни йўтал тутиб, юраги тўхтаб қолаёзди. Беш минг. Беш минг доллар! О, худойим!. Ўзинг марҳаматлисан. Равшанга ҳам берганмикан?! Албатта, берган, агар бермаганда, бўлиб бермасди. Уч минг бўларди. У пулни апил-тапил кўйнига тиқиб ташқарига отилди. Кўзлари билан лойга ботиб ётган автобус ва «Hounday» ёки бошқа маркали машиналар тўла ташландиқ бекат, бекат четларидаги қўлбола елим қоғоз тортилган уйчалар орасидан ўғлини излади. Равшан ва унинг янги ҳамтовоқлари кўринмасди. Ёқуб ўғлининг жўралари билан овқатланишга кетганини англади. Майдонинг чеккасига жойлашган қахвахонага кирди. Ичимлик ва қоврилган таомларнинг иштаҳани қитиқловчи ҳидидан яйраб кетди. Столга ўтириши билан икки юзи қип-қизил гўё ошхонада ортиб қолган овқатларни еявериб семириб кетган ўрта ёшлардаги официант хотин келиб:

— Чего желаете?¹ — деди.

Ёқубнинг кафияти кўтарилди. «Бор экан-ку. Одамга ўхшаб гапирадиганлар».

— Вы похоже на русалке,² — деди у ийиб кетганидан аёлга бошдан-оёқ назар ташлаб.

Официант кирга булғаниб қолган дафтарчасидан бошини кўтариб, унга бепарво кўз ташлади.

¹ Нима хоҳлайсиз?

² Сиз сув париларига ўхшайсиз?

– Что нибуд кушешь или¹... – хотин кетишга чоғланди.

– А как же... Я готово есть вес мир,² – бахтиёр бўлиб столга ястланди ва ўзининг кир-чир кийимлаидан уялиб яна қаддини ростлади. Бир жойда ювиб олса бўларди бу рўдапо кийимларни, яхшиси, янгиларини сотиб олади... – Пельмен с сметаной... Горячий чай с лимоном³ ..а.. – кетаётган хотинга мурожаат қилди у айбдордай. – А можно сто грамм.. – деди ютиниб.

Официант лапанглаб узоқлашди, гўё кўп еб ва семириб кетганига энди афсусланаётгандай аста белини ушлаб қўйди. Унинг қадами оғирлигига поллар «жиқир-жиқир» этарди. Ёқубнинг кўзлари хотиннинг семиз ва оппоқ оёқларига тушди. Юраги ва ичининг аллақаери «шувв» этиб кетди. У бу юртларда беш-олти ойдан бери дайдиб юравериб аёлни соғинган, соғинганда хотинини ва ёки бу рус хотинга ўхшаганини соғинмаган эди. У қандайдир ўзи ўқиган асар қаҳрамоними ва тинмай хаёл қиладиган бирон жойда, тўй-пўйда, автобусдами кўриб қолиб, кўп вақтлар эслаб юрадиган нотаниш қизлар ёки мактабга янги ишга келган ёш ўқитувчи қизларни, аёлларни соғинарди. Назарида, ўша узук-юлуқ хотиралари хаёлидан «йилт-йилт» этиб ўтиб кетгандай бўлди. «Ё тангри, у умри бино бўлиб, бегона хотиннинг кўлини ушлаб кўрмаган бўлса-да, биринчи мартаба қаердадир кўрадиган чиройли хотин ёки қизни ўзи билан тўшакда тасаввур қиларди». Шундай киши билмас одати бор. Сўнг «дувв» қизариб, гўё хаёлларидан биров хабардор бўлиб қолгандай, бошини кўтариб атрофга аланглади. Кичикроқ залда одам кам, уч-тўртта столни ўзига ўхшаган, юртига жўнаётган, кеча энг қора ишларни қилиб, энди керилиб ўтирган юртдошларини кўрди. Улар «вағир-шағир» этиб, бир-бири билан ҳазиллашиб ўтиришса-да, юз-кўзларида оғир ҳаётнинг изла-

¹Бирон нарса ейсанми ёки...

²Бўлмасам-чи мен бутун дунёни ютишга тайёрман.

³Қаймоқли чучвара ва лимонли чой.

ри «мана-ман» деб кўзга ташланиб турарди. «Қизиқ. Бу одамларни нима бирлаштирар экан?»

Семиз официант олиб келган таомнинг ҳидидан маст бўлиб, одати бўйича ароқни афтини буриштириб, гўё таъмини билишга аҳд қилгандай, лаби учида узоқ вақт симирди. Совуқ, дарбадарлик ва хўрликдан тиришиб қолган томирларига ҳарорат, ҳаёт туйғулари қайтди. Бу унут бўлган туйғулар соғинчдан дилдираб, зада бўлган кўнглига югуриб келдилар. «Эй Ёқуб, ҳей Ёқуб Фақирий, шеър ёзамизми, кўшиқ айтамызми?» дейишди улар. «Дардинг бўлса анови семиз официантга айтарсан. Қани, бир туриб хоразмча сурнай лазгисига ўйнамайсанми...аа..там..татаа..тамм. Қалам билан чизилган қошингга ўрганаймми... Ўша официантни бир кучиб олсамикан? Тўғри, у хаёлларидаги чиройли қора кўз аёлларга ўхшамаса ҳам барибир аёл, ҳали буюртма олишга келганида ҳис қилганди, ундан ёқимли атирнинг иси келарди». У ичидаги овоз билан ростмона гаплашаётгандай кулиб қўйди. Энди хотинига берадиган жавоби тайёр, ахир, дунёда не-не ақлли ва гўзал аёллар бор. Уйига кириб боришини тасаввур қилди. Эшикдан кириши билан у билан ўпишиб кўришмаслик учун атайлаб имиллаб ўрнидан тураётган хотинига беписанд нигоҳ ташлайди. Сумкасини чеккага қўйиб, қўл телефонда гаплашганича «Э, сенам борми-сан ҳали» дегандай унга қўл узатиб қўяди. Хотинининг йиллар давомида Ёқуб ҳақидаги йиғиб қўйган тайёр хулосасини парча-парча қилиб ташлайди. Энди унинг кўзларига қараб тик гапиради. «Нима гап?! Нима, нима? дейди. Энди Ёқубнинг велосипед минишига келсак, гап унинг йигирма-йигирма беш километрлик жойга велосипедда боришида эмас. Гап унинг онда-сонда шеър ёзиб, юрган жойида Навоийми, Румий ғазалими, Пушкинми, Лермонтовдан шеърларни айтгани учун, хотини аввал болалари олдида ҳазиллашиб-қуларди». Шеърхонлик бошланиб кетди-ю». Иккаласи жанжанллашиб қолган пайтда хотини «томинг кетган, Ёқуб пақир» деди.

Хотини «фақир» сўзини атайлаб «пақир» деб бузиб таллаффуз этарди қишлоқчасига. Уни «пақир» деб энг камбағал одам маъносида камситарди. Сўнг бу топилма бутун қишлоққа тарқади-кетди. Болалар ва ҳатто ўқувчилари велосипедининг олдида югуришди. «Ёқуб пақир ака, Ёқуб пақир ака». Хотинининг қаршисида ўтириб олгач шундай дейди: «Ол, қанча хоҳлайсан? Бир рус бойи билан ака-ука тутиниб қолдик. Болаларига дарс ўтдим. Отаси Лев Тольстойлар династиясидан экан» дейди. «Династия» сўзига ургу бериб, чўзиинииб. «Менам шажарамиз ҳақида гапириб бердим». «Вой, сизда ҳам шажара бормикан?» дейди хотини одатича камситиш мақсадида. Хотини эри олдига ташлаган кўм-кўк ва ялтироқ долларни очкўзлик билан кўзларига яқинроқ олиб боради. Чунки у илгари долларни ушлаб кўрган бўлсада, бунчалик кўпини санамаган. Беш-олтита новвос олса, кузга бориб бир машина сотиб олади. Сўнг «Ёқуб фақир» дейдиганлар ўйланиб қолади. Унга овулдагилар «Ёқуб бой» дейишади.

Кўшни столдагилар унинг ёлғизлигини кўриб «ака, келинг, бизга кўшилинг» деб хаёлларини остин-устун этиб юборишди. Хаёллар дунёсидан аранг узилиб анграяди. У кўлини кўксига кўйиб, «ташаккур, укаларим, меҳрингиз учун ташаккур» дейди шоирона жўшқинлик билан. Кўшни столдагилар «бечора бошига зарб еб, мияси айниб қолибди» дегандай бир-бирига маънодор тикилишади. Буғи чиқиб турган йирик-йирик чўчваранинг устига, тақсимчадаги қаймоқни барини кўйиб, очкўзлик билан апил-тапил оғзига тикди. Барзанги рус йигити аллақандай кўшиқни димоғида хиргойи қилганича, тоғора-тоғора тўғралган сабзавотларни ташқарига таширди. «Шунчасини нима қиларкан?» ўйлади чўчвараларни ютатуриб Ёқуб. У тотли чўчвараларни минг бора чайнашга уринса-да, чўчваралар оҳанрабодай тортилиб ошқозонига тушиб кетарди. Танаси бундай роҳатни яқин-орада сира ҳис қилмаганди. Майда-чуйда-

лар сотадиган расталарни айланиб юрди. Икки-уч қути егулик олгач, рўмол ва шарфлар сотадиган дўконча олдида тўхтаб қолди. Қирмизи, сариқ, оловранг рўмоллар, шарфлар шамолда бир дўкон бўлиб учиб турарди. Камалакранг дуррачани сотиб олди, балки юрагидаги орзулари учун, балки ўзини кимгадир кераклигини англаш учун олди. Аммо фақат хотинига эмас, ичида «нотаниш қора кўз қизларга» деб кулгиси қистади. Уйида хотини «вой, нега яшил жемпер сотиб олдингиз, эркак ҳам хотинлар киядиган рангини киядими?» деб уришганди, бир марта яшил ранг кийим олганида.

Қорни тўйгач вужудига бир фароғат ёйилди. Қулогига «инг-инг» деган ғалати саслар ва темирларнинг «шақир-шақир» урилгани эшитилди. Ташқарига чиққач, кўзи йўл четида турган КаМАЗ юк машинасига тушди. Машина кузовига темир қафаслар жойлаштирилганди. Қафасларда катта-кичик маймунлар у ёқданбу ёққа сакрашар, бир-бирини тишлашар, тимдалашар ва атрофдаги шовқин-сурондан безовта бўлишарди. Каттароқ қафасларда қари арслон ва шохлари буралиб кетган тоғ қўчқори очдан ўлаёзгандек тек ётарди. Барзанги йигит қафаслар оралаб уларга егулик тарқатарди. Ёқуб ҳайвонларни бир оз тамоша қилиб турди. Маймунларнинг биттаси қафасга аллақадан тушиб қолган қўл телефонини ўйнаб ўтирарди. Телефондан гоҳ мусиқа садолари ва гоҳ аёл кишининг «алло, алло, ким...ким бу» дегани эшитилар ва сасдан маймун қувнаб қафаснинг юқориларига сакраб ўйнарди.

Ёқуб автобусда ўтирганларни бир-бир кузатди. Равшан орқа ўриндиқда янги ҳамтовоқлари билан жойлашиб олган. Жўраларининг бўйнига ва қўлларига таққан занжир ва тақинчоқлари «жаранг-журунг» ётарди. Уларнинг кийимлари ҳам цирк масхарабозлариникига ўхшаб ола-була. Ёқубнинг ичидан аллақандай бўй бермас куч қалқди. «Эй ит, ота, яхшимисиз, қаерда ўтирасиз? Сув-пув ичасизми?» де...Тишларини гижирлатди.

«Эй, тангрим бундай азобларинг бормиди? Бу ёт юртда шунча ситам чеккани етмагандай, ўглининг ит қилиқлари жонидан тўйдирди. Уйга эсон-омон етиб боришса, етар, хотинига икки минг доллар бериб, сўнг ҳаётини ўзгартиради», Келаётганларида хотини Равшанга «отанг пулларини ўғирлатиб ёки ичиб қўймасин. Қараб юр» деб тайинлаган. Муштларини қисди, худодан ўзига сабр сўради. Агар ҳозир насихат қиладиган бўлса, ўгли қутуриб машинадан тушиб кетади. Можаро, жанжал. Томоша. Автобустга чиқиб, жойига ўтирди. Ўгли ва ҳамтовоқларининг қўлида бир-бирдан пиво бор эди. «Тамом бўлган болалар булар, бир-бирини қоронғида ҳам топиб олади».

Автобус йўлга тушди. Кийимларига ўралиб кўзларини юмди. Текис йўллардан ғизиллаб кетаётган машина, унинг сархуш вужудини аллаларди. Орқа ўриндиқларда икки хотин аста гаплашиб ўтиришарди. «Аввалига идиш-товоқ ювдим. Кейин чаққонлигимни билишгач, ошпазликка қўйди. Хўжайининг уйига бориб ҳам хизмат қиладиган бўлдим. Уч қаватли саройда яшашади. Энди болаларингни олиб кел дейишди, шунга кўчиб кетяпман». Машина чайқалишига монанд Ёқубнинг миясида узук-юлуқ ўйлар пайдо бўларди. «Тўй сувратидаги бахтиёр келин-куёв, ёш ва навқирон. Девордаги сарғайган табиат манзараси, файласуф, доноларнинг фикри ёзилган, сарғайган газеталарни қора юлиб олади. У хотинини қора деб чақирарди» Ёши элликка кириб ҳам ақл кирмади бу одамга. Гапи ҳам ўзига ўхшаб бемаъни.. нима у қора дегани..» дейди. «Агар сени алдаса ҳаёт..» деб ўқийди хотини масҳаромуз ва бир таҳлам шеър битилган қоғозларни тандирга солиб юборади». ... ғамгин кунга қилгин итоат» дейди бечора Пушкин олов ичидан. Қип-қизил олов қош-кўзлар, жилмайган қиёфалар эгри-бугри ёзувлар, сарғайган қоғоздаги шоирнинг эҳтиросли сатрларини аста ямлайди». Шоирнинг икки юз йил давомида ўлмаган туйғулари

бир зумда куйиб кул бўлади. Уни гўё енгилтак Дантес отиб ўлдиргани етмагандек.

«Доод.. акалар ёрдам беринглар». Ёқубнинг юрак уриши тезлашиб кетди. Минг қотиб ухлаган бўлса-да, кўзлари «ялт» этиб очилди. Аввалига ҳеч нарсани англамади. Эрталабки сертавозе ҳайдовчи ва унинг гумаштаси ёш бир аёлни судраб, сумкаларини пастга ирғитиб юборишарди. «Акалар уйга боргач, бераман. Ўлай агар. Ҳозир бир тийин пулим йўқ. Ҳаммасини ўгирлатиб қўйдим» дейди йиғламсираб аёл. Орқадан кулги овози эшитилди. «Нега автобусга чиқишда пулинг йўқлигини айтмадинг. Бу сенга текин юрадиган Бўйрачи—Моноқ йўлими? Ҳали салкам йигирма кун йўл юрамиз». «Қоронғида қаёққа бораман, оғалар. Ўлигим йўлларда қолиб кетади. Уйида қизим ва ота-онам йўлимга қараб ўтирибди». Шу маҳал бўш пиво қутиси учиб келиб «паққ» этиб хотиннинг бошига тегди. «Эй, сука,* тушсанг, туш, ломатса* қилиб, одамларнинг вақтини оламасдан ярим кечада». Йўловчилар шовқин-суронга бирин-кетин бош кўтаришди. Ёқуб қоронғилашиб қолган автобуснинг тўрига қаради. Ҳеч нарса кўринмас, бировлар уйғонган, ҳали қаҳвахонада ичиб ўтирган йигитлар оғизларини очиб қотиб ётишарди. Автобус ичи совуқ бўлса-да, ароқ, ойлаб ювилмаган пайпоқлар исидан кўнгил айнийдиган даражада. Типирчиллаб қўлини бўшатишга интилаётган хотин «вой-войлаб» бошини ушлаб, хўнграб йиғлаб юборди. «Онажон, вой бошим. Энди нима қилдим мен? «Ёқуб уйқу аралаш жонҳолатда сакраб туриб: «Ука, обчиқинг сумкаларини, йўл пулини мен тўлайман..» Ҳайдовчи бошидаги спорт дўпписини тўғирлаб қорнини «карт-карт» қашиб ўйланди. «Бор, олиб чиқ». Гумашта аёлнинг сумкаларни олиб чиқди. Машина яна юриб кетди. Эшик ёнида туриб қолган хотин бирон жойга ўтиришга журъат қилолмай, бурнини «шиқ-шиқ» тортарди. Автобусдаги одамлар ёв босган мамлакат эгаларидай яна мудраб кетишди. «Ке-

линг бу ёққа, жой бор», Ёқуб сурилиб ёнидан жой бўшатди. Аёл келиб индамайгина ўриндиқнинг бир четига ўтирди. Йўл чироқлари «ялт-юлт» этиб унинг тўзгиган сочлари ва ёшли юзларини ёритиб юборади. Ёшгина аёлнинг ерга қараган юзи, қийшайган рўмоли ва қора сочи кўринади. Тунги радиодан бошловчиларнинг шодон овози эшитилади. «Доброй ночь. Для влюбленная девочек посвящается эта песня. Для вас поэт Филипп Киркоров»¹, Машхур рус хонандасининг қудратли овози янгради. «Я люблю тебя больше себя..я люблю тебя больше жизнь... Я люблю тебя до слёз»² деб кўйлади Игорь Серов ундан сўнг. «Нима бало, булар кечаси ухламайдими? Ҳа, булар кундузи ухлаб кечаси тунги клуб, ресторанларда сангийди...». У Яна кўзларини юмди. Эски автобус шалди роқ аравадай шақирлайди, гичирлайди. Арзонроқ бўлгани учун шуни танлаганди. Автобус ойнаси ортидаги зулмат салтанати эски арава билан илгари жилади. Гўё олисларда жилваланаётган чироғи бор манзил, юрган сари узоклашаётганга, қоронғилик бағрида бир-бирига суяниб кетаётган гумроҳ бандалар умиди узилаётгандай қаттиқ уйқуга чўмишганди. У ҳам ухлаб кетди, кексайган бошидаги минг хил хаёллар ҳам мудрайди..

Ёқубнинг қулоғига дардли бир овоз кирди. Овоз автобус силтовида, минг хил нағмали товушлар гирдобиди, гоҳ пайдо бўлар ва гоҳ йўқоларди. Аввалига у тушидами ёки ўнгида англаёлмади. Бу сас юрагидаги қандайдир бир нозик, ўша нотаниш ўқитувчи қизларни кўргандагидай сирли туйғуларни уйғотарди. Биров йиглармиди ёки аста ҳиргойи қилармиди, билолмади. Қариганда эс-ҳушидан айро бўлдими, негадир, ўша қора кўз қизларни ўйлагани-ўйлаган. Қалби бўшашиб, томоғи-

¹ Хайрли тун. Севишганлар учун эстрада қироли Филипп Киркоров куйлайди.

² Мен сени ўзимдан ва ҳаётимдан ортиқ севаман... мен сени кўз ёшим чиққунча севаман.

ни бир нарса ачиштирди. Ўзининг аҳволига ўзининг раҳми келди. Бу олис юртларда нега тентираб юрибди? Нега қоранинг гапига кирди. Уйида тинчгина гимирлаб юравермади. Унга ёнбош ўриндиқда қошлари қуюқ, уйқусизликдан юзидаги бўёқлари чаплашиб кетган, икки нафар ёш сатангнома жувон ўтирарди. Уни йўловчилар Асал деб чақириваётганди.

Ёқуб елкасига бош қўйиб ухлаб ётган аёлни кўриб хайрон бўлди ва бирдан тунги воқеани эслади. Янги ҳамроҳи ўттиз ёшларда, чиройлигина аёл. У жой топганига қувониб қаттиқ уйқуга чўмган, аммо шу тобда ҳам қошлари чимирилган ва машина силтовиди боши чайқалади.

Дўпили одам кўзларини юмиб, алланарсаларни пичирлар ва ҳар замон, ҳар замон Асал ва Диля томонга «куф-суф» деб қўярди. Сатанглар дуолардан чексиз ҳузур қилаётгандай, гўё ёт тупроқда содир қилган гунноҳларини ювишга қатъий аҳд қилгандай ва дам солишдан сўнг мўъжиза юз бериб, ҳаёти ўзгарадигандай, сомъе бир банда қиёфасига киришган. «Ну...с облегчениям, телки...»¹. Ёқуб «ялт» этиб орқага қаради. Кўзи ўглининг уйқусизликдан оқарган юзи ва кўзига тушди. Демак, орқадагилар кечаси ухламаган ва ўглининг юзидаги булутга қараганда у тунги воқеадан хабардор. «Пахан² тёлкаларга ҳам пулдан чўзмайсизми?» Ўғли пиводан карахт ва мавҳум кўзларини отасига тикди. «Оғзингга қараб гапир, эй нодон», аммо у бу сўзни одатича ичида айтди. Қисилган, мудроқ ва маъносиз нигоҳлар, эрмакка валақлаб ўтирган, кир-чир йўловчилар қараб турди-да. «Чой-пой ичдингми, Равшан?» деди ўз истагига қарши ҳолатда. Ўғли қовоқларини осиб деразага ўгрилиб олди, сўнг миқ этмади. Равшаннинг ёнидаги шериги кўзини очиши билан бақирди. «Ака, бу тинғир-

¹ Енгиллашганларингиз билан, дўндиқчалар.

² Дада (жаргон).

тинғирдан бошқа, зарубежний музыка йўқми?», «Шиг..шиғ» радионинг саси ўчди. «Гурс..гурсс» лотин аме- рикасининг жазавали поп мусиқаси бошланди. Мусиқа ҳар гурсиллаганида автобус ойналари «зириллаб» ке- тарди. «Овмин...шу сингилларимни худо..» қорининг нолакор овозини ҳам мусиқа садолари босиб кетди», кўрмагандай бўлиб кетишсин», Гуноҳдан фориг бўлган қизлар кўнгли эриб, дуоғўйнинг қўлига йирик-йирик пулларни қистиришди. Ҳатто Асал дегани мутаассир бўлиб кўзга ёш олди. Дўппили киши «овмин» деб қўлини юзига суриши билан сатанг ирғиб ўрнидан тур- ди. Оёқ остида юмалаб ётган баклашкани олиб, бир ҳатлаб автобус орқа ўриндиқларига учиб борди.

– Ҳали сан гапирдингми? – деди Асал Равшанга юзланиб.

Равшан гап недалигини англамай анграйди.

– Ман, – деди йигит бўм-бўш нигоҳларида ўзгариш бўлмай.

Ҳеч қутилмаганда Асал сатанг йигитга ташланиб, боклашка билан унинг боши-юзига устма-уст тушира кетди. Равшан ёш боладай бошини қўли билан берки- тиб, ўрнидан турди. «Қоч, ҳозир кунингни кўрсатаман» дерди. Лекин қизга жавоб қайтаришга нимадир уни тўхтатиб қолаётганди.

– Сан-сука¹ кимга сақрайсан? – деди кўзлари ёввойи жондордай ёниб Равшан.

– Санга, сўтак, – деди сатанг ҳеч ҳайиқмай.

Шу маҳал дуо билан руҳий кучлари янада ошиб кет- ган иккинчи сатанг Гуля ҳам автобус охирига етиб кел- ди. Унинг қўлида қамчига ўхшаган нарса бор. Иккала қиз ҳам ўзга юртларда жанговар тайёргарлик кўрган бир робот мисоли ҳиссизлик билан йигитнинг устига таш- ланишди. Икала томон «тапир-тупур» олиша кетишди. Автобуснинг юриши секинлашди.

¹ Жалаб.

– Қани тушинглар. Ҳейй.. жанговар санъатчилар. Учаловинг ҳам, – деган Сойибнинг зардали овози эшитилди.

Ухлаб ётганларнинг бир-иккитаси эриниб кўзини очди. Равшаннинг сўкинган овозини эшитишди. Асал ва Диля ҳайдовчига ҳайрон боқишди.

– Вой, нега биз тушарканмиз? Мана бу худо безорини ҳайданг. Оғзини сассиқлигини қаранг буни, тарбия кўрмаган. Ҳимоясиз бир муштипар аёлни ҳақоратлашини қаранг. Бегона юртларда бир-биримизни подержка¹ қилмасдан. Кеча Фароғатга боклашка отган ҳам шу. Ким ўзи бу?

Автобустагилар чувиллашди. «Э..тушиб кетсин, кетсин шу исқирт», «Молдан баттар экан», «Бунинг юраги ўрнида тошми, темир борга ўхшайди», Ёқуб ўрнидан турди. Кўлини кўксига қўйиб «биродарлар биз...мен мактабда адабиё...». Ёқубнинг қалбидан оғриқ, изтироб, уят ва ҳижолатлар ўтди. Уят ва ҳижолатдан автобус ўриндиғига сингиб йўқолиб кетгиси келди.

Ҳайдовчи сўкиниб яна рулга ўтирди.

– Э, йиғиштир адабиётингни.., а сенам жонга тегдинг, – деди ҳайдовчи Сойиб.

– Ман уни жон деб тушириб юборардим. Отаси бор. Ҳув анови одам кечаги хотинга жой берган, – деди у орқадагиларга.

– Ёш бола эмас-ку бу сволоч, ўтиришини қаранг бўрига ўхшаб. Бу яхши одамнинг фарзандига ўхшамайди.

Автобус яна юриб кетди. Машина чайқалишига монанд Ёқубнинг миясида узук-юлуқ ўйлар такрор-такрор пайдо бўларди», тўй сувратидаги бахтиёр келин-куёв, ёш ва навқирон. Девордаги сарғайган табиат манзараси, файласуфми, доноларнинг фикрини, сарғайган газеталарни Қора хотин юлиб ерга отади. Йиртилган, бурдаланган ва топталган қоғозлар, ёйинки бир ҳаёт устида

¹ Қувватламасдан.

телбавор рақс тушади. Ёқуб ўринида гужанак бўлиб ётиб кузатганди. Хотинига умуман атрофида содир бўлаётган воқеалар гирдобига қаршилиқ кўрсатмай қўйганига кўп бўлган. «Ёши элликка кирса ҳам, ақл кирмади бу одамга» дейди Қора хотин. «Агар сени алдаса ҳаёт...» хотини бир таҳлам шеър битилган қоғозларни тандирга отиб юборади. Яна қандай йўллар билан эркакка азоб бериши мумкинлиги ҳақида ўйланиб қолади. У Қора хотин!..» ...гамгин кунга қилгин итоат» дейди бечора Пушкин олов ичидан. Буюк шоирни ярамас Дантес отиб ўлдиргани етмагандек. Бечора шоир ХХI асрга келиб ҳам аёлнинг макри туфайли ҳалокатга дучор бўлади. Қип-қизил олов газетадаги қош-кўзлар, жилмайган қиёфалар, далада кетмон чопиб юрган қизлар...эгри-бугри ёзувлар, саргайган қоғоздаги шоир сатрларини аста ялмайди.

«Кунинг қурсин сени, Қора хотин».

Йўловчиларнинг миллий ашула эшитадиган гуруҳи голиб чиқиб, энди лотин америкаси жазавали қўшиғининг ўрнини бир вақтлар урф бўлиб, ҳозир унутилган қўшиқ эгаллади. «Ёмғир ёғар майда-майдалаб».Йўловчи кема ҳар жой, ҳар жойда тўхтаб, ҳайдовчи постда турган йўл назоратчилари билан гаплашиб, ҳақини ташлаб, яна юриб кетарди. Оқлиққа бурканган чексиз ўрмонлар, қишлоқларнинг хароб манзаралари, чўзилиб кетган йўл ва шалақ автобус. Вақт ўтиши билан одамлар бетоқат бўла бошлади. «Эсон-омон етиб олсам бўлди, юртимнинг тупроғини тавоф этаман аввал», «Қорнимиздан Гурлан кўринди». «Ичида туалети йўқ экан-да бунинг». «Тўхта-эй, ўнғай жойда, ёрилдик». Автобус йўловчиларининг очликдан ва заҳар танқислигидан жони узилай деганида, ошхоналар жойлашган чорраҳада «пасс» этиб тўхтади. Алланарсадан жиғибийрон бўлган Сойиб заҳрини сочди.

– Бир соат вақтингиз бор, соат уч бўлиши билан жўнаб кетаман. Қолган қолади. Ўзи одам кўплигидан мини автобус гигант автобусга айланди.

Ёқуб Равшаннинг келишини кутмай автобусдан тушиб кетди. Сумкасини ҳам олди. Йўл бўйи ювинмаганидан ва исқирт кийимлари билан ўзини лоҳас сезарди. Ҳожатхонага қўшиб қурилган кўчма душ эшигига борганида, юртдошларини кўрди. Улардан сал нарироқда хотинлар душнинг олдида Асал, Диля ва Фароғат навбатда турарди. Буғга тўла ҳаммом, шовиллаб оқаётган сув жоннинг роҳати. Ёқуб мазза қилиб чўмилиб, янги кийимларини кийди. Танаси ором олди. Олти ойдан бери сумка остида ётган атир шишасини олиб сепди. Кўзгуга қараб кўнгли жойига тушди. «Ҳеч ҳам қаримаган. Пўрим бўлса бинойидек йигит» деб ўйлади негадир. Эски одатича, автобусда ёнида келаётган Фароғатнинг яланғоч ҳолатда ювинаётганини ва ўзи билан бир ўринда ётганини кўз олдида келтирди. Ўзига ёққан аёлларнинг яланғоч ҳолда тасаввур қиларди-да.. Буғ ва сув томчиларининг остида гўзал малак сув зарраларига кўмиларди. Малак киприкларига илашган сув томчиларини «пуфф»лаб учириб юборади. Томчилар учиб Ёқубнинг юзига тушади. «Оҳҳ..оҳҳ». Юқоридан қуолаётган сув парининг бўйни, сийналари ва сочларидан оқади. «Воҳ, бир томчи сув бўлсам, кошкийди». пўп..пўп» этиб юзига намли бир нарсалар келиб тегди. Гуноҳ устида қўлга тушган одамдай сесканиб кетди. «Қийиқ...қийиқ». Кўзи қафасда боласини қувлаб юрган она маймунга тушди. Бола маймун қўлида чала ейилган банан билан «чийиллаб» қочиб юрарди. Бошқа қафасдаги маймунлар ва ҳатто қари шер ва қўйлар ҳам ювилган ҳўл жунларини силкитишарди. Қафаслар жойлашган машина йўл четида турар, одатдагидай, барзанги ҳайдовчи машинани ювиб-тозалаб юрарди. Афтидан, у барча мулозимларини танир, бекатдагилар уни «Михаил» деб чақирдишарди. Ювиниб-таранган йўловчилар автобусга чиққанларида бир-бирини танимай қолишди. Автобус ҳам тозаланган, ҳатто ойналаригача ярақлатиб артилган, йўловчилар қорни тўқ ва ранго-

ранг янги кийимлар кийишганди. Иккиқат жувонлар ясаниб, ўзларига мос кенг кўйлак кийган. Дуоғўй қорининг кайфияти яхшилигидан юзи ялтираб, янги дуҳоба дўппи кийиб олганди. Бир қўли йўқ йигит ҳам жени пиджак ва шим кийган, афтидан, у қўли кесилмасидан олдин жуда олифта йигит бўлган кўринади. Хорижда қўлига арзимаган яра чиқиб, даволатмаганидан заҳм олиб кетган ва яқинда қўлини кесиб ташлашган экан. Автобус ичи шодон «вағир-вуғур», кулги ва атир ҳидига тўлди. «Номерингизни айтинг, ёзиб оламан» дерди Асал ва Диля кўшни автобустаги ҳамюртларига ойнадан қараб. Ёш-яланглар қоврилган маккажўхори, ерёнғоқ ва бошқа йўлда эрмак этадиган егуликлар сотиб олишган. Ёқуб турли рангли тошли мунчоқлар ва газета сотиб ўтирган қари кампирдан «Аргументы и Факты» газетаси ва эски бир иккита китоб сотиб олди. «По машинам»¹ дерди Сойиб ҳам бирдан она тилини унутгандай. Ёқубнинг ёнидан жой олган Фароғат газета ва китобларга қараб кулиб қўйди. Аёл ўриндиққа ўтиргач, унинг кўзи тиниб кетди. Аёлдан муаттар ҳидлар ва сочидан шампуннинг димоғни қитиқловчи тотли ислари келарди. «О, танграм!» У бошини автобус ойнаси томонга буриб, кўзларини юмди. Вужудини галати туйғулар қамраб олди. Аёлнинг бу янглиғ ёқимли бўлишини умрида биринчи бор ҳис этиб туриши. Назарида, вужудининг бир томони ёниб кетаётгандай. Ўнг оёғига Фароғатнинг бўлиқ сони тегиб турар, машинанинг ҳар силтовида қизнинг оёғи уникага жипслашиб, кейинги силтовгача шундай қоларди. Атир ва шампунинг ҳидларидан кўнгли бехузур бўлди. «Қий-чув» саслар тарқатиб, «хайвонот боғи машина»си буларни қувиб ўтди. Михаил ёнидаги одамга кулиб нималарнидир тушунтирарди. Маймунлар «гувв» этиб қафасларга ёпишиб, ҳайрат билан одам тўла автобуста тикилди. Фалати сас-

¹ Машинага...

лар чиқариб бир-бирига имо қилиб недир дейишга чоғланарди. Маймунчалар қафас темирларини силкитиб автобустагиларни чақир шарди.

Ёқуб аста кўз қири билан бир нарсани ўмариш пайига тушган ўғри мушукдай аввал атрофга, сўнг қизга қаради. Фароғат гўё унинг иродасини синамоқчидай кўзларини юмиб олганди. Қорни тўйиб, кирларидан озод бўлган йўловчиларни уйқу элтиб мудранишарди. Фудраётган оломон. «Умр ўтар, вақт ўтар..хонлар ўтар, тахт ўтар». Машҳур хофиз бу кўшигини Ёқуб учун куйларди... фақир учун. У ниманидир инкор этадигандай кулиб, бош чайқайди (Аҳмоқ, қишлоқдагилар уни шундай деб чақиршади-я. Энди уларга кўрсатиб қўяди). «Йўлнинг сўнгги бўлмаса, сира тугамаса... Чунки йўл сўнггида уйи..хотини..болалари..еб тўймас сигир-бузоқлари ва Равшан бор». Бирдан кўнгил кенгликлари ҳақидаги мунис хаёллари тарқаб йўқ бўлди.

Кўнгли бесаранжом бўлиб кўзини очди. Катта тезлик билан келаётган мини автобус асфалт йўлда «чийиллаб» тўхтади. Йўлнинг ўртасида ялтироқ тери нимча, бошига рўмол ва қўлларига кумуш занжир таққан одамлар автомат кўтариб туришарди. Ёқубнинг юраги ёмон нарсани сезгандай бўлди. Илгари ҳам йўлдаги бу таҳлит қароқчилар ҳақида эшитганди. Автобуснинг икки томонига ойнаси қорайтирилган машиналар келиб тўхтади. Ҳайдовчи ўзига гапиргандай секин «ортиқча гапирманглар». Биқинига биров туртди.

— Пулингиз борми? — деди Фароғат кўзларини ялтироқ одамлардан узмаган ҳолда.

— Бор, — деди Ёқуб фақир янада фақирлашиб.

Жувон қўлини узатди.

— Тез беринг.

У узатган конвертни аёл тезлик билан юбками, иштонинингми ичига тиқиб юборди. Автобус эшиги очилиб тақир бошига рўмол ўраган, кун ботган бўлса-да, қора кўзойнак таққан иккита барзанги йигит чиқди.

– Доехали¹.. – кулди рўмолли йигит.

– Не шевелится. Денги, золото на колени².. – йигит ўриндиқлар оралаб кела бошлади.

У ўриндиқ темирларига «тақ-тақ» уриб кўярди.

– Кто вас позвал-а сюда? Смотри какой запах. Как будто они в ресторане³.. – яна кулди қувноқ босқинчи.

Ёқуб ўрмонда учраган мовий кўз одам ва унинг соқчиларини эслади. Уларни қачон кўрди: тушидами, ўнгидами? «Эй худо, ўғлимга инсоф бер».

– побыстрее..черно жабий⁴.. – улар юришганида оёқ қўлларидаги занжир-зунжирлар шақирлаб кетарди. А ну...что у тебя... – босқинчининг овози орқадан эшитилди. «Воййй..боламни ўлдирасан» деган аёл саси эшитилди. «Заткнись» деди ҳукмфармон овозда. «Брат, она беременная..» деган овози эшитилди қор «Побыстрее кольцо».

«Шақир-шукур», «гурс-гурс» ва қорининг буғиқ овозда «ҳийиққ» деган саси эшитилди.

– Заткнись· эй ты, борода.⁵ А ты...эй баран... подними голова... Денги.

Ёқуб бошини кўтармаса-да, босқинчиларниинг орқа ўриндиқда ўтирган Равшанлар билан гаплашаётганини ҳис қилди. Оёқ остидан газета ва китобларни олиб тиззасига қўйди. «Кераги йўқ» деди Фароғат шивирлаб. «Кўрқма» Ёқуб далда бериш учун аёлнинг қўлини ушлаб қўйди. Қувноқ босқинчи буларнинг устига келиб, бир муддат туриб қолди.

– Денги.

Ёқуб қора ва қўпол қўллари билан китобларни маҳкам қисди.

– Друзья. Я потеряла свои...

¹ Етиб келдинглар.

² Тилла, пулни тиззага қўйинглар.

³ Қара қандай ҳид. Улар ҳудди ресторандан чиқиб келганга ўхшайди..

⁴ Ҳезалак саяносида.

⁵ Ўч, эй соқол.

– Заткнись, эй черножоб.. – босқинчи автомат орқаси билан Ёқубнинг елкасига туширди.

«Ҳиққ». «Гурс..гурс».

– Он говорить правда, последний денег отдал мне вчера – деди Фароғат овози қалтираб.

Босқинчи қора булутдай босди.

– Эй, моральшики... – бақувват қўл жувонни ўрнидан юлиб олди.

Фароғатни машина бўйлаб судраб, эшикдан пастга улоқтирди. Ташқаридан «гурсиллаш» ва «ғийиққ» деган овози эшитилди. Босқинчилар қўлидаги пул ва тилло солинган елим пакет «шақир-шуқур» ўриндиқларга урилиб тушиб кетишди. Қувноқ босқинчи тушаётганида «чирт» этиб салон ичига туфлади. Ҳайдовчи пастда улар билан гаплашиб турди, нимадир деб кулишди. Сўнг у ҳеч нарса кўрмагандай ўрнига ўтириб, моторни ёқди.

– Ҳей мусулмон, анови хотинни олиб кетмайми? – деди қори. – Қанақа машина бу, куппа кундуз куни қароқчилик қилишади? Талашади. Бу ерда ҳукумат борми ўзи?

– Ўзимизнинг юртимиздан айирмасин, – деди кимдир.

Ҳайдовчи ўқрайиб аввал бир аҳвол бўлиб ўтирган йўловчиларга, сўнг қорига қарайди.

– Ёқмаса, тушиб кетинг. Уларнинг территорияси, нима хоҳласа шуни қилади.

– Фароғат? – дейди Ёқуб томдан тараша тушгандай.

– Қанақа хотин? – ҳайдовчи ҳайрон бўлиб.

– Ҳаа...жуда жонга тегди шу хотин, ҳеч жойда жойлашолмай. Кеча ҳам шунинг дастидан бир соат йўқотгандим.

Эшикда юз-кўзи қон Фароғат кўринди. Асал ва Диля югуриб бориб, унинг қўлидан тортиб чиқаришди. Ҳайдовчининг гумаштаси Салим бир боклашка сув ва сочиқ узатди. Фароғат пастга қараб юзини ювди ва ҳорғин ҳолатда артинди. Хотин пули йўқлигидан ва хўрланганидан

бир бурда бўлиб қолгандай. Ёқуб унинг бошини силаб, сув беришдан аранг ўзини тияди. Кўз қири билан автобус ортига қарайди. «Келинг, ўтиринг. Қаттиқ оғримайптими?» дейди ўзига гапиргандай шивирлаб. Ўриндиқ остидаги сувни олиб жувоннинг олдига қўяди. Аёл пулни бекитган жойидан олиб унга узатади. Ёқуб уни ички чўнтагига яширди. Орқада ўтирган иккиқат хотинлар, унга букланган дока узатишади. «Лабингизни чети қон» дейди бири. «Яхшимисиз?» дейди Ёқуб унга гамхўрлик қилолмаётганидан ўзини айбдор сезиб. Фароғат юзини артиб, жавоб бермай ҳорғин кўзини юмади. Яна ҳеч нарса бўлмагандай «тинғир-тинғир» мусиқа бошланди. Ойнадан «гуввв» кираётган шамолда мусиқа гоҳ эшитилади, гоҳ шамолга кўмилиб кетади. Салондаги одамлар совуқ урган майсалардай, ёв босган элдай карахт бўлиб қолишди. Ёқуб кўзини юмиб ётган аёлнинг юзига қараб ҳайратда қолади. Фароғатнинг юзларида табассумнинг изи ўчмаган ва кўздан бир томчи ёш сизиб чиққанди. Унинг қиёфаси осойишта сокинлик касб этган. Бир яноғи кўкарган эди. У ақлига сиғдира олмади: қандай қилиб йиғлаш ва кулиш мумкин. Автобус «шақир-шақур» юра-юра бир жойда тўхтади.

– Ўн минут вақт, – дейди ҳайдовчи одамларга қаролмай.

Ёқуб ўрнидан туришдан олдин аввал автобус ортига, сўнг Фароғатга қаради. Ўғли деразага қараб, оғзини очганича ухлаб ётарди. Равшаннинг юзларига болалик пайтларидаги мусаффо ифода қайтиб келган. Унинг қора қошлари пешонасида ажраб кўринарди. Қалби эзгу туйғулардан титраб кетди. «Ўғли, юрагининг бир парчаси». Ёқуб эрталаблари Равшанни велосипеднинг орқасига мингаштириб, мактабга олиб борарди. Уша пайтларда у отасининг велосипедига минишга уялмасди. Сўнг йиллар ўтди: хотини, ўғлими, ўзгарди. Ёқуб ҳам улардан ўз-ўзидан тортинадиган, уйда иложи борича юзма-юз бўлмасликка интиладиган бўлди. Шу таҳлит оилада ва ҳатто мактабда

хам ёлғизланиб колди. Яна кўзи уйқута кетди. Миясида аралаш-қуралаш хаёллар: ўгли билан ишлаган жойида ертўлада ётишарди.. У ерда ипак қуртига ўхшаб гуврана-ётган ўтгиз-қирқ чоғлик одам. Бири кийинади, бири ухлайди ва бири овқат ейди. Гўё улар дунёга фақат шу нарсалар учун келгандай. Юқори қаватдан тушиб кетган ҳамюрт йигитнинг мажақланган танаси. Қон сачраган бетонлар сира кўз олдидан кетмайди. Сўнг неча ойлар... тунда томлардан, ертўлалардан ўша йигитнинг сасини эшитишди. «Мени ҳам олиб кетинглр. Элатга кетаман» деб ялинарди овоз эгаси. Нон олиб келишга чиқиб кетиб, қайтиб келмаган қишлоқдошлари... ўн олти-ўн етти ёшли болалар.. Уларнинг ўлиги қаерда қолди экан? Мудраётган онг оламида шукур, шукур дерди идрок тиллари...ўша ўлганларнинг бири бўлиши мумкин эди-ку...

Ёқуб катта сомаварлар қўйилган емаклар растасиниг дуч келган жойидан икки-учта картошкали гўмма сотиб олиб, иссиқ, ширин чой билан ичиб олди. Кичик бозордаги ҳамма нарса узоқ йўлга юрувчи йўловчиларга асқотадиган ашёлар. Турли иссиқ кийимлар, шиппак, жўрроп, катак-катак расмли катта-кичик сумкалар ва кичик-кичик елим халталарга солинган емакларгача бор. У қайнаган, буғи чиқиб турган картошка ва гумма солинган пакетдан иккита олди. Бири ўғлига ва бири ўзларига, яъни Фароғат билан унга. Бу ерда турли-туман халқаро йўловчиларни кўриш мумкин. Аскарияти Шарқдан келган йўловчилар бўлса-да, оқ танли европаликлар ва ҳатто африкалик негрларни ҳам учратиш мумкин... Ёқуб тўғралган сабзавотлар тўла тоғораларнинг олдидан анқайиб қолди. Шу маҳал «қий-чув» саслар эшитилди. Михаил маймунларнинг қафасларини айланиб узун қамчи билан савалаб юрарди. Маймунлар «чиг-чиг» ун чиқариб қафасларнинг ҳар томонига қочишарди», қари шер ва тоғ қўйлар ҳам кўрқинчдан қафаснинг бир томонига қапишиб олишганди. Кўрқинч ва мутелик уларни бирлаштирди. «Надоели мне это обезьяны. То друг-дру-

га кусает, то людям кидает бананы. Даже куда-то позволили.. разговариваеть, престовляешь? А там слышали ихний голос и сума сошли. Идиоты. Все идиоты. Самый лучшее тигр и эти бараны, они вкус палки и что такое клетка знают. Они уже забыли что такое свобода». «Куда возите эти бедный бездомние» сўради у. «Кто бедный? Их ждет светлое будущее. Один богатый покупал их. Окажется он интресуется геном свои предки. Он нашел почва, корен.. его предки жили даже в Сибире. Потом. Потом. Теперь он где то читал, Адам и Ева родился в Африке. И вот. Тффу.. здесь пахнет говной. Теперь он ген обезьяни изучает. Огго..го. Это обезьяны большие люди. Большое..» у туллаб қолган шернинг жунини силаб қўяди. «А это тигр..» дейди Ёқуб кетишга шошилиб автобус томонга қўз ташлаб. «Это, — кулади Михаил. — Администрация нашего зоопарка обьянили ему... этот богатый человеку, что эти звери всегда жили вместе. Если они в городе будет жить вместе, то обезьяны быстро адаптируется на новой месте».

Автобуга яқин жойда, баланд тўсиқларда хилма-хил рангдаги шифон шарфлар шамолда «парриллаб» учарди. Ёқуб шарфларнинг олдидан ўтиб, яна қайтиб келди. Йўлда сотиб олган камалакранг дуррачани эслади. Уни Фароғатга беришга аҳд қилди. «По машинам» дерди Сойиб.

Яна машина илгарилайди, шамол гувиллайди, кимдир уйқусида гапиреди. Олис бир кенгликлар аро, узоқларда колган қишлоғини қоралаб бир ҳафтадан буён йўл босаётган оломон. Қуёш чиқади, кун ботади, шамол эсади, юлдузлар чиқади. Эски шалақ автобус имиллаб йўл босади. Ташқарида дарахтлар, ўрмонлар, йўллар, сотувчилар ва ҳатто ола-була шлагбаумлар ва милициялар ҳам бегона. Ташқарида ўлим ҳавфи бор.

Ёқуб ич-ичидан уйига, одамлар уни қўл билан кўрса-тадиган қишлоққа қайтгиси келмаётганини англади. Қани энди, йўл поёнига етмаса, ҳаёти фақат йўл босишдан иборат бўлса. Яна Фароғатнинг иссиқ нафасини туйди.

Ñàèì àò Ààòî

Аёл Ёқуб совға этган шарфни олиб, ўнғайсизланиб кулди. «Ҳеч қачон совға олмагандим. Шу ранг ёқмадими сизга..мен шундай қоришиқ ранглари яхши кўраман». Сўнг унинг кўзларидан тирқираб ёш оқди... Аёлнинг ичини номаълум дардлар кемирарди. Гўё дунёни кўрмаслик ва хотиралар қийнамаслиги учун кўзларини юмиб оларди. Фароғат билан фароғатланиб кетаверса...тонг ортига. Тонглар ортидаги йўлга. Яшил шарф ўраган аёл билан. Ўзи билмаган одамлар ва юртларга. Фароғатга уйланаман, деса рози бўлармикан? Киссасидаги пул янги ҳаёт бошлашга етиб ортади. Ўзи ишлайди, рафиқаси ҳам қараб турмайди. Кўз қири билан жувон томонга қаради. У гўё ҳаётининг шу пайтигача сира ухлаб кўрмагандай ухлагани-ухлаган. Бунчалик чарчоқлик. Орқада қолаётган юртда нелар билан машғул бўлди? Кабинада ҳайдовчининг гумаштаси Салимнинг боши кўринади. Яна эски автобус олис-олисларга қараб гилдирайди. «Қизиқ, булар нега шу ерларда қолиб кетмас экан. Одамни ўзи туғилган жойига нима боғлайди? Қандай куч эртаю кеч чорлайди», Ёқуб устма-уст акса уради. «Парт...парт..донгт...». Мажбурий саёҳатда дуч келган емакни еган оломон тинмасдан ел чиқарарди. Яна мотор овози ва шамол хуштак чалади. «Жоним...жоним, тўғри ёт..тўғри ёт» даган сас эшитилди яқингинада. У тош осилгандай оғир қовоқларини аранг очиб, сас келган томонга қаради. Кўзлари қоронгиликка ўргангач, кўрган манзарасидан донг қотди. Асал ва Диля ўтирадиган ўриндиқда девдай бир эркакнинг гавдаси кўтарилиб тушарди. Машина ёруғликка чиққанда деразадан тўкилган нур орқали уларни яққол кўрди. Сойиб Асал ва Дилянинг биттаси билан яқинлик этарди. Сатангнинг нозли шивирлаши эшитилди. Ичидан «О, худойим» деган нидо қалқди. Негадир, қори кўрмадимикан деган ҳаёлга борди. Вужудининг барча ҳужайралари ҳаяжон ва оғриқдан қақшаб кетди. Бўлаётган воқеаларга ўзи айбдордай, бирданига уялиб кетди. Қорининг олдида гуноҳ иш қилаётгандай, Фароғатдан ҳам узоқроқ сурилди. Ма-

шинанинг орқа тарафи қоронғиликда кўринмасди. «Ўгли..у кўрмадимикан?» Улар ҳам чуқур уйкуга чўмишган. Сўнг сатангнинг «оҳх..ухх»деганини эшитди. Машинанинг филдиракларига тош осилиб қўйгандай имиллаб илгарилади. Бутун вужуди аввалига қизиди, сўнг совиди. Машина силтовиди кўзи очилиб кетганида кабинада ҳайдовчиларнинг боши иккита бўлган ва иссиқ қаҳванинг иси атрофга тарқади. Радиодан осуда мусиқа оҳанглари ва Сойиб ва Салимнинг мамнун кулгилари эшитилди. Яна ухлаб кетди. Бурнига қаҳванинг иси урилиб, кўзи очилди. Бўйнига яшил шарф ўраб олган Фароғат буғи чиқиб турган қаҳва узатарди. Ўрмонлар ва уйлар ортидан қуёш энди эриниб бош кўтарарди. Ўрмон ва қуёш булар билан югурарди. «У баъзан турли ёзувчилар асарларининг таъсирида юрганида эрталаблари ётоққа кофе олиб келадиган малакни тасаввур этарди». Бир оз қалтираган кўйи қаҳвани кўлига олди. Аёлнинг кўзларида меҳр ва осудалик ҳукмрон. Равшан уйғонганмикан? Минг ланъат, кўрса кўрар. «Раҳмат». Автобус чайқалиб қайноқ кофе лабларини куйдирарди. Кофени ичиб бўлгач, баданига чексиз бир ҳарорат ва фароғат ёйилди.

«Вой, худойим, оёқларим узилиб тушди. Тугганимдан сўнг икки ой ўтгач, яна қайтишим керак. Йўлнинг азобини айтинг».

«Мандан сўранг, опа. Эрим туғгач болани боқиб уйда ўтиргин дейди. Ўзи маржалар билан айланиб юрмоқчи, сволоч».¹

«Эй, нимасини айтасиз. Бу ёққа ишга келган аёллар ҳам ипини узган хўкиздай, кўнглига келганини қилишаркан».

«Турдингми, Диля. А...сука.. биламан сани. Қанча берди анови пончик, напарникинг² бўлиб қолди?»

«Ўчиб ўтир. Бошим оғриб турибди. Яхши кечаси ухламадим».

¹ Ланъати.

² Ҳамроҳинг

Ñàèì àò Ààôî

«Яхши ухламайсан-да, иш бўлгандан сўнг.. Қачон илнтира қолдинг уни?»

Ўриндиқлар орасидан «тўпир-тўпир» чопиб Равшан ва унинг жўралари чиқишди.

— Раҳмат, дада, картошка билан пирашка учун жуда ширин экан.

Ёқуб ўзга сайёраликни кўргандай анграйиб ўелига қарайди. Ичининг бир жойлари «шиғф» этиб кетади.

— Ош бўлсин, ўғлим.

Ўғли жўралари билан жойига ўтиб кетади. Ёқуб Равшаннинг изидан қараб қолди.

Фароғат «ана, ўғлингиз асли яхши йигит» дегандай қарайди.

Салон узра мусиқа янграйди. Ҳайдовчининг кайфи яти жуда яхши. «Сарбон кўрдим. Туялари бузлаб кетар... Пешонангга ёзгандан айрилма, ёр... Жоним чиқар кўшиқ айтсам қайрилма, ёррр..».

Бирдан автобус «чийиллаб» тормоз беради. Салондаги аёллар «аййий» деб бақриб юборишди. Машина бир томонга оғиб, ёнбошида икки оёқда туриб айланишга аҳд этгандай бир жойда «чириллаб» айланиб, айланиб, аллақандай бўшлиққа юмалаб кетди. «Шақир-шуқур». Йўловчилар бочка ичига қамалган жонзотлардай бақир-чақир қилиб, сўнг тинчиб қолишди. Автобус тўхташидан олдин «қарс..қарс» деган овоз чиқди.

Ёқуб нафас оломасдан бўғилиб ўлаёзганда кўзи очилиб кетди. «Аҳҳ..аҳҳ ..оо тангрим» аранг нафас олиб, бошини кўтарди. У ўриндиқ орасига қисилиб қолибди. Остида ғижим яшил рўмолни кўрди, бирдан сергак тортди, ахир, бу Фароғат-ку. Машинанинг ҳар жой-ҳар жойидан «оҳ-воҳлар» эшитила бошлади. «Фароғат, Фароғатжон». Хотиннинг устидан аранг сурилиб, унинг қўлларидан тортди. «Кўзингни оч, Фароғат». Ёқуб энг яқин одамидан ажраб қолиш ҳавотирини туйди. Жувоннинг пешонасидан ва ўнг қўлидан қон оқиб

турарди. «Дада, дадажон, тирикмисиз?» Ёқуб аранг бошини буриб орқага қаради. Ҳамма ёғи зирқираб кетди. Кўзи ўриндиқ темирларига қаттиқ ёпишиб олган ўғлига тушди. «Ўғлим, яхшимисан, оёқ-қўлинг бутунми?» Машинанинг аллақасери яна «қарс» этиб кетди. «Да, бир оз бошим айланяпти». Тўғриси, Ёқубнинг ҳозир гапирадиган ҳоли йўқ. «Соғ бўлсанг бўпти. Мана бу хотин, ҳалиги Фароғат ўлиб қолди, назаримда. Сен анграймай тезроқ чиқ» деди умрида биринчи маротаба амрона тарзда. Ўғли унга ҳайрон боқди. Иккиқат хотинларнинг бири қорнини ушлаб «вой-вой»ларди. Ранги-рўйи оқарган қори ўриндиғида қотиб ўтирарди. Унинг қорачиқлари маъносиз, юзи мумдай оқарганди. «Қори ака тезроқ тушинг». У афтидан, эс-хушидан айрилган, дунёдан умуман кўнгли қолганди. «Пулимни олдириб қўйдим, биродарлар». Автобус ичидагилар «инқиллаб-синқиллаб» салон ичидан сирғалиб чиқа бошлашди. «Сизи пулингизни олишибдимми? Имонсизлар?» Ёқуб беҳуш ётган аёлни машинадан олисроққа судради. У машина портлаб кетади деб қўрқарди. Йўлга яқинроқ жойда ҳайдовчи Сойиб бошини қўллари билан ушлаб ўтирарди. Унинг тўзиган ва патила сочларини шамол учирарди. Автобус ёнбоши билан ётар, унинг гилдиракларни ушлаб турадиган темир кўприги синиб кетган. Равшан йўл четида, афтидан, йўловчи машинадан тушиб қолган сомон таҳламлари устига чўзилган. Асал ва Диля офтобга сурилиб кўзларини юмиб ётишарди. Ёқуб ҳаллослаганича Фароғатни кўтариб уларнинг ёнига олиб борди. «Онажон. Ҳозир ўлиб қоламан! Онаа». Ҳайдовчининг гумаштаси Салим тинмай «инқиллаётган» иккиқат хотинни етаклаб йўлга яқин тўнкага ўтирғизди. «Доо..од», хотин йўлда келаётган машиналардан қўрқиб, одамлар ўтирган жойга чопиб келди. У машина овозидан қўрқиб қолган чоғи, кўзлари олайиб кетганди. «Томи кетганми бу хотинни?» деди Равшан йўл чети-

да гаплашиб турган ҳамтовоқларига. «Беременный хотин уйида ... ўтирса бўлмайдими?»

Йўлда «зоопарк машина»сининг қораси кўринди. Михаил машинани секинлатиб йўл четига тўхтатди. У кабинадан сакраб тушди.

— Эй братцы, что случилось? — йўл четида ағанаб ётган машинани кўриб хуштак чалиб юборди. — Да, ну...эй Сойибчик, что будеш делать?

Ҳайдовчи маъносиз кўзларини ердан олди, «билмайман», Михаил ҳам унинг ўзбекча сўзларини англагандай тушунтирди.

— После Красногорск есть мастерская.. Ну твоя машина очень старая.

Машина устидаги ҳайвонлар: негадир, арслон бўкириб, маймунлар уввос солишди. Михаил сакраб яна кабинага чиқди.

— Не обижайтесь, это дорога, в дороге все бывает. Вообще, то это машину вибрисить надо... Иван Диметрич, там остался, он догонит меня в Матвеёвка, по этому я бегу.

Маймунлар темир қафасларни ушлаб силкитиб сакрарди. «Чигг..чигг».

«Где ваше... — маймунларга қарата. — Любимчики - наше Артёма» деди кулиб. Асал ва Диля Михаилнинг ҳазилларини кўтарадиган аҳволда эмас. Улар ҳайдовчига қайрилиб ҳам қарашмади. Кабинага чиққан Михаил ҳалтачаларни икки қат хотинга узатди.

— Ешьте.

Қафаслар бир-бирига урилгандай «қарсиллаб» кетди. «Что случилось, твари» деди Михаил ҳайвонларга қарата. Баҳайбат маймун бор кучи билан қафасга ташланиб Равшанларнинг устига сийиб юборди. «Ааайй.. Сволочь!» Равшан ва унинг жўралари афтини буриштириб ўзларини четга олишди. Маймунлар қафасда аюҳаннос солиб сакрашди.

Йигитлар юзлари, сочларини артишди. «Ай сука,

қўлимга тушарсан», Машина ортидан муштини дўлай-тиришди. Шамол маймунларнинг шодон кулгусини олиб келди.

Ёқуб Фароғатни ерга қўйиши билан, у кўзини «ялт» этиб очди. «Ака менинг оёқ-қўлим синмаслиги керак. Унда..мен хароб бўламан». Аёлнинг кўзларидан тирқираб ёш оқиб кетди. Эркак Фароғатнинг қалбини кемираётган қандайдир нохуш сирлар борлигини англади. Қўпол қўллари билан унинг кўз ёшларини артди.

– Энди бахтсиз ҳодиса-да, Ёқубники синсин, Фароғатники қолсин демайди-да. Не бўлди ўзи сенга, гапир?

Фароғат ўнғайсизланиб, «ғиқ» этиб ютинди. Кўзини юмганди, ёшлар потирлаб отилиб, лаблари титради. «Кейин..кейин». Ҳайдовчи ва яна бир-иккита йўловчи йўл четида туриб, машина тўхтатишарди. Катта йўлдан машиналар «шув-шув» ўтиб кетишарди. Бир-икки марта катта юк машиналар ва КаМАЗлар тўхтаб, ҳайдовчи билан келишолмай яна юриб кетишди. Асал ва Диля азага келган қишлоқ хотинларидай бошларини катта рўмол билан ўраб олиб, кофе тарқатишарди. Равшан ва унинг оғайнилари икки мартадан кофе олиб ичишди. Асал ва Диля ҳам уларга меҳрибонроқ муомала қилишарди. Биргина қори афтини буриштириб бош чайқади. «Ичмайман». Иккиқатнинг бири унга чой узатди. Қори чойни-да ичмади. Йўловчилар икки соат ичида ўн йилга қариб кетгандай қорининг ажинли юзига тикилишди. У қадим аждодлар қояга ўйиб ишлаган сувратдай қотиб қолган. Унинг ҳорғин ва рангпар қиёфаси ботинида нелар бор? Кечга яқин Сойиб кузови олинган катта КаМАЗ ҳайдовчиси билан келишди. КаМАЗни ўнғайроқ ерга тушириб, эркак йўловчилар автобусни итариб машина устига чиқаришди. Пачақланган машинанинг орқа филдираги остига иккитадан фишт қўйишди. «Устахонагача эсон-омон етиб боролсак». Афтидан, Фароғатнинг бели оғриган кўринади, у қаддини кўтариб ўтиролмасди. Аёлни яна Ёқуб кўтариб олди. Бошқ-

алар ҳам Фароғат ва Ёқубнинг муносабатига ўрганиб қолишганди. Мусибат уларни яқинлаштирди. Йўловчилар атрофни қоплаётган зулмат ортида босиб келаётган кўрқинчдан қутулиш учун ўзларини чалғитишарди.

— Ҳамма ўз жойини эгалласин! — деди Сойибжон буғиқ овоз билан.

Очлик ва чарчоқдан ҳолдан тойган йўловчилар анграйиб, баҳайбат машина кузови устидаги пачоқ автобуса қарашди. КаМАЗнинг кузови олиб ташланган, худди у нотиклар нутқ сўзлайдиган минбарга ўхшарди. Ҳайдовчилар Ёқуб, Асал ва Диля ва қоригача, ҳамма ўз ўрнини эгаллади. Қорининг кўзида мавҳумликми ва ёки шафқатсизликми, қотиб қолган. Унинг қарашларида, бир жондордай пишқиришида, аламми, ўчга ўхшаган туйғу қалқарди. Пачоқ машинанинг кузов устида туриши жуда хавфли эди. Чунки КаМАЗ кескин тормоз берадиган ёки қайриладиган бўлса, машинанинг учиб кетиши тайин. «Ўў...ўўвв» дерди чеккада қайт қилаётган иккиқат хотин. Равшан ва унинг дўстларининг афти буришди. Қўлига, бўйнига занжир осган, кўзойнакли йигит «чирт» этиб туфлади. «Надоели все». Иккиқат келин машинага чиқмасдан, кўзларини қаттиқ юмиб олди. Кечаси билан юрагини ҳовучлаб ўтирган йўловчилар, ёв ишғол қилган мамлакатдай сукутга чўмди. Тун бўйи шамоллар қарсақ чалди буларнинг ҳолига. Йўл бўйидаги чироқлар ҳайрон боқди буларнинг ҳолига. Қопқонга тушган бандаларнинг худодан ўзга таянчи йўқ. Автобус КаМАЗга юкланганидан бери, осий бандалар фариштага айлангандай, на сув ичарди, на емак ерди. Тонг оқарганда ўрмонлар сийраклашиб, ялангликлар ва тизилиб кетган симёғочлар кўринди. Сойибжон ўзига тасалли бергандай, кабинадан бошини чиқариб, «машинани тузаттириб олсак, бу ёғи Қозоғистон» деди.

Узоқдан яна «зоопарк машина» кўринди. Қафасдаги ҳайвонлар эриниб аста эснашиб уйғонишарди. Маймун болалари кечаси билан ушуган ва оч қолган чоғи, тин-

масдан чийиллашарди. КаМАЗ уларнинг қаршисига келганда Михаил ҳайратдан оғзини очди. Ҳаяжонланганидан рулни иланг-биланг айлантириб, аранг тўғирлаб олди. Қафасдаги маймунлару ва, ҳатто, бир қафасда ётган қари арслон ва қўй ҳам бақрайиб, бир-бирига мингашиб кетаётган антиқа машинага қарадилар.

«Йўл бўлсин сенга, антиқа машина!»

Бир оздан сўнг КаМАЗ қўнишга шайланган учоқдай аста тўхтади. Автобустагилар «худога шукур» дейишди. Ичкаридан машина созлайдиган усталар чиқиб, «хушт» деб хуштак чалиб, бир-бирини чақирдилар. «Опсс..смотри на это чудо..». Йўловчилар сассиз-овозсиз, аста-секин сирғалиб туша бошладилар. Ёқуб ва Фароғат қотиб қолган оёқларини зўрга узатиб тушдилар. Унинг бўйнидаги камалак ранг дуррачаси гижимланиб қолганди. Ёқуб қизнинг тушишига ёрдамлашди. Аёл катта жун рўмол билан маҳкам боғланган белини авайлаб, қўлини узатди. Асал ва Диля йигитлардай эпчиллик билан ерга сакраб тушишди. «Это не автобус..это араба с придурок водителем» деди улар. Уларнинг изидан бошқа йўловчилар ҳам тушди. Ниҳоят, пачоқ автобусни тузатиш учун устахонага олиб киришди. Ёқуб ва Фароғат емак ейдиган бўлишди. Равшан сал нарида автобусдан олинган ўриндиқ устида чўзилиб ётарди. Автобус ҳалокатидан сўнг, у одамови бўлиб қолганга ўхшарди. Катта трассада юк машиналар «вағиллаб» ўтиб кетарди. Фароғат гапириб қолди.

– Ёқуб ака, энди ишларимни йўлга қўйгандим. Икки йил фаррош бўлганимдан сўнг энди бўлимга ишга олишганди.

– Қанақа бўлим?

– Фирмага – таржимонликка. Бир сўққабош кампирнинг уйини топдим. Болаларимни олиб келишга кетяпман.

Ёқубнинг юраги «шиғ» этиб, юзи тундлашди. Жу-вонга илтижоли қараб қўйди. «Э, бу қиз ҳали қайтиб ҳам кетаркан? Хомтама бўлма, Ёқуб фақир»,

Усталар урина-урина йўлга шай этган машинанинг аҳволи ачинарли эди. Автобуснинг пачақ жойлари болга билан тўғирланиб, у фақат юрадиган ҳолатда келтирилган. Кучли шамол эсса ёки йўл голтингида «шақир-шуқур» сочилиб кетиши тайин. Эски машинанинг шу туришида ҳам ҳайдовчи билан қўшиб яроқсиз машиналар қабристонига улоқтирган одам савобга қоларди. Яна ҳайдовчи ва йўловчилар ўз ўрнини эгаллашди. Гўё яна мусибат юз беришидан қўрққандай йўловчиларнинг юзи ҳорғин ва тунд. Бўғоз хотинлар юзларига рўмолча ёпиб олганди. Ҳатто Равшан ва унинг ҳамтовоқлари ҳам ўриндиқларида кўзларини юмиб олишган. Сойиб машинага газ берганида, у безгак тутгандай титраб, «парт-пурт» этиб тутун чиқарди ва кучана-кучана юриб кетди. Устахона, емакхона ва ўрмончиларнинг якам-дуккам уйлари ортда қолди. Сойиб кабинадан бошини чиқариб шодон бақирди.

— Эй, бу на мотам? Биров ўлдими? Йўлда бўладида, таранг-турунг. Буни йўл деб қўйибди. Жонимиз омон қолганига шуқур қилинглар. Бу ёғи уйга келдик ҳисоби. Уст юртдан у ёғи Ўзбекистоннинг ерлари.

Гўё ўлимга маҳкум қилинган одамлар бирдан озод бўлиш хабарини эшитгандай сергак тортдилар ва ҳатто қорининг юзида ҳам жонланиш бўлди.

— Йўғ-ей. Устюртга кирдикми? Ҳали яна бир-икки кун юришимиз керак, по моему, — деди Асал.

Йўловчилар мусибатлардан қутқарадиган юпанч ва паноҳ манбасини йўққа чиқараётгандай сатанга ўқрайиб қараб, шоша-пиша тўтиқушлардай «Устюрт..Устюрт» деб такрорлашди. Машинада яна мусиқа бошланди, аввал паст сўнг авжига чиқиб кетди. «...сев мени.. сев...» дея куйларди Гулсанам. Салонда жонланиш бошланиб, йўловчилар узук-йулуқ суҳбатлаша бошлашди. Ёқубга бир бало бўлгандай, ҳолатидан атрофдагилар хабардор бўлиб қоладигандай кўзларини юмиб олди. «Энди..бутун умр излаган аёлини топдим деганда..». Яна кўз олдига хоти-

нининг жаҳдан оқарган кўзлари келди. «Латта.. ўн йилдан буён қонимни ичдинг. Эркак бўлиб оилани боқмасанг...боқмасанг». У аёл билан умрининг охиригача ва қандай яшайди? Равшан ва бошқа фарзандларининг қилигига қандай чидайди? Қариганда улар Ёқубни уришдан ҳам тоймайди. «Дада, овқатни орқайин еймизми? Хўррилламасдан чой ичинг. Чапилламасдан овқат енг».

Кўзини очиб яна Фароғатга қаради. У бошини ойнага буриб ўйга кетган. Яккам-дуккам йўл чироқларидан унинг автобус ойнасида гўзал қиёфаси аксланади. Йўл ҳаммомида ювиниб чиққан аёлга «атирингиз иси жуда тотли экан» деди. Бу билан фақат у ҳақда ўйлаётганини фош этиб қўйганди.

Автобус «шақир-шуқур» этиб йўлда давом этарди. Ойнадан ташқарини қуюқ қоронғилик қоплаган. Ойна ортидаги олам, сира ортда қолмаслик учун машина ортидан ҳансираб чопарди. Бу зулмат ва кимсасизлик бағрида ёввойи жондорлар, чақса ўлдирадиган заҳарли ҳашоратлар ва ноаён ўлим шарпаси машинани таъқиб этарди. Йўловчилар гўё қўрқаётганини билдирмаслик учун кўз қири билан қоронғилик қаърига қараб кўярди. «Нега ҳам шу касофат автобусга чиқдим?» деган армон ҳар бирининг қалбида. Эски автобуснинг хира чироғи шилимшиқ тун зулмати аранг ёритарди. Мусиқа ва ҳатто йўловчилар суҳбати аллақачон тиниб қолди. Машина яйдоқ йўллардан юра-юра, созоқлар ўсган ялангликка қайрилгач, тўхтаб қолди. Автобуснинг олдида қандайдир машина ялтираб кўринарди. Сойибжон ҳам қоронғилик бағрига тикилиб, иккиланиб тўхтади. Уйғоқ йўловчилар бошларини чўзиб олдинга қарашди. Ёқубнинг қора машинанинг номери йўқлигини кўриб юраги «шиғғ» этди. Автобус эшигида кинолардагидек автомат кўтарган одамлар пайдо бўлишди. Салондагилар қиров урган майсалардай қотиб қолишди.

– Омон-сўв етиб келдингларми?

– А ну денги или жизнь?

Ёқубнинг миясида алланарса «йилт» этди. Қаерда-дир ўқиган «Жизнь и денги?»

– Э, бизда пул қолдими, ука? Йўлда келгунимизча талашди.

Қорининг гапидан руҳланган Ёқуб:

– Ука, жонимиздан бошқа ҳеч нарсамиз қолмади.

Салонга кирган, миллатини билиб бўлмайдиган босқинчиларнинг халқаро гуруҳи жаҳл билан қарашди.

– И как разь не нужна нам твой дешевый душа.

Босқинчиларнинг ёшлиги ва орқада турган йигитнинг сақич чайнаётганидан руҳланган Асал ва Диля тилга кириб қолди.

– Ребята, правда, у нас ничего не остался.

Ҳайдовчи Сойиб бир йўлтўсарларга ва бир йўловчиларга қараб жовдирарди. У икки ўт ўртасида каловланарди.

«Такк». Йўлтўсарларнинг кўзи совуқ ялтиради. «Яхшиликча пулларинди бермийсизлар». «Такк». «Бешгача санайман, потом ўзингдан кўринглар». «Бир...икки...». «Ўладиган ҳўкиз болтадан тоймайди» дегандек йўловчилар «қилт» этмади» ..Тўрт..беш». «Йўлда автобус аварияга учради» деди орқадан кимдир. Йўлтўсарлар бири-бирига маънодор қараб олишди ва «тапир-тупур» ерга тушиб кетишди. Қора Жип ва унинг ортидаги машина шахт билан бурилди. Йўловчилар ҳали ҳам қотиб ўтиришарди. Уларнинг иккаласида ҳам давлат рақами йўқ. Улар машина ортидан иккита констир олишди. «Оҳҳ» деган нидолар эшитилди салондан. Йўлтўсарлар автобусга икки томондан бензин сепи бошлади. «Биродарлар, пулларинг бўлса чиқаринг, ўлиб кетмайлик» деди йиғламсираб иккиқатларнинг бири. «Эй мусулмон, пулимиз йўқлигини ўзинг биласан-ку» деди юзи мумдай оқарган қори. Ўриндиқларнинг ўртасига келиб қолган Сойиб ойнадан бошини чиқариб бақирди. «Ҳей бовирларим...ростдан буларнинг пули йўқ. Йўлда уч марта олишди». Шу маҳал автобус «шахт» билан кўзғолди. Ҳай-

довчининг гумаштаси Сафар сочларини хурпайтирганича, кўзлари олайиб газга минди. Сойиб жон ҳолатда кабина томонга югурди. «Тўхтат, Сафар, тўхтат, сволоч», Автобус тезлашгандан-тезлашди. У ўнқир-чўнқир йўлларда йўловчиларни сакратиб олға интиларди. Пачоқ автобуснинг изидан «шахт» билан бурилган қора жипни кўриб, йўловчилар жон таслим қилаётгандай «уввв» тортиб юборишди. «Тўхтат, жон болам, тўхтат» деди икки кўллаб ўриндиққа ёпишиб олган иккиқат хотин. «Эй санга этвомман, чувак, тўхта» деди Равшанлар орқадан. Жип автобус олдида чиқиб кескин қайрилиб тўхтади. Жипдан чиққан кўл қоронғида ялтираётган алланарсани автобус устига отиб юборди. Бир нарса «таққ» этиб урилиб «чил-чил» бўлди. Автобус жипга урилмаслиги учун сочи хурпайган Сафар рулни йўл четига бурди. Автобус созоқзорлар ичига шўнғиб «гупп» этиб олов олди. «Тормоз..тормоз». «Ўлдик, ўлдик». Атрофга куйган ис ва тутун тарқади. «Эшикни оч, оч эшикни» деб салондагилар бақирришарди. Гумашта Сафарнинг эс-ҳуши жойида эмасди. Автобус мисоли оловли шардай юмаланиб ялангликка чиқиб тўхтади. Очилган эшикдан одамлар, бир-бирини босиб, «тапир-тупур» ерга сакрашди. Ёқуб Фароғатнинг кўлидан маҳкам ушлаганича ҳансираб олға интиларди. Улар ҳеч нарсани кўрмас, тиконлар, шохлар юзини, оёқ-кўлларини тирнарди. «Фароғат, Фароғат, шу сафар тирик қолсак узоқ, жуда узоқ яшаймиз» деди кўрқинч ва ҳаяжондан Ёқуб. «Ёқуб ака, дуррачам тушиб қолибди». Равшан аллақачон катта йўлга яқин аллақандай дўнгликда ўтирарди. Асал ва Диля оловга жуда яқин тош хайкалдай қотиб ўтирган қорини тортқилашарди. «Юринг, юринг, қори ака. Ҳозир автобус портлаб кетади». Қори ёш тўла кўзларини қизларга тикади. Унинг нигоҳларида бўшлиқ, афеус ва надоматлар бор эди». ...бу Аллоҳнинг жазоси» деди совуқ «уфф» тортиб. Қизлар кўлларини силтаб чопиб кетишди. Улар нафас олиш учун тўхтаганларида ёнаётган машинадан анча узоқлаш-

ганди. Йўловчилар жонини асраш учун тўрт томонга қочишганди. Ёқуб орқада қолиб кетган бўғоз хотиннинг юкларини кўтариб олди. «Юринг, юринг. Оз қолди». Хотин қорнини ушлаганича зўгга қадам ташларди. Шу маҳал ёнаётган автобус ёруғида йўлда тезлик билан келаётган «зоопарк» машина кўринди. Ҳайдовчи Михаилнинг ялтираётган кўзлари ката-ката очилганди. Оловдан қўрққан ҳайвонлар қафаснинг бурчагига пусиб олишган. Биргина маймунча қафас темирларига ёпишганича қизиқиш билан ёнаётган автобусга ва шу атрофга чумолидай сочилиб кетган одамларга қарарди. Ёқуб костюми астаридаги пулларини ушлаб қўйди. «Вой...вой, ҳозир туғаман». Фароғат иккиқат хотиннинг белини ушлаб, унинг юзларини силарди. «Келинг, келинг, бу ерга ётинг». Қиз жемперини ечиб ерга ташлади. «Вой-вой». Шу маҳал «Пах-пухх» этиб автобус портлаб кетди, аланга янада кучайди. Шамол куйган латта ва резинки исларини олиб келди. Ҳайдовчи Сойиб бор овози билан ўкириб йиғларди. Чўчиб кетган ҳайдовчи «зоопарк машина»сига газ берди. Михаилнинг ёнида ўғли Равшан ўтирарди. Ёқуб ютинди, бўғзидан оғриқлар бир хотира мисол ўтди. Энди қафаслардаги барча ҳайвонлар «ғуж» бўлиб оловга тикилишарди. «Ингаа..ингааа» деган гўдакнинг овози эшитилди. «Ўғил. Ўғил. Ўғилли бўлдик. Отини Сафарбой қўямиз ёки Йўлчибой» деган қувончли овозлар эшитилди.

Фароғат «шаҳд» билан ўрнидан турди ва югуриб бориб ҳавода пирпираб учаётган камалакранг дуррачани бир сакраб илиб олди ва бўйнига ўраб қўйди. Ёқубнинг кўзлари олов тафтида ялтирарди.

Маймунларнинг бири худди одамдай чўнтагидан телефон чиқариб қаергадир қўнғироқ қилди. «Гудд..гукк» деб сас беради телефон қоронғилик қаридан. Аммо чақириққа ҳеч ким жавоб бермайди. Маймун қаҳр билан телефонни ерга уради. Ялтироқ трубка майдаланиб атрофга сочилиб кетди. Бола маймун гаройиб манзара олов

гулханига ҳайрат билан тикилиб, қафас ичида «чийил-лаб» сакрарди. Унинг кўзларида оловнинг гаройиб рақси, гўзал аёл бўйнида ҳилпираётган камалак ранг дуррача ва тош ҳайкалдай қотиб қолган одам акс этарди.

САМОДАН ТУШГАН ҚУШ

Каримжон бошини ушлади, кеча арзон-гаров ароқ ичгани учун карахт эди: хаёлига бўйнигача ботган қарзлари, қариндош-туққанлари, яқинлари ва таниш-билишлари билан бўлган таранг ва чигал муносабат келди. Юраги пичоқ тилгандай ачишиб кетди, ароқни кўп ичиб юборди-да, шундан бўлса керак, хотини ҳам болаларни олди-да, чиқиб кетди. Оғир хотиралар исканжаси дунёни кўзига тор кўрсатди, шу он яп-яланғоч, ҳатто пулсизлик, камбағаллик уфунати анқиб турган хоналар, тартибсиз ёйилиб ётган кийим-кечаклар, тартибга солинмаган кўрпа-тўшаклар, ошхонада ҳафталар давомида ювилмай ётган идиш-товоқлар.. Ҳамма хоналарнинг чироқлари ёниб турар, Карим ёлғиз ўзи қоронғиликдан кўрққандай, минглаб киловат айланиб қарз бўлган, электр ҳисоблагичга қасдма-қасд қилгандай, ҳар кун эрталаб туриши билан ҳамма хоналарнинг чироқларини бир-бир ёқиб чиқарди. Кўзи узум ходасига осилган эски арқонга тушди, уч кун бўлганди, омборхонадан арқонни олиб келганига, шу вақт мобайнида уни икки-уч маротаба қўлига олди, ҳатто кўпроқ ичган пайтида ҳам ундан сиртмоқ ясаб, ўнғай жой излади, инсон психологияси шундай эканки, у ҳатто маст ҳолида ҳам, ҳамма нарса тамом бўлганини ва айнан масглиги аянчли ҳолатини янада оғирлаштириб, бу ёруф оламда, яратгандан бошқа, бирор кимсадан нажот кутмай, ўкириб йиғлаган вақтлари бўлган.

Шу маҳал том тепасидан, тўғрироғи, боши устидан, бир нарса шувиллаб учди, эс-хуши жойида бўлмаса ҳам, онг остида тизимлари хушёр турар, айнан бирор хавф сезиши билан ўз соҳибининг жонини қутқаришга ва ихо-

талашга киришар эди. У гүё бошига ҳали замон бир нарса келиб қаттиқ уриладигандай, ўша зарба бунинг қисматини ё у ёғлик, ё бу ёғлиқ қиладигандай, тараддудда, бир тошбақа мисол патак сочли бошини ичига торди.

Карим оқшом чўкишини оғриқ билан кутарди, негаки, кун ботиши билан, елвизаклар елиб юрган кимсасиз хоналарда, номсиз рўёлар ҳукмрон бўлар, у кўзини юмди дегунча ваҳмали хаёллар, қўрқинчли тушлар гирдобида қолиб, тушидами, ўнгидами, «шу ҳам ҳаётми, хотини, болалари ташлаб кетди. Ишдан ҳайдалди. Энди ўзини ўлдиришдан бошқа чора йўқ» хаёлларида даҳшатли иқрорга келиши билан димоғи ачишиб, кўзидан патирлаб ёшлар оқиб кетарди. Илгари кўзидан бир томчи ёш чиқмасди, энди, ичганиданми ёки қариликнинг аломатими тез-тез йиғлайдиган одат чиқарганди.

Шундай қилиб, Карим уч кундан бери ўзини осиб ўлдиролмасди, балки бу сўзларни ёзиш, бировга насиҳат қилиш осондир, лекин одамнинг дунёдан кечиши жуда қийин ҳолат. Балки, ҳаёти билан ажралиш суфий Жалолиддин Румийнинг Шавқиддин Табризий билан ажралишидан оғир туюлар, «ҳа, ана унинг ажодлари скифлар, массагетлар одамнинг ўлигини итларга, қушларга едирган», «Ҳаа» ўйлади, агар у ўзини осадиган бўлса, шу устунда қоқ бўлиб, уни ҳам, тураверганидан қушлар аввал кўзини, бурунларини, чаккалари ва гўштларини чўқиб, суяklarини тозалаб, Каримнинг эгасиз ўлиги туфайли, XXI асрда Моноқ овулида одамхўр қушлар пайдо бўлади. Икки-уч кун олдин телевизорда, қайсидир чет эл артистининг ўлигини ити еганини кўрсатишганди. Тўғрироғи, у актёрнинг юрак касали билан ёки ваннага йиқилгани сабабли ўлганмиди, унча эсида йўқ, эгаси ўлганидан сўнг ит оч қолган ва эгасининг ўлигини еган. «Ўлигини итга ем бўлишидан худонинг ўзи сақласин!» Кунлар давомида сурункали ичгани учун боши гувиллаб оғрир, ошхонадаги шишаларни учинчи бор бир-бир кўтариб деразадан тушган ёруғда кўрди, бир томчи ҳам ичкилик қолмаганди.

Томнинг устиданми, аллақандай қуш турли саслар чиқарганича «шувиллаб» у ёқ-бу ёққа учиб ўтди ва бирдан ҳовлига сукунат чўкиб, қўшнининг боғида мева талашаётган ҳаққалар тапирлашидан ўзга сас эшитилмасди. Миясининг қай буржларида: «Бу афғон майналари бўлса керак, қўшни Афғонистонда йигирма йилдан бери уруш бўлаётгани учун, у ёқнинг қурт-қумурсқалари ўрмалаб, оч қолган ёввойи қушлари мўр-малаҳдай меваларга, дон-дунларга ёприларди. Шундан бери моноқликлар тузук-қуруқ узум егани йўқ, узумларга сал шира югуриши билан афғон майналари қора вабодай ёпирилади. Уларга на ясама қоравуллар ва на бошқа қушларни қўрқитадиган жаранг-журунлар таъсир этарди». Шу он дарахтлар орасида ўсган бедапояга алланарса «шувиллаб» қулади, дарахтлардаги қушлар норози сас чиқариб, «гувв» этиб самога кўтарилди. Улар ҳам эгасиз ҳовлини яхши билишарди. Зум ўтмай беданинг ичидан зайф «жиқ-жиқ» деган саслар эшитилди. «йўринжага ҳаққанинг боласи тушибди». Овқат йўқлигидан бугунги кунда ярим ёввойига айланган, қўшниларнинг жўжа ва саватдаги нонларига қирон келтирадиган тарғил кўкдан тушгандай девор устида пайдо бўлди. У гоҳ кулранг, гоҳ мовийга дўнадиган кўзларини овоз келган томонга тикиб, қулоғи ва ёйдайд гавдасини тиккайтди. Карим ҳаққанинг боласи мушукнинг оғзида жон бермаслиги учун, қонли манзарани хаёлига келтириб, норози бўлиб, пешонасини тириштирганича, дардманд чолларга ўхшаб, «оҳ-воҳ» чекканича аранг қўзғолди.

Бедага ўралиб очилган тонгги сиёҳранг чирмовуқ гуллар оёқларига ўралашиб, йиқила-сурила, димоғига беда ва шудринг иси урилиб, сас чиқаётган жойни топиб борди. Чирмовуқгуллар ҳам жонига тегди, бир йили қўшни Муродбойнинг молхонасидан чиққан гўнларни боғига ташиган, шундан бери босқинчи чирмовуқлар, бир қарич бутадан тортиб, тераккача тирмашиб чиқадиган бўлди, чирмовуқларнинг сал бошини қирқмаса, кечаси билан ўсиб, бўйнига ўралиб буғишдан ҳам тоймайди. Поло-

понни қўлига олиб супага келди. Бу жўжа деса жўжага ўхшамайдиган, оёқлари ва тумшуклари узун, қирғий ёки бургутга ўхшаб кетадиган бир парранда эди.

Жўжани келтириб ўзи ўтирган жойга қўйди, у узун қанотлари билан патирлаб, қочишга, туриб кетишга интиларди. Дастурхонда тўкилиб қолган нон ушоқларини унинг олдига ташлади. Жўжа нонларга бир муддат тикилганича, «тўқ-тўқ» этиб ўткир тумшуги билан ушоқларни териб олди. У яна тапирлаб, патирлаб учишга интилди, аммо ўрнидан қўзғалолмай, бутун гавдаси билан ағнаб тушди. Карим қушни қўлига олиб диққат билан қаради. Жўжанинг оёқлари, қанотлари узун, қирғий жундик ва ўткир қўз эди. «Жайхун бўлсин!» Карим эски туски тарихий китобларни ўқиб юргани учун, ўзи тутилган юртнинг ягона дарёсини яхши кўрар, бу дарёнинг дунё харитасига тушганига минг йиллардан ошган эса-да, у навқирон наҳрлар мисол, ё тошиб кетар, ё тез-тез ўзанини ўзгартирар, яқинда эса, умуман, суви озайиб, дарё канорларига одамлар шоли экадиган бўлди. Дунёнинг барча дарё-денгизларининг ҳукмдори бўлган Сулаймон пайгамбар Амударёга қирқ қамчи урса ҳам, измига бўйсунмаган экан, зеро ёруғ оламда мавжуд дарёларни бир қамчи билан бўйсундирган экан. Шунда пайгамбар «Жайхун дарё, телба дарё» деган экан. Жайхун Амударёнинг эски номи, у қадимда Ўқуз ҳам дейилган. «Жайхун, Жайхун. Жайхундай қудратли бўлсин», Шу таҳлит Карим дунёнинг энг телба дарёсини қуш қиёфасида уйига олиб кириб олди. Ўзича дарёнинг келажаги ҳақида безовталаниб, гўё дарёнинг суви кўпайиб қоладигандай, жўжага «Жайхун» номини қўйди. У яна жўжани кўздан кечириш билан банд бўлди, чап оёғининг панжасига яқин жойининг териси шилинган, ерга бо-солмаётган эди, у юқоридан тушаётганида оёғи лат еган.

У Жайхунни мушук еб кетмаслиги учун супага қўйиб, устига тоғора тўнтарди. Икки-уч қадам юрганига нафаси сиқиб, кўнгли айниди ва яна беҳол кўрпачага чўзилди.

«Йўқ, йўқ, ортиқ бир қадам ҳам босиб бўлмайти!» То-гора остидан «Жийқ..жийқ» деган аянчли саслар чи-қар, бора-бора эшитилмай ҳам қолди. Уйида ўзидан бошқа тирик зот бўлмагани учун, у яна аста инқиллаб ўрнидан туриб, тоғорани кўтарди. Жўжа қанотларини ёйганича, узун бўйнининг чўзиб, ҳаллослаб нафас олар-ди. «Ўлма, ўлма, Жайхун, ахир, сен Жайхунсан» деди у жўжани юқорига кўтариб. У жўжани ошхонага олиб бориб, оғзига бир-икки томчи сув томизди» Ўлма, энди сен ҳам...» деб оғриқли ютинди.

Карим бир муддат хонанинг ўртасида серрайиб тур-гач, унга совуқ боқаётган жўжани қўлига олди. «Мени қўйиб юбор, аҳмоқ» дерди у нигоҳлар. Жайхуннинг ки-чик вужудида фақат кўзларигина ёввойи нур сочарди. Иложсизликдан жўжанинг оёғини намакобли сув билан ювди, бўшаб қолган молхонадан маккажўхорининг но-зикроқ икки поясини топиб, парранданинг лат еган оёғига қўйиб, сиқиб боғлади. Дастурхонда кун бўйи чум-чуқлар чўқиб юрган, «буханка нон» бўлагини олиб жўжа-нининг олдига ташлаб, яна кўрпачага чўзилди. «Ўрним-дан туrolмайман, мадорим йўқ!» Бошида турган қора кўланкани ҳис қилиб, сукут қаърига чўкиб кетди, наза-рида, у ўлган ва руҳи ўзга оламларда саргайиб юрар эди. Қора кўланкалар кўлидан қутулиб кетаман деса-да, оёқ-қўлларида жон йўқ эди. «Гўқ..гўққ». Қора терга ботиб, кўзини очиб қараса, жўжа дастурхондан гиламга тушган нон ушоқлари ва бир ҳафта олдин полосга ёпишиб қол-ган емак қолдиқларини териб юрарди. Карим ҳайрон бўлиб ёстиқдан бош кўтарди, назарида, шу икки-уч соат давомида, Жайхун жўжа улғайиб қолганга ўхшарди. У оёғидаги пояга таяниб, афтидан ҳовлини ҳам бир-икки айланиб чиққан чоғи, ўғри ургандай шип-шийдам ҳов-лининг ҳар ерида жўжанинг аҳлатлари ётарди. «Ўўў» ўрнидан турди ва бирдан ўзининг дангасалиги ва бекор-чи ҳаётга ўрганганини эслаб, «ҳолим йўқ мени» деб ётиб олди. Жўжа эса, «мен очман» дегандай эшик остонаси-

ни «тўқ-тўқ» чўқирди. «Ярамас экансан» деб Карим ин-киллаб ўрнидан турди ва жўжага дон-дун излаб елвизак айланаётган хоналарга бир-бир кирди. Жайхун ейдиган бирон нарса топилмади, шунда у ошхонада хотини ҳами-ша, гуручли овқатлар ва асосан ош учун гуруч сақлайди-ган алюминь кострюлни очди. У ердан бир сиқим гу-ручни тўплаб жўжанинг олдига ташлади. Жўжа гавдаси-га ярашмаган чаққонлик билан донларни чўқилади ва хориди чоғи майиб оёғи билан чўккалаб ётиб олди. Дон-дан тўйган Жайхун идишдаги сувга қайрилиб ҳам қара-мади. Карим жўжани ушлаб патларини силади, жажжи жонзотнинг юраги дук-дук урар ва танасининг ҳарорати Каримнинг қўлига ўтарди.

Карим хоналар ичида тез-тез юриб, кийинди, олти ойлар давомида биринчи марта кўзгуга қаради: кўзгуда соқоллари ўсиб кетган, қовоқлари салқиган, ўрта яшар бир одам мунгайиб турарди. У жўжани қўйнига солиб, чойхона томонга югурди. Чойхоначи Тилла ака уни ёқтир-май, барча пули йўқ одамларни кутгандай совуқ қарши-лади. «Ака, бир маслаҳат сўрамоқчи эдим», «Пул йўқ, қарзга пул сўрайман деб овора бўлма!» деди сабзини «тақ-тақ» тўграб. Қўйнидаги жўжа ташқарига чиқиш ниятида «ғўқ-қўқ» деб сас чиқарди. «Ичавермасдан ҳар вақт, ҳар вақт овқат еб тур. Чиқ бу ердан, вақтимни олма» деди нафрат билан. «Тилла ака, менинг қорним эмас, жўжа-нинг саси бу» шундай деб қўйнидан жўжани чиқарди. «Бу қанақа жўжа?!» Тилла ака Карим чойхонага келгани-дан бери биринчи марта бошини кўтариб, унинг юзига қаради ва қўйнидаги жўжани кўрди. «Ия, бу уришадиган жўжа-ку, сенинг қўлингга қаердан тушди? Бирон жой-дан ё..». «Э, нима деяпсиз, ака? Шафиқа холам жўжа чиқариб бераман деб, хотинимдан йигирма бешта тухум олиб кетган эди. Кеча ҳамма тухум лук бўлиб қолди, деб шуни олиб келибди». Тилла чойхоначи жўжага диққат билан қаради-да, қўлидаги пичоқнинг учи билан боши-ни у ёқ-бу ёққа айлантирди ва яна сабзи тахтасини «та-

қиллата» кетди. Унинг ялтироқ энли, катта пичоғи, сапсарик, сувли сабзиларни равон кесарди. «Тақ, тақ», «Буни ўлдирасан-у, қолдир шу ерда, чойхоначи болалар қараб юришади. Қурбақа, чувалчанг бериб». «Қараб, кейин берасизларми менга?» дейди Карим соддадиллик билан. «Ия, ҳали боқиб, каттайтириб, гўштидан, ош дамлаб берармиз сенга? — деб кўзларини олайтириб бошини кўтарди чойхоначи. — Бу уришадиган, кунига бир кило, ярим кило хом гўшт ва новвот, шакар ейдиган хўроз, ўзининг овқат ейишга пулинг йўг-у, буни қандай боқасан?»

Карим бир оз изига тисарилиб «Раҳмат ака, раҳмат ака» деди ва кетаётиб «ака, сиздан бир илтимосим бор эди» деди ва кетаётиб тўхтади. Тилла чойхоначи бошини кўтармади ҳам. «Ака, эркаклик сўзини беринг менга, хўроз ҳақида ҳеч кимга гапирманг».

«Э, жуда маҳмадона бола экансан-ку, яна нима истайсан ўзи? Турқинга бир қарасанг-чи?»

«Тилла ака, мен яхши одамман, биласиз, шу ичкилик ортидан мактабдан ҳайдашди. Балки, энди ҳаётга қайтишим учун кимнингдир раҳми келгандир менга» деди бирдан хаёлидаги гапларни айтиб юбориб. «Нима, нима, бор, йўқол, алкаш, ичавериб сени миянг ҳам моғорлаб қолибди. Тўғри гапни айтса, ноз қилади бу, сен алкашнинг уриб, кўлингдан жўжани олиб кетишадди» — афсусланиб жўжага қарайди. «Улғайса, буни катта пулга сотса бўларди. Ҳей, ичмай, ҳар бало бўл!»

«Ака, неччи йилдан бери қўшнимиз, узр, кечирасиз, агар кўнглингизга..» минғирлади.

«Бор-эй, сени худо кечирсин, хотининг, болаларингдан айрилиб, эркак сўзи керакмиш бунга? Хўрозинг билан сани. Балки сенга Гиппократ қасамиёди, присяга керакдир. Э, хўроз олиб келмай ҳар бало бўл, бошқа юмушим йўқми мени?»

Карим кўчадан биров қувгандай тез-тез юриб борарди: «Тилла ака, ўзини сотиб қўйди» деб қувонарди. «Аслида у жўжанинг жангаворлигини, нима ейишини, қан-

дай боқишни билиш учун чойхонага олиб келганди. Агар, тўғридан-тўғри Тилла акадан «ака, шу хўрозга нима бериб боқсам бўлади» деб сўраганида, балки, икки дўнёда ҳам тўғри жавоб бермасди, жавоб бермаслиги унинг ичи қоралиги ёки ёмон одамлигидан эмас, балки чойхоначининг Каримга ишонмаганидан, уни иродасиз, эртага яна ичишни бошлайди» деган ишончида эди. Ичини бир гашлик кемирди, Карим чойхоначидан бор-йўғи маслаҳат сўради, у эса, қаттиқ ҳақорат қилди..яна шу ичгани учун..» ҳали уларга кўрсатиб қўяман!»

Карим ҳовлига кириши билан тарғил мушукни излади, мушук ҳовлида ҳам, супада ҳам кўринмас, афтидан қорнини тўйдириб, аллақайда уйқуни уриб ётарди. У бир вақтлар бедана боққан қафасини, қазноқдан топиб, чанг-пангини артиб, стол остида ётган сочиқни қафас остига солиб, кўнгли жойига тушгач, жўжани сочиққа кўйди.

Жўжа бургутники каби ўткир кўзлари билан энди атрофга мағрур боқар, ўткир тумшугини қафаснинг темирларига «мен очман» дегандай «тўқ-тўқ» урарди. «Ҳозир, ҳозир, «Карим худди катта хазина топиб олгандай ҳаяжонланиб, оёғига эски резинка калишни кийиб боғ томонга югурди. Эски ликопчада бир ҳовучча ката-кичик қизил танали чувалчанглар биланглаб ётарди, Карим қувониб, ҳансираганича, «емаса-я» деган ҳадик билан ликопчани қафас ичига қўйди. Жўжа «гўўқ» деган сас чиқариб, бошнини ва ўткир тумшугини у ёқ-бу ёққа буриб, чувалчангларни биланг-биланг ликопчадан тушиб қочишини томоша қилиб турди. «Ту...туту..ол, жонивор» деди эгаси жони ҳалак. Бўғим, бўғим, қизғиш, майда-майда пуружинага ўхшаб кетадиган узун-қисқа, ер юзидаги анакондаларнинг энг сўнги вакиллари бўлган чувалчанглар ажали етиб, хўрознинг оёғига ўрмалади. Хўрозча улардан қутулишни истагандай чувалчангни бир чўқилади ва «лўққ» этиб ютиб юборди. Сўнг у бир зумда ёввойи мечкайга айланиб, ликобчада ажали етган чувалчангларни ютиш

жараёни жуда тез содир бұлди. Карим хурсандлигидан ёш болалардай қафасни айланар, «вой, мани бургутим, вой, очкўз жўжам» деб жаврар, беихтиёр патак сочларини силар ва ора-сира қарсак ҳам чалиб кўярди. Хўрозча эгасининг қувончига қўшилишни истамагандай, «ғўқ..ғўқ» деб норози сас чиқарди. Карим бирдан юришдан тўхтаб, бошини чўзиб, қафас ичига тикилди, жўжа барча чувалчангларга қирон келтириб, ликопчани топ-тоза қилган эди. Карим ўз-ўзидан, бир жойда айланиб, «вахҳ» деб чинқирди ва ҳали челакка солиб келган қурбақани жирканганича аста оёғидан ушлаб қафас ёнига келтирди, аммо қурбақанинг вазни хўрозчадан сал кичикроқ эди. Кўча эшиги очилиб, ёш боланинг «ассалому алайкум» дегани эшитилди. Карим ҳаяжонлангани ва қурбақани қандай бўлаклашини ўйлаб терга ботиб кетаётганидан, эшикдан кирган одамни кўрмади. Қурбақани ўша ерда ётган эски китоб муқовасига чалқанчасига ётқизди, унинг оппоқ қорни, ҳар нафас олишига титраётган ҳалқуми ва оёқлари билан қўшилиб қимирлашини кузатди. Карим қурбақанинг оёғини чўзиб ушлаб, раҳматли онаси қийма чопадиган катта пичоғини маҳкам ушлаганича, бир уриб иккига бўлиб ташлади. Каримнинг юзига илиқ сариқ суюқлик сачраб, беихтиёр ўҳчиб юборди, кимдир «аааа» деб чинқирди. Қурбақа ерда оёқсиз ҳам биланглаб ётарди. «Дада, нима қилиясиз? Еманг, еманг қурбақани!..» Карим илкис бошини буриб, эшик ёнида елим ҳалта кўтариб турган қизи Диёрани кўрди. «Э, қизим Диёра, қачон келдинг?» деб у томонга юрди. «Яқинлашманг, яқинлашманг, ана сизга..» деганича қизи ҳалтани ташлаб ўзини эшикка урди. Карим кўлидаги қурбақанинг оёғига кўзи тушди ва уни жўжанинг олдига ташлади, жўжа уни ҳам ютиб, «бу жуда оз-қу» дегандай «ғўқ..ғўқ» сас чиқарди. «Вой, мечкай-яй» деди хурсанд бўлиб. Китоб муқовасидаги бақа танасининг қолган бўлақларини ликопчага солиб, яна қафасга қўйди. Жўжа мисоли очиққан итдай бақа оёқларини, кўзлари бақрайиб қолган бошини ва осиди.

либ қолган қорин териларини силтаб-силтаб, «лўққа-лўққа» ютиб юборарди.

Карим жўжанинг очкўзлигига, бир ликопча чувалсанг ва каттагина бақани кўрдим демаганига, ҳар доим иштаҳасининг карнайлигига завқи келиб, водопровод кранидан қўлини ювди. Билагидан пастроқда қотиб қолган саргимтир суюқликларни кетказолмай қўлини қаттиқ кесакка ишқалади, қўлига сингиб қолган балчиқ ва бадбўй ҳиддан кўнгли айниб яна ўқчиди, аммо кўзидан чиққан ёшлар ҳам кайфиятини бузолмади. Сўнг қўлини ифлос қилмасдан, бақаларни қатл қилиш йўлларини ҳам ўйлаб топди, катта чўпга ўлжани боғлаб, қафасга осилтириб кўяр, мечкай жўжанинг қонида олис наслдошлари – бургутларнинг йиртқичлик туйғулари уйғониб, шўрлик бақани беш дақиқага қолмай тинчитиб кўярди.

«Биламан, биламан Жайхуним, энди қафас сенга тор, бир оз чида, бир оз сабр қил, болам!» Карим бу сўзни айтиб юбориб, уялибми, ийманибми қафас томонга қаради, парвойи-палак жўжахўроз салобат билан қафасда айланарди. Жўжахўрозни боласидай яхши кўриши унга жуда қулай тушди, негаки, у кўнглида йиллар давомида қатланиб ётган сўзларини, дардларини ҳеч тортинмай хўрозга айтар, жўжа ҳам худди тушунаётгандай, энди қизараётган тожини силкитарди. Истаса унинг олдида йиғлар, истаса кулар, қўш хотинидай уни сира калака қилмасди, фақат сабр билан эшитарди.

Карим қотиб қолган нонни йўл-йўлакай оғзига тиқди-да, ҳовли бўйлаб югура кетди. Уйнинг кенг саҳнини неча йиллардан бери қоплаб етган ёввойи супурги, қамиш ва шўраларни чопиб, ажриқларни ўроқ билан ўриб, кўз очиб-юмгунча ҳовлини чиннидай тозалаб, сув сепди. Қўл ювғичнинг юқори қисмига жойлашган, одамнинг башарасини учга бўлиб, ости моғор босганидан кўкимтир кўрсатадиган кўзгуга боқди, кўзлари ҳорғин, қовоқлари осилган, салқиган ва соқоли ўсган бўлса-да, юз терисининг ранги қирмизи, ҳатто қорачиқларида аллақандай

сўниқ нур порларди. У кўзгудаги қиёфасига унча аҳамият бермаса-да, қаради, демак, кўзгуда ўзининг ўзгаргани, юзига қон югурганини таъкидлаш, тасдиқлаш ҳаракатлари зоҳир эди. Минг маротаба менга ҳеч нарсанинг аҳамияти йўқ, бир бошга бир ўлим, ана арқон, деб қасам ичса-да, барибир, унинг кўзгуга боққани, ҳатто енги билан кўзгу юзини «жиқир-жиқир» артиб ташлагани, бу нарсанинг унга аҳамиятли эканини исботи эди. У тандирхонанинг симтўрига мисоли ёввойи жондорлардай чанг солиб, аввал симтўрни ўртага тортиб чиқариб, ёйиб ташлади, тешик пайдо бўлган жойларини юмшоқ сим билан тикиб, ичкарига югуриб кириб, қизи Диёранинг болалигидаги кроватидан мовий товусларнинг суврати солинган, ювилавериб оқариб қолган чойшабни, олиб чиқиб, офтобга кир дорга ташлади. Янгиланган ва таъмирланган сим тўрни, бир вақтлар кўчқор боғлаган бостирма остидаги ходаларга тортиб, узун-узун михлар билан қоқди. Кейинги вақтларда Амударёнинг сувлари камайиб, тез-тез қурғоқчилик юз бераётгани боис, овулларда турли газанда, қорақуртлар ва ҳатто заҳарли илонлар ҳам кўпайиб қолган эди. Ҳар эҳтимолга қарши, бостирма деворини сувади, ёриқларига бармоқлари билан сомон лойларни тикди, ерига иложи бўлса бетон қуярди-ю, аммо қўли калталиги учун, аввал ярим метр қалинликда тупроқ тўкиб, яланг оёқлари билан тепкилай-тепкилай сомон лойларни челақ-челақ келтириб, текис ёйиб ташлади. «Ана, Жайхунбой, эртага лой қотса, сўнг кўчиб ўтаверасан уйингга, бу ерда жанг машқларини ўрганасан» дерди меҳр билан.

Ўзининг меҳнаткашлигига ўзи инонмасди, ўтган куни қўшни Нуржонботир қишлоғига Буважон қушчининг олдига бориб, чолдан йўл-йўриқ ўрганиб келди. Жайхунни қандай боқиш, не емак бериш, қачон кўзини боғлаш ва қачон жангга ўргатиш ҳақида билиб келди. Ўзини машҳур изкуварларга ва ҳатто Америка фильмидаги қаҳрамон Жеймс Бондга ҳам ўхшатиб кулиб қўярди.

У калишининг тупроқларини қоқиб, ювиб, офтобга тўнкарди, юз-кўзларини ювгач, супага ҳорғин чўзилди. «Воой, осмон қандай узоқ ва тубсиз, булутлар оппоқ ва кумушранг. Болалигида булутларни ушлаб кўришни орзу қиларди. Элатнинг узун тераклари ва бойларнинг икки, уч қават ўйлари ва ТВ дастурларини коинотдан оладиган антеналари уфқни тўсган эди. Уфқ кўринмасди, у қамашаётган кўзларини очиб-юмиб, узоқ йиллардан бери биринчи марта осмонни ва атрофидаги жуда кўп нарсаларни биринчи марта кўриб туришига иқрор бўлди: юраги шувиллаб кетди. «Наҳотки..» у сакраб ўрнидан турди, икки ҳафтадан бери оғзига бир томчи ароқ олмабди.

Ўтган ҳафтада топиб келган пули қўлтиғини, чўнтақларини, баъзан кечалари хаёлларини куйдириб, қоронғи тунда, бирданига ўз-ўзидан кулаётганини ва сўйланаётганини англаб қоларди. Тўғриси, у хўрозини биринчи марта жангга олиб келгани учун, олдин даврада чўқишаётган, ҳайқираётган, терга ботган, гижимланган пулларни териб олаётган одамларни обдон кузатгач, ҳалтасидан Жайхунни чиқарди. Хўроз ёшлиқ қилдими, ёки даврадаги бўйни, оёқлари ва ҳатто тирноқлари узун, ўткир, тожларига ҳар хил кўнғироқ ва сиргалар таққан бабақ хўрозлардан кўрқдими, икки марта жангни бой бериб, думини қисганича даврадан қочиб чиққанда, Карим хўрозни сотмаганига афсусланиб қолган эди. Уни ва Жайхунни кузатиб ўтирган чол, эй болам, хўрозинг ҳали ёш-ку, кел, мановини ичир, кўзини ўтини олиб қўйишибди-ю, деб бир кир босган пиёлада «новвот чой» деб суюқлик берди. Ўзини четга отаётган Жайхунни ҳатто Каримнинг ўзи ҳам танимай қолиб, қўйиб берса жангдаги ҳаммани енгиб чиқаман дерди. Ютуққа олган пулларига Жайхун учун кўзичоқнинг гўштидан ярим кило олди. «Мол сўйганда қонидан бир бонка олиб қўйинг» деб тайинлади. Одил қассоб Каримга шубҳа билан қараб, «эт олсангиз-чи, Карим ака, қонни нима қиласиз?» «Э, ука, хўрозим бор, ойда, ўн

кунда бир қон ичиб турса, яхши уришади-да», деди фахр билан ва ўзини билагон кўрсатиб.

Бостирма остида кундан кун улғаяётган, патлари камалакранг товланаётган хўрозга, топ-тоза ҳовлига боқиб, нимадир етишмаётганини, аллақандай карахтлигини ҳис этди. Бирдан ич-ичидан бир тошиб, ёввойи кайф, ичкилик кайфига чанқоқни ҳис қилди, икки кундан бери роса ичкиликнинг хумори тутаётган эди: уйига кириб телефонни буради: «Ҳей Мақсуд, келмайсанми битта кўтариб, даҳшат янгиликлар бор-у» ва кўзи офтобда жўжанинг ранго-ранг товланаётган патларига, ўткир боқадиган кўзларига тушди, гўё бостирма остида камалак туғилаётгандай. Бостирма четидаги устун «жийқиллаб сас» чиқариб, ўзини осмоқчи бўлган дор арқони шамолда лопиллаб чайқаларди. У жон-жаҳди билан телефони жойига қўйиб, яна телефон қилмаслик учун ҳовлига югуриб чиқди. «Нега телефон қилдим, ухх, хотиндан баттарман». Жайхун эгасининг ҳовлида телбавор югуриб, гир-гир айланаётганига ҳам ҳайрон қаради. «Ўх, мен аблаҳ ва тубан одамман. Эй, сен, Карим, ифлос, яна осилиб ўлишни истайсанми?» У дор арқонини олиб ташлаш учун, бор кучи билан арқонга ёпишди, силкитди, каноудан ўрилган пишиқ арқон «чирт» этмади, уни совуқ тер босди, қуёшда ёрилиб кетган ёғоч стулни қўйиб, дорни холадан суғуриб олди. Пешонасидаги совуқ терни арта-арта яна стулга ўтирди, эшик очилиб, қўлтиғига ароқ қисган Сайфи, ўғри мушукдай остонада пайдо бўлди. «Мўр-малахдай дарров қардан пайдо бўлдинг?» Ичида «уфф, у келмаганида яхши бўларди «деган ўкинч пайдо бўлди.

«Омонмисан, жўра?» Карим қадрдон ҳамшишаси билан кучоқлашиб кўришди ва бурнига сурункали ичкиликдан баданидан ажраладиган бадбўй тер, пиёз ва арзон-гаров емакларнинг бижғиган иси урилиб, ўзини сал орқага олди. «Вей, бинойидай одам бўлиб қолибсанми, болаларинг, Гавҳар ҳам қайтиб келдими ё, хотин олдингми, йўқ, йўқ, севиб қолдингми?» Карим озгин, ич-

киликдан, қолаверса, офтобдан қизариб, буришиб қолган бўйнини беркитиб турган жигарранг футболкасида юқорига тортиб, жўрасини кўрпачага таклиф қилди. «Каримчик, қани унда хотининг, билмадим-ов, қайси ақсиз хотин сенга тегаркан, ёки бирон ўриси ёки татарми топдингми?» Сайфи туклари қирилиб қолган мовий рангли дуҳоба болишларни қўлтиғига тортиб, узун кекирди ва сўнг бирдан ҳиқичоқ тутди. «Ҳиққ..хорошо, хорошо.. ҳовлинг ҳам одам бўлиб қолибди. Олдик».

Каримни иккинчи пиёла ароқни ичгунча ичинини оғриқлар, изтироблар ва пушаймонлар кемириб, кўз қири билан Жайхуннинг бостирмаси томонга қараб ўйга ботарди. «Ҳей, Карим, ман сани чин жўрангманми, ё йўқми, гапир, ахир, ичингда нима дардинг бор? Нима у сани ичингни кемираётган, ёрилсанг-чи, менга айтмасанг, кимга айтасан?»

Карим безовта кўзғолиб, кўрпачадаги ушоқларни ва нон бўлақларини супа пастида қулоқлари динг ҳолатда кузатиб ўтирган тарғил мушукни олдига ташлади. Мушук нон бўлақларига қайрилиб ҳам қарамади, чунки у бу уйда тотувлик кўтарилгандан бери, қўшнилари жўжалари ва боққа ажали етиб келадиган чумчуқ ва каптар гўштларига ўрганиб қолган. Тарғил мушук эгасизликдан сал кам ёввойига айланган ва яқин ораларнинг тунги ҳукмронига айланиб қолган. Бу ерда ҳам лаҳзалар ичида «йилт» этиб кўздан йўқоларди. «Қанақа дард, мазам йўқ, ўзинг биласан-ку, ичкилик оқибатини, бағрим оғрияпти» ичида бу майпараст Жайхун ҳақида билмагани яхши, ичкиликбоз одамга ишониб бўладими, деб ўйларди.

Сайфи сигаретини узун пуфлаб, «сенга бир сир айтими?» «Айт, айт» Карим шу гапларни айтар экан, бу давралардан узоқлашаётганини, ароқ ҳам илгаригидай кайф бермаётганини сезиб қолди. «Сен одам бўл, ҳатто мен чақирганимда ҳам борма, менми, мен тамом бўлган одамман, кечалари қон қусиб чиқаман». У маъносиз

кўзларини боғ этақларига тикиб давом этди. «Амаллаб мактабингга қайт, болаларингни олиб кел». Карим ҳайрон қолганича жўрасига тикилди. Шу маҳал кўча эшиги «шарақлаб» очилиб, икки-учта эркак бостириб кирди. Иккала оғайни ўгрилиб меҳмонларга қарашди. Кепка кийган ёш йигит тантанавор юриб ҳовлини ўртасига келиб, ҳамроҳига қараб гапирди. «Ана, ака, бу алкашнинг ўтириши, ичкиликка ароқ тополмаган ва боғимиз деворидан бир ҳатлаган, ўтган-да, жўжани олган кетган. Тилла чойхоначи ёлгон гапирмайди-ку. Айтинг, нима қилай бунини?». Карим ўрнидан туришга ҳоли бўлмай, ўтирган жойида қотиб қолди. Семиз, пакана ва вазмин иккинчи меҳмон, юриб супа ёнига келди. «Салом, кўшни, қани бизнинг хўроз?» «Қанақа хўроз, бу ерда мана биз хўрозмиз-да, ака» деди Сайфи бўйинини чўзиб. «Э, ака, бу алкашлар билан ади-бади айтиб ўтирасизми, хўрозни аллақачон сотиб ичган, ё» деди овози жаҳддан бўғилиб кепкали йигит. Каримнинг қаршисида уй эшиклари, деразалари, бостирмалар ва боғ деворлари бир-бир қулаб, кўз олдида илгари ифлос, ичкилик қусуқларига беланган иркит қора ҳаёти намоён бўлди. «Ифлос, Тилла, Тилла эмас, у мис» деб муштини қисди. Шу он бостирма томондан кепкалининг саси чиқди. «Ака, ака, мана экан, Туманимиз, ахир, мен унга Туман деб ном кўйган эдим». Мультфильмлардаги семиз деҳқонларнинг тирик нусҳаси бўлган одам ҳам, жонланиб ҳитоб қилди. «Ўххў, ҳозирнинг ўзида минг кўкидан санаб бераман. Ҳамма ёқни туман қиладиган хўроз бўлибди» деди бир-бирига гап бермай. «Хўрозни жойига қўй, бу Жайхун, бир қадам ташласанг, иккалангни ҳам чопиб ташлайман» дея ҳириллади қишларда тўнкаларни майдалайдиган улкан ойболтани маҳкам қисиб. «Ия, ҳам ўғирлик, ҳам ғарлик экан-да» деди кепкали йигит эчкидай сакраб. «Карим, жинни бўлма, ташла болтани». «Сен аралашма, жойингга ўтир Сайфи. Мен ароқ ичсам ҳам ўгри эмасман, сен, ҳей шапка, ўгри деганинг учун гўштингни бурдалаб Жай-

хунга ташлайман» деди Карим оловли кўзларини тикиб, бир вақтлардагидай мағрурлик ва ҳукм билан.

«Қанақа Жайхун?» минғирлади кепкали йигит.

«Дада, дада» кўча эшиги тарақлаб очилиб, қизи Диёра отилиб кириб Каримнинг қўлига ёпишди. Карим эшикнинг ёнида турган хотини Гавҳарга кўзи тушди. Қизи дадасининг бўйнига ёпишди, «мен ўғри эмасман, Жайхунни икки ой олдин жўжа пайтида, маккажўхорининг ичига зағча ташлаб кетди» кўзидан оққан ёшларни қўлининг орти билан аста артиб. «Зағча?! Ҳей, эртагингни ана қизингга айт» деди кепкали яна жонланиб. «Ука, жўжаларни баҳорда зағча олиб қочиб миясини чўқиб ўлдиришини ҳамма билади-ю, жўжани зағча ўлдирганда қатга борардинлар сўраб? Зағчаникигами?» деб бақирди Сайфи қўл телефонида мусиқа қўйиб.

«Кимсизлар ўзи, бировнинг уйига бостириб киришга нима ҳаққинглар бор? Кўлидан ушладингларми ўғрилик қилаётганда, икки ойдан сўнг жўжа эсингларга тушиб қолдими? Карим, нега булар сизни ўғри дейишяпти?»

«Бир куни пешинга яқин жўжани зағча маккажўхорининг ичига ташлаб кетди. Бир-икки кундан сўнг кўрсатишга Тилла чойхоначига олиб бордим. У шу ерга ташлаб кет, чойхоначи болалар боқиб юришади. Сен ичадиган бир одамсан деди. Ташламаганимга, парваришлаб улғайтирганимга ичи қоралик қилиб, буларга чаққан» деди кўз ёшларини ютиб Карим.

Гавҳар пакана одамга юзланиб, «Ака, мени эрим ўлса ҳам ёлгон гапирмайди, чиқасизларми ёки милиция чақирайми?»

«Жонингиз соғ бўлсин, синглим, чиқамиз, чиқамиз. Ука, бола ҳам, мол ҳам боққанники» деб ака-ука бошлашиб эшик ёнига боришди.

«Ака, беш юз доллар бераман, менга сотсин шу хўрозни, сотсин, ахир, мен уни йўмуртқасини Хонқадан олдирганман» деди кепкали эшикка ёпишиб, биров итариб чиқариб юборадигандай. Рус деҳқони сотасанми де-

гандай Каримга юзланди. «Миллион берса ҳам сотмайман, сотмайман» деди Карим тишларини гижирлатиб.

Ҳамма ҳайрон бўлиб Каримга тикилди. «Дада, беш юз доллар кўп пул бўлса, сотақолинг» деди Диёра.

«Овора бўлманглар, сотмайман. У менинг ҳаётим баҳосига тенг».

«Э, бир чақалик ҳаётингни ҳам, ўзингни ҳам» сўкинди эшик ортидан кепкали йигит.

Даъвогарлар чиқиб кетиши билан, Карим кўз ёшларини артиб, болтани четга ташлаб келди. «Келинлар, Гавҳар, ўзим ҳам ўтаман деб тургандим, Сайфи келиб қолди».

Сайфи ҳам супада жонланиб, «Гавҳархон, бунча тез келдингиз, шу яқин орадамидингиз? Ўзим ҳам вақтида телефон қилибман-да, худо сақлади, бир кор-хол бўлишдан».

«Диёра, олиб кир пакетларни, олинг анавиларни холодилникка солинг, мана пул ҳам сизга ароқ ичишингизга» деди истехзо билан. «Э, бу нима қилганингиз, Карим энди одам бўламан деган-да» деди Сайфи.

«Одам ўзи учун одам бўлади, бошқалар учун эмас. Кўргандик илгари бир қўй боқанларини, қурбақа овланларини, юр, Диёра».

Диёра чопиб келиб, дадасининг серсоқол юзларидан ўпиб олди ва она бола чиқиб кетишди. Бостирма остидан Жайхуннинг «гўўқ, гўўқ, мен очман» дегандай саси эшитилди. «Ҳали кимлигимни кўрсатаман ҳаммангизга, хотиним бўлиб мени оғир кунда ташлаб кетдингми?»

«Сен ҳам уйингга бор энди, Сайфи!»

СОЧИ ЁЙИҚ ХОТИНЛАР

Зарина укаларининг бугун қолинг, опа, дейишганига ҳам қарамасдан, эмизикли боласини ўйлаб, кечаси қайнонасига азоб беришини, сунъий сутни эммасдан харҳаша этишини, ўз ўрнида қайнонасининг бола боқишдан кечалари ухламаслик ташвишларини аллақачон унутиб юборгани учун қизчасини койишини ва ҳатто силтаб таш-

лашини ўйлаб, қишлоқдан чиқадиган бошқа хотинларни ҳам кутмасдан, даланинг ўртасидан йўл солиб чегарачиларнинг тиконли сим билан ўралган соқчи минораларини четлаб йўлга чиқди. Йўли тўқайзорнинг сийрак еридан кечса-да, тезроқ дарёнинг саёз жойига етиш учун қадамини тезлаштирди. Шу маҳал унинг қўл телефони жиринглаб, ҳарсиллашлар, босилаётган тупроқнинг гижирлаши ва чор-атрофда чегара ва мамлакатлар, одамларнинг айириб турган деворлардан узоқда сайраётган қушлар чуғур-чуғури аро «жиринглади», Онаси «чегарадан ўтиб олдингми, Ўнгарнинг уйи очикмикан, болам?» дерди, чунки Зарина онаси ука-сингиллари билан ўтириб, кулишиб, пешиндан сўнг йўлга чиққанди. Укалари машинада овулдан чиқиб, йўл тугайдиган жойгача олиб келганди, йўлнинг чегарага яқин жойига яқинлашишга ҳеч кимнинг юраги бетламас, чунки чегара яқинида ҳар хил маслакли одамлар яширин йўллар билан чегарадан ўтишга ҳаракат этар, баъзан уларнинг дайди ўқларга учиб эҳтимоли кучли эди. Айниқса, бу ерларда эркакларнинг дайдиши ва чегарадан ўтиши хавфли эди. Олдида оқшом яқинлиги ва йўл узоқлиги учун туғишганлари хавотир олаётганди. Зарина болалигидан шу кенг ва кимсасиз дадаларда ўйнаб улгайгани бўлса-да, истаса изига қайтиб беш дақиқада овулга етиб олиши мумкин бўлса-да, туннинг яқинлиги ва сўнгги вақтда бу ерда аллақандай шубҳали ҳарбийлар ва фуқаро кийимидаги юзида совуқлик ифодаси қотиб қолган одамларни тез-тез кўриб тургани учун атрофга аланглаганича, ҳадиксираб қадам ташларди. Кечки шамол овул тарафдан онасини кумсаётган бузоқчаларнинг бетоқат маъраши, қаерлардадир тракторларнинг «патиллаши»ни ва кўноғида жой талашаётган товуқларнинг узуқ-узуқ «қағ-қағ»ини узуқ-юлуқ олиб келарди. Оёғининг остида ўтган йилгидан қолган ўрик ва олмаларнинг япроқлари ва қоқи бўлиб қолган мевалари шитирлар ва гижирларди. Аслида, бу ерни тўқай деб ҳам бўлмасди, чунки ўн-ўн беш йил олдин бу кенгликлар

овулнинг катта боги бўлиб, мамлакатлар бўлиниб кетганидан сўнг, боғ ерлари икки давлат чегаралари орасида, нейтрал ерларда қолиб кетгани учун, қаровсиз қолиб тўқайга айланиб кетганди. Гўё ўша дарахтлар ва ёввойи гуллар қачонлардир бепоён осмон остида кечган болалиги, кулгулари, ҳаяжонлари ва қалбига тушган илк муҳаббат чўғларини ҳам ямлаб ютиб юборган эди. Гўё озроқ юрса бирон тепалик ва ёки дарахтзор ортидан қўшни болалар ва қизлар «ваа» деб югуриб чиқадиганга ўхшарди. Кеч куз пайтида боғлар тилларанг тусга кириб, қизгиш япроқлар қирмизи қор мисоли чор-атрофни қоплаб олганда, болалар билан қўй боққан ва сигирларни ҳайдаб, дайдиб, ўйнаб юришгани ва ёқилган ҳазонларнинг аччиқ исларини туйгани эсида.

Тўқайзорнинг қовжироқ оғочлари шамолда шилдираб, уларнинг шоҳларида кичик салладай илиниб турган ва шамолда «гувиллаётган» қуш уяларидан, аллақандай қора қушлар «дувва-дувва» учиб қоронғилик томонга сингиб кетдилар. Тарвақайлаб, эндиликда ёввойилашиб, шоҳлари ерга теккан қари ўрик, олма ва шафтолилар остидан баайни ердан қайнаб чиққандай сочлари ёйиқ, гамгин, гўё тилсим лашкарларидай хотинлар издиҳоми пайдо бўлди. Заринанинг оёқлари ўзига бўйсунмай қотиб қолди. Издиҳом бошида кетаётган, афтидан, бу тўпнинг саркори бўлган, ҳассага таянган, аммо қадди тик, тетик, бошига катта оқ рўмол ташлаб олган момо «бисмилло..» деб оятларнинг давомини тишсиз лаби билан ичига ямлар, қадам ташлаши монанд нималардир деб шивирлар, унинг кўзи вужуди каби қариб, ботиб, нурсизланиб қолганди. Аммо момонинг кўзларининг қорачиқларида қаттият, алам зохир бўлиб, сал орқароқда қолган ёш-яланг аёлларни кўзлари билан «имлаб», ҳассасини сермаб, гўё шуури билан уларни олға юришга ундарди. Момонинг ёнида бош яланг, бўялган сариқ сочлари патила-патила, бўйи паст, думалоқ юзли Маринанинг думалоқ қора кўзлари атрофга бесаранжом

Ñàèì àò Ààòî

боқар, у худди ўз-ўзига гапиргандай, оғзидан тупук сочиб сўйланарди. «Иби-яй, вой, ўлайина, ташлама, дедим унга, тўхта дедим. Элдорни яна кимлардир кўчада уришибди. Сўнг аҳмоқ Дилсанам «мен Элдорсиз яшмайман» деб деразадан ўзини ташлаб юборди. Ичимдан алланарсалар шовуллаб узилиб тушгандай бўлди. Мен унинг ерда ётган танасини юқоридан, еттинчи қаватдан кўрдим. У юқоридан гижимланган лолага ёки шамолда учиб ерга тушган туғга ўхшарди. Ҳамма ёқ гижимланган лола эди. Сўнг гоҳ кулдим, гоҳ йиғладим. Ота-оналаримнинг кўзларидан қонли ёшлар оқди аҳволимдан. Ҳатто мени мажбур бўлиб жинни хотинлар, сочи ёйиқ кампирлар ва қарахт бўлиб қолган қизлар маконига келтиришди. Оқ кийимли хотин ҳар кун томиримга укол қилди. Бошида «йўқ истамайман» дедим. У ердаги қас-соб хотинлар муштлаб, шапатилаб: «тек ёт, сен-бочка, бўлмаса, ёмон бўлади» деди. Ну ..аста-секин ҳамма нарсасага кўндим, ҳатто харҳаша қилмайдиган бўлдим. Кечалари ёнимга ҳар хил эркаклар кириб кетадиган бўлди. Оқ ҳалатли опага кечаси шундай бўлди десам, у кино, кундузи телевизорда кўраётганинг, кечаси тушингга кирди, Марина, деди. Сўнг ҳар кун бир хил туш кўрадиган бўлдим. Ҳаммасини жиннихонада қилишди. Қорнимга бола солишди у ерда. Ўша оқ кийимли хотин сен кинодаги йигитдан икқиқат бўлдинг, дейди. Кинодаги эркакдан икқиқат бўлармикан?» Шамол тентак қизнинг гапини исботламоқчидай унинг дўмпайган қорнига кўйлақларини ёпиштиради. Зарина хотинлар тўпидан ҳайқибгина четга чиқди. Издиҳомнинг ўртасида келаётган ўрта ёш хотин «қизлар, хоним енлар, боргунча совиб қолади. Бир ҳафта бўлди туз тотмаганларингга» деб сафни гир-гир айланади. Бошқа баджаҳл хотинлар уни ҳайдаб солади. «Тур, йўқол, дийдоринг қурсин, хониминг бошингда қолсин».

Тор шим, блузканинг катта ўйилган ёқасидан катта кўкраклари мўралаб турган ва юз-кўзини қизил ва кўк

рангларга бўяб олган Албина сариқ сочини отнинг думига ўхшатиб бошининг тепасига боғлаб олган дўндиқча, ёнидаги мовий кўз рус хотинга «эримга сен одамми-сан дедим, ичиб олган куним, мен болаларга емак учун олиб келаётган пулларни қандай ишляяпман, биласанми, дедим. У бақрайиб «йўқ» дейди. Ё у чиндан ўзини кечалари қаерда қолиб кетишимни билмагандай тугар, аммо эрталаб пул топиб қаердан келаётганимни жуда яхши биларди. Негаки, баъзан маст эркаклар қутуриб ҳамма ёғим тишланиб, эзгилаб ташлаганда баданим, бўйинлари ва кўкрагим қонталаш бўлиб қоларди».

Заринанинг қадами ўз-ўзидан секинлашиб уларга қараганича анграйиб қолди. Тўқайзор қушларининг оқшом олди «чуғур-чуғур»и ва бирданига босилиб, яқинда «шариллаб» оқаётган сувларнинг шовқини пасайди. Атроф қуёшнинг сўнгги нурлари билан дарахт япроқлари, турли дала гуллари ва ҳатто тупроққача қирмизи рангга кирганди. Хотинлар шарпасиз қадам босиб, ҳар замон-ҳар замон «ёҳу» чекишар ва сафнинг орасидаги ёш-ёш қизлар, келинларнинг қорачиқлари қотиб қолган, гўё уларнинг хаёли бошқа жойда, фақат оёқларигина одимлаб келарди. Ҳар вақт-ҳар вақт сафнинг охиридан бир қиз чопиб чиқиб бирон тўнкага чиқиб олганича шеър ўқирди.

Жонимга аланга югурди ногоҳ,
Шаробдан симириб эдим бир қултум.
Мен сенинг қонингни ичдим,
Билмайман,
Сен кимнинг қонини ичгандинг, узум?¹

Оқ рўмолли хотин шоира қизга «туш тўнкадан, сафга ўт» дегандай қошини чимираб, у қиз ёшлигига бориб, берилиб шеър айтар, изидан қандайдир халқ кўшиқларини ҳиргойи қила бошларди.

¹ Ҳалима Аҳмедова шеъри.

Оломонинг четида оқ йўргак кўтариб олган келин-чак Заринани танигандай қадамини бир оз секинлаштириб ҳиёл жилмайиб қўйди. «Янгалар, қаёқдан келаяпсизлар? Ўнгар аканинг уйи очиқ эканми?» Заринанинг кўз олдига дарвозаси овул томонда, боғи қўшни мамлакатда қолиб кетган Ўнгар аканинг ҳовлиси, ҳамisha супасида терилиб қўриқчиларининг ўтиб кетишини кутиб ўтирадиган чегарадан кетмоқчи бўлган одамлар келди. Укаларининг ҳикоясича, чегарага яқин жойда ўтлайдиган сигир-бузоқлар тез-тез йўқолар ва ўтган қишда йўқолган иккита отини излаб чиққан икки чўпон йигит изсиз йўқолган, ҳозиргача уларнинг на тириги ёки на ўлиги топилган эди. Тўқайнинг юқорироғида, катта йўлга яқин жойда Ўнгарнинг ҳовлиси томонга ўтадиган йўл бор эди. Зарина икки маротаба сувга тушиб, чегарани кесиб ўтгани учун уйига боргач, шамоллаб ётиб қолди. Укалари «опа, иккинчи маротаба бу йўлдан юрманг, ўпкангизни шамоллатмоқчимисиз? Хужжат тўғирлаб қўйсангиз-чи» деб қойишди. Марказдан расмий чегара жойидан ўтиш учун жуда кўп хужжат сўралар ва яна қанчадир ҳам бадал тўланарди. Жуда кўп йиллардан бери қўшни яшаб, қиз олиб, қиз бериб, йўлнинг у ёғига ўтгандай, ҳозир чегарадан бўлган жойлардан ўтиб юрган ерли халққа, пул тўлаб ўтиш жуда малол келар, расман шундай қилиниши керак бўлса ҳам, улар ўртада тортилган сим остидан пана-пастқам ва сувлардан кечиб чегарадан ўтиб юришарди. Зарина ҳам шундан сўнг Ўнгарнинг ҳовлисидан ўтадиган бўлган эди. У хонадондагилар ҳам Заринани таниб қолиб, кечга қолса ва ё орадан бир ҳафта вақт ўтиб кетса, «Заринахон, нега келмаяпсиз?» деб ҳавотир олиб телефон қиладиган бўлишган эди. Ўнгар аканинг хотини ҳам Зарина эмизикли бўлгани учун ҳар сафар у ўтадиган вақтда қозон овқат тайёрлаб қўяр, барча оналар каби ҳамдардлик билан уни ардоқлаб кузатиб қўярди. Бир хил вақтларда Заринадан пул ҳам олишмасди. Чунки пули йўқлиги ту-

файли ҳам кўпинча марказий божхонадан ўтмасди. У ҳар сафар туғишганларидан пул олишга ийманар, онаси кўярда-кўймай чўнтақларига пул тикарди. У акаларининг «пулинг борми?» деганда «ҳа» деб жавоб қайтарар, лекин айнан акаларининг мажбурлаб киссасига пул тикиб қўйишини хоҳлар, улар беришса олишга ийманар, акалари шундай қилмаганидан, йўлда ўқсиб йиғлаб ҳам оларди ўзича. Заринанинг акалари у турмушга чиқаётганида: «ҳар қилса ҳам, куёв - қариндош у билан бахтли бўласан. Биз кўмаклашиб турамиз» дейишганди. Эри Рустамжон яхши одам бўлиб, Заринани бошига кўтарарди. Лекин қизнинг юрагида недир кемтик бўлиб, балки шунинг учун ҳам, у ҳар ойда икки-уч маротаба онасиникига, яъни чегарадан кечиб келарди.

Қиз хаёлларини йиғиштириб олиб, кетиб бораётган оломонга тикилди. «Ким бўлди булар? Қаёққа кетаяпти улар кеч тушганда?» «Ёки кўзига ҳар бало кўринадиган бўлиб қолибдими?» Кўлини кўксига қўйиб «туфтуф»лаб, ичидан билган оят ва дуоларни ўқиди. Кечки салқин бурнига ҳар хил ёввойи ўтларнинг ва қириқнинг исини олиб келди. Шунда салқиндан акса уриб ҳам юборди. Осмоннинг уфқ билан туташиб кетган жойларида шафақнинг олтин ранглари кўзга ташланиб оқшом яқинлигидан далолат берарди. Тўқай четида қизариб қолган жийданинг устида қора пардадай ёйилиб «чуғур-чуғур» қилаётган тўрғай ва афғон майналарининг саси шу ергача етиб келаётганди.

Сафнинг олдида бораётган катхудо момо «сиз ҳам юринг, биз ҳам сизданмиз» деди яна дуо ўқиётгандай оҳангида. Унинг оқ сочлари шамолда жонсизгина учарди. «Эмизикли болам бор, онажон. Тезроқ уйга бормасам, йиғлаб кўкариб қолади. Онам озроқ ўтир, ош сузамиз деганига ҳам қарамадим. Нима бало бўлди менга, мана энди тентираб адашиб юрибман» деди.

Зарина сассиз-садосиз кетиб бораётган издиҳомга қараб туриб, қора кийимли, узун-узун сочлари ёйиқ

хотинлар, бошқа жойлардан келиб қолган деган тўхтамга келди, чунки сафнинг боши Заринанинг йўлига тескари яна тўқайнинг ичига кириб кетаётганди. «Кеч тушганда қайга йўл олишди булар? Ҳойнаҳой, булар дала йўлларини яхши билишмаса керак. «Опалар, у ёқда йўл йўқ» деди Зарина. Сочлари ёйиқ хотинлар уни кўрмаётгандай, эшитмаётгандай, «ёҳху-ёҳху» торта-торта, аста-секин тўқай бағрига сингиб боришарди. Қари хотинларнинг «вой, жигарим, жонииииииим болам», ёш келинлар ва қизларнинг «полвоним, кўзларимнинг қораси» дегани ёзғиришларини эшитди. Бош яланг, сочлари тўзғиган, қандайдир маҳкаманинг хизмат формасини кийган аёл, лекин погонларнинг ўрни оқариб қолган, ўттиз-ўттиз беш ёшларида бўлишига қарамасдан, номаълум дарддан қадди эгилган аёлнинг юзи, юз йил қоронғи зиндонда ётган бандидай оқарганди. У ҳар қадам ташлаганида, тишларини қисганича, «твар, сволоч Анвар, ҳали чиқай, кунингни кўрсатаман, ҳали сен хотиндан тўймай, қизга чопадиган бўлдингми?» деб сўкинарди. Издиҳом хотинларининг мотамсаро юзи, ҳўл сочларига ёпишган чўп-чорлар ва қотиб қолган қорачиқлари Заринанинг хотирасига ўрнашиб даҳшатга соларди.

Зарина тез-тез йўлида давом этаркан, бир оз ўзини босиб олди. Ортига қараб аллақачон тўқайга кириб йўқ бўлган оломонни кўзатиб, бирор мусибатга йўлиққан ёки дафн маросимидан келаётган кўшни овулик хотинлар бўлса керак, деб ўйлади.

Қиз ҳар доим ўтиб юрадиган сим деворнинг тепаликдан ўтган жойига, Ўнгарлар уйининг тўғрисиغا келганда, «жиққа» терга ботган ва ҳаллослаб нафас оларди. Қирмизи ҳалатининг устидан кийган жунли жакетининг чўнтагидан рўмолча олиб, оқа бошлаган бурнини артди. Узоқ масофадан югуриб келгани учун бўғзи ачишиб куярди. Бошини кўтариб уфқнинг қорайиб келаётган томонига ҳавотирли қараб кўярди. Қалбининг

туб-тубидан «болам» деган нидо қалқди. Шу вақт осмондан тушгандай куйида чегарачилар кийимида икки йигит пайдо бўлди. қизнинг юраги «шувв» этиб оёғидан мадор қочди. Зарина ўзини орқадаги чакалакка урай деганда, автоматнинг «шарақлагани» ва чегарачиларнинг амрона овози эшитилди.

«Тўхта! Кимсан? Исминг, фамилянг?»

«Зарина ...ова»

«Қаёққа кетяпсан?»

Заринанинг ичидан бир олов фантан каби куйдириб бўғзига ёпишди.

«Сигирим йўқолиб қолди, уларни излаб чиққандим».

«Фуқаро Зарина ёлғон гапирманг. Сиз қонунни буздингиз, бу чегара ҳудуди, ўтиш таъқиқланади».

Зарина чегарачиларга ортиқ ёлғон гапириш мумкин эмаслигини билиб, ялинишга тушди.

«Укалар, уйга кетаётгандим. Ўнгар аканинг уйдан.. Кечга қолиб кетдим, эмизикли болам бор, болаларим ёлғиз қолди ...Сизлардан илт...».

«Фуқаро Зарина, сизни бўлимга олиб борамиз. Масъул вакилларга жавоб берасиз».

«Менга раҳмингиз келсин. Онам тоғ қишлоғида, ўзим чегаранинг у ёғида яшайман. Ўтказиб юборинглар, укалар, мен бормасам, болам кечаси билан ухламайди».

«Фуқаро Зарина, пастга тушинг. Вақтимизни олманг».

Зарина қўриқчиларнинг тепаликка ўрмалаётганини кўриб, ўзини жон-жаҳди билан қарши тарафга чакалакзорга отди. Ўнгирга юмаланиш жараёнида бўйни, елкалари, оёқ-қўли ва юзига «шатур-шугур» шох-шаббалар, тошлар урилар, тирналар, шилинар, қизир ва юмаланиш тезлиги ошиб «шовуллаб» сув ютаётган қувурнинг оғзига «шалолаб» тушди. Қизнинг бутун вужуди қўрқинч, совуқдан титрар ва у кўп ўйлаб ўтирмай, ўзини одамнинг гавдасидан каттароқ қувур оғзига урди. Бу сувнинг Ўнгар акаларнинг ҳовлисига яқин жойдан оқиб ўтишини чамалади. У бир муддатга сув оқими гирдоб-

лари остига «жимм» этиб чўкиб, жон ҳолатда типирчиллаб яна юзага қалқиб чиқди. Сув ютганидан бўғзи ва бурни ачишиб кетди. Чегарчиларнинг автоматдан «та-тир-татир» ҳавога отаётгани ва «тўхта, тўхта, ҳой хотин» деган овозлари эшитилди. Миясига «бекорга исмимни айтибман, энди излаб топишса-я» деган қўрқинчли фикр ёпишиб олди. Шунда у сочи ёйиқ хотинларнинг ичидаги келинчакнинг бир вақтлар ўзи билан ўқиган синфдоши эканлигини эслади. Аммо совуқ зўрлигидан унинг исмини эслолмади. У оқим билан қувурнинг ичига кирган заҳоти бурнига совуқ ва заҳ урилди. Совуқдан бутун вужудининг томирлари тортишди. Оёғи ва қўлини қувурнинг деворларига тираб-тираб илгари интилди. Грубанинг деворлари аллақандай шилимшиқ нарсалар билан қоплангани учун оёқ-қўллари тайғониб, девордан ажралиб, боши ва танаси урила-урила, бир-икки метр орқага сурилиб кетарди. Қувурнинг энг баландликдаги жойи аллақандай шох-шаббалар ва кийимлар уюми текилиб қолган, афтидан олдин ҳам бу қувурдан тижоратчи аёллар сузиб ўтган, уларнинг кийимлари шох-шаббаларга илашиб қолган эди. У изидан қўриқчилар етиб келадигандай шошарди. Тижоратчи хотинлар пул тўламаслик учун яширин йўллардан ўтишарди. Зарина сас чиқармасликка ҳаракат қилиб, шох-шаббаларни қўллари ва оёқлари билан тортиб, суриб-суриб, ҳаво етишмаётганидан оғзини каппа-каппа очиб илгариларди. Қувур ичида унинг «худойим норасидамга раҳминг келсин, эсон-омон бу балолардан қутулай, худойим, норасидамни кўришга муяссар эт» деган сўзлари эшитилар. Зарина ҳаво йўқлигидан бўғилиб нобуд бўлай деганда, қувурнинг сўнгги кўрниди, аммо у бу билан хурсанд бўлмади, чунки қувурнинг боши пастликда ва сув деярли қувурни қоплаб олган, агар Зарина у ергача чўмиб бориб чиқишга улгурса, улгурди, агар қувурнинг оғзи панжара ёки бошқа нарса билан тўсилган бўлса, унда қизнинг сув устига чиқиши гумон. Бу ҳаракати юз фойиз ўлим би-

лан тугаши эҳтимоли бор эди. У умидсизлик ва кўрқинчдан қалтирарди. Заринанинг кўзларидан шашқатор ёш оқар ва худога илтижо этиб, «хўпп» деганича сувнинг қуйисига шўнғиди. Совуқдан тортишиб қолган кўллари билан сермалаб қувурнинг оғзига етиб олди ва бирдан «лоооп» этиб ташқарига чиқиб кетди. қувурнинг оғзи очиқ эди. Зарина юз йил сувнинг остида ётган сув парилардай «шалоплаб» сувнинг юзасига қалқиб чиқди. Ҳалати ва сочлари сувнинг юзасида сузиб юрарди. Жакети қувурнинг қаерларидадир илашиб қолиб кетибди. Энди унинг ортиқча эҳтиёткор бўлишга кучи ҳам қолмаган, у энди нафақат чегарадан ўтишни ўйлар, унинг миясида фақат тирик қолиш умидигина бор эди. У ҳаллослаб жон-жаҳди билан анҳор четларидаги шоҳ-шаббаларга, яна оқиб қувур гирдобларига кириб кетмаслик учун қирғоққа тирмашди. Бутун вужудида «қутулдим» деган қувончли хабар ҳукмрон эди. У совуқдан қалтираб, эмаклаганича, судралиб сувга яқин дарахтгача етиб борди ва оғир-оғир нафас олганича, ўзини дарахт остига ташлади. Сочларидан сув оқар, аъзои-бадани совуқ ва кийимларининг намлигидан қалтирарди. Қоронғи тушиб бўлган, қиз ўзининг қаердалигини ажратолмади. Фирашира дарахтлар орасидан осмоннинг оқиш парчаси кўринар, тишлари тақиллаб, бошига бирон жўяли фикр келмасди. Кимдир унинг устига жун рўмол ташлади, қиз «ялт» этиб, қўл эгасига кўз ташлади. Узун сочли қизни, яъни исмини эслолмаган синфдошини ва ҳали у томонда кўрган сочлари ёйиқ хотинларни кўрди. «Сени энди танидим, Фароғат, ассалом сенга» деди пичирлаб Зарина. «Хотин қавми икки оламда ҳам бир-бирини қўллайди» деди синфдоши аста. Шунда Зарина ёнгинасида гулхан атрофида ўтирган, ўйин-кулги қилаётган хотинларни кўрди ва шовқинларни эшитди. Аёллар доира бўлиб гулхан атрофида ўтиришар, бошига дуррачани қия ўраган, қошига ўсма ҳам қўйиб олган хотин ашула айтар ва ўртада телба, кўнгилчан дўндиқ фоҳиша ва рақс тушаёт-

ган бўлса-да, юзлари тунд, хизмат либосидаги хотин оёқларини ерга «гурс-гурс «урганича ҳарбийча айланишар, атрофдагилар «ҳайит, ҳайит» де бақираришарди. Чилдирмачи хотин раққосларни яна қиздириш мақсадида «тапила-тапилла» чилдирмани уриб, «ҳаҳ-ҳаҳ» деб бақирарди.

Катхудо момо қора издиҳомга «қўзғолинглар» деган буйруқни берди. Зарина анграйганича қўлидаги иссиқ чой билан уларга қаради. Ёш келин унга яна синиқ жилмайиб «биз билан юрмайсизми, Заринахон?» деди. Зарина «менинг эмизикли болам бор, ҳозир Ўнгар аканинг ҳовлисига тушаман» деди. Бирдан издиҳом қалқиб тўхтади ва телба, соғ, майиб ва мажруҳ хотинлар «қаҳ-қаҳ» отиб яна йўлга тушишди. «Сен ҳали у ёққа ўтмадинг, сен ҳам бизга ўхшаб адашиб юрибсан ҳали». Телба унинг ёнига келиб муқом қилди: «Бизнинг йўлга чиққанзимизга олти ой бўлди-я. Сенга йўл бўлсин энди». «Сен ер юзининг думалоқлигини билмайсанми, дубина» деди ҳоким хотин. Телба, дўндиқ, ҳоким хотин сафнинг олдида айланганича рақс тушар. Узун сочларини иккита ўриб олган шоира яна тўнканинг устига чиқиб шеър бошлаб қоларди...

«Энди менда ҳаққи йўқ ўлимнинг,
Фамгин кечаларни ҳайдаб юбордим,
Ўртаниб йиғлаган дил хонасидан
Қуёшга талпинган дарахтлар каби,
Ҳаётнинг ўпаман пешонасидан».¹

— деб ўқир ва катхудо момонинг ҳассасини ниқташи билан сақраб тушиб, «хўп, хўп ана тугатдим-ку» деб яна бошқа тўнка излаб кетарди.

Зарина анграйиб атрофга қаради, шундагина унинг қулоғига қушларнинг «живир-живири» ва шом қоронғисида қорайиб кўринаётган жийдаларни кўрди. Гўё

¹ Ҳалима Аҳмедова шеъри.

оқшом вақтнинг мангу қонунларига дош беролмай бир жойда қотиб қолган эди.

Қора издиҳом яна йўлга тушди: «Қора сочим ўсиб қошимга тушди, не савдолар менинг бошимга тушди-ей...» деганича ашула бошлади.

Сентябр, 1995, Тошкент

ПОЕЗД

Ҳеч ким йўқ, ҳамма кетган.

Юнон халқ мақоли

Вокзалга етиб келганимда баланд-баланд биноларни туман чулғаб олган «Тошкент» деган ёзув чироқлари хира порларди. Шимолий поезднинг жўнаши энди эълон қилинаётган экан. Катта майдонда одамлар югуришар, ёш эр-хотин жомадонларини кўтаролмай судрашар, саёҳатга чиққан бир тўп талабам, мактаб боласи шахдам қадам ташлаб вагон эшикларига сингиб кетишарди. Спорт кийим кийган ўрта яшар қоп-қора эркак, каبوبпазнинг қўлидан каبوبларни йулқиб олиб, поезд томон чопади. Бурнимга оловда пишган гўштнинг ёқимли ҳиди урилади. Оғзимда сўлак пайдо бўлиб, жағларим оғриб кетади. Афтимни буриштирганимча поезднинг бошига қараб юриб кетаман. «Шимолий поезд биринчи йўлдан жўнайди». Ёқасига темир йўл белгиси қадалган хизмат кийимидаги назоратчилар ола-була таёқларини силкиганича кечикаётган оломонга норози тикилишарди. Эшигига 5 рақами ёзилган вагоннинг олдига бориб тўхтадим. Кичик майдончада патта текшираётган назоратчига икки қўлимни кўксимга қўйиб ҳиёл жилмайдим. «Худо, хайрингизни берсин, олиб кетинг». У замонавий қимматбаҳо кийимларим ва келишган қадди-қоматимга бир қур кўз ташлаб, каттакон ойнаванд эшикка ҳавотир билан қараб олди-да, «тез

чиқинг» деди. Вагоннинг қизил гилам ташлаган йўлак-лари, ойнасидаги оҳорли пардалари одамга аллақандай осудалик ва ишонч бағишларди. 2 рақамли купеда бўйлари баланд, тўладан келган эр-хотин ва худди ўзларига ўхшаган бақалоқ болакай ўтиришарди. Эркак хурсанд бўлиб, дарров жой кўрсатди. Хотиннинг юзларида аввал қандайдир саросима, сўнг совуқ туйғунинг сояси кўринди. У эътибор бермаётганлигини кўрсатиш мақсадида, боласини ечинтира бошлади.

— Кел-чи..мў-мў, — аёл беш-олти яшар болакайнинг қип-қизил яноқларидан ўпиб кўярди.

— Йўқ, йўқ, буни киймайман, бу қизларники... — дерди оёғини тапиллатиб бола.

— Қайсини киясан унда, болам...мана бу чавандоз-линими?

— Пауклисини..пауклисини.. — дерди болакай сакраб. — Человек-паук.

— Истаганини кигизсанг-чи, болани қийнамасдан, — деб боласининг хархашасидан ҳижолат бўлиб гапга кўшилади семиз эркак.

— Ҳа.. пауклиси ўлсин буни, ювиб қўйсам, ҳўл ҳолида кийиб кетади. Жўралари зўр, деворда ўрмалайдиган одамнинг расми шу деганмиш.

— Қаёққа юрдингиз, синглим, — дейди семиз хотинининг оғзи шалоқлигидан оғрингандай юмшоқ оҳангда.

— Нукусга, — дейман гапирган сари оғриётган жатимни ушлаб.

— Тишингиз оғрияптими, — дейди бақалоқ меҳрибонлик билан.

Ойналаридан поезд гилдараklarининг тарақ-туруғи ва дикторнинг «Тошкент-Нукус» поезди биринчи йўлдан жўнаб кетяпти», деган овози киради. Худога шукур, одамлар ўрнашиб олганидан сўнг юқорига чиқаман.

— Ҳа..умуман..

— Болани ушлаб ўтиринг, нарсаларни жойлаштирай,

– дейди бақалоқнинг семиз хотини ўриндиқда ўйнаб ўтирган болани «пўп» эткизиб, эрининг тизасига қўяди. Бу бегона хотинга меҳрибончиликнинг оқибати эди.

– Шамоллатган бўлсангиз керак, ё тишингизни олдиндингизми? – дейди хира бақалоқ.

Вагон деразасидан сирпаниб ўтаётган қўпқаватли уйлар ва сон-саноқсиз симёғочларга тикилиб бошимни лиқиллатаман. Йўлакда поезд радиосининг қитирлаган саси эшитилади. «Сомсалар бор».

– Иссиқ сақлаш керак, – бақалоқ яна аллақандай ички бир оғриқ билан узун қора сочларимга қараб қўяди.

– Мана буларни ушлаб ўтиринг, – хотин яна иккита катта тугунни эрининг тизасига қўяди.

– Эй, қўясанми, йўқми...ол болангням.. Булкадай қизил болакай қўрқиб йиғлаб юборади.

– Нима қилдим мен сизга?

Купе эшигини аста суриб, йўлакка чиқаман.«Бало қилдинг», Иккита ёш қиз танбурга яқин турган эркакларга муқом қиларди. Ўзимнинг аксим тушаётган ойнага тикилиб турдим. «Тарақа-туруқ» этиб кетаётган поезд оппоқ борлиқни иккига айириб олға интиларди. Қор қоплаган уйлар, томлар, кўчалар орқада қоларди. Одамлар машинада ва пиёда кечки тирикчилик ташвишида гимираб юришарди. Шовқин-сурон билан ўтиб кетаётган поездга қарашмайди ҳам, ўрганиб кетишган. Биз эса, кетиб борардик.

– Ҳа, қизи нега бу ерда турибсиз? – деди вагон эшигидан кириб келаётган, ёши олтмишларга бориб қолган назоратчи Олим.

– Бошқа жой йўқмикан. Хотин эрини рашк қилапти...

– Онасини уйида рашк қилади, бу поезд, жамоатчилик жойи..

– Тўғри, лекин жуда чарча... – сўзларни иложи борица ютиб қолардим. – Озроқ дам..

Бутун вужудим оғриқдан тиришиб қолганга ўхшар-

ди. Олим қора спорт дўпписини кўтариб, сочини «киртиллади» турди.

– Тушундим. Ҳмм. Кўрай-чи..

Кўп ўтмай назоратчининг салқиган юзи кўринди. Яна радио қитирлади.

– Ҳали ёшсиз-ку...қайтанга, зерикмайсиз.. – дерди у минғирлаб ўзига таскин бераётгандай.

3 рақамли купенинг эшиги очилиши билан бурнимга гуп этиб, атир ва яна аллақандай ғалати ҳидлар урилди. Ўнг томонда бошини рўмол билан танғиб олган иккита қиз қотиб ётарди. Эшикни очганимизни ҳам билишмади. Юқорида сочини сариққа бўяб олган йигитча қулоғига эшитгичларни тиқиб, оёқларини ликиллатарди.

– Ҳа, ёшлар, ёшлар.., – деди Олим ака бош чайқаб.

– Озгина, шу ерда ётсам бўлармикан? – дейман тиш орасида гапириб.

– Нафақат ётасиз, ухлаб олсангиз ҳам бўлади кечки овқатгача...Булар, – тепага ишора қилиб, – пастни хуш кўришмайди.

Кўзимни юмишим билан қотиб қолибман. Вагон «тақа-туқ»и аллаларди. Миямнинг мудраётган қаватларида оғриқли ҳаёллар сузиб юрарди. «Энди қаёққа боради. Ота-онаси аллақачон дунёдан ўтиб кетган. Кенжа укаси хотини билан ўша мулкни илондай қоровуллайди. Битта синглиси, Гулнора – телба. Келган-кетганни билмайди ҳам. Укасининг товугини, қўйларини боқади. Энди у ерга ота-онаси ёди учун боради. Уникида уч кун турар, бир ҳафта, сўнг қаёққа боради? Ўзи қаёққа боряпти?.. Кимдан қочиб?.. Яна азобли ўйларни ўйлагиси келмасди. Ҳаётида даҳшатли ҳодиса содир бўлди... Тушида кимдир, ёш болами «оҳ,оҳ» дерди. Мудраётган олам қаърида тебранаётган нарса ва ёлғиз ўзи қолгандай бўлди. Ёлғизлик нақадар ёмон. Нима кераги бор ҳаммасининг, болаларининг ҳам. Ўзи ҳеч ким ҳеч кимга керак эмас экан?.. Биратўла ҳаммасидан қутулса-чи?.. Олисларда нимадир «тақилларди». Ҳамиша қулоғига тақиллаётган эшик овози

келарди. Овоз тобора кучаярди. Қоронги оламларда сир-гана-сиргана аранг кўзини очди. Купе эшиги тақиллаётган экан. Ойнадан» «...ги йўл» деган бекатнинг ёзуви «лип» этиб ўтиб кетди. Эшик очилиши билан турли-туман ба-шаралар, шовқин-сурон солиб кириб келишди.

– Вой, булар ҳали тўйишмабди, – тўда кириб бема-лол пастки ўриндиқларга ўрнашиб олди. Шундагина қаршимда ётган рўмоллиларнинг бирини эркак экан-лигини англадим. Уларнинг иккаласининг ҳам иштони йўқ эди.

Тўда аллақандай егулик кавшанар, кимларидир пиво ичар, яна бошқасининг кўзлари бу ерга адашиб кирган ўғрникиидай «аланг-жалаңг» эди.

– Киса, сюда, зўр нарса бор, – деди юқоридаги малла соч, сил касалига учраган одамдай рангпар йигитга.

– Ну, хватит, туринглар, кавшанамиз.

Елим ҳалтанинг шилдираши ва шишаларнинг бир-бирига урилиши эшитилди. Жуда кучли хорижий му-сиқа янгради. Сариксоч мушукдай пастга сакради-да, ирғишлай кетди. «ну, ну, Хўжик, давай». Хўжик борган сари жазавага тушиб, мисоли эчкидай сакрарди. «Кто она такая», «Это. Соседка наша», «Старуха, пассажир-ка», Шу маҳал юқорида биров «қақ-қаҳ» отиб кулди. Тахталар силкиниб кетди. «Все, опять передозировка».

– Ма, ич, яна қорани сифатсизидан олгансан. – кўз ойнак таққан йигит юқорига чойми, минерал сув узатди.

– Намунча хасиссан, шу шиприцдан иккинчи кун урвотсан. Гигиена деган нарсани биласанми?

– Ўзбекча психология.

– Радик, нима дедим ман санга, йиғиштир укол-пуколларингни. Паханингга айтиб бераман.

– Отстань-а, ҳаммасини чизиб қўйганман, – пастга қонга беланган исқирт шприц тушди.

Миям айлана бошлади, купе ҳавоси оғирлашади. «Тўхтат, тўхтат, ифлос».

– Оғзингизга қараб гапиринг, мамаша.

– Ман сани онанг тенги бўламан. Онангни хурмат қила-санми ўзи? Бу ерда одам ётибди деб ўйламайсизларми?

– Жа, жонга тегди шунақа «нататциялар». Қачон қутуларканмиз шулардан?

– Уйда шу гап, кўчада шу гап. «Катталарга гап қай-тарма...улар ноҳақ бўлса ҳам-а».

– Ҳатто поездда. Мы не думаем, только катаемся.

– Қоч, қоч, чиқиб кетаман.

– Ҳали ҳам ушлаб қолаётганимиз йўқ, ҳола.

– Нам старухи ненужно.

– Бизга пули бор ёш қизлар керак.

– Сенларни ҳам болаларинг шундай қақшатсин.

– У нас дети не будет. Только секс. Только удовлетворение.

Ичкаридан отилиб чиқиб, биров қувгандай йўлакнинг охирига чопдим. Ҳансираб нафас олардим. Купедан қаттиқ кулги эшитилди. У ерда кўрганларимни ҳазм қилолмасдим. Балки тушга ўхшарди. Поезд туя ўркачидай оқариб ётган қирлар, адирлар, олис-олисларда қаққайиб турган темир минораларнинг, шамолда учиб юрган туссиз ёнтоқ, елим ҳалталарнинг ёнидан ваҳшат солиб ўтиб борарди. «Ер юзи қанчалар кенг». Қўшни хонадан яхши яшаши афти-ангоридан билиниб турган, ёши ўттизлардан ошган бир йигит чиқди-да, танишини кўргандай жилмайди.

– Сиз Сабоҳат Камолми?

Кўзларимни бир оз қисганимча нотаниш қўшнимга тикилардим. Шу лаҳзада на бирон одам билан танишиш, на гаплашиш истаги бор эди. Дунё, ҳаёт жонимга теккан эди. 3 чи купедаги ёшлар кайфиятимга жуда қаттиқ таъсир қилган, улар нотаниш, бировнинг боласи бўлса-да, куфримни кўзитарди. Ҳар хил жойларда семинар, учрашув ўтказиб юраверибман. Дунё ўзгариб кетибди.

– Аёл ва эркак психологияси ҳақидаги китобингизни ўқиганман. Сизга раҳмат, айтадиган ва баҳслашадиган ҳам жойлари бор экан.

Жағимни ушлаб бошимни чайқадим. «Худо хайрингни берсин, фақат баҳслашма..».

Поезд секинлаб келиб тўхтади. Вагонларнинг эшиги очилиб йўлбоннинг юпунгина кийинган ёрдамчилари пақир олиб пастга тушишди. Қор босиб ётган дўнгликни кураб-кураб кўмир олишди. Кўмир қорнинг ёнида янада қорароқ кўринарди. Тўсатдан поезд юриб кетиб, ёрдамчилар қолиб кетса-я... Бечоранинг ҳоли не кечаркан? Поезд юрмади, назоратчи қолмади ҳам. У бир пақир кўмир билан вагонга сакраб чиқди. Афтидан, у бу ишини йиллар давомида қилиб юрганга ўхшарди. Кўп ўтмай «Дарғонота» деган бекат аста-секин орқада қола бошлади. Бекат қорли саҳронинг ўртасида жойлашгани учун унда инсон зоти кўринмас, ўзи уни бу ерга қуришган экан, деган ўйга бордим. Вагон узра қачонлардир дунёдан ўтиб кетган Отажон Худойшукуров деган машҳур ҳофизнинг кўшиғи янгради.

«Тушса ҳамки боғларга кузак,
Ораласа сочларимга оқ,
Эшигингдан ўтарман бир кун,
Эшигингдан ўтарма бир кун».

Наҳотки, бундай классик мусиқалар янграйди бу ерда дея ўйладим, аста учинчи рақамга кўз ташлаб.

— Хўш, яна нима бўлди? — деди Олим салқи юзларини яқинроқ олиб келиб.

— У ерда на фақат ухлаш, ҳатто нафас олиб бўлмайди.

— Яна бир жой бор, ўзингиз тенги аёллар.. Лекин сизга тўғри келмайди. Ҳозир бекат нозирларига хизмат қилишяпти.

— Қанақа хизмат?

Олимнинг кўп нарсани кўрган кўзлари жимгина тикилиб турди. Аста юриб кетаркан ўз-ўзига гапиргандай «сени замонавий хотин» деб ўйлабман. «Замонавийлик деганда нимани тушунади, замонавийлик ҳамма фақш

ва бузгунчиликларга бош қўшишми? Вагонларни тортиб юрадиган электровознинг асбоб-ускуналарида магнит кўп дейишади. Бу чолнинг поездда юравериб бошқа аъзоларига қўшилиб мияси ҳам магнитланиб қолганга ўхшайди».

Ҳали ҳам эркак ва аёл муносабати тўғрисида жавобимни кутиб турган фаровон қўшнимга қўлимни кўксимга қўйиб имо қилдим: «Раҳмат». Сумкамдан тезгина блокнот олдим ва ўйланиб қолдим. «Олим ака, жаҳлингиз чиқмасин. Кўп гапиролмайман. Яқинда бахтсизлик юз бериб жағимдан операция бўлган эдим. Наркоз олганман. Шовқин-сурон ёқмайди. Ўзимнинг ҳам шулар тенги иккита ўғлим бор. Улар ҳам туну кун қўчадан бери келишмайди. Наҳот, улар ҳам бошқа бир жойда менга ўхшаган бир аёлни беҳурмат қилишади деб қўрқиб кетдим. Ҳали чиққанимда йўл пулини киссангизга солиб қўйгандим. Айтишга уялдим. Мени кечирасиз. Мен катта даргоҳда ишлайдиган жуда обрўли одамман», Сўнги гапларим ўзимга ёқмай ўчириб ташладим. Обрўлиманми, обрўсизманми, каттами, кичикми, поездда оддий йўловчиман-да.

Купеда машмаша қилавериб Олимниг ҳам жонига тегдим чоғи, у бир тоғора тўғралган сабзини ёрдамчисига бериб, нима ҳақдадир узоқ гаплашди. Имлаб чақирдим-да, хатчани бердим. Унинг чарчаган юзида ажабланиш пайдо бўлиб, ажинлари янада қуюқлашди. Яна деразадан қорли дунёни кузата бошладим. Яна яккам-дуккам бинолар, ташландиқ қўралар чўзила-чўзила ўтиб кетади. Купеда тинчгина ўтириб, бир хилдаги оппоқ манзарани кузатсанг, ташқарида неча даражада совуқ экан. Қуёшнинг сўнги нурларида қаққайган ёлғиз уйлар, темир йўл светофорлари кўринади. Уйларнинг олдида аллақандай рўдапо кийим кийган эркак ва аёлнинг қораси кўриниши билан кўздан йўқолади. Олисолисларда қорларнинг ортида «Конимех» деган сўзлар аранг кўзга ташланади. Мовий ялтироқлик кўринади. Сув бўлса керак. Қайси кўл бўлди экан? Ҳеч қайсиси

Оролга етмайди. Эй, худойим, шундай шароитларда ҳам одамлар яшайди. Яна қўшиқ қулоғимга кирди. «Ул севар ёрдан айрилдим. Кўзлари дилдордан айрилдим».

– Ўзингиз ҳам жуда инжиқ экансиз. Ҳозир ухлаш мумкин бўлган жойга олиб бораман. Ё сизни анови 9 чига олиб борсаммикан?

– Ким бор ўзи у ерда?

– Йўқ, у ер сизга тўғри келмайди. Бошда ҳам айтувдим буни сизга.

5 рақамли эшикка кирганимизда купенинг ичи аллақандай овқатларнинг ҳидига тўлган эди. Тўрда купени тўлдирганича дўппили, семиз одам кичик таом столнинг қаршисида ўтирар, ҳўриллаб чой ичар, қаҳратон қиш бўлса-да, пешонасидан терлар оқарди.

– Мана сизбоп жой. Бу киши қори домламиз. Хотинларининг мазаси йўқ Тошкентдан олиб келяптилар.

Шундагина қорининг ортида юзлари мумдай оқарган қари аёлнинг бир бурда бўлиб ётганини кўрдим. Аёлнинг устига юпқагина чойшаб ёпилган эди.

– Янгамнинг мазаси йўқ экан. Нега кўрпа олмадингиз? Ё яна бир одяль берайликми? – деди йўлларда кўп юравериб дийдаси қотиб кетган Олим ҳам ийиб ва кўнглимни сезгандай.

– Келинлар. Кучик-пучугингиз йўқми? – деди дабдурустдан қори ҳузур қилиб чой симириб.

– Қанақа кучук, поездда кучук нима қилади?

У оғир кўзголиб, олдидаги сал кам бир тоғора суякка ишора этди. Мен кўрқа-писа касални кузатардим. Эри босиб-янчиб қўймаса эди.

– Беҳуда исроф бўляпти? – деди узун кекириб.

– Суяклар исроф бўлмасин десак. Поездни ит босиб кетарди. Бу синглим сизлар билан Нуқусгача кетади.

Қори чойни столнинг остига сепиб юборди-да, семиз қўлини тантанавор ҳолда дуога очди. Гўё биз йўқмиз. «Овмин, оллоҳу акба..аар», оҳирги акбаар сўзи, худо ҳаққи, яна кекиришга ўхшаб кетди.

– Ўтиринг. Энди.. аёллар учун фотиҳамни ёки намозимни бузолмайман. Мана шу Элти..шу қишлоғимизда мулланинг хотинини шундай дейди. Хуллас, у ҳам бешинчи ўғлим Хусайинни туққанда машинада туғиб олди. Бамдодни ўқидим, дарди бошланди. Ҳуфтонни ўқидим, яна дард тутади. Дод-вой кўтаради. Сўнг эшикни ёпиб қўйдим, у эса, атайлаб қилгандай йўлда туғиб олди. Оллоҳнинг фарзини хотинимни дард тутса ҳам бузолмайман-да.

Касал худди шу гапларни эшитаётгандай, безовта бўлиб томоғининг қаеридадир «қиқир-қиқир» деган сас чиқарарди.

– Бўпти, жойлашаверинг, – деди Олим, алланарсани ёқтирмай чиқиб кетди.

– ..Энди номозни бузаман десанг, ҳамиша баҳона топилади. Менинг шундай одатим бор, номозми...намомоз...Элти устимни ёпманглар. Ичим ёняпти дейди.

Шу маҳал нимадир «тирр..ррр» деган сас чиқарди. Қори «астофурулло.. астофурулло..», Қайси бекат экан бу? Газлимикан? Йўқ, ҳали Газлига узоқ.. – сингил айбга қўшмайсиз, гемарой бўлганман. Операциядан сўнг шундай ел чиқадиган бўлиб қолган. Дабдурустан қимирласам чиқади, кетади. Жамоат жойда уяласан ҳам киши. Таҳорат ҳам бузилади. Бунинг устига, саҳрман, тез-тез ейишим керак. Илгарилари Элти ич кийимларими ҳар кун ювиб юрарди. Энди кучи қолмади. Келинларга айтишга одам уялади. Уламолар сизнинг иссиқ-совуғингизга қарайдиган ёшроқ жувон керак дейди.

Қорининг ёғли юзига ярашиқсиз кулги ёйилади:

– Сиз баҳузур..баҳузур..

Кампир қимир этмайди, ўлиб-нетиб қолмадимикан деб кўз ташлайман. Агар ажали етмаса ҳам бу ернинг бузуқ ҳавосидан бўғилиб ўлиши мумкин. Қори имиллаб-симиллаб, «астофурулло»ни айта-айта таҳоратини янгилашга чиқиб кетади. Гаранг бўлиб ўтирардим. Эшикни ланг очиб қўяман, йўлакдан тоза ҳаво ва мусиқа саси киради. Елкасига, бошига рангдор ўйинчоқлар осиб ол-

ган одам ҳар бир купега мўралайди. «Ўйинчоқ, ўйинчоқлар». «Нари кет, қўрғироқчи, ҳаётимиз ўйинчоқ». Қорининг улкан гавдаси мусиқани ҳам тўсиб турган экан. Фаровон қўшним эшикдан мўралаб ўтади. Кампир тош қотгандай чайқалади. Апил-тапил устки кийимимни алмаштириб, юқорига тирмашдим. Бақалоққа раҳмим келганидан эмас, у кечаси кампирни янчиб қўймасин деб қўрқдим. Домла ўлса ҳам, иккинчи ўриндиққа тирмашмасди. Кўзларимни юмдим, вужудим ва қаттиқ оғриётган бошим бир роҳат туйди. Овул..қўлга қачон етаман? Йўлакдан «иссиқ овқатлар бор» деган сас эшитилди. Бир маҳал рўпарамда Одил қорининг боши пайдо бўлди.

— Ётдингизми?

Бирдан нигоҳларимиз тўқнашди. Сарғиш қорачуқларда одамни чўчитадиган, аллақандай бўшлиқ бор эди. Ичимда нимадир «шувв» этиб кетди. Шопа-пиша:

— Энамга нима... — ишора билан қотиб ётган хотинини кўрсадим.

— Ҳа Элtimi.. Билмайман тупа-тузук юрган эди. Ўз оёғи билан Тошкентга борди. Ориф ўғлимизникига, ўзи ҳам, келини ҳам доктор. Элти Тошкентга келмасидан олдин қишлоқда икки-уч ой ётиб қолган эди, — у пишиллаб яна ўриндиққа чўкди. Бечора касал аёлнинг яна юзи кўринмай қолди.

— Ўшанда Орифни соғиниб роса ичикди. Менга «телефон қилиб, чақиринг. Орифни кўрмай ўлсам армонда кетаман», деди. Энди ишлик одамни бир тумов бўлганга ҳам чақирадим. Кўнғироқ қилмадим, қилсам ҳам, келолмас экан. Чет элга кетган экан. Шунга ўзи келиб эди. Саёҳатдан олдин совуқда нон ёпишди. Товуқ сўйиб тозалашди. Ўшатда шамоллаган, шекилли, ётиб қолди.

— Ўғлингиз?.. — деб яна иягимни чўздим.

— Ҳа, улар биз борган куннинг эртаси болаларини билан Чимёнга бир ҳафтага кетишди. Қоғоз олиб қўйишган экан. Элти шу кунни ётиб қолди. Кечаси билан йиғлаб чиқди. Қўй, кампир, булар кўз ёшинга арзимади, де-

дим. Йиғлайверди, Хотин-да... Нервинчит қилганидан оёғида оғриқлар кўзғалиб, девордаги иситгичга уқалай-верди. Ярим кечада келин келиб, иситгични тепмай ётин-лар» деб кетди. Сўнг у кўрпанинг остидан бир оғиз гап айтди: «Тошкентдаги Ориф бошқа экан» деди. «Имм...». Бундай кекиради бу одам, деб ўйладим. Ичида ҳаво ҳам қолмагандир ҳар ёғидан ел чиқавериб. «Тошкентдаги Ориф бошқа экан» деб такрорладим. Миямда турли ўйлар аралаш-қуралаш эди. Деразадан қарасам, аллақачон қоронғи тушган, поезд гоҳ чироқлар «ғуж», гоҳ қоронғи жойлардан елиб борарди. Нега дунё шундай адолатсиз тузилган. Кампирнинг Орифдай нодон ўгли бўлгунча, мендай қизи бўлса яхшимасмиди?.. Нега шунда экан?.. Ёки менинг ота-онам вафот этмаган бўлганда, Гулнора касал бўлмаганида, қандай соз бўларди?.. Носоз дунё... Миямнинг аллақайси қаватлари уйкуга кетарди. Эримнинг ўйнаши.- жингалак сочлари..жанжал..жағимга мушт тушгани...Эримнинг жаҳддан олайган кўзлари.. Сўнг операция йигирма бир кун жағларимни тикиб қўйишгани...ўғилларим.. Мен қочиб кетган касалхона дарвозаси кўз олдимда айланар. Бир хил ўй ва фикрлар ухлаётган миям қаватларини очиб такрор-такрор кириб келаверишарди. Нима кераги бор. Чекил, эй қора фикрлар. Мен ҳали узоқ яшайман. Чала ярим ухлайман. Поезд тўхтади. Купелар эшиги очилиб-ёпилиб одамлар тушиб чиқади. Йўлакда йўгон овозли бир гадо: «Садақа қилинг, яхшилар» деб ўтади. Бу ерда яхшининг ўзи йўқ, ҳаммаси эшигини беркитиб ётган ёмонлар. Нафас ололмайман, бўғиламан. Наҳот, эрим етиб келиб, «қаёққа қочасан ж..» деб бўға бошлади. Қулоғимга». ...қикир-қикир», тикув машинасининг «шиғ-шиғ«и-дай... деган саслар киради. Кофе қайнатгич. Кофе ичман. «Тир..тир-тирр». Бирдан кўзларим очилиб кетади. Кўп ўтмай поездда эканимни англайман. Хира ёруғликда кампирнинг юзи энди сарғиш-кулранг бўлиб кўринади. У гўё жон бераётгандай дағ-дағ титрар, жуда катта, ялтироқ кўзлри ҳар замон очилиб, аллақандай шивир эшити-

лади. Ўриндигимнинг қоқ остида ётган қорининг яна касал ел чиқаргичи ишга тушган, поезд чайқалишига монанд «тиррилаш» кучаярди. Назаримда, кампирга ҳаво етишмасдан бўғилиб ўлаёзган эди. Купе исиган ва сасиб-бижғиб, кетган эди. Бир тоғора гўшт заҳарли газга айла-ниб, заҳарли оғуда кампир иккаламиз жон бераётган эдик. Сақраб пастга тушдим, бор кучим билан эшикни тортдим. Йўлакда пусиб ўтирган тоза ҳаво бостириб кирди. Заҳарли ҳавога ўрганган кампирнинг ўпкаси тобора кучли қиқирлар ва гичирларди. Аста бошини кўтариб бир пиёла сув тутдим. Ичимдан кўтарилиб чиқаётган ўкирикларни зўрға босиб турардим. У гўдакдай тамшана-тамшана ютиниб тинчигадай бўлди. Туалетга зўрға етиб олдим, «ўў..ўў» ичак-чавагим ағдарилар даражада қайт қилардим. Иштоним ҳам ҳўл бўлди. «Ўў..ўў», назаримда ичимда бирон аъзо ОМОН қолмади. ҳаммасини қайт этиб юбордим. «Онажон. Воҳ, жоним, она..». Кимдир бошимни ушлади. «Ў..ўў..». Бошимни кўтариб қарасам, Олимнинг уйқусираган юзи кўринди.

– Нима бўлди сенга, қизим?

Кўлим билан ишора қилдим. «Сасиб кетди».

– Кўрдим, эшикни ҳам очиб кетибсан. Кампир бечора касал, шамоллаб қолмаса эди.

Олим мени йўлакдаги стулга ўтиргизиб қўйди.

– Нима қилсам экан сани? Бу ерларда сенга сира жой йўқ. Ҳеч қаер тўғри келмайди.

Олим уйқули кўларини уқалаб, хира ёриётган йўлакка, шамолда учаётган пардаларга қараб чайқалиб турди.

– Ухлаб турсанг бўлди-да, сени..унда ҳозир, – ўзи ётадиган купе томонга илдам юриб кетди. Деразалар совуқ ялтирар эди. Ташқари зим-зиё қоронғи, онда-сонда олисларда чироқлар йилт этиб ўтиб кетарди. Дунё чайқаларди.

– Ке, манави ерда ёт. Бир оқшом минг оқшом эмас. Эрталаб ўзим уйғотаман. Булар ухлаб қолишган, ҳозир деразани елим пардасини тортаман. Ҳар сафар Дарғонота бекатида синдиришади. Яна айнан шу ойнани...

Товба қилдим. Бу ер энг сўнгги купе бўлгани учун совуқ. Ўраниб ёт, анна шундай. Чироқни ёқиб юрма.

Олим меҳрибон отадай совуқдан дилдираётган танамни ва оёқларимни ўраб қўйди. Поезд тўхтаб одамларнинг вағир-вуғури эшитилди. Бошимни кўтариб қарадим, ойнада ҳеч нарса кўринмасди. Назаримда, номаълум бекатда тўхтаган эдик. Тўғриси, ҳозир буларнинг сира аҳамияти йўқ эди. Қовоқларим тош осилгандай юмилиб кетаётган эди. Оғзи-бурнимдан буғ кўтариларди, бошимни кўрпага ўраб олдим. «Бу ердагилар жинни бўлган бўлса керак. Шу қаҳратонда ҳам синган ойна билан юрадимми? Кун бўйи чарчаб, бир дам оладиган жой тополмаганим учун дарров тошдек қотиб қолдим. Бир маҳал тушимми, ўнгимми, купеда бировлар юрар, гапирар, «бошим..қўлим қани..акула..акула..» деган гаплар қулоғимга киргандай бўлди. Кўзимни очишим билан айланиб юрган шарпалар зим-зиё бўлиб қоронғулик қаърига сингиб кетди. Поезд қаттиқ чайқалиб, тормоз берди. Юқори ўриндикдан пластик стаканча «пўк» этиб, таом столига тушди. Ярим кеча ёки эрта саҳар бўлгани учун купенинг ичи унча кўринмасди. Йўлак ҳам жим-жит. Чироқлар билан ёритилган РАВОТ деган ёзувли бекат ўтиб кетди. Орадан кўп ўтмай, юқоридан биров қўлини чўзди. То стаканчани олиб бермагунча тураверди. Учинчидаги нашавандлардан бўлса керак, деб уф тортиб қўйдим. Финжонни бошим узра икки минутча ушлаб турдим, қўл эгаси сира олай демасди. Афтидан, ухлаб қолган бўлса керак. «Касофатлар қайдан ҳам уйғотишди, энди уйқум келмайди». Совуқ тунда дилдираб, ҳожатга бориб келишимни эриниб уйладим. Устимга курткамни илиб:

– Мана, стаканингиз, ёки сув ичасизми? – дедим.

Юқоридагилар ё маст, ё ўлгудай қаттиқ ухларди. Поезд тормоз билан чийиллаб ўнг томонга қайрила бошлади. Бир маҳал иккинчи ўриндикдаги одам ағдарила бошлади. Уни жон-жаҳдим билан ушлаб, итардим. У темир совут кийиб олгандай қаттиқ эди. «Ҳей, ҳей, йиқилиб туша-

сиз», Жавоб қайда, қотиб ётарди. Темир йўловчини амаллаб жойига ётқиздим-да, чироқни ёқдим. Юқоридаги икки ўриндиқда оғзи-бурни боғланган иккита эркак ётарди. Бечоралар операциядан чиққанмикан? Бармоқларимга ёпишган елимли қоғоз шитирлаб ғашимга тегди. Ёруққа тутдим. «Солиев Отаназар. 1964 йил. Орол» деб ёзилган ва тушуниб бўлмас муҳр босилган эди. Иккинчи ўриндиқдаги ҳамроҳимга яқинроқ бориб тикилдим. Отаназарнинг бир кўзи скочланган, иккинчи кўзи чала ёпиштирилганми очилиб кетган эди. Бирдан даҳшатга тушиб иккинчи ўриндиққа қарадим. У ерда озгин юзига, атайлабдан соқол ёпиштириб қўйилгандай йигирма-йигирма беш ёшларидаги йигит ётарди. Унинг иккита кўзи ҳам очиқ ҳолда шифтга қараб турарди. Дафъатан ҳеч нарсани англамадим. Аллақерларда паравоз «вупиллаб» ҳаёт борлигидан дарак берди. Яна вагонлар тарақ-туруқ этди.. Сал товуш чиқарсам ётганлар ушлаб оладигандай кўзларимни мурдалардан узмасдан эшикни очдим. Энгаги, оёқ-қўли мисоли бир гўдакдай боғлаб ташланган таналар тобора тез чайқаларди. Тонги совуқ ҳаво танамга урилиб, бирдан ўзимга келдим. «Эй, худо, иккаласи ҳам ағдарилиб тушса нима бўлади». Атроф жим-жит, фақат бечора поездгина ҳансираб олдинга югурарди. «...онажон..онажо...» даҳшат билан ўликлар хонасидан қочиб чиқар эканман неча қадам юрганимни билмайман. Гурсиллаб йиқилдим. Бошим қайгадир тегди, назаримда, ҳушимни йўқотдим.

Яна қаердадир ётибман, бутун олам тебранади, ҳансирайди. Ён-веримдан кулгулар, муסיқанинг саси эшитилар ва ёқимли атир ислари бурнимга урарди. Атрофимда фаришталар ипак кўйлаklarини шитирлатиб, у ёқ-бу ёққа ўтишарди. Энди ҳеч қандай жасоратлар ҳам керак бўлмай қолди. Ўлимнинг муборак сенга, Ойсултон. Туғилган юртингга етдим деганда йиқилибсан-да, Ойсултон. Овулингга барибир етолмабсан-да. Озодлигинг муборак бўлсин.

Қулоғимга фришталарнинг ёқимли саслари урилди.

– Олимчик вагонда бир жинни хотин бор. Ҳеч жойга ўрнашолмайди, фақат тинч жой излайди, деганди. Бу ўша хотинмикан? – деди сал дағалроқ аёл овози.

– Нега ундай дейсан, афти-ангорини қара, сира жинни хотинга ўхшамайди. Кийимларини қара, қимматбаҳо, сийнабандининг ўзи ўн беш доллар туради.

– Биз ҳам шу рейсдан сўнг кийинайлик Ҳоси...нима дединг. Ўлиб кетсин бу пул, танангга қўшиб ҳамма нарсангни сотасан-да, кўлингга майда-чуйда тегади. Олимнинг одамларига ҳам хизмат қиласан, ҳам пулимизни олади. Сволочлар.

– Нарсалари бормикан? Киссаларини қара-чи, пули бормикан? Киссасидан ўн минг доллар чиқса-я. Нима қилардинг, Рави?

Хонага бир оз жимлик чўкиб, афтидан, Рови деганининг дарди кўп, шекилли, узун ҳомуза тортади. Поезд қари туядай чайқала-чайқала олға юради.

– Энг аввало уй олардим. Алкаш эр билан яшаш жонимга тегди. На ҳаётингда тинчлик, на еган-ичганинда маза бор. Болаларим билан тинч яшасам дейман.

Бир нарса шақиллайди, сўнг сигарет иси тарқайди.

– Оҳ, Дубайдан келганимдан сўнг аллақачон уй олган бўлардим. Нилу келганидан сўнг вафот этди-ю, шундан сўнг ментлар хитланиб қолди. Ҳамма нарсамизни мусодара қилишди.

– Қайси Нилу, анув III кварталдагими?

– Ҳа, шу борганидан сўнг ўзича деловойлик қилиб, мама Розни айтганини қилмади.

– У шу ишга олиб кетишаётганини билмабдими?

– Билмаганда, вот, масала где? Ўлсам ўламан, шу ишни қилмайман деб туриб олди. Ўй.. даже не хочу вспоминать. Бечорани ёмон қийнашган.

Яна жимлик чўкади. Йўлак жонлана бошлайди. Афтидан тонг ота бошлаган, шекилли...Шу маҳал вагонга бомба тушгандай «Гурс..гурс» этиб кетади.

– Ия, нима бу, Ҳоси?.. Билмасам, Олимчининг

ёрдамчиси уйқусираб кўмир соламан деб сомаварни ағдариб юборди, шекилли....

Мен «гурсиллаш»ни нима эканлигини билиб ётардим. Ўликлар купесидаги Отаназар ва унинг шериги ниҳоят ағанаб тушган эди. Чунки кечаси билан дераза ёпиқ тургани учун жасадлар эриган ва юмшаб ағанаб туришган эди. Мен гапиролмасдим, чунки ҳали йиқилганимда бошимга бир нарса бўлганми, на оғзимни ва на кўзимни оча олардим.

Аллақандай қоғозлар шилдираб, «қарс» этиб синади ва купега кофенинг ёқимли ҳиди тарқалади.

— Нилуни нима қилишган дейсан, ол, мазали, фундуклиси экан, — дейди Рови ёки Ҳоси.

— Қиш кунда ваннага кир порошоги солиб ўтқизиб қўйишган. Икки-уч кун ўтмай ётиб қолди. Тошкентга ҳам кўтариб олиб келишган.

— Вой, бечора.. — дейди Ҳоси чой шимириб.

— Нимаси бечора уни, ўлди-кетди, биз рўзгоримизни боқолмай, манавий. ... — мен ҳеч нарсани эшитмасдим. Лекин икки кафтини бир-бирига «пақ-пақ» этиб урилганини эшитдим. — Ана шуни орқасидан юрибмиз ж...қилиб.

Эшик шигиллаб очилиб, олимнинг овози эшитилди.

— Вой, манави сайёҳ бу ёққа қачон келди? Ким қўйди уни? У купега киради жанжал қилади. Бунисини хотини рашк қилади. Яна бири «пингг..гг» этиб ел чиқаради, дейди..

— Нима дейди, нима дейди?

— Пингг-пингг... — купени бошига кўтариб кулишади.

Аллақайдан жуда таниш ихраган-сиҳраган сас эшитилади.

— Жон,ы правадник ука. Умр бўйи дуоингизни этай Элтини тушириб қолдирманг. Уйгача етиб борсин, ахир икки соатгина йўл қолди. Бу саҳронинг ўртасида қайга бораман?

— Буни, қори ака, поездга ўтирмасдан олдин ўйла-

шингиз керак эди. Бойвучча ўғлингиз Чимёнда чанғи учгунча, онасига самолётга билет олиб берса бўлмай-дими?

– Бахузур..бахузур, ука..Энди ман Азроил эмасман.

– Азроилнинг ҳам падарига минг ланъат. Ука-пукангизни кўйинг. Бу Оролга борадиган пассажир поезд, морг вагон эмас. Мана, биттаси морг купеда ётиб не аҳволга тушди?.

– Ука... – афтидан, қори Олимнинг чўнтагига пул тикади, лекин бизнинг виждонли йўлбошчимиз қорининг пулини қайтариб беради.

– Боринг, қори ака, боринг. Буни ўзим ҳал қилолмайман. Уфф..Инфарк қилади мани булар.

– Нима бўлди, жоним? – дейди эркаланиб Рови. – Ваш бос удовлетворена.

– Ҳа..ҳа..ҳозир жа шунга бошим қотадиган. Нима қилишимни билмайман. Ўзи шу чол-камбир вагонга чиққанда кўнглим сезувдия. Ана айтганимдай бўлди, соппа-соғ камбир ўлиб, қанд касал тоғора-тоғора овқат ейдиган қори ўтирибди «тирррилллатиб».

– Ну..

– Нимаси ну? 5 даги камбир ўлиб қолибди. Нуқул Орип, Орип дейди бечора... жони сира чиқмайди бечорани. Ориф дегани чанғичи ҳезалак ўғли бўлса керак.

– Бу ким? Йўлакдан беҳуш топдик?

– Э, ким бўларди, бир жинни хотин. Тинч купе излаб бутун вагонни айланиб чиқди. Сўнг анави секрет купега ётқиздим. Эрталаб ҳеч нарсани кўрмасдан ўзим уйғотарман десам, яна ишқал қилиб ўтирибди.

– Олимчик, аёл кишини разве так можно. Ўлиб қолади-ю..

– Нима қилай, ўзи ҳеч жойда ўрнашмаса. Ишқилиб, бу ҳам ўлиб-нетиб қолмаса бўлди, агар шудай бўлса, нафақагача етолмайман. Қамашади мени..

– Бу хотин қайсисини кўрган?

– Барибирмасми, иккаласини ҳам кўрган.

– Анови Россияга ишга бориб ўлган Отаназари ҳам ёшмиди?

– Ёш, ёш.. ҳалиги каттаконнинг ўгли – Сардор дегани, Индонезиями, Таиланддами тўфонда сувга чўкиб ўлди деганим-чи.. Ўшанинг мурдаси эски эди. Иссиқда эриб пастга тушиб кетибди. Боланг ўлган экан, гапсўздан қўрқиб нима қиласан? Уйдаги келин барибир бир кунмас-бир кун эшитади.. Курортга ўйнаши билан бормай, хотини билан борадими? Мана, биттаси ётибди мани куйдириб...

– Да..ну.. хотинлар ўлмайди, мани полвоним. Хотинларнинг жони қаттиқ бўлади.

– Ана биттаси ўлди-ку.

– А, у энди кампир. Олимчик, илтимос. Тўхта, тўхта, Ҳоси, шу вагондаги энг яхши одам ким..

– Ака Олим.

– Поезда энг яхши одам ким?

– Ака..

– Мақсад, мақсад? – дейди Олим кайфияти ўзгармай.

– Мақсад, жоним, илтимос, кампирни туширмагин. Ҳаммамиз бир кун ўламиз. Шу кампир ўлди деганингдан бери.. онам кўз олдимга келади. Ҳоси қачон ишподромдан бозор қилиб келади деб кутиб ўтиргандир. Олимчик, пажалуста.. – Э, санларга нима, бировнинг онаси, бировнинг хотини. Мана яна биттаси тайёр бўлиб ётибди. Ё худо...тиззаларини «шап-шап» эттиради. Поездми бу...

– Тишш.. - афтидан Ҳоси аввал Олимнинг лабига бармоғини босди, сўнг қаттиқ бўса олиб, гапиртирмай қўйди.

– Бўпти, бўпти. Кечаси банд бўмаларинг. Лекин кечроқ келаман.

Эшик шақирлаб ёпилади.

– Ановини ол, Ҳоси..юрагим сиқилиб кетяпти.

Қадаҳларнинг жаранглайди. Колбасами, қазининг ҳиди купега тарқайди. – Ҳоси, тоғанг қарзингни бармаётувдими? Ўзим ундириб бераман. Каратедан қора белбоғим бор.

Ñàèì àò Ààòî

– Ў..зўрсан-ку. Шуниси олиб чиқиб зўр қилибсан. Анови семиз қишлоқини сира ҳазм қилолмадим. Бадани умрида сув кўрмаганга ўхшайди. Ароқ яхши бўлди, дизенфекция қилади.

– Қайси, анови фермерми? Жинни бўлибсан, у билан яхши гаплашишинг керак эди. Сенга нима, ювинмаса... Фермерлар содда, лекин пули кўп бўлади. Шуниси доимий мижоз қилиб олишинг керак.

– Фу..ол-а.. Яна қадаҳлар жаранглайди. Йўлакда мусяқа эшитилади. «Ул гўзал дилдордин айрилдим». Бу менинг кўшигим, ҳамма нарсадан айрилган одамнинг. Жағи синган хотин эрига қайтадим. Муҳими, бу эмас, юрагим дераза ортидаги борлиқдай бўш..бўм-бўш..На севги... Яшашдан маъно йўқ..Кўнглим айний бошлади, яна ўзимдан кетдим.

Кўзимни очганимда бир аср ухлаган одамдай оғир эдим. Купе бўм-бўш. Вагон худди тарих музейига қўйилган экспонатга ўхшарди.

– Ойпопук, тушарсиз энди. Куйдирдингиз лекин. Ўзингиз юра оласизми, тез ҳаракат қилмасак, поездни бошқа йўлга олади, – деди Олим ҳорғин кўзларини ишқалаб.

Қадимни ростлаб бир оз ўтирдим. Ўриндиқлардаги ўрин-кўрпалар думалоқ этиб ўралган эди.

– Бошқалар қани?

Ажабланиб тикилиб турди. Ҳорғин юзи янаям кичрайиб кетганга ўхшарди.

– Ҳеч ким йўқ. Ҳамма кетди.

Купедан чиқиб деразага кўз ташладим. Кун ҳам кеч бўлибди, овулга борадиган машина бормикан?.. Сўнг ҳеч нарсани англамадим. Поезд Тошкент вокзалида турарди. Саросима ва кўрқинч билан изимга қарадим. «Худога шукур, эсон-омон Тошкентга ҳам етиб келдик» деган сас ва супургининг «шиғ-шиғ»и эшитилди...

МУНДАРИЖА

Ёнардоғ	3
Тун бағридаги жаранг	21
Шодия аравачи	33
Гужум хотин	55
Ҳасан-Ҳусан ўқ ёйи	75
Йўқолган умр	95
Ҳаёт дарахти ёки чўққидаги гўзаллик	124
Кампир ва зоғора	146
Номсиз кема	166
Ёвуз куй	192
Камалак ранг дуррача	212
Самодан тушган қуш	251
Сочи ёйиқ хотинлар	267
Поезд	279

Саломат ВАҒО

НОМСИЗ КЕМА

Ҳикоялар

Муҳаррир: *Шукур Қурбон*
Бадий муҳаррир: *Турғунов Бобир*
Техник муҳаррир: *Жўраев Аслиддин*
Саҳифаловчи: *Зокирова Дилноза*

Нашриёт лицензияси: АИ №159, 14.08.2009.
Теришга 2014 йил 1 декабрда берилди.
Босишга 2015 йил 5 январда рухсат этилди.
Бичими 84x108 ¹/₃₂. «Times TAD» гарнитураси.
Офсет босма. Ҳисоб-нашриёти т.: 18,03.
Шартли б.т.: 18,75. Адади 1000.
Буюртма №70

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий
кутубхонаси нашриёти

«SHIDASP» МЧЖ матбаа корхонасида чоп этилди.
Тошкент, Шайхонтоҳур тумани, Собир Раҳимов кўчаси 70^б.